

สำนักวิทยบริการฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์ งานวิจัย

Ms 130207

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก
วิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

นางยุพาพัทธ์ สะเดา

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
พ.ศ. 2564

สงวนลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ใบอนุญาตวิทยานิพนธ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของ นางยุพาพัทธ์ สะเดา แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กฤษณ์ ขุนล็ก)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ สิงห์เลิศ)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา เคนมาภูมิ)

กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร)

มหาวิทยาลัยอนุญาตให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ สิงห์เลิศ)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพศาล วรรค์คำ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน 26 มิ.ค. 2564 ปี.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก อาจารย์.ดร. ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ ดร. ทรงคุณ จันทจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมที่ได้กรุณาให้คำแนะนำข้อคิดเห็นตรวจสอบและแก้ไข วิทยานิพนธ์มาโดยตลอดผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กฤษณ์ ขุนลิก ที่กรุณาให้เกียรติ เป็นประธาน โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รังสรรค์ สิงห์เลิศ เป็นกรรมการ และรองศาสตราจารย์ ดร. สัญญา เคนาภูมิ เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาตรวจสอบแก้ไข วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมถึงเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามทุกท่านที่ให้ความสะดวกและประสานงานในการจัดทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนค้นคว้าหาข้อมูลในการจัดทำวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนในครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ท้ายนี้ผู้เขียนขอโน้มรำลึกถึงอำนาจพระบารมีของคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกอันเป็นที่พึ่งให้ผู้เขียนมีสติ ปัญญา ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้เขียนขอให้เป็นกตเวทิตาแต่บิดา มารดาและครอบครัวของผู้เขียน ตลอดจนผู้เขียนหนังสือและบทความต่าง ๆ ที่ให้ความรู้แก่ผู้เขียนจนสามารถให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ยุพาพัทตร์ สะเดา

ชื่อเรื่อง : ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

ผู้วิจัย : นางยุพาพัทธ์ สะเดา

ปริญญา : ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (วัฒนธรรมศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์. ดร. ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์

ปริญญา

กรรมการ : รองศาสตราจารย์ ดร. ทรงคุณ จันทจร

ปีการศึกษา : 2563

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2) ศึกษาปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 3) ศึกษาการบูรณาการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่นเขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบเชิงรุก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า 1) ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม มีกระบวนการและเทคนิคการผลิตที่ผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพชนรุ่นต่อรุ่น นานกว่า 200 ปี ลวดลายผ้าไหมมีมากกว่าร้อยลาย ส่วนภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา เริ่มจากพิธีแฮกไถนาและพิธีมีการเสี่ยงทายโดยใช้ไก่ 3 ตัว เป็นเครื่องเสี่ยงทาย 2) ปัญหาอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน คือ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการสอน มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในโรงเรียนค่อนข้างน้อย 3) กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีผลทำให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ รูปแบบการบูรณาการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุกวิชาภาษาไทย ประกอบด้วย ขั้นสร้างสถานการณ์ปัญหาการตั้งคำถาม ขั้นศึกษาหาความรู้ ขั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน ขั้นนำเสนอความรู้ และขั้นลงสู่กิจกรรมสาธารณะ ส่วนองค์ความรู้ที่ได้ คือ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนรู้เชิงรุก ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้

แบบตั้งรับ และกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก ด้านการทำผ้าไหม คือ องค์ความรู้ด้านสายพันธุ์หนอนไหม สายพันธุ์ตัวไหม วงจรชีวิตของหนอนไหม สายพันธุ์หม่อนไหมเป็นที่นิยม และการผลิตผ้าไหม ส่วนด้าน การทำนาข้าว คือ องค์ความรู้ด้านการจัดการพื้นที่นา วิธีทำนา การลากไถ ด้านพิธีกรรมขณะข้าวตั้งท้อง และภูมิปัญญาในการเก็บรักษาข้าว”

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาพื้นบ้าน, การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์, การจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทย, นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

Title : Local Wisdom: Creative Integration in Active Learning Management of Thai Language for Grade 1 Students, KhonKaen Primary Educational Service Area Office 2

Author : Mrs. Yupapak Sadau

Degree : Doctor of Philosophy (Cultural Science) Rajabhat Maha Sarakham University

Advisors: : Dr. Rapeepan Sirisampan

Member : Associate Professor Dr. Songkhun Janthajorn

Academic Year : 2020

ABSTRACT

The purposes of the research were to 1) investigate the local wisdom of Thai language learning and teaching of grade 1 students under KhonKaen Primary Educational Service Area Office 2, 2) analyze the problems of Thai language learning and teaching of grade 1 students under KhonKaen Primary Educational Service Area Office 2, and 3) integrate the local wisdom into Thai language learning and teaching of grade 1 students based on the core basic curriculum of 2008. The research areas were 18 primary schools under Khon Kaen Primary Educational Service Area Office 2 in Chonabot District, Ban Pai District, Manjakiri District, Ban Haed District, Puaynoi District, and Khok Phochai District. The primary schools were selected from six large size schools, six medium size schools and six small size schools from six districts. The research participants consisted of sixty four key informants: teachers, students, students, parents, administrators, local philosophers; ninety local experts, fifty four practitioners and eighteen general informants. The research instrument was an observation form, a survey form, and interview form, a group discussion note-taking form, and a form of workshop. The data were collected by documentary studies and field studies. The cultural qualitative research was employed for the study. The data was analyzed based on the research objectives and the descriptive analysis was used to present the research results. Results of the research were as follows:

1. The research study showed that the local wisdom used for teaching and learning Thai language of grade 1 students consisted of silk weaving, rice farming through translating and the dialect language into the standard Thai language and practicing pronunciation. The instructional process focused on practicing Thai language through 1) the actual situations, 2) rites in community, 3) Buddhism based daily life, 4) knowledge exchange of people in community, 5) trials, 6) imitation, 7) folk tale telling, folk songs and poems, and 8) traditions or taboos.

2. The research findings indicated that the major problems about teaching and learning Thai language of the students regarding reading and writing skills were using their dialect language with Thai language, and they did not know the meaning of Thai language.

3. The findings showed that integrating the local wisdom with the active learning activities for the grade 1 students consisted of 1) problem-based situation, 2) acquiring knowledge, 3) building knowledge through collaborative method, 4) presenting the knowledge, and 5) participating public activities.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

Keywords: Local Wisdom, Integration, Active Learning Management

Major Advisor

สารบัญ

หัวเรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	ก
ABSTRACT	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญตาราง	ง
สารบัญภาพ	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.3 คำถามการวิจัย	5
1.4 ขอบเขตการวิจัย	5
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	9
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม.....	10
2.1 ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: แนวคิดความหมายลักษณะสาขาคคุณค่าประโยชน์และรูปแบบ การประยุกต์ใช้ บนฐานวัฒนธรรม	11
2.2 การบูรณาการ: แนวคิดทฤษฎี ความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ ลักษณะหลักการ และรูปแบบการประยุกต์ใช้กับระบบการศึกษา.....	33
2.3. หลักสูตร: องค์ความรู้ ความหมายความสำคัญ รูปแบบการพัฒนาและการ ออกแบบ ระบบการเรียนการสอน	43
2.4 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	77
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	103

หัวข้อเรื่อง	หน้า
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	117
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	118
3.2 เครื่องมือวิจัย	119
3.3 การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ	120
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	121
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	122
3.6 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	124
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	125
ระยะที่ 1 ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1	125
ระยะที่ 2 ปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ขอนแก่น เขต 2	182
ระยะที่ 3 รูปแบบการบูรณาการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุกวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถม ศึกษาขอนแก่น เขต 2	194
บทที่ 5 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	231
5.1 สรุปผลการวิจัย	236
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	239
5.3 ข้อเสนอแนะ	268
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก ก	
ภาคผนวก ข	
ภาคผนวก ค	

ประวัติผู้วิจัย

สารบัญภาพ

ภาพ/ภาพภูมิที่ หน้า

1.	กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2.	แบบจำลองการพัฒนาหลักสูตรแบบไทเลอร์	50
3.	แบบจำลองการพัฒนาหลักสูตรของทาบา	51
4.	รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของเซลเลอร์เล็กซานเดอร์และเลวิส	52
5.	รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของโอลิวา.....	53
6.	รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ วิชัย วงษ์ใหญ่.....	55
7.	แนวทางการดำเนินงานระดับพื้นที่ควรศึกษาหลักสูตรท้องถิ่น.....	68
8.	แผนที่แสดงที่ตั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2.....	102
9.	ป้ายแสดงที่ตั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2.....	103
10.	อาคารที่ตั้งสำนักงานเขตพื้นที่	103
11.	ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	118
12.	ลวดลายผ้ามัดหมี่ชนบท	126
13.	ต้นหม่อนที่ใช้เลี้ยงตัวไหม	130
14.	ภูมิปัญญาการผสมพันธุ์และการเลี้ยงตัวไหม	131
15.	ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการให้อาหารตัวไหม	132
16.	ฝักไหม (รัง).....	133
17.	กระบวนการเตรียมฝักไหมเพื่อนำไปสาวไหม	134
18.	กระบวนการและขั้นตอนในการสาวไหม	134
19.	อุปกรณ์การทอผ้า (เครื่องทูก)	135
20.	อุปกรณ์การทอผ้า (เครื่องทูก)	136
21.	กระบวนการมัดหมี่	137
22.	ขั้นตอนการมัดหมี่	138
23.	การแสดงของไทย	139
24.	อุปกรณ์ที่สำคัญในการทอผ้า	140
25.	รูปแบบและผลผลิตผ้าไหมจากพื้นที่วิจัย.....	143

26.	ผ้าขึ้นตีนแดง.....	144
-----	--------------------	-----

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพ/ภาพภูมิที่	หน้า
----------------------	------

27.	ข้าวชนิดต่างๆ.....	150
28.	เครื่องเส้นไหว้พิธีเกี่ยวกับการทำนาของชาวอีสาน.....	151
29.	คันนา (คันแท) ที่ปั่นเสร็จ	153
30.	เครื่องประกอบพิธีแรกนาข้าว “ตะแหลัวแม่หม้าย”	156
31.	กระบวนการปลูกข้าวของเกษตรกรภาคอีสาน.....	157
32.	อุปกรณ์ประกอบการทำนาสมัยโบราณ	159
33.	คันไถแบบโบราณของภาคอีสาน	161
33.	คาค ปรับพื้นที่นา.....	162
34.	การคาคพื้นที่นาสำหรับการปลูกข้าว	162
35.	แปลงกล้าเพาะในกระบวนการเพาะกล้า	163
36.	การสร้างกล้า (ยุง).....	166
37.	กล้าข้าวของชุมชนอีสาน	167
38.	อุปกรณ์การแปรรูปข้าว (ครกกระเดื่อง)	169
39.	ครกมอง หรือ ครกมือ	170
40.	กล้าข้าวของชุมชนอีสานสมัยโบราณ	172
41.	เครื่องประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวและตุ๋่มปากกล้าชุมชนอีสาน	176
42.	กิจกรรมภาคสนามการสังเกตการณ์มีส่วนร่วมครั้งที่ 1/2562.....	177
43.	กิจกรรมภาคสนาม “การประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 2/2562”	178
44.	กิจกรรมภาคสนาม “การประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 3/2562”	179
45.	กิจกรรมภาคสนาม “การสนทนากลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ”	182
46.	กิจกรรมภาคสนาม “การประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 4/2562”	183
47.	กิจกรรมภาคสนาม “การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม 2/2562”	184

48.	กิจกรรมภาคสนาม “การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม 3/2562”	185
49.	กิจกรรมภาคสนาม “การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม 4/2562”	186
50.	คั่นนาและกระบวนการทำนาในพื้นที่วิจัย.....	208
51.	รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 แบบเชิงรุก	210

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาพื้นบ้านได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหรือหมู่บ้าน เมื่อชุมชนหรือหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิดเพราะหมอยาเก่งๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับผู้อื่น หรือถ่ายทอดแล้วแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติเพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือคลินิกง่ายกว่า รวมถึงงานหัตถกรรมทอผ้าหรือเครื่องเงิน เครื่องเงิน แม้จะยังเหลืออยู่แต่ก็ได้ถูกพัฒนาไปเป็นการค้า ไม่สามารถรักษาคุณภาพและฝีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ ตลอดจนในการทำมาหากินมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้รถไถนาแทนควาย ใช้รถอีแต่นแทนเกวียน การลงแขกทำนาปลูกข้าวและปลูกสร้างบ้านเรือนก็เกือบจะหมดไป มีการจ้างงานมากขึ้น แรงงานหายากกว่าเมื่อก่อนผู้คนอพยพย้ายถิ่น บ้างก็เข้าเมือง บ้างก็ไปทำงานที่อื่น สังคมสมัยใหม่มีระบบการศึกษาในโรงเรียน มีโรงพยาบาล โรงภาพยนตร์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และเครื่องบันเทิงต่างๆ ทำให้ชีวิตทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนไป มีตำรวจ มีศาล มีเจ้าหน้าที่ราชการฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนาและอื่นๆ เข้าไปในหมู่บ้าน บทบาทของวัด พระสงฆ์ และผู้สูงอายุเริ่มลดน้อยลงไป การทำมาหากินก็เปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการขาย ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ผลผลิตจากป่าก็หมด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนจะให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ พื้นฟู ประยุกต์ และในส่วนของผู้เรียนสมควรได้รับการส่งเสริมให้รู้จักเชื่อมโยงการเรียนรู้ ด้วยการใช้เหตุผล มีขั้นตอน โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่นำมาใช้แก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างกลมกลืนและเหมาะสม (อภาลักษณ์ สุขสำราญ, 2552 : 3)

ในสังคมโลกปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ทำให้วัฒนธรรมทั้งที่ดีและที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมเท่าที่ควร จากทั่วทุกมุมโลก ต่างหลั่งไหลเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทยอย่างขาดระบบและขาดขั้นตอนการตอบรับที่มีแบบแผนเพียงพอส่งผลให้เยาวชนไทยเกือบทั่วประเทศเกิดความนิยมชมชอบในความแปลกใหม่ของวัฒนธรรมต่างชาติ บางคนถึงกับดูหมิ่น หรืออับอายในศิลปวัฒนธรรมตลอดจนภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่อง

สำคัญที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะการสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในชาติ ไปอย่างสิ้นเชิงนั้น จะนำไปสู่การล่มสลายของชาติได้

ภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ และเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนในชาติให้มีความเป็นไทย เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจ และความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้สามารถประกอบธุรกิจการงานและดำรงชีวิต ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างสันติสุข และเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ จากแหล่งข้อมูลสารสนเทศต่างๆ เพื่อพัฒนาความรู้ ความคิดวิเคราะห์ วิจัย และสร้างสรรค์ให้ทัน ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังเป็นสื่อที่แสดงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ด้านวัฒนธรรม ประเพณีชีวิตทัศน์โลกทัศน์และสุนทรียภาพ โดยบันทึกไว้เป็นวรรณคดีและวรรณกรรม อันล้ำค่า ภาษาไทยจึงเป็นสมบัติของชาติที่ควรค่าแก่การเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่คู่ชาติ ไทยตลอดไป (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545 : 1)

การจัดการเรียนการสอนภาษาไทยในปัจจุบันนอกจากจะเน้นการอ่านออกเขียนได้แล้วยังเน้น เพื่อการสื่อสารกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ และใช้ภาษาในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตและปัญหา ของสังคม เน้นสอนภาษาในฐานะเครื่องมือของการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สามารถนำความรู้มาใช้ในการพัฒนาตนเอง นอกจากนี้ ยังต้องสอนภาษาเพื่อพัฒนาความคิด ซึ่ง ผู้เรียนที่มีความคิดจะต้องมีประสบการณ์มากพอที่จะสร้างความคิดได้ลึกซึ้งและคิดได้อย่างชาญฉลาด รอบคอบ ขณะเดียวกันการสอนภาษาไทยจะต้องเน้นการรักษาภาษาไทยในฐานะเป็นวัฒนธรรม และ ถ่ายทอดวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ในรูปของหลักภาษาซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ ผู้เรียนต้องมีทักษะ การใช้ภาษาได้ถูกต้องสละสลวยตามหลักภาษา (กรมวิชาการ. 2544 : 1)

ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยร้อยละการประเมินความสามารถด้านการอ่าน ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ระหว่างปีการศึกษา 2560 – 2561 สพ.ขอนแก่น เขต 2 รวม 2 สมรรถนะ พบว่า ในปีการศึกษา 2562 มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละสูงกว่า ปีการศึกษา 2561 (ร้อยละ 0.46) และเมื่อ พิจารณารายสมรรถนะและรายองค์ประกอบ พบว่า ด้านการอ่านออก เสียง พบว่า ภาพรวมในปี การศึกษา 2562 มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละต่ำกว่า ปีการศึกษา 2561 (ร้อยละ 1.73) และเมื่อพิจารณา เป็นรายองค์ประกอบ พบว่า ทุกรายองค์ประกอบมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละต่ำกว่า สำหรับ องค์ประกอบประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การอ่านข้อความ (ร้อยละ 2.36) รองลงมา คือ การอ่าน ประโยค (ร้อยละ 1.60) และการอ่านคำ (ร้อยละ 0.67) ตามลำดับ และด้านการอ่านรู้เรื่อง พบว่า ภาพรวมในปีการศึกษา 2562 มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละสูงกว่า ปีการศึกษา 2561 (ร้อยละ 2.67) และ เมื่อพิจารณาเป็นรายองค์ประกอบ พบว่า ทุกรายองค์ประกอบมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละสูงกว่า คือ การ อ่านข้อความ (ร้อยละ 9.99) รองลงมาคือการอ่านประโยค (ร้อยละ 3.19) ส่วนการอ่านคำมีคะแนน

เฉลี่ยร้อยละต่ำกว่า (ร้อยละ 1.51) ” (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 (2563: ข))

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า การจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ รวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา และมาตรา 24 ได้กำหนดไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ต้องจัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด ความแตกต่างของผู้เรียน ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ผู้เรียนเรียนจากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น เพื่อมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดี และใช้ชีวิตอย่างมีความสุข (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545 : 7-8) ดังนั้น ครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการสอนให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบัน ครูต้องลดบทบาทตนเองจากการเป็นผู้สั่ง ผู้กำหนด เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้จากครู แต่ใช้วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ตลอดจนฝึกการทำงานเป็นทีม ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้คือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบเชิงรุก

กระบวนการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active learning) เป็นอีกหนึ่งนวัตกรรมทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ทุกสถาบันการศึกษาให้ความสนใจและให้ความสำคัญมาตั้งแต่ต้นนโยบายปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เน้นการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งโดยหลักการแล้วการเรียนรู้เชิงรุก คือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องหาความหมายและทำความเข้าใจด้วยตนเองหรือร่วมกันกับเพื่อน เช่น ร่วมสืบค้นหาคำตอบ ร่วมอภิปรายร่วมนำเสนอและสรุปความคิดรวมยอดกัน หรือเป็นการเปลี่ยนผู้เรียนจากผู้นั่งฟังเพียงอย่างเดียว (Passive learning) มาเป็นผู้เรียนที่ร่วมกิจกรรมการแสวงหาความรู้ที่ผู้สอนกำหนด (ศักดิ์ ไซกิจภิญโญ, 2548) โดยผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตัวผู้เรียนเอง แล้วผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ให้เกิดการสร้างมโนทัศน์ในองค์ความรู้นั้นๆ และให้ผู้เรียนได้มีโอกาสนำความรู้ไปทดลองฝึกใช้ทักษะ แล้วนำเสนอต่อกลุ่มเพื่อยืนยันความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้สอนเกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่า และนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในสถานศึกษา โดยจะต้องเน้นการลงมือกระทำหรือลงมือปฏิบัติ เป็นหลักสำคัญในการจัดกิจกรรมของผู้เรียนเสมอ

จากการศึกษาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 พบว่า การนำรูปแบบการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active learning) มาประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน ยังไม่ประสบความสำเร็จในเชิงปฏิบัติเท่าที่ควรเนื่องจากครูผู้สอนยังมีความเคยชินกับการสอนแบบเก่าที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher centered) ประกอบกับขาดความรู้ความเข้าใจในการ

สอนแบบใหม่ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ที่มีองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นมากมายในทุกวินาที ทำให้การสอนแบบเดิมไม่สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปสู่การปฏิบัติได้ดี และอาจไม่ส่งเสริมต่อสมรรถนะที่สำคัญของผู้เรียนในยุคศตวรรษที่ 21 อีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากผู้สอนบางส่วนมักมุ่งเน้นการสอนอย่างไม่เป็นระบบแบบแผน หรือเลือกรูปแบบการสอนที่ไม่เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน จึงอาจทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย หรือเกิดทัศนคติในแง่ลบกับการเรียน

กระบวนการสอนและแนวทางการสอนที่ดีนั้นเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการตามความเหมาะสมของผู้เรียนและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้กระบวนการสอนแบบการเรียนรู้เชิงรุก (Active learning) ถ้านำมาใช้ในการสอนได้อย่างถูกต้อง ก็จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาผู้เรียนในทุกๆ ด้าน อีกทั้งการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ถือว่าเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง รู้จักชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของตน ตลอดจนมีความเข้าใจรู้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เป็นพัฒนาผู้เรียนให้ก้าวไปในทิศทางที่พึงประสงค์ได้ ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวจะกระทำได้โดยการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกำหนดหลักสูตร และร่วมทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านให้สถานศึกษาและผู้เรียนในชุมชนนั้นๆ ผู้สอนในสถานศึกษาต้องตระหนักว่าตนเองไม่ใช่จะรู้ไปหมดทุกอย่าง ต้องมองหาผู้ที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ได้มาถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็กหรือให้เด็กไปเรียนรู้จากบุคคลนั้น

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำสบายใจ รู้สึกอบอุ่นไม่โดดเดี่ยว ให้คุณค่าทางจิตใจและความรู้สึกถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรมหรือประเพณี การรวมกำลังช่วยกันทำงานที่ใหญ่หลวงเกินวิสัยที่จะทำได้สำเร็จคนเดียว เช่น การลงแขกสร้างบ้าน สร้างวัด สร้างถนนหนทาง หรือขุดลอกแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไป

ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่นคือสร้างสำนึกเป็นหมู่คณะสูงทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ จังหวัดขอนแก่นเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีความโดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านมากมาย เช่น ศาลหลักเมืองขอนแก่น พระมหาธาตุแก่นนคร อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ พระธาตุขามแก่น หม่า ไล่กรอก กุนเชียง ข้าวเม่า ก่องข้าวและกระดืบข้าว หวดนึ่งข้าวเหนียว ข้าวฮางอก ปลาแร่ แจ่วบอง ยาฮากไม้ พานบายศรี การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทำนา หมอลำ หนังประโมทัย แคน พิณ ซุง โป่งกลาง ขอลอ โหวด เป็นต้น

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในเขตพื้นที่ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 โดยเฉพาะในพื้นที่ 6 อำเภอ คือ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอฆ้องชัย อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย และอำเภอโคกโพธิ์ไชย มีภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นจำนวนมากมาย แต่ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีลักษณะโดดเด่นและเป็นรูปธรรมชัดเจนเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นประกอบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่เหมือนกันทุกอำเภอ มี 2 ประเภท คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม และภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

จากการลงพื้นที่สำรวจปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ซึ่งประกอบด้วยโรงเรียน จำนวน 18 แห่ง ด้วยการเลือกแบบเจาะจง ตามขนาดของโรงเรียน คือ โรงเรียนขนาดใหญ่ โรงเรียนขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ พบว่า ปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ยังมีปัญหาในการอ่านออกเขียนได้ การเขียนคัดลายมือ ซึ่งการอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้นี้ จะส่งผลถึงความสามารถและทักษะของเด็กเมื่อเติบโตขึ้น อาทิ ความสามารถด้านการเรียนรู้ ความฉลาด/ความรอบรู้ทางสุขภาพ ดังนั้น วัตถุประสงค์สำคัญในการบูรณาการ การทำงานร่วมกับเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ คือ การพัฒนาการอ่านออกเขียนได้ กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่

ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสำคัญที่ควรส่งเสริมให้ชุมชนและสถานศึกษาเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการความรู้ ปัญหาที่ต้องหาทางออก และผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาไทย เนื่องจากปัจจุบันมีภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำคุณค่ามาปรับใช้ในการจัดการศึกษาและวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากขาดแคลนภูมิปัญญาไทย ผู้คนส่วนทยอยละเลย ละทิ้งไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทยทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรมีสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่น ไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้และไม่มีเวลาพอในเรื่องดังกล่าว ไม่มีงบประมาณสนับสนุนและมีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาการศึกษาค่อนข้างน้อย สถานศึกษาขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านมาก ครูผู้สอนในโรงเรียนไม่มีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ ระบบการทำงานของสถานศึกษาไม่เอื้อให้ครูผู้สอนออกนอกสถานศึกษาเพื่อประสานงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากับผู้ทรงปัญญาในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น

หรือนำนักเรียนออกนอกสถานที่และชุมชน ผู้บริหาร ครูชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจในเนื้อหาของภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เข้าใจเนื้อหาความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาหรือวิทยากรท้องถิ่น การจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เป็นลักษณะที่ทำให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ปัญหาการเรียนการสอนการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 คือ (1) การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อย ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่การจักสานและเทคนิคการทอผ้าเทคนิค การทำเกษตรกรรมเป็นต้น การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ใน การจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น (2) ปัญหาอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการสอน คือ ครูผู้สอนขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ไม่เข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูในท้องถิ่นบางคนมีความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

จากเหตุผลและปัญหาที่กล่าวมา ทำให้สถานศึกษาที่มีหน้าที่ดูแลและจัดการศึกษาในปัจจุบันต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน โดยเฉพาะการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษามีหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนที่จะเจริญเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพในอนาคต เป็นทั้งคนดี คนเก่งและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นสิ่งที่สะสมกันมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมแตกต่างกันและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้จึงเป็นการนำภูมิปัญญาจากลุ่มสังคมไทยโดยผ่านกระบวนการจัดการศึกษาในสถานศึกษา โรงเรียนถือเป็นตัวแทนของสถานศึกษาซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสถาบันอื่นและเกี่ยวข้องกับชุมชนส่วนใหญ่ชุมชนจะต้องมีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลและจัดการความรู้ยังต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะการจัดการความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งพบว่ายังขาดแนวทางที่ชัดเจน และการดำเนินงานไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเท่าที่ควร

จากปัญหาดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษารายละเอียดในเรื่องนี้ว่า การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 โดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยอย่างไรบ้าง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 มีความเหมาะสมหรือไม่ ปัญหาอุปสรรคในการจัดการเรียน การสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง จะแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการ จัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ได้อย่างไร โดยที่ไม่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมและ ประเพณีอันดีงามของชุมชน และทำอย่างไรจึงจะได้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชา ภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ขอนแก่น เขต 2 และสามารถสร้างรูปแบบในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ที่เหมาะกับสังคมบนฐานวัฒนธรรม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูร ณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” เพื่อใช้เป็นแนวทาง ในการสอนวิชาภาษาไทยของผู้เรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 และเป็นประโยชน์แก่ทั้งครูผู้สอน และผู้เรียนต่อไป จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องนี้อย่างเป็นระบบ บนฐานวัฒนธรรม โดย มีจุดมุ่งหมาย ประกอบด้วย

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอน แบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดความมุ่งหมายของการวิจัยไว้ 3 ข้อหลัก ดังนี้

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปี ที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2
2. เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2
3. เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอน วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบเชิงรุก

การบูรณาการ หมายถึง การทำให้หน่วยย่อยๆ ทั้งหลายที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันเข้ามา ร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์

การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้น บ้านที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน ที่มีในจังหวัดขอนแก่น แล้วนำมาจัดการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหมายถึง การนำประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ ในการจัดการเรียนการสอน

วิชาภาษาไทย หมายถึง ภาษาราชการ ที่ใช้เป็นสื่อสำหรับการสื่อสารทุกประเภท ในสังคมไทย หรือภาษาไทยกลาง อันเป็นภาษาราชการและภาษาประจำชาติของประเทศไทย

การสอนวิชาภาษาไทย หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถานศึกษาและหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

การจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) หมายถึง การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมในรายวิชาให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การแก้ปัญหา จัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติ อ่าน ทำได้ คิดเป็น และผสมผสานความรู้สาระต่างๆ อย่างสมดุล ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม

นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา หมายถึง นักเรียนระดับพื้นฐาน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- 6 เขตพื้นที่การศึกษาตำบลประถมศึกษา ขอนแก่น เขต 2

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 หมายถึง เขตพื้นที่การศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับประถมศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ 6 อำเภอ ดังนี้ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอเปือยน้อย อำเภอมัญจาคีรี อำเภอโคกโพธิ์ไชย และอำเภอบ้านแฮด

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” ครั้งนี้ มีความสำคัญของการวิจัย ดังนี้

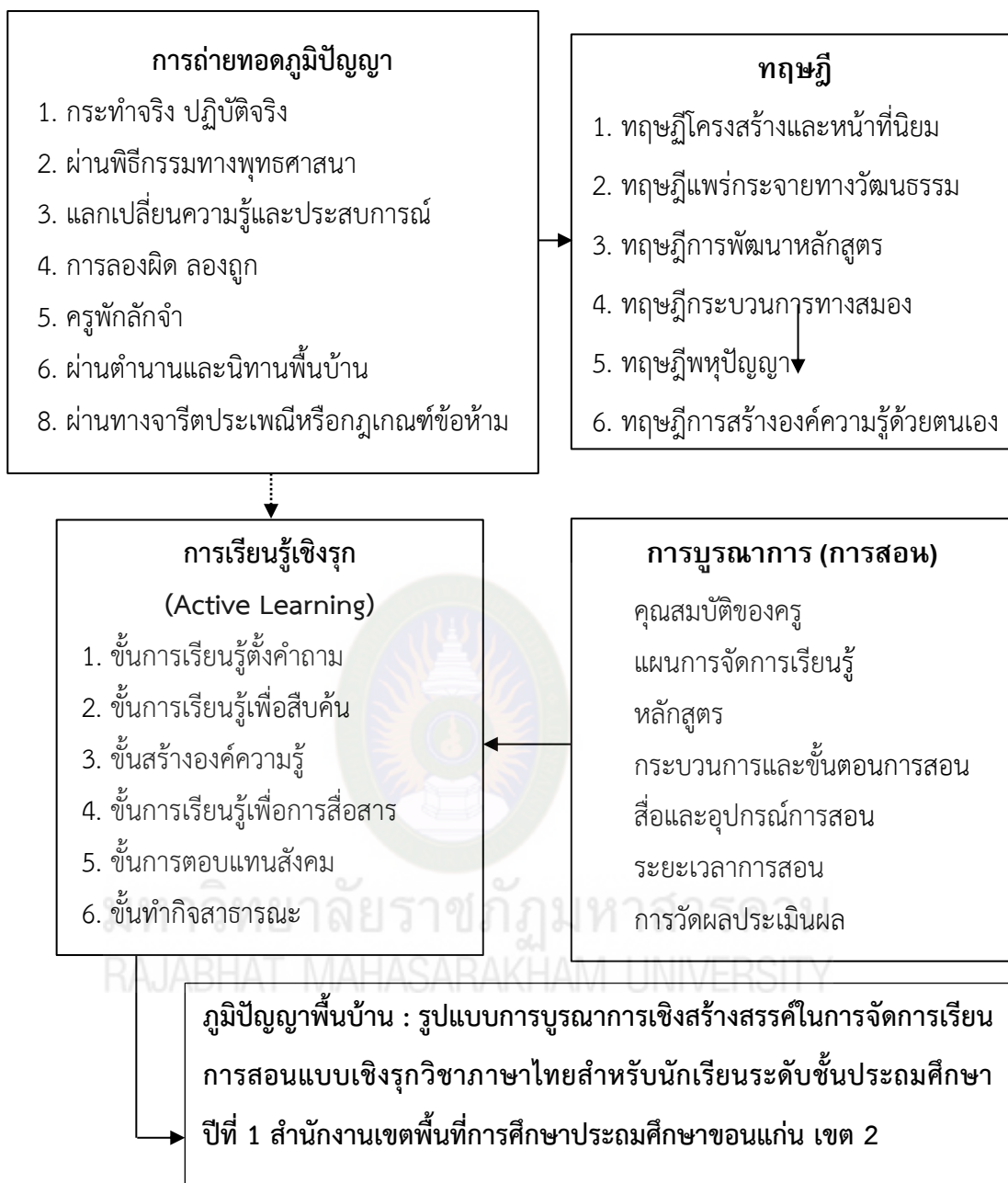
1. ผลการวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 จะเป็นประโยชน์ต่อครูที่สอนวิชาภาษาไทย วิชาอื่นที่ใช้วิชาภาษาไทยเป็นหลัก

2. ผลการวิจัยปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 จะทำให้ทราบปัญหาที่แท้จริงและเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาได้ถูกต้องของครูภาษาไทย ผู้บริหาร ตลอดจนหลักสูตร

3. ผลการวิจัยการศึกษาการบูรณาการการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาให้ประสบความสำเร็จ ตามสูตร ตามมาตรฐาน ตามตัวชี้วัด รวมถึงการวัดผลประเมินผล แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 และสามารถเป็นทางเลือกในการเป็นต้นแบบของการสอนภาษาไทย ในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอื่นๆ

1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีลักษณะปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ได้กำหนดกรอบแนวคิด เริ่มจากการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านและหลักสูตรเกี่ยวกับจัดการเรียนรู้ที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน ตามแนวคิดของ แบลเคลย์ โยเดอร์ และเวสต์ (Beakley, Yoder & West, 2003) ที่สามารถใช้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญา เพื่อช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ เพราะการเรียนรู้ที่ใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นกลวิธีหนึ่งที่ใช้เสริมสร้างทักษะ ตามสภาพแวดล้อมของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง และเรียนรู้จากคนอื่นๆ ตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ โดยใช้แนวคิดแบบสืบเสาะหาความรู้และกระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ผู้สอนจะต้องมีการพัฒนาตนเองและมีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนการสอนในรูปแบบการบูรณาการเชิงรุก (Model integrating proactive) อยู่ตลอดเวลา มุ่งหวังให้ผู้เรียนมีสภาพการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ตัวผู้สอนเอง คือ ครูจะต้องมีความกระตือรือร้น (Active) ด้วยเช่นกัน จึงจะเกิดกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกแบบบูรณาการ (The learning process proactively integrated) และจะสถานศึกษาที่มีกระบวนการเรียนการสอนเชิงรุก ทั้งผู้เรียนและผู้สอนมีความพร้อมมีการเตรียมตัว ทั้งฝ่ายก็จะเกิดสภาพการเรียนการสอนที่เป็นการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active learning) ขึ้นได้ เพื่อจะได้หารูปแบบในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม เพราะครูและนักเรียนที่ได้รับผลกระทบ ย่อมเป็นผู้ที่เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการเรียนการสอนดังกล่าวมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแนบแน่นในด้านสังคมและวัฒนธรรม ทฤษฎีหลักที่เป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม ทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตร ทฤษฎีกระบวนการทางสมอง ทฤษฎีปัญหา และทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยกรอบแนวคิดมีรายละเอียดตามภาพประกอบที่ 1

ภาพที่ 1 : กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” เป็นการศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 พัฒนารูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบการเรียนรู้เชิงรุก และศึกษาผลการใช้รูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบเชิงรุก บนฐานวัฒนธรรมที่เหมาะสม อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้รวบรวมเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : แนวคิด ความหมาย ลักษณะ สาขา ประเภท คุณค่า ประโยชน์ และรูปแบบการประยุกต์ใช้กับการศึกษา บนฐานวัฒนธรรม

- 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 1.2 ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน บนฐานวัฒนธรรม
- 1.3 ภูมิปัญญาพื้นบ้านจังหวัดขอนแก่น
- 1.4 ลักษณะความสำคัญสาขาและประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน
- 1.5 ประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้าน
- 1.6 รูปแบบการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการศึกษา

2. การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ : แนวคิดและทฤษฎี ความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ ลักษณะและหลักการ

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบูรณาการ
- 2.2 ความหมายของการบูรณาการ
- 2.3 ความสำคัญของการบูรณาการ
- 2.4 ประโยชน์ลักษณะและหลักการของการบูรณาการ
- 2.5 รูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดการบูรณาการ

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรและหลักสูตรท้องถิ่น

- 3.1 ความหมาย และความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น
- 3.2 ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
- 3.3 การจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย
- 3.4 การจัดการระบบการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning)
4. บริบทพื้นที่
5. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

2.1 ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : แนวคิด ความหมาย ลักษณะ สาขา ประเภท คุณค่า ประโยชน์ และการประยุกต์ใช้บนฐานวัฒนธรรม

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นคำเรียกสำหรับความรู้ความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิต จากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริงและเคยผ่านกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์หรือการใช้แก้ปัญหาให้เกิดผลสำเร็จมาแล้ว มีความสลับซับซ้อนหลายมิติที่เราจะต้องคำนึงถึงและนำมาใช้งานในระดับต่างๆ ภูมิปัญญาเป็นนามธรรมคือไม่มีตัวตนที่สามารถจับต้องได้เป็นความสำนึกความคิด ความจาเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวเราหรือในทุกคนที่อยู่รอบตัวเรา สิ่งเหล่านี้ได้ถูกสร้างสมไว้มากมายและเป็นระยะเวลาช้านาน แต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกจากการประพฤติปฏิบัติและผลผลิตที่เกิดขึ้น โดยมีคำที่ใช้เรียกภูมิปัญญาอย่างแพร่หลายเช่นภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือบางครั้งเรียกว่าผู้สืบทอดความรู้ซึ่งในความหมายเหล่านั้นได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้แตกต่างกันและ “ภูมิปัญญา” เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักศึกษามานานแล้ว ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาไทย” มีผู้สนใจมากขึ้น เมื่อสองทศวรรษที่ผ่านมาเอง ทั้งองค์กรภาครัฐ (GO) และเอกชน (NGO) การเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาเป็นสิ่งสำคัญทำให้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน และทำให้เข้าใจภาพรวมวัฒนธรรมของชาติได้ ในระดับหนึ่ง ได้มีท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

เอกวิทย์ ญ ถกลาง (2544: 42) ให้ความหมายภูมิปัญญาไว้ว่า “ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และการดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา”

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2542: 4) กล่าวถึงภูมิปัญญาไว้ว่า “ภูมิปัญญา หมายถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมาภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้และภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึงทรัพยากรความรู้กับทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่งซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะงานหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิตภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน”

รุ่ง แก้วแดง (2543:238) ได้กล่าวไว้ว่า “ภูมิปัญญา เป็นความผูกพันระหว่างความรู้กับธรรมชาติที่พัฒนาขึ้นในกระบวนการที่คนและชุมชนปรับตัวเข้าหาธรรมชาติจนกลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้เกิดเป็นภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่น” สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนในสังคมนั้นเรียกว่า "วัฒนธรรม" วัฒนธรรมเปรียบเสมือนอารมณ์หล่อหลอมร่างกายตกแต่งคนให้นำดูชม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนเสมอไป วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ "วัฒนธรรมคือความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ หรือลักษณะประจำชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่จะหมายถึงความสำเร็จในด้านศิลปกรรมหรือมารยาททางสังคมเท่านั้น กล่าวคือ ชนทุกกลุ่มต้องมีวัฒนธรรม เมื่อมีความแตกต่างกันระหว่างชนแต่ละกลุ่ม ก็ย่อมมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั่นเอง เช่น ชาวนาจีน กับชาวนาในสหรัฐอเมริกา ย่อมมีความแตกต่างกัน” “วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนร่วมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนร่วมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนร่วมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบประเพณี เพราะการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมขึ้นมาย่อมต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม มีระเบียบแบบแผนที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนนี้เราเรียกว่า “วัฒนธรรม” วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนอารมณ์หล่อหลอมร่างกายตกแต่งคนให้นำดูชม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนเสมอไป”

ลีโอนาร์ท บรูม และ ฟิลิป เซลส์นิก (Leonard Broom and Phillip Selznick, 1969: 53 - 55) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรม” (culture) มีผู้ให้คำอธิบายหรือให้ความหมายไว้หลายท่าน บรูม และเซลส์นิก (Broom and Selznick) ได้ให้ทัศนะว่า “วัฒนธรรมคือ มรดกของสังคมและความ

ชำนาญานาญที่คนเราได้มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมในเรื่องต่างๆ เช่น ความรู้ ความเชื่อประเพณี และรูปแบบของการประพฤติปฏิบัติต่างๆ”

บราวน์ (Douglas H. Brown, 1980: 123) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “วัฒนธรรมเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวของชีวิตที่คอยแนะแนวทางพฤติกรรมของคนในชุมชน หรือสังคมและปลูกฝังอบรมชีวิตให้ดำเนินไปตามรูปแบบที่เป็นบรรทัดฐาน หรือบรรทัดฐาน และความคาดหวังของคนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อกันได้”

ไชน์ (Edgar H. Schein. 1985: 19-20) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า “การให้ความหมายวัฒนธรรมองค์กรเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง ควรจะเน้นให้เห็นวัฒนธรรมในระดับลึก แสดงให้เห็นโดยคติฐานเบื้องต้นอยู่ในระดับลึกของการรับรู้ และเป็นความเชื่อร่วมกันของสมาชิกในองค์กร เป็นสิ่งที่อยู่ในระดับจิตใต้สำนึก ผลักดันให้เกิดพฤติกรรม โดยจะมีการถ่ายทอดสืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่ เป็นการที่คนในองค์กรมององค์กรเองและมองไปถึงสิ่งแวดล้อม โดยคติฐานและความเชื่อนี้ ได้รับการเรียนรู้เพื่อที่จะตอบสนองในการแก้ปัญหาของกลุ่ม เพื่อก่อให้เกิดการปรับตัว สำหรับความอยู่รอดได้ในสภาพการณ์ สิ่งแวดล้อมทั้งภายนอกและปัญหาจากการบูรณาการภายใน ทั้งนี้คติฐานในระดับลึกนี้จะถูกแยกออกจากสิ่งที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นและจากค่านิยม ซึ่งปรากฏให้เห็นอยู่หรือเป็นวัฒนธรรมในระดับตื้นๆ แต่มีใช้เป็นแก่นสำคัญของวัฒนธรรมโดยแท้จริง”

วิลเลียม (Richard L. Williams.1994: 23) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรมคือตัวของค่านิยมและความเชื่อร่วมกันของสมาชิกทุกคนในองค์กร”

นิคม มุสิกคามะ (2545: 4) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อน ทางสังคมหรือกลุ่มชนโดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญา และอารมณ์เข้าไว้ด้วยกัน จนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึงรูปแบบของชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี และความเชื่อต่างๆ”

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550: 70) วัฒนธรรม ในความหมาย ทั่วไป คือวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติ ปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติ ร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

ไทเลอร์ (Tylor, 1871: 20-21) นักมานุษยวิทยาและได้ชื่อว่าเป็นบิดาสาขามนุษยวิทยาวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมหรืออารยธรรมไว้ว่า “มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ‘วัฒนธรรม’ คือ ผลรวมของบรรดาสิ่งต่างๆ ที่มีความสลับซับซ้อนที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม กฎระเบียบ และความสามารถต่างๆ ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม “วัฒนธรรม คือสิ่งทั้งหมดที่ซับซ้อน (complex whole) ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ

ศีลธรรมกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถและพฤติกรรมที่ทำจนเป็นนิสัย ซึ่งมนุษย์ได้มา ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมนั้น และวัฒนธรรม คือ ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมายประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม”

ทรงคุณ จันทจร (2553: 4-5) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มีใช้สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนด พฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือระบบในสังคม มนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคม หรือกลุ่มชน โดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญา และอารมณ์ไว้ด้วยกัน จนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้นนอกจากเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม แล้ว ยังรวมถึงรูปแบบวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีตประเพณี และความเชื่อต่างๆ”

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 อ้างใน วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ, 2548: 8) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ว่า “วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แบบอย่างการ ดำเนินชีวิต ของกลุ่มชนที่ถือปฏิบัติรวมกันสั่งสม สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ย่อมเกิดขึ้น คงอยู่ และเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา”

อนงค์ลักษณ์ ศรีเพ็ญ (2552: 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญอก งามของแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบแผนของความประพฤติ ที่มนุษย์กำหนดขึ้น ร่วมสืบทอด ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ยึดถือเป็นค่านิยม นำมาปฏิบัติเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้สังคมมี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย สมาชิกในสังคมมีความรักใคร่กลมเกลียว สามัคคีกัน และมีศีลธรรมอันดี”

นิคม มุสิกคามะ (2545: 4) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคน เกิดจาก กระบวนการซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยรวมมิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้า ไว้ด้วยกัน จนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคม ซึ่งรวมถึงรูปแบบวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีต และความเชื่อต่างๆ”

อมรา พงศาพิชญ์ (2544: 25) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มีใช้สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ ดังนั้นวัฒนธรรมก็คือ ระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา แล้วจึงสอนให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้หรือนำไปปฏิบัติ ฉะนั้นวัฒนธรรมต้องมีการ เรียนรู้และมีการถ่ายทอด”

บุญเลี้ยง ฉิมมาลี (2550:3-31) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกสิ่ง ทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้

คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติดังนี้

1. วัฒนธรรม คือ ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ หรือลักษณะประจำชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่จะหมายถึงความสำเร็จในด้านศิลปกรรมหรือมารยาททางสังคมเท่านั้น กล่าวคือ ชนทุกกลุ่มต้องมีวัฒนธรรม ดังนั้น เมื่อมีความแตกต่างระหว่างชนแต่ละกลุ่ม ก็ย่อมมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั่นเอง เช่น ชาวนาจีน กับชาวนาในสหรัฐอเมริกา ย่อมมีความแตกต่างกัน

2. วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนร่วมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนร่วมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนร่วมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏ

3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ อาจแบ่งได้หลายประเภทคือ วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ซึ่งขึ้นอยู่กับกรอบความคิดหรือวัตถุประสงค์ในการประยุกต์ใช้ วัฒนธรรมของแต่ละบุคคลในสังคมย่อมมีเนื้อหา รูปแบบ บทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไป หากความต่างต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ก็ควรให้กลุ่มชนได้มีโอกาสเรียนรู้ วัฒนธรรมของกันและกัน วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือ สำหรับเสริมสร้างความสามัคคี ความกลมเกลียว และเป็นปีกแผ่นในหมู่ประชาชน นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ หรือหมู่คณะอีกด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน (2545: 25) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่ของตน”

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541: 171-205) ได้สรุปสาระสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมตามแนวคิดของนักวิชาการทาง เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นแบบความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของ การพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญ แก่ความเป็นคน และความผสมกลมกลืนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานการพัฒนา ชุมชน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้านถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ง่ายและสามารถต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบ จากภายนอกได้อีกด้วย

2. ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนหรือวิถีแห่งหมู่บ้าน คือ การมีน้ำใจที่ งดงามเปี่ยมด้วยความรักและไมตรีล้นเหลือ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและอหิงสธรรม ชุมชนหมู่บ้าน ที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งในแง่สังคมและวัฒนธรรม จึงมีความสัมพันธ์กับในระบบ

3. สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมสองกระแส กระแสหนึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้านอีกกระแสหนึ่งคือวัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านมี ความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมชั้นกลางและชนชั้นสูงซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้าน มีความเป็นอยู่สืบชั่งกันมาเป็นเวลา ยาวนาน เรียกว่าเป็นสังคมในตัวเอง แสดงว่าต้องเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ เป็นอิสระ ชุมชนหมู่บ้านจึงมีระบบความเชื่อ และวิธีการพัฒนาที่เป็นอิสระในตัวเอง

อังคณา ใจเหิม (2546: 11-14) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไทยกับคุณค่าเอกลักษณ์ ไทยในวารสาร “กระแสวัฒนธรรม” ไว้สรุปได้ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เจริญงอกงามจึงมีคุณค่าต่อสังคม ต่อชาติ บ้านเมืองอย่างมาก คุณค่าของวัฒนธรรมไทยจำแนกได้ ดังนี้

1. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าทางวัตถุ เช่น เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมควบคู่กับมนุษยมานาน เครื่องปั้นดินเผา ยังถูกพัฒนาเป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านและสวน เพื่อให้เกิดความทันสมัย ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งปัจจุบันได้รับความนิยมมากทั้งภายในและต่างประเทศ แสดงให้เห็นถึงความเจริญ งอกงามและคุณค่าทางวัตถุ

2. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางจิตใจเป็นสิ่งที่ เป็น นามธรรม ซึ่งไม่สามารถสัมผัสได้ แต่รู้สึกด้วยจิตใจ เช่น ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี คุณค่าทางจิตใจ ส่วนใหญ่เกิดจากศาสนาที่หล่อหลอม ศาสนาจึงกลายเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยว จิตใจของมนุษย์ให้กระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว เป็นคนที่มีคุณค่าของครอบครัวและสังคม และผลที่ ตามมาก็คือก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ

3. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่า ด้านภูมิปัญญา คนเราสามารถ ดำรงเอกลักษณ์และภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ นำมาปรับเปลี่ยนให้เกิดความผสมผสาน อย่างชาญฉลาดไม่ละทิ้งเอกลักษณ์เดิม โดยนำสิ่งเป็นสมัยใหม่มาปรับใช้ได้อย่างกลมกลืน เช่น เรื่องของอาหารไทย คนไทยสามารถ เลือกรสและตัดแปลงพืชพรรณธัญญาหารนำมารับประทานในชีวิตประจำวันได้สอดคล้องในแต่ละฤดู และสามารถเป็นยารักษาโรคได้ด้วย

4. ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าความเป็นเอกลักษณ์ไทย เอกลักษณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมสืบต่อกันมา เช่น นาฏศิลป์ไทย ซึ่งมีลีลาท่าทางการแสดง อ่อนช้อยงดงาม เครื่องแต่งกาย ก็ประณีตบรรจง สวยงามยิ่งนักนับเป็นศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ปู่ ยา ตา ยาย ได้ถ่ายทอดไว้แก่ลูกหลานสืบไป

ประเทือง ธนิยผลและวีรบุษ สรวรัตน์กุล (2546: 114) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

1. วัฒนธรรมทางด้านศิลปะ ได้แก่ ภาษาดนตรีวรรณคดี ฟ้อนรำ ละครวีจิตรศิลป์ ประติมากรรม

2. วัฒนธรรมด้านมนุษยศาสตร์ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรมศีลธรรมศาสนา ปรัชญาโบราณคดี มารยาททางสังคม การปกครองกฎหมาย

3. วัฒนธรรมด้านการช่างฝีมือได้แก่ การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก ทอผ้า จักสานเครื่องเขียน เครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ ตักตาเครื่องปั้นดินเผา

4. วัฒนธรรมการกีฬาและนันทนาการ ได้แก่ มวยไทย ฟันดาบ กระบี่กระบอง

5. วัฒนธรรมคหกรรมศิลป์ เช่น ความรู้เรื่องอาหาร เสื้อผ้า ยา การดูแลเด็ก การรับแขก และรู้จักประกอบอาชีพ

แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550-2559:52) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรมแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสม จากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งวัฒนธรรมแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสม จากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง

วิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 18) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรม เป็นนามธรรม เป็นคุณค่า เป็นวิถีการดำเนินชีวิต อาจทั้งวิถีและการดำรงชีวิต คำว่า วัฒนธรรม มี ธรรมะ ย่อมเป็นไปในทางบวก ทางดีงาม สิ่งเลวย่อมไม่ใช่วัฒนธรรมเพราะมันเป็นวิถีชีวิตและเป็นมรรค”

สรุปว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานคำสอนจากพระพุทธศาสนา และศาสนาอื่นๆ เป็นคติจารีตประเพณีที่ได้รับการสั่งสอนถ่ายทอดและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัยทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านจำแนกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

วัฒนธรรม คือ แบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลาย ที่แสดงออกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งได้แก่ ความรู้ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ศีลธรรม ประเพณี ตลอดจนงานต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ซึ่งสามารถถ่ายทอดทางสังคมได้ โดยผ่านความรู้ แบบแผน หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ อันจะทำให้บุคคลอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดีและวัฒนธรรม ยังหมายถึงพฤติกรรมกรเรียนรู้

ร่วมกัน ซึ่งสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อจุดมุ่งหมายในการสนับสนุนการดำเนินชีวิตของบุคคลและสังคม การปรับตัว การเจริญเติบโตและพัฒนาการ วัฒนธรรมเป็นตัวแทนทั้งสิ่งที่อยู่ภายนอกและสิ่งที่อยู่ภายใน เป็นแบบแผนพฤติกรรมของคน ในสังคม มีการสั่งสมหรือสืบทอดเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ประยุกต์ ให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และระหว่างคนในสังคมด้วยตนเอง การนำวัฒนธรรมมาอธิบาย ก็เพื่อจะเน้นว่าการถวายพระเพลิงพระศพ ณ พระเมรุมาศนี้นับเป็นวัฒนธรรมอันสูงส่งทางจิตใจและทางวัตถุ ซึ่งแสดงออกในลักษณะของสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งชนชาวไทยปัจจุบันควรได้อนุรักษ์มรดกที่บรรพบุรุษของเราได้มอบไว้เป็น “งานศิลปะชิ้นเอกของโลก” รักษาให้แก่อนุชนรุ่นต่อไป

2.1.2 ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านบนฐานวัฒนธรรม

แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550-2559: 4) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้นักเรียนรู้จักทำมาหากินร่วมกัน อยู่ร่วมกัน และมีความเจริญเหนือสัตว์ประเภทอื่น วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์และสังคมพัฒนาขึ้นโดยลำดับ วัฒนธรรมจะแสดงออกในรูปของค่านิยม (value) โดยมีบรรทัดฐาน (norms) เป็นกลไกในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ผลของการประพฤติปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคมจะก่อให้เกิดกลไกประการหนึ่งที่เรียกว่า การแซงชั้นของสังคม (social sanction) เพื่อรักษาบรรทัดฐานทางสังคมไว้ ซึ่งการแซงชั้นจะผันแปรตามบรรทัดฐานของสังคม บรรทัดฐานที่สามารถรักษาสังคมได้อย่างชัดเจน คือ กฎระเบียบ (laws) ภายใต้ระบบสถาบันที่เป็นโครงสร้างของสังคมอย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลทำให้ค่านิยม บรรทัดฐานเปลี่ยนไป”

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 19 (2540 : 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือความรู้ของชาวบ้านซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุงประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี”

มนตรี โคตรคันทา (2550 : 5) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญาพื้นบ้านยังกล่าวถึง การเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลายๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน”

AlaskaNative Science Commission ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านอาจเกิดจากการได้มาขององค์ความรู้ของชนพื้นเมืองจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยอยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ ใช้ชีวิตโดยใช้ประโยชน์จากความมากมายและความหลากหลายของระบบนิเวศที่ซับซ้อน และมีความเข้าใจเกี่ยวกับคุณสมบัติของพืชและสัตว์ หรือแม้แต่หน้าที่ต่างๆ ของระบบนิเวศ เทคนิคในการใช้และการจัดการ โดยมีการใช้ประโยชน์ในรูปของ อาหาร ยา เชื้อเพลิง หรือเป็นวัสดุสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัย หรือผลิตภัณฑ์อื่นๆ” (AlaskaNative Science Commission. มปป.)

สรุปว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เรียกภาษาอังกฤษว่า “Local Wisdom” ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากสิ่งสมประสพการณ์ที่ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้า ในบริบทของเรื่องราวพื้นบ้านนั้นๆ โดยถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา ซึ่งอาจเป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ที่หลากหลาย เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่พื้นบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะที่ได้จาก ประสบการณ์ ภูมิหลังที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการสืบต่อกันมา จากบรรพบุรุษจนถึงลูกหลาน เช่น จารีตประเพณี วิธีการดำรงชีวิต และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุล และภาษาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ความสามารถของคนในท้องถิ่น ที่สรรสร้างไว้เพื่อการดำรงชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เช่น ภาษาถิ่นและวัฒนธรรมอีสานมีลักษณะที่สะท้อนภูมิปัญญาของคนในสังคมได้อย่างเด่นชัด ยกตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาทางภาษาและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่น ได้แก่ การตั้งชื่อลูกหลานของชนชาวอีสาน คำเรียกเครือญาติ คำวิเศษณ์ วัฒนธรรมการกิน คติความเชื่อของชาวอีสาน ฮีตสิบสองคองสิบสี่ และเรือสามน้ำสี่ เป็นต้น

2.1.3 ภูมิปัญญาพื้นบ้านจังหวัดขอนแก่น

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในท้องถิ่นตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยที่มีลักษณะโดดเด่นเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปมีมากมาย จังหวัดขอนแก่นเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีความโดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในจังหวัดขอนแก่นมากมายเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป เช่น ศาลหลักเมืองขอนแก่น พระมหาธาตุแก่นนคร อนุสาวรีย์พระนเรศวรศรีบริรักษ์ พระธาตุขามแก่น หม่า ไส้กรอก กุนเชียง ข้าวเม่า ก่องข้าวหรือกระดืบข้าว หวดนึ่งข้าวเหนียว ข้าวฮางอก ปลาร้า แจ่วบอง ยาฮากไม้ พานบายศรี การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหม การทำนา หมอลำ หนังประโมทัย แคน พิณ ซุง โปงกลาง ขอลอ โหวด เป็นต้น

กล่าวสำหรับภูมิปัญญาพื้นบ้านในเขตพื้นที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ของการวิจัยครั้งนี้ทั้ง 6 อำเภอ คือ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย และอำเภอโคกโพธิ์ไชย มีเป็นจำนวนมากมาย แต่ที่มีลักษณะโดดเด่น

เด่นและเป็นรูปธรรมชัดเจนที่มีปรากฏอยู่ในเขตพื้นที่ทั้ง 6 อำเภอเหมือนกันและสามารถที่จะนำมาใช้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านประกอบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาในภูมิปัญญาพื้นบ้านทั้งสองประเภทดังกล่าว ในประเด็นต่างๆ ตามลำดับ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม

ผ้าไหมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมการแต่งกายที่สืบสานกันมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว โดยมีแหล่งสำคัญอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น และได้ขยายไปยังภาคเหนือตอนบน จนปัจจุบันได้แพร่กระจายไปทุกภูมิภาคของประเทศ แม้มีความแตกต่างกันในลวดลายตามเชิงความคิดและวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบทยังมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยเจ้าพ่อพระยาแลเป็นชุมชนที่มีการทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมานานในหมู่ผู้นิยมผ้าไหมและเกิดการเล่าขานแพร่กระจาย ในกลุ่มนักสะสมผ้าไหมว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของตนเองสืบต่อถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ การทอผ้าไหมมัดหมี่ชาวบ้านเขว่า ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชนนานเกือบ 200 ปีนับแต่มีการก่อตั้งชุมชนบ้านเขว่าเริ่มจากการทอเพื่อใช้ในครัวเรือน ต่อมาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน ใช้เป็นเครื่องแต่งกายของเจ้าบ่าว เจ้าสาว ใช้เป็นของขวัญสำหรับญาติฝ่ายชายในงานแต่งงาน งานบวชใช้แต่งตัวนาคและผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงงานบุญงานทาน งานประเพณีต่างๆ ผู้คนจะแต่งกายด้วยผ้าไหม ทั้งหญิงและชาย เป็นการประกวด ประชันฝีมือการทอและการตัดเย็บกัน

เอกลักษณ์ของลายผ้าเป็นการสะท้อนความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกของชุมชนก่อให้เกิดจินตนาการคิดค้นออกมาเป็นลวดลายต่างๆ บนผืนผ้า โดยได้รับการถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมอำเภอชนบท มีทั้งการสาธิตการผลิตผลิตภัณฑ์และกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการผลิต การทอผ้าไหมจึงเป็นภูมิปัญญาอีกสาขาหนึ่งที่ได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ประเทศไทยมีการทอผ้ามาเป็นเวลายาวนานแต่ไหนไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดได้นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติ ศาสตร์ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี พบร่องรอยการใช้ผ้าไหมและใยป่านกัญชาติดอยู่กับกำไลยุคสำริด อายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมยังเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพราะผ้าไหม มีบทบาททางเศรษฐกิจและเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางสังคมที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ กระบวนการทอผ้าเป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ที่พัฒนาจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่เป็นทุน

ทางสังคมในการพึ่งพาตนเองได้ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบางบาล จังหวัดขอนแก่น” เพื่อทราบถึงเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญา กระบวนการผลิตผ้าไหมเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญา การทอผ้าไหมเป็นมรดกของชุมชนท้องถิ่นและชาติสืบไป

จากการที่ได้ลงศึกษาในเขตพื้นที่การวิจัยในครั้งนี้ ทำให้เห็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญคือ ผ้าไหมมัดหมี่ ของจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่ที่ผลิตจากอำเภอบางบาลนั้น นับว่าเป็นผ้าไหมที่มีสวยงามมีเอกลักษณ์โดดเด่นจนได้รับรางวัลชนะเลิศประกวดในงานมรดกสิ่งทอเอเชีย ที่สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดขึ้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปีพุทธศักราช 2535 ในการประกวดครั้งนั้นมีสิ่งทอจากนานาชาติในทวีปเอเชีย เข้าประกวดกว่า 3,000 ชิ้น พื้นที่จังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันบริเวณตอนล่างแม่น้ำชี คือ พื้นที่ของเมือง “ชลบท” เดิมนั้นเอง และสินค้าสำคัญ ได้แก่ ผ้าไหม มีหลายประเภท แต่ที่ขึ้นชื่อของอำเภอบางบาล คือ ผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งมีการเล่นสีอย่างจัดจ้านเพื่อผู้ชมที่ย่อมจนพร้อมที่จะมาทอ โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่ที่เรียกกันติดปากว่า “หมี่กะเทย” จะมีลายที่สวยงามและประณีตมากและเป็นที่ต้องการของตลาดลายหมี่สำคัญ ลายขอพระเทพ และในเขตเทศบาลตำบลบางบาล จะมี “ถนนสายไหม” เริ่มจากถนนข้างประตูทางเข้าอำเภอบางบาลด้านทิศตะวันออกจรดวัดศรีบุญเรือง ซึ่งจะมีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ไหมเรียงรายสองข้างทางเป็นจำนวนมากสามารถแวะชมสินค้าได้ทุกวัน (พูนทรัพย์ โยธา, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการสอนภาษาไทย”, วันที่ 3 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

การทอผ้าไหม นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากมีขั้นตอนต่างๆ มากมาย กว่าที่จะได้ผลิตภัณฑ์ต่างๆ มาใช้ในการทอผ้าไหม ในที่นี้ จึงจะได้ศึกษาขั้นตอนเหล่านั้นตามลำดับดังนี้

1.1 การปลูกหม่อน

การปลูกหม่อนในสมัยอดีตและปัจจุบันจะไม่นิยมปลูกกันมากนัก ทั้งนี้เพราะการปลูกหม่อนมีความยุ่งยาก มีขั้นตอนในการปลูกและไม่เวลามาดูแลรักษาการปลูกหม่อนในอดีต จะปลูกในพื้นที่ที่ว่างตามสวน ตามไร่ หรือถ้าผู้เลี้ยงไหมคนใดมีพื้นที่มากก็จะปลูกหม่อนลงไปได้ทันที ในการปลูกหม่อนจะเริ่มตั้งแต่ การเตรียมพื้นที่ที่จะปลูก พันธุ์ต้นหม่อน และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการปลูก เช่น จอบ เสียม ปุ๋ย และฟางสำหรับมาคลุมต้นหม่อน เมื่อปลูกเสร็จเรียบร้อยแล้ว หรือจะใช้แกลบมาคลุมหน้าดินก็ได้ อุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะหาได้จากท้องถิ่นของตนเอง อนึ่ง ในการที่ใช้ฟางหรือแกลบมาปกคลุมต้นหม่อนเมื่อปลูกเสร็จแล้วผู้เลี้ยงไหมบอกว่า ใช้กันไม่ให้ความชื้นของน้ำที่รดต้นหม่อนนั้นระเหยได้ง่าย ในการเตรียมดินสำหรับปลูกต้นหม่อนคนสมัยก่อนจะใช้ควายไถในพื้นที่ที่มีจำนวนมากและจะใช้จอบขุดดินในพื้นที่ที่มีจำนวนน้อย เช่น ที่ว่างของการทำสวนหรือทำไร่ เมื่อไถดินหรือขุดดินเรียบร้อยแล้วก็จะกำจัดวัชพืชต่าง ๆ ออกให้หมด ต่อจากนั้นก็ลงมือปลูกได้ทันที ใส่ปุ๋ยคอก รดน้ำแล้วใช้ฟางหรือแกลบปกคลุมอีกครั้งหนึ่ง การขยายพันธุ์ต้นหม่อนจะใช้ลำต้น ฉะนั้นการปลูกหม่อนของคนสมัยก่อนไม่ค่อยเอาในใส่

เท่าที่ควร ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติของการเจริญเติบโตของต้นหม่อน หม่อน เป็นพืชที่สามารถปลูกขึ้นได้ดี ในดินชุดต่างๆ เกือบทุกชนิด แต่การปลูกหม่อนเพื่อผลิตผล หม่อนจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ หลายด้าน พันธุ์หม่อน ถ้าเป็นหม่อนที่แตกกิ่งก้าน ระยะปลูกควรจะห่างกันเพื่อต้นหม่อนจะได้แตกกิ่ง ก้านได้สะดวก แต่ถ้าเป็นพันธุ์ที่ไม่ค่อยแตกกิ่งก้านมากนัก ระยะปลูกควรจะลดลง เครื่องทุ่นแรง ถ้าใช้ เครื่องทุ่นแรงช่วยในการกำจัดวัชพืช ควรเว้นระยะระหว่างแถวให้กว้างพอเหมาะกับขนาดของเครื่องมือ

ภาพที่ 1 ต้นหม่อน

1.2 การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมมีมาแต่อดีตกาลนาน ตัวไหมที่นิยมเลี้ยงกัน ส่วนมากจะเป็นพันธุ์พื้นเมือง การเลี้ยงไหมแต่ละครั้งจะขอแฉว (พันธุ์) จากเพื่อนบ้านในการขอแฉว (พันธุ์) จะขอในขณะที่เป็นไข่ และรังไหม ไม่มีการซื้อขาย การเลี้ยงไหมในสมัยก่อนจะได้มาก หรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับแรงงานคนใน ครอบครัวและต้นหม่อน คือถ้าคนในครอบครัวขยัน อดทน และต้นหม่อนให้ผลผลิตสูง ก็จะเลี้ยง ไหมได้มาก การเลี้ยงไหมแต่ละรุ่น จะเริ่มตั้งแต่การวางไข่จากตัวผีเสื้อนี้เป็นตัวหนอนไหม การเลี้ยงจะ ใช้เวลาประมาณ 45 วัน เมื่อตัวหนอนไหมแตกออกจากไข่ ก็จะเริ่มให้อาหารทันทีที่อาหารของตัว หนอนไหมนั้นก็คือใบหม่อน ซึ่งการให้อาหารตัวหนอนจะไม่เหมือนกัน คือไหมวัย 1 เรียกว่า นอน 1 หรือไหมนอน จะให้ใบหม่อนที่ไม่มีเส้นใบแข็งใช้ใบอ่อนหั่นฝอย ไหมวัยนี้จะให้อาหาร 2 ครั้งเท่านั้น คือเวลาเช้าและเวลาบ่าย การให้อาหารในวัยนี้ของตัวไหมประมาณ 6-7 วันเท่านั้น เพราะวันต่อไปก็ จะเริ่มกินอาหาร ต่อจากนั้นตัวไหมจะเริ่มโหวตัวซึ่งวัยนี้จะเริ่มเข้าสู่วัยที่ 2 หรือนอน 2 ตัวไหมก็จะ เริ่มกินอาหารใหม่ ในระยะนี้ถ้าตัวไหมตัวใดสมบูรณ์จะกินใบหม่อนมาก และตัวไหมก็จะโตขึ้นมาก ผู้ เลี้ยงไหมบอกว่าจะต้องขยายตัวไหมไปใส่กระดิ่งอื่น ทั้งนี้เพื่อรองรับการเจริญเติบโตของตัวไหม การ ให้อาหารในวัยนี้ก็ควรให้เพียงพอเพราะเป็นระยะของตัวไหมที่สมบูรณ์ที่สุด ในวัยนี้จะให้อาหาร ประมาณ 6-7 วันเท่านั้น ต่อจากนั้นตัวไหมก็จะหยุดกินอาหาร การหยุดกินอาหารของตัวไหมในระยะ นี้จะหยุดกิน 2 วัน เพราะเตรียมเปลี่ยนเป็นวัยต่อไป คือวัย 3 หรือนอน 3 ในวัย 3 นี้ผู้เลี้ยงไหมบอก

ว่าตัวไหมจะโตเร็วมาก การสให้อาหารก็ให้เพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของตัวไหมก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย ควรเอาตัวไหมไปใส่กระดังใหม่ ทั้งนี้เพราะว่าไม่ให้ตัวไหมเบียดกันมากเกินไป การให้อาหารของตัวไหมวัยนี้ให้ประมาณ 6-7 วันหลังจากนั้นก็ไม่ได้กินอาหารและจะหยุดกินประมาณ 2 วัน เมื่อหยุดกินอาหาร 2 วันแล้ว ตัวไหมจะเริ่มกินอาหารอีกครั้ง เพื่อเตรียมจะเปลี่ยนเป็นวัยต่อไปคือวัย 4 หรืออนอน 4 วัยของตัวไหมในขณะนี้จะมีเจริญเต็มที่การให้อาหารแก่ตัวไหมก็จะให้มากเป็นพิเศษ เพราะวัยนี้เป็นวัยที่จะให้เส้นใยแล้ว ผู้เลี้ยงไหมบอกว่าจะต้องเอาในใส่เป็นพิเศษ เช่นดูแลความสะอาดวันละ 1 ครั้งก็เพียงพอ การให้อาหารแก่ตัวไหมในวัยนี้ประมาณ 8-9 วัน หลังจากนั้นตัวไหมก็จะเริ่มสุกหรือแก่เต็มที่ ตัวไหมก็จะมีสีเหลืองอมส้ม เมื่อตัวไหมสุกได้ที่แล้ว ผู้เลี้ยงไหมจะต้องหมั่นเก็บใส่จ่อเมื่อเก็บตัวไหมที่สุกเหลืองใส่จ่อหมดแล้ว ไข่ผ้าคลุมไว้ ทั้งนี้เพื่อให้ตัวไหมชดายเป็นรังไหมได้เต็มที่

ภาพที่ 2 แสดงถึงผู้เลี้ยงกำลังผสมพันธุ์ตัวไหม

1.3 การเลี้ยงไหมวัยแก่

การเลี้ยง ไหมวัยแก่ หมายถึง การเลี้ยงไหมวัย 4-5 จนกระทั่งไหมทำรังการจัดพื้นที่เลี้ยงจะต้องมีขนาดเหมาะสมกับปริมาณหนอนไหมเพราะหนอนตัวโตจะมีการเผาผลาญมาก อาจจะทำให้สภาพอากาศรอบ ๆ ร้อน การจัดการแรงงานก็ต้องเหมาะสมใบหม่อนที่เก็บมาเลี้ยงไหมสามารถทำได้ทั้งโดยวิธีเก็บใบและตัดกิ่งเลี้ยง โดยเฉพาะการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศในวัยที่ 5 เกษตรกรจะตัดกิ่งหม่อนมาเลี้ยงเพื่อความรวดเร็วในการเลี้ยงไหมและประหยัดแรงงานการเลี้ยงไหมด้วย

ภาพที่ 3 แสดงถึงการให้อาหารตัวไหม

ภาพที่ 4 แสดงถึงตัวไหมโตเต็มวัย

ภาพที่ 5 แสดงถึงตัวไหมโตเต็มวัย

1.4 พื้นที่การเลี้ยงไหม

ในการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศเกษตรกรจะตัดหม่อนเป็นกิ่งมาเลี้ยง โดยจะแบ่งพื้นที่การเลี้ยง ดังนี้ (1) พื้นที่ 20 ตารางเมตร/ก่อกอง สำหรับเกษตรกรทั่วไป (2) พื้นที่ 16 ตารางเมตร/ก่อกองสำหรับเกษตรกรที่มีความชำนาญสำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงเป็นกระดังจะใช้ 40 กระดัง/ก่อกอง การปฏิบัติในการเลี้ยงไหมวัยแกมีดังนี้ ไหมวัยแกกินใบหม่อนมากประมาณร้อยละ 85-90 ของปริมาณใบหม่อนทั้งหมด ดังนั้น ควรให้อาหารวันละ 3-4 ครั้ง ในปริมาณที่พอเพียงกับความต้องการ จะทำให้ตัวไหมสมบูรณ์และได้รังดีมีคุณภาพการเลี้ยงด้วยกิ่งจะทำให้ใบหม่อนไม่แห้งเร็วมีการถ่ายเท

อากาศได้ดีและควรขยายพื้นที่ให้เหมาะสมในแต่ละวัยด้วย ตัวอย่างการเลี้ยงไหมโดยใช้พื้นที่ 20 ตารางเมตรต่อกล่อง (1) วัยที่ 4 เริ่มเลี้ยงพื้นที่ 5 ตารางเมตรขยายพื้นที่ 2 ครั้งให้ได้พื้นที่ 10 ตารางเมตร (2) วัยที่ 5 เริ่มเลี้ยงพื้นที่ 5 ตารางเมตรขยายพื้นที่ 2-3 ครั้งให้ได้พื้นที่ 20 ตารางเมตร

1.5 การถ่ายมูล

จากการสังเกต ไหมวัยแก่ควรมีการถ่ายมูลบ่อยครั้งเพราะใบหม่อนที่ให้ปริมาณมาก และจะมีเศษเหลือเวลาที่ความชื้นสูง ฝนตกชุกอาจทำให้หนอนไหมเป็นโรคได้ ดังนั้นจึงต้องมีการลดความชื้นซึ่งสามารถทำได้โดยการโรยแกลบเผาหรือปูนขาวเพื่อลดการเกิดโรคของหนอนไหมขึ้นตอนการถ่ายมูล

1.6 การเก็บไหมสุก

ไหมวัยที่ 5 ประมาณวันที่ 6-8 ตัวไหมจะโตเต็มที่อาหารที่กินจะถูกนำไปสร้างเป็นต่อมเส้นใยพร้อมจะทำรัง ลักษณะลำตัวโปร่งแสงมูลไหมมีสีเขียวอ่อนหยุดกินอาหารเดินเร็วหัวส่ายไปมา และพันเส้นใยออกมาห่อหุ้มตัวเอง

1.7 การเก็บไหมสุกเข้าจ่อ

ปัจจุบันนิยมเก็บ 2 วิธี คือ (1) เก็บทีละตัว นิยมใช้กับการเลี้ยงไหมจำนวนน้อยเพราะเสียเวลามาก (2) เขย่ากึ่งสำหรับการเลี้ยงไหมโดยใช้กึ่งหม่อนจะทำให้สามารถเก็บได้เร็ววิธีนี้จะเหมาะสมกับการเลี้ยงไหมจำนวนมากเนื่องจากประหยัดแรงงานและสามารถเก็บได้ทันต่อเวลาจ่อที่ใช้เก็บรังไหมก็มีหลายชนิด (3) จ่อกระดิ่งใส่ตัวไหมได้ 700 ตัว (4) จ่อพลาสติก จ่อลวด จ่อกความยาว 1 เมตรใส่ตัวไหม 300-350 ตัว (5) จ่อหมุนใส่ตัวไหมได้ 1,500 ตัวต่อชุดดังนั้นจะต้องใช้ประมาณ 12-13 ชุด/กล่อง

1.8 การดูแลขณะไหมทำรัง

ก่อนที่ไหมทำรังจะมีการขับถ่ายของเหลวออกมาประมาณ 0.5-1 ซีซี ซึ่งจะส่งผลทำให้สภาพแวดล้อมเปียกชื้นและสกปรก ดังนั้นจึงควรหากระดาษมาปูพื้นเพื่อซับความร้อนและปรับสภาพแวดล้อมโดยรอบให้มีการถ่ายเท อากาศดีอุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 23-24 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ประมาณร้อยละ 65-70

ภาพที่ 6 การดูแลไหมขณะทำรัง

1.9 การทำเส้นใย

จากการสนทนากลุ่มแม่บ้านทำเส้นใยไหมที่บ้านป่าแดง อำเภอชนบท ทำให้ทราบว่า การทำเส้นใยไหมหรือการสาวไหม หรือ ภาษาอีสานบางท้องถิ่นเรียกว่าสาวหลอก ในอดีตและ ปัจจุบันนั้นมีขั้นตอนที่ยุงยากพอสมควร โดยจะเริ่มตั้งแต่เตรียมอุปกรณ์ในการ ทำเส้นใยไหม อุปกรณ์ เหล่านี้ได้แก่ เต้าไฟ หม้อดิน เครื่องสาวไหม ไม้คืบ ถังใส่น้ำ แก้วสำหรับนั่งสาวไหม เชื้อเพลิงหรือฟืน กระบุงสำหรับใส่เส้นใยที่สาวออกจากรังไหม และรังไหมดิบ เมื่อเตรียมอุปกรณ์ครบแล้วก็ลงมือทำการ สาวไหมตามขั้นตอนต่อไป

ภาพที่ 7 แสดงถึงภาพไหมฝัก

1.10 การสาวไหม

กระทำได้ดังนี้ เริ่มจากต้มน้ำให้เดือด ต่อจากนั้นก็นำเอารังไหมดิบลงไปต้มในน้ำร้อน ผู้สาวไหมจะใช้ไม้คืบเกลี่ยรังไหมให้ทั่ว สักครู่จึงทำการดึงเส้นใยออกจากรังไหมการดึงเส้นใยไหมนี้ จะต้องผ่านเครื่องสาวไหม โดยจะใช้อุปกรณ์ในการสาวเส้นใย คือมือและไม้คืบ ลักษณะของไม้คืบ จะ ฝ่าให้เป็นร่องเล็ก ๆ ตรงปลายไม้เพื่อบังคับเส้นใยให้อยู่ในไม้คืบ ต่อจากนั้นก็ใช้มืออีกข้างหนึ่งดึงเส้น ใยไปใส่ลงในกระบุงที่เตรียมไว้สำหรับใส่เส้นใยไหม ที่สาวออกจากรังไหม การสาวไหมของผู้เลี้ยงไหม มี 2 ขั้นตอน คือ การสาวไหมลืบ (ไหมเส้นใหญ่) เป็นการสาวเส้นใยไหมครั้งแรก ลักษณะของเส้นใย

จะเส้นใหญ่ เนื้อหยาบมีสีเหลืองอมส้ม การสาวลึบหรือไหมเส้นใหญ่นี้จะสาวไปจนเห็นว่ารังไหมมีสีจางลงเป็นสีเหลืองอ่อน ต่อจากนั้นก็จะต้องตากเอารังไหมมาพักไว้เพื่อที่จะสาวเอาเส้นใยต่อไป ขั้นตอนที่ 2 ของการสาวไหม คือ การสาวไหมน้อย (ไหมยอด) เป็นการสาวเอาเส้นใยอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นก็ลงมือทำการสาวไหมต่อไป ในการสาวไหมในขั้นที่ 2 นี้ จะต้องทำด้วยความระมัดระวังและทำด้วยความชำนาญเส้นใยที่ได้ในครั้งนี้นี้จะมีลักษณะเป็นวาวอ่อนนุ่ม มีสีเหลืองอ่อน

ภาพที่ 8 แสดงถึงการสาวหลอด

1.11 ขั้นตอนการทอผ้าไหม

ขั้นเตรียมการทอผ้าไหม ในการทอผ้าไหมจะมีการเตรียมการ คือ เตรียมเส้นด้ายพุ่ง ในการทอผ้าแต่ละครั้งช่างทอผ้าจะซื้อเส้นใยไหมมาจากถิ่นอื่น ซื้อในขณะที่เส้นใยไหมยังไม่ได้ผ่านกรรมวิธีทำให้เส้นใยอ่อนนุ่ม กรรมวิธีคือการดองไหม (การฟอกไหม) นั้นเอง โดยทำเป็นเช็ดไว้เรียบร้อยแล้ว ช่างทอผ้าก็จะนำเช็ดไหมนั้นมาผ่านกรรมวิธีตามวิธีการต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) การดองไหม (การฟอกไหม) คือ การนำเส้นใยไหมที่ทำเป็นเช็ดมาต้มในน้ำด่างที่เดือด เพื่อให้เส้นใยอ่อนนุ่มและเปลี่ยนสีเส้นใยจากธรรมชาติที่ไม่สวยงามให้สวยงามมากขึ้น การทำน้ำด่างนั้น จะทำมาจากพืช ได้แก่ ผักขมหวาน กาบมะพร้าว กาบกล้วยและฟางข้าว ฟางข้าวนี้คัดเอาแต่ฟางที่เป็นก้านของรวงข้าวที่นวดข้าวออกแล้ว ซึ่งมีกรรมวิธีการทำน้ำด่างนำอย่างใดอย่างหนึ่งไปตากให้แห้ง ในการนำไปตากให้แห้งจะมากขึ้นอยู่กับจำนวนเส้นใยที่นำมาดอง(ฟอก) ไม่ได้กำหนดตายตัวลงไป เมื่อตากแห้งแล้วนำไปเผาเพื่อจะเอาเถ้ามาทำเป็นน้ำด่างต่อไปในการเผา ผู้เผาจะไม่ปล่อยให้ไฟตัวเองจะใช้น้ำดับ ทั้งนี้เพื่อให้ได้น้ำด่างที่มีคุณภาพดี ต่อจากนั้น ถ้านำมาใส่หวดหนึ่งชั่วโมงเพื่อจะกรองเอาแต่น้ำ โดยมีหม้อหนึ่งชั่วโมงรับน้ำด่างแล้วเทน้ำแช่เถ้าที่อยู่ในหวด ใช้ไม้คนไปเรื่อย ๆ จนเหลือแต่กากหรือเศษไม้ต่าง ๆ เมื่อกรองเสร็จแล้วปล่อยให้ตกตะกอนหลังจากนั้นจึงเอาน้ำในของน้ำด่าง น้ำด่างที่ได้จะเป็นน้ำด่างที่ใช้ในการฟอกไหมต่อไป การฟอกไหมครั้ง ผู้เลี้ยงไหมต้องมีความชำนาญในการฟอกเป็นอย่างดี คือ ถ้าฟอกไม่สะอาดแล้ว เมื่อนำเส้นใยไปทอเป็นผืนผ้าจะทำให้ผ้าขาดง่ายและถ้านำเส้นใยนี้ไปย้อมสีจะทำให้สีไม่เรียบเสมอกัน ต่อจากนั้นนำเส้นใยไหมไปล้างให้สะอาด และผึ่งให้แห้งพร้อมที่จะนำไปทอเป็นเช็ดหรือใจต่อไป

2) การกวักไหม การกวักไหม คือกรรมวิธีที่นำเอาเช็ดไหมที่ผ่านการฟอกมาแล้วนำมากวัก ทั้งนี้เพื่อให้เส้นไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวตลอดเพราะการฟอกไหมแต่ละครั้งนั้นจะทำให้เส้นไหมขาดไม่ติดต่อกันและไม่เป็นระเบียบในการกวักไหมนี้มีเครื่องมือ 2 ชนิด คือกง และอ๊กหรือก๊วก กง คือเครื่องมือสำหรับใส่เช็ดไหมที่ทำด้วยไม้ไผ่และเชือก อ๊กคือเครื่องมือสำหรับปั่นไหมหรือก๊วกไหม ที่ทำด้วยไม้จริง

3) การคันไหม (การเรียงเส้นไหม) คือกรรมวิธีเอาเส้นไหมที่กวักเรียบร้อยแล้วมาเรียงใส่เครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า โห่งคันหมี่ เพื่อทำให้เป็นเช็ดอีกครั้งหนึ่ง ในการทำเช็ดไหมครั้งนี้ขึ้นอยู่กับความกว้างของหน้าฟืม โดยการขยายโห่งคันหมี่ออกไป การคันไหมหรือการเรียงเส้นไหมนี้ ช่างทอผ้าจะเรียงเส้นไหมขึ้นและเรียงเส้นไหมลงมาตามหลักของ

4) โห่งคันหมี่ ซึ่งโห่งคันหมี่นี้จะประกอบด้วยไม้เหลากลม 2 ชั้น มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-1.5 นิ้ว สูงประมาณ 80 เซนติเมตร ฝังอยู่ในท่อนไม้สี่เหลี่ยมที่มีความหนาและความยาวพอประมาณ 2 ชั้น ในระหว่างไม้สี่เหลี่ยม 2 ชั้น จะยึดด้วยไม้ระแนงอีกครั้งหนึ่ง ไม้ระแนงนี้จะสามารถขยายเข้าออกได้ตามต้องการของผู้ที่ทำการคันไหม

ภาพที่ 9 แสดงถึงเครื่องทอ

5) การมัดหมี่

เมื่อเตรียมอุปกรณ์ในการคั้นไหมเรียบร้อยแล้ว ช่วงที่จะคั้นนั้นจะเรียงเส้นใยไหมขึ้นและลงในโองคั้นหมี่ การคั้น หรือเรียงแต่ละครั้งจะต้องใช้เส้นใยไหมอย่างต่ำ 2 เส้นขึ้นไป ถ้าใช้เส้นใยไหมหลายเส้นก็จะได้เส้นใยมากขึ้น ในการคั้นขึ้นลงแต่ละครั้งเรียกว่า ขึ้น หรือเกล็ดหรือเส้น ขึ้น หรือเกล็ดดีหรือเส้นนี้จะมีเส้นใยไหม 4 เส้น คือ 1 รอบขึ้นลงนั่นเอง แต่ถ้าต้องการมากกว่านี้ก็ทำได้ในทำนองเดียวกัน ซึ่งขึ้น หรือเกล็ดดีหรือเส้นนั้นเรียกว่า ลำ (ลำคือการเรียงเส้นใยไหมให้ครบตามความต้องการของผืนผ้า) ในการคั้น หรือเรียงเส้นใยไหมแต่ละครั้งจะใช้ด้ายต่างสีมาเป็น เครื่องหมายคั้นแต่ละขึ้นแทนการนับ การคั้นไหมเป็นเช็ดสำหรับมัดหมี่แต่ละครั้งจะคั้นนี้เป็น 25 ลำ 35 ลำขึ้นไป คำว่า 25 ลำ 35 ลำ นี้หมายความว่าความยาวของผ้ามัดหมี่ การคั้นไหมเป็นกรรมวิธีสุดท้ายของการเตรียมเส้นด้ายพุ่ง

การมัดหมี่ เป็นกรรมวิธีที่สำคัญที่สุดที่จะทำผ้าไหมให้เป็นลายและสีต่าง ๆ ในการมัดหมี่ให้เป็นลายและสีต่าง ๆ นั้นขึ้นอยู่กับกรรมวิธีและความนิยมของผู้ใช้เป็นสำคัญเพราะลายและสีของผ้าไหมมีมากมายเหลือเกิน เช่น ถ้าต้องการผ้าไหมมีลายเล็ก ๆ เต็มผืนและหลาย ๆ สี ต้องใช้ผู้ที่มีฝีมือประณีตในการมัดหมี่ขณะเดียวกันค่าแรงงานในการจ้งมัดหมี่ก็แพงขึ้นด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการมัดหมี่คือมีดบางเล็ก ๆ หรือใบมีดโกนชนิดมีด้าม เชือก ฟาง (สมัยก่อนใช้กาบกล้วยแห้ง) “ฮงหมี่” และ “แบบลายหมี่”

การมัดลายเต็มตัว (เต็มผืน) ผู้มัดจะต้องมัดลายตามแบบลายหมี่ให้เต็มปอยหมี่ (ผู้ที่ชำนาญในการมัดหมี่จะไม่ดูแบบลายหมี่) ส่วนการมัดลายครึ่งท่อน (ครึ่งผืน) ผู้มัดหมี่จะมัดเพียงครึ่งเดียวของปอยหมี่เท่านั้น ขั้นตอนการมัดหมี่จะเริ่มจากเอาปอยหมี่ที่คั้นเสร็จแล้วใส่ “ฮงหมี่” ใช้เชือกฟางที่ซอยเล็ก ๆ มัดลำหมี่แต่ละลำไปตามแบบลายหมี่ ส่วนของไหมที่ถูกเชือกฟางมัดนี้เวลานำไปย้อมสีอื่นจะไม่สามารถเข้าไปในส่วนนั้น ๆ ได้ จะคงสีไว้ตามเดิมและส่วนที่ไม่ถูกมัดจะมีสีตามที่ย้อมถ้ามัดหมี่และย้อมสลับกันหลายครั้งจะทำให้ผ้าไหมมีหลาย สี การย้อมหมี่ คือกรรมวิธีทำให้ผ้าไหมมีสีต่าง ๆ โดยนำปอย

หมี่ที่มัดหมี่เรียบร้อยแล้วไปย้อมสีในน้ำเดือด โดยสีย้อมไหมที่มีคุณภาพดีถ้าหากต้องการให้ผ้าไหมมีหลาย ๆ เพิ่มขึ้นเมื่อย้อมหมี่ด้วยสีย้อมไหมเรียบร้อยแล้ว จะต้องนำไป "โอบหมี่" คือการใช้เชือกฟางที่เส้นเล็ก ๆ พันลำหมี่ตรงส่วนที่ยังไม่ถูกมัดหมี่ตามแบบลายมัดหมี่ การโอบ (พัน) ต้องโอบ (พัน) ให้เชือกฟางแน่นที่สุดและหลาย ๆ รอบนำหมี่ที่โอบหมี่เรียบร้อยแล้ว ไปล้างสีออกในน้ำเดือด (จะล้างออกเฉพาะบริเวณที่ไม่ถูกมัดหมี่หรือโอบเท่านั้น) โดยเติม "ต่างเหเมน" (ผงต่างที่มีกลิ่นเหเมน" หมี่ส่วนที่โอบหรือมัดไว้จะคงสีตามเดิมส่วนที่ไม่ถูกโอบหรือมัดจะถูกล้างออกเป็นสีขาวนำไปย้อมเป็นสีอื่นอีกครั้งหนึ่งตามต้องการ บางสีเมื่อย้อมและนำไปโอบ (พัน) เรียบร้อยแล้ว ไม่ต้องนำไปล้างออก ใช้สีอื่นย้อมทับลงไปเลยก็ได้ เช่น ย้อมสีฟ้าหรือสีน้ำเงินแล้ว ต้องการให้ผ้าไหมเป็นสีเขียวต้องใช้สีเหลืองย้อมทับอีกทีหนึ่ง เป็นต้น

ภาพที่ 10 การมัดหมี่

6) การเหล่งไหม

การเหล่งไหม คือการกรอไหมหรือการถ่าไหมออกจากกระบุงหรือภาชนะที่ใช้รองรับเส้นใยที่สาวออกมาจากรังไหมเพื่อนำมาทำเป็นเช็ด มีอุปกรณ์ในการทำเป็นเช็ดดังนี้

7) เครื่องเหล่งไหมพร้อมขาตั้ง

เครื่องเหล่งไหมนี้จะทำด้วยไม้จริง 2 อันเมื่อเตรียมอุปกรณ์ในการเหล่งไหมเรียบร้อยแล้วก็จะลงมือทำเช็ดหรือใจไหม การทำเช็ดหรือใจไหมจะคาดเดาด้วยสายตาและจับด้วยมือถ้ามีความหนาพอกับความต้องการแล้วจะหยุดกรอเส้นใยออกจากกระบุง ในการทำเป็นเช็ดจะไม่มีกฎตายตัวว่าต้องหนักเท่าใด เมื่อทำเป็นเช็ดแล้วนำไปฟอก นำไปกวักเพื่อเรียงเส้นใยให้เป็นระเบียบพร้อมที่จะทำเป็นเช็ด เพื่อเตรียมเป็นเส้นด้ายพุ่งต่อไป นอกจากการ เหล่งไหมแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็จะมีกรรมวิธีต่าง ๆ เหมือนกับเช็ดในเมืองเช่น การดองไหม (ฟอก)

8) การกวักไหมและการคั่นไหม

ในการทอแต่ละครั้งจะต้องมีทั้งเส้นด้ายพุ่ง และเส้นด้ายยืน หรือการทำเครื่องทุกอย่างนั้นเอง ซึ่งการทำเครื่องทุกนี้ เป็นกรรมวิธีที่นำเส้นใยไหมที่เตรียมไว้นั้นไปทำเป็นเครื่องทอหรือเส้นไหมยืนนั้นเอง โดยการเอาเส้นใยนี้ไปเรียงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ชั้น" ให้ได้ตามความยาวหรือตาม

จำนวนตามต้องการของผืนผ้าในการทอผ้าแต่ละครั้ง การทอผ้าในไหม 1 เครื่องนี้จะทำเป็นผ้าไหมได้ประมาณ 20-30 ผืน เพราะในการทอผ้าไหมแต่ละชนิดจะมีความยาวไม่เกิน 200 เซนติเมตร เช่น ผ้าซิ่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นต้น ในการทำเครื่องทอจะมีเครื่องมือที่ใช้คือเครื่องมือคั่นทอ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลักเฟื่อ” วิธีการทำเครื่องทอเด็กแต่ละคนครั้งจะต้องทดลองหาความยาวของเครื่องทอ เสียก่อน โดยการนำเอาเส้นด้ายมาคั่นทอ 1 เส้น เช่น ถ้าเราต้องการผ้า 4 หลา ใช้เส้นด้ายตัวอย่าง ผูกที่จุดเริ่มต้นแล้วเดินเส้นด้ายเหนือไม้หลักที่ 2 ซึ่งอยู่ทางซ้ายมือของหลักที่ 1 แล้วเดินด้ายอ้อมไป หลักที่ 3 ไปทางด้ายซ้ายมือวกกลับมาทางด้ายขวามือมาหลักที่ 4 อ้อมหลักที่ 4 แล้วเดินด้ายมาหลัก ที่ 5 อ้อมไปถึงหลักที่ 6 ผ่านไปหาหลักที่ 7 แล้วลอดใต้ผ่านหลักที่ 8 ทำในลักษณะนี้ก็จะได้ความยาวเส้นไหม เครื่องสำหรับผ้า 1 ผืนพอดีถ้าต้องการหลายผืนก็ให้ทำขึ้นไปต่างหลักเฟื่อแล้ววกกลับมาตามหลักเฟื่อแล้วมาหยุดอยู่ที่หลักที่ 1 ก็ให้เอาเส้นด้ายต่างสีมาผูกไว้ตรงหลักที่ 1 และที่ 2 ที่ไขว้กันเพื่อสะดวกในการนับเส้นด้ายแต่ละครั้ง ในการทำเครื่องทอ หรือเรียงเส้นยืนนั้นจะต้องให้ครบตามจำนวนของช่องฟืมหรือพื้นหวีด้วยเมื่อทำเครื่องทอเสร็จเรียบร้อยแล้วช่างทำเครื่องทอ จะเอาเครื่องทอออกจากหลักเฟื่อโดยการคล้องกันเป็นโซ่ ใช้มือทำหน้าที่เหมือนเข็มควัก โดยจับปลายด้ายยืนขึ้นมาทำเป็นห่วง ทำไปเรื่อย ๆ จนถึงปลายด้ายอีกข้างหนึ่ง ในการทำเป็นลูกโซ่นี้เพื่อให้เป็นระเบียบและไม่ยุ่งง่าย เมื่อทำเครื่องทอเรียบร้อยแล้วขั้นตอนต่อไปก็คือการย้อมเครื่องทอ หรือย้อมไหมเครื่อง

9) การย้อมไหมเครื่อง (เครื่องทอ)

การย้อมไหมเครื่อง (เครื่องทอ) คือกรรมวิธีที่นำไหมเครื่องที่คั่นเสร็จเรียบร้อยแล้วไปย้อมในน้ำสีที่เดือดโดยเติมน้ำต่างลงเล็กน้อยเพื่อให้สีติดและเส้นใยอ่อนนุ่มอีกครั้งหนึ่ง สีที่จะนำมาย้อมนี้จะต้องให้กลมกลืนกับสีของลายไหมที่จะมาใช้ทอหรือจะย้อมให้เป็นสีเดียวกันก็ได้แต่ส่วนมากแล้วนิยมย้อมสีดำเป็นสีพื้น เพราะเข้ากับลายไหมได้ทุกสี ต่อจากการย้อมสีของไหมเครื่องแล้วขั้นตอนต่อไปคือการสับทอกันนั่นเอง

10) การแก้มี่

การแก้มี่ คือกรรมวิธีแก้มี่เชือกฟางที่ใช้มัดลำไหมแต่ละลำออกให้หมดโดยใช้มีดบางเล็ก ๆ หรือใบมีดโกนชนิดมีด้าม การแก้มี่จะต้องทำอย่างระมัดระวังอย่าให้มีดถูกเส้นไหมขาดไหมที่แก้มี่เชือกฟางออกหมดแล้วจะเห็นลายไหมที่สวยงามและชัดเจนมากการแก้มี่คือกรรมวิธีคล้าย ๆ กับการ"กวักไหม" โดยใช้อุปกรณ์ในการกวักเหมือนกันนำไหมที่แก้มี่เรียบร้อยแล้วใส่ "กง" และ "กวัก" ออกจนหมดบ่อเหมือนการกวักไหมทุกประการแต่จะต้องระมัดระวังอย่าให้เส้นไหมขาดตอนเพราะเมื่อนำไปทอแล้วจะไม่เป็นลายตามต้องการ

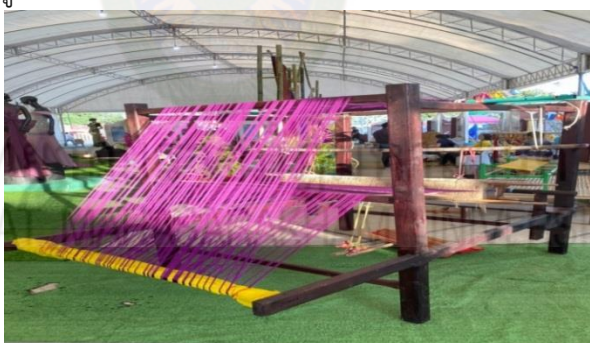
11) การปั่นหลอด

ภาพที่ 11 แสดงถึงปอยไหม

12) การสีบहुก

การสีบहुก คือ กรรมวิธีที่นำเอาไหมเครื่องที่ย้อมเสร็จเรียบร้อยแล้ว มาร้อยเส้นด้ายทั้งหมดมาเข้ากับช่องฟันหวี แต่ถ้าพิมหรือฟันหวีมีเส้นด้ายเดิมที่มีเขาหรือตะกอนอยู่ก็ใช้วิธีต่อเส้นด้ายได้ทันทีโดยวิธีที่เรียกว่า การสีบเส้นด้ายยืนนั่นเอง แต่ถ้าไม่มีเส้นด้ายเดิมติดอยู่ก็ให้ใช้วิธีร้อยด้ายยืนจากตรงกลางของพิมหรือฟันหวี ทั้งนี้เพื่อให้ทั้งสองด้านเท่ากันนั่นเอง เมื่อสีบहुก หรือเส้นด้ายเข้ากับพิมหรือฟันหวีเรียบร้อยแล้วก็จะพันหูก หรือพันเส้นไหมเครื่องที่สีบहुกเรียบร้อยแล้วให้เป็นระเบียบ ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่า การพันหูกนั่นเอง

ภาพที่ 12 แสดงถึงก๊ทอผ้า

1.12 เครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าไหม

เครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าไหม ประกอบด้วย

1) โครงก๊ ประกอบด้วยเสา 4 เสา มีราวหูกทั้ง 4 ด้าน จะมีทั้งด้านบนและด้านล่าง สมัยก่อนเสาหูกจะฝังไว้กับดิน เพราะเชื่อว่า การทอหูกหรือการทอผ้า จะทำได้เฉพาะใต้ถุนบ้านเท่านั้น แม้กระทั่งปัจจุบันก็ตามยังนิยมที่จะทอผ้าใต้ถุนบ้านเหมือนกัน

2) พิมหรือฟันหวี เป็นเครื่องมือสำหรับทอผ้า มีฟันเป็นซี่ๆ คล้ายหวี ใช้สำหรับสอดไหมยืน หรือไหมเครื่องเพื่อจัดเส้นไหมให้อยู่ห่างกัน และใช้กระทบไหมพุ่งที่สานขัดกันกับไหมยืนหรือไหมเครื่องให้ยึดแน่นเป็นผืนผ้า พิมทำด้วยไม้ไผ่ที่เหลาเป็นซี่เล็กๆ ผูกเชือกติดกันแล้วกระหนาบด้วยกรอบไม้จริง พิมหนึ่งจะมี 35-40 หลบ แต่ละหลบจะมี 40 ฟัน แต่ละฟัน (ช่องฟันหวี) ใช้สอดเส้นไหมยืน 2 เส้น

ในการทอผ้า จะทอทั้งผ้าเนื้อหนา และผ้าเนื้อบาง ฉะนั้นหริหรือฟืมจะใช้แตกต่างกันคือ ฟืมยาว 25 นิ้ว จะมี 20 หลบ ใน 1 หลบมี 40 ช่อง ถ้า 20 หลบ ก็จะเท่ากับ 600 ช่องฟืมในลักษณะนี้สำหรับผ้าเนื้อหนา ถ้าผ้าเนื้อบางถึงใช้ฟืม 25 นิ้ว จะทำเหมือนกันแตกต่างกัน คือ จำนวนช่องฟืมหริใช้ 30 หลบ ใน 1 หลบมี 40 ช่อง ถ้า 30 หลบก็จะเท่ากับ 1200 ช่อง ฟืมที่ใช้ในการทอผ้าไหมปัจจุบันส่วนมากจะใช้ฟืมเหล็กหรือฟืมทองเหลืองทั้งนี้เพื่อทนต่อการกระทบในสมัยก่อนจะใช้ฟืมที่ทำด้วยไม้ซี่เล็กๆ จึงไม่มีความคงทนต่อการกระทบ ในปัจจุบันช่างทอจะสั่งฟืมมาจากที่อื่น ฟืมที่มีขนาดตั้งแต่ 14 นิ้วจนถึง 85 นิ้ว ซึ่งแต่ละขนาดจะใช้ทอผ้าที่มีขนาดไม่เท่ากัน เช่น ฟืมหรือหริ 20 นิ้ว ใน 1 นิ้ว จะมี 10 ช่องฟืม ฟืมหรือหริ 40 นิ้ว ใน 1 นิ้ว จะมี 20 ช่องฟืม ฟืมหรือหริ 80 นิ้ว ใน 1 นิ้ว จะมี 40 ช่องฟืม ถ้าต้องการทอผ้าหน้ากว้าง 40 นิ้ว จะต้องใช้ฟืมหรือฟืมหริ 40 นิ้ว (ใน 1 นิ้ว มี 20 ช่องฟืมหริ) ถ้าร้อยเส้นด้ายในฟืมหรือฟืมหริช่องละ 1 เส้น ใน 1 นิ้ว จะมีเส้นด้าย 20 เส้น แต่ถ้าร้อยเส้นด้ายในช่องฟืมหรือฟืมหริช่องละ 2 เส้น ใน 1 นิ้ว ก็จะมีเส้นด้าย 40 เส้นต่อ 1 นิ้ว แล้วบอกริมข้างละ 6 ช่อง ช่องละ 2 เส้น ก็จะเท่ากับ 12 เส้น ถ้าริม 2 ข้างก็จะได้เส้นด้าย 25 เส้น

3) เขาหูกหรือตะกอ คือ เชือกที่ร้อยคล้องไหมเครือหรือไหมยีน เพื่อแบ่งเส้นไหมเป็นหมวดหมู่ตามต้องการ เมื่อยกเขาขึ้นก็จะดึงเส้นไหมเครือเปิดช่อง สามารถพุ่งกระสวยเข้าไป ทำให้เส้นไหมพุ่งสานขัดกันกับไหมเครือได้ เขาหูกหรือตะกอมมี 2 ชนิด คือ 2 เขา (สองตะกอ) และ 3 เขา (สามตะกอ) ถ้าฟืมมี 2 เขาจะเรียกฟืมสองเขาหรือสองตะกอ ถ้าฟืมมี 3 เขาจะเรียกฟืมสามเขาหรือสามตะกอ ส่วนช่องฟืมที่อยู่ด้านตรงข้ามกับเขาจะมีด้ายหรือไหมทำเป็นกนกหูก ซึ่งหมายถึงส่วนที่จะนำไปต่อกับไหมเครือ โดยบิดให้เส้นด้ายทั้ง 2 เข้าด้วยกันเรียกว่า การสับหูก นั่นเองตะกอนี้ทำด้วยด้ายถักเรียงกันกับไม้ไผ่ที่เหลาจนเรียวยาวให้ได้ขนาดฟืม 2 เขา หรือ 2 ตะกอ สำหรับผ้าธรรมดา (ลายขัด) ถ้ามี 3 เขาเรียกว่าฟืม 3 เขา หรือ 3 ตะกอ จะใช้ผ้าพิเศษ คือ ผ้าเนื้อหนาและมีน้ำหนักเป็นพิเศษ

4) ไม้ม้วนผ้า คือ ไม้ที่ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่ง เป็นไม้จริงขนาดความกว้างเท่ากับไม้แกนม้วนผ้านี้จะเหลาเป็นเหลี่ยมเพื่อจะได้ยึดผ้าที่ม้วนเข้ามาเก็บไว้ไม่ให้คลายออกไปในขณะที่ทอผ้าที่ปลายทั้ง 2 ข้าง จะทำไม่เหมือนกัน คือ ข้างหนึ่งจะเจาะรู ส่วนอีกข้างหนึ่งจะไม่เจาะรูที่เจาะนั้นช่างที่ทอบอกว่าเป็นการยึดไม้แกนม้วนผ้ากับหลักม้วนผ้าที่ทอแล้ว

5) ไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า คือ ไม้กระดานหนาพอสมควร และให้ยาวกว่าก็เล็กน้อย ใช้สำหรับนั่งทอผ้าไม้นี้จะใช้พาดระหว่างที่ข้างหน้ากับหลักม้วนผ้า นอกจากจะใช้สำหรับนั่งทอผ้าแล้วยังเป็นที่วางกระจาดหลอดผ้าที่จะใช้ทอหรือวางกระสวยสำหรับที่จะใช้ทอต่อไป

6) ไม้เหยียบหรือคานเหยียบ คือ ไม้ 2 อันผูกเชือกเชื่อมโยงกับเขาหูก เพื่อใช้สำหรับเหยียบดึงเขาหูกทั้ง 2 อัน ให้รั้งไหมยีนขึ้นลงสลับกันและเปิดช่องเมื่อพุ่งกระสวยไหมพุ่งเข้าไปในช่องดังกล่าว เส้นไหมทั้ง 2 ชนิดจะสานกันเป็นเนื้อผ้า ดินฟืมทำด้วยไม้มี 2 อันลักษณะกลมไม้ใหญ่หนัก ความยาวประมาณ 95 เซนติเมตร

7) ไม้แกนม้วนผ้า คือ ไม้ที่ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่ง เป็นไม้จริงขนาดความกว้างเท่ากับไม้แกนม้วนผ้านี้จะเหลาเป็นเหลี่ยมเพื่อจะได้ยึดผ้าที่ม้วนเข้ามาเก็บไว้ไม่ให้คลายออกไปในขณะที่ทอผ้าที่ปลายทั้ง 2 ข้าง จะทำไม้เหมือนกัน คือ ข้างหนึ่งจะเจาะรู ส่วนอีกข้างหนึ่งจะไม่เจาะรู รูที่เจาะนั้นช่างที่ทำบอกว่าเป็นการยึดไม้แกนม้วนผ้ากับหลักม้วนผ้าที่ทอแล้วไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า คือ และให้ยาวกว่าที่เล็กน้อย บ่าก็ เป็นไม้ที่รองรับส่วนปลายสองด้านของไม้ม้วนผ้ามี 2 หลัก สูงประมาณ 69 เซนติเมตร แต่ละหลักอยู่คนละข้างของทูก

8) คานแขวน เป็นไม้ห้อยอยู่กับคานของกึ่งใช้แขวนเชือกที่ต่อมาจากเขาหรือตะกอนั่นเอง เพื่อให้เขาหรือตะกอนั่งอยู่ตลอดเวลา โดยใช้เชือกเป็นห่วงให้คานแขวนจากโครงกึ่งที่ซ้ายและขวา

9) กระจวย คือ เครื่องมือทอผ้าที่ใช้บรรจุหลอดไหมพุ่งสำหรับพุ่งสอดไประหว่างช่องของเส้นไหมยืนจะทำให้เส้นไหม 2 ชนิดนี้สานขัดกันจนเกิดเป็นเนื้อผ้าขึ้น กระจวยทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ขนาดยาวประมาณ 25-30 เซนติเมตร กว้าง 2-3.5 เซนติเมตร ต้นและปลายเรียว ตรงกลางเจาะเป็นช่องสำหรับใส่หลอดด้าย และมีแกนไม้เล็ก ๆ สำหรับใส่หลอดด้ายพุ่ง

10) หลอดด้ายพุ่ง คือ เครื่องมือที่ใช้กรอด้ายสำหรับทอผ้า หลอดด้ายพุ่งนี้ทำด้วยลำต้นของไม้ล้มลุกชนิดหนึ่งมีลักษณะเครือเถาที่ชาวบ้านเรียกว่า เครือไส้ตัน จะเอาลำต้นที่แห้งมาตัดเป็นท่อนๆ ยาวประมาณ 6-7 เซนติเมตร ตรงกลางของลำต้นจะต้องเจาะให้ทะลุ เพื่อจะได้สอดไม้เล็ก ๆ ที่ทำเป็นแกนของหลอดด้ายพุ่งเพื่อให้ด้ายหมุนไปตามแรงพุ่งของกระจวยและจะต้องทำกระจวยไว้ให้ได้จำนวนมากพอกับด้ายพุ่งผึง เป็นไม้ที่ใช้ขึงไว้ตามความต้องการของผ้าที่ทอ เพื่อทำให้หน้าผ้าตั้งพอดีกับฟืม และเพื่อให้ลายผ้าตรงไม่คดไปคดมา ส่วนปลายทั้ง 2 ข้าง ของผึงจะผูกเข็มหรือเหลาทำเป็นปลายแหลม เพื่อใช้ปักริมผ้าทั้ง 2 ด้าน

1.13 การใช้ประโยชน์จากผ้าไหมในด้านเครื่องแต่งกาย

การใช้ประโยชน์จากผ้าไหม ผ้าจีน เป็นเครื่องใช้ของผู้หญิง มีความหมายเดียวกันกับผ้าถุง มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนเชิงด้านบน ส่วนกลาง และส่วนเชิงด้านล่าง ส่วนที่เป็นเชิงด้านบนและเชิงด้านล่างจะทอเป็นสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย ส่วนบางชนิดส่วนบนและส่วนล่างเหมือนกันกับส่วนกลาง คือ ผ้าจีนทั้งผืนเหมือนกันหมดเรียกผ้าจีนไม่มีเชิง

ภาพที่ 13 แสดงถึงผลิตภัณฑ์ที่ได้จากไหม

ผ้าซิ่น มีหลายประเภท แต่ที่จะนำมากล่าวในที่นี้ เป็นผ้าซิ่นที่ชาวบ้านนิยมใช้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น ซิ่นคั่น ซิ่นหมี่ ซิ่นทิว เป็นต้น

ซิ่นคั่น หมายถึง ซิ่นที่ทอด้วยไหมหรือด้วยสีต่างๆ สลับหรือคั่นกันตามแนวทางต่ำ (ทางพุ่ง) หรือแนวนอนขณะที่ทอ การทอผ้าซิ่นคั่นจะสับเส้นเครือด้ายหรือไหมสีเดียวกันทั้งหมดแล้วสร้างลวดลายด้วยเส้นต่ำหรือพุ่งหรือสีอื่นตามต้องการซึ่งการคั่นจะมีขนาดเส้นเท่ากันทั้งผืน เมื่อขณะกำลังทออยู่ในเครือหูกจะมองเห็นเส้นคั่นไปตามแนวหน้าผ้าขนานกับพืม แต่เมื่อเวลามาเย็บเป็นยีนผ้าซิ่นแล้วเวลาใส่จะมองเห็นเป็นแนวตั้ง ซิ่นคั่นนี้ถ้าทำจากฝ้ายล้วน และไม่มีลวดลายใด ๆ เข้ามาแทรกเส้นก็จะเรียกว่า ซิ่นคั่นฝ้าย นั่นก็หมายถึงซิ่นคั่นที่ทำจากฝ้ายนั่นเอง และในขณะเดียวกันถ้านำวัสดุที่ทำมาเป็นเส้นไหมแต่ลวดลายเดียวกันนี้เรียกว่าซิ่นคั่นไหม แต่ตามความนิยมแล้ว ซิ่นคั่นที่ทำด้วยไหมมักจะนำลายมาคั่น ลายที่นำมาคั่นนั้นส่วนมากเป็นลวดลายที่เกิดจากการมัดหรือเกิดจากการมัดหมี่นั่นเอง ซิ่นที่มีเส้นคั่นสลับเส้นคั่นด้วยลายมัดหมี่นี้เรียกว่า “ซิ่นคั่นหมี่” หรือ “ซิ่นหมี่คั่น” ลักษณะเด่นของซิ่นคั่นและของซิ่นคั่นหมี่คือ ซิ่นคั่นจะใช้ไหมหรือฝ้ายย้อมสีพื้นต่างๆ ทอขวัดให้เกิดแนวเส้นคั่น สลับกันตามจังหวะ ส่วนลักษณะเด่นของซิ่นคั่นจะใส่ลวดลายที่มีการประดิษฐ์ในรูปของผ้ามัดหมี่ในระหว่างเส้นคั่น ซิ่นคั่น ที่ทำจากไหม เรียกซิ่นคั่นไหม และทำจากฝ้ายเรียกว่า ซิ่นคั่นฝ้าย ซิ่นคั่นหมี่ ไม่ว่าจะทำจากไหมหรือจากฝ้าย ถ้าลวดลายอยู่ในระหว่างส่วนบนเลือกว่าหัวซิ่นและผ้าแถบล่างเรียกว่าตีนซิ่นซิ่นหมี่ เป็นผ้าถุงที่ส่วนตัวผ้าถุง ทำเป็นลวดลายต่าง ๆ โดยจากการมัดหมี่ โดยการนำเอาด้ายหรือไหมไปมัดด้วยเชือกกล้วยหรือเชือกฟางเพื่อให้เกิดรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ แล้วนำไปย้อมสีจะมี 2 ส่วน คือส่วนที่ถูกย้อม (ส่วนที่ไม่ได้มัด) และส่วนที่ไม่ได้มัด (ส่วนที่ถูกย้อม) ถ้าทอจากการมัดหมี่ลวดลายต่าง ๆ ทั้งผืนโดยไม่มีเส้นคั่นเรียก “หมี่ลวด” ผ้าซิ่นหมี่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการทอซิ่นหมี่มีกรรมวิธีมากมายและสลับซับซ้อน กล่าวคือ ก่อนจะทอต้องนำเอาเส้นไหมไปมัดให้เป็นลวดลายที่ต้องการเสียก่อนแล้วจึงนำไปย้อม การย้อมให้เป็นหลายสีจะต้องมัดเส้นไหม ให้เป็นหลายลวดลาย หลายแบบ และต้องย้อมอีกหลายรอบ เช่น ถ้าอยากเพิ่มสีสันในเส้นหมี่อีกจะต้องแกะเชือกที่มัดออกแล้วนำไปย้อมสีใหม่ซ้ำอีก จึงมามัดลวดลาย สอดแทรกอีกจึงจะได้ผ้าซิ่นหมี่ที่มี

ลวดลายสีสันทึบซับซ้อนมากขึ้น การทอชิ้นหนึ่งจึงเป็นกรรมวิธีที่ต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน จึงจะสามารถทอให้เป็นชิ้นหนึ่งได้ ช่างทอจะต้องมีประสบการณ์สามารถเข้าใจระบบการทอทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ขั้นตอนการค้น การมัด การย้อม การมัดโอบ เพื่อให้ได้สีสันทึบต่าง ๆ ของลวดลายชิ้นหนึ่งและชิ้นค้นในอดีตจะนิยมใส่หัวชิ้นตีนชิ้นเสมอ ส่วนในปัจจุบันการเพิ่มหัวชิ้นและเพิ่มตีนชิ้นจะนิยมในหมู่ผู้สูงอายุเท่านั้น ซึ่งนิยมใส่ผ้าถุงมีหัว มีตีน ดังนั้น ผ้าถุงชนิดนี้จึงแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ หัวชิ้น ตัวชิ้น และตีนชิ้น

หัวชิ้น เป็นผ้าที่ทอเพื่อใช้เป็น “หัวชิ้น” โดยเฉพาะเท่านั้น ส่วนใหญ่จะนิยม ใช้ไหมเป็นหลัก ทอเป็นลายค้นหรือขิดค้น ถ้าทอเป็นลวดลายเป็นลวดลายจะใช้วิธีการทอแบบ “เก็บจก” และเก็บขิด แต่ทั่วไปชาวบ้านจะเรียก หัวชิ้นจก ชาวบ้านนิยมสีแดงและสีสันทึบ บางคนใช้สีพื้นแดง สีพื้นส้มไปเลย หรือไม่ก็เก็บขิดเป็นลวดลายขนาดเล็ก ๆ ขนาดความกว้างของชิ้นประมาณ 20 เซนติเมตร ความยาวเท่ากับความกว้างของผ้าถุง เมื่อเย็บติดกับผ้าถุงแล้วเป็นลายตามยาวซึ่งจะเป็นลายตรงข้ามกับลายตีนชิ้น

ภาพที่ 14 ผ้าชิ้นตีนแดง

ตัวชิ้น คือ ส่วนกลางของตัวผ้าชิ้น ซึ่งจะมีความกว้างมากกว่าส่วนอื่น คือเมื่อเย็บริมผ้าต่อติดกัน จะได้ความกว้างประมาณ 1 เมตร ส่วนนี้จะต่อเข้ากับส่วนหัวและส่วนตีนผ้าชิ้น ส่วนที่เป็นส่วนกลางนี้เป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายพันหวี ลายดอกแก้ว ลายขोन้อย ลายขอใหญ่ ลายกาบ ลายช้าง ฯลฯ กรรมวิธีในการประดิษฐ์ลวดลายส่วนนี้คือ การมัดเส้นด้ายตามลวดลายและย้อมมีหลายขั้นตอนก่อนที่จะนำไปทอ

ตีนผ้าชิ้น คือ ส่วนล่างของผ้าชิ้นเป็นผ้าขิดที่ทอขึ้นอีกชิ้นหนึ่งต่างหากแล้วนำมาต่อเข้ากับส่วนล่างหรือตีนของชิ้น ตีนชิ้นนี้จะมี ความกว้างของผ้าน้อยกว่าทุกส่วน คือ กว้างประมาณ 10 เซนติเมตร และยาวเท่ากับ ความกว้างของผ้าชิ้น ซึ่งเมื่อต่อกันเข้ากับตัวผ้าชิ้นแล้วลายจะเป็นตรงกัน ข้ามกับหัวผ้าชิ้น ความงานอยู่ที่การเก็บเขา สมัยก่อนจะใช้วิธีเก็บลายด้วย “ไม้เก็บลาย” แล้วจึงสอดเส้นตั้งหรือเส้นพุ่ง ด้วยกระสวยแล้วนำไปแน่นโดยการใส่กระสวย “ตี” เส้นฝ้ายแทนการใช้ฟืม ตัวอย่างการทอผ้าทั่วไป ต่อมาภายหลังจึงให้มาใช้วิธีการเก็บลายใส่ “เขา” ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า “เก็บ

เขา” ทำให้ทอได้เร็วขึ้น จะได้ลายเดียวกันทั้งหมดในเขาเดียวความงาม นอกจากการเก็บเขาแล้วยังได้จากการสลัปลวดลาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเลียนแบบมาจากลวดลายของสัตว์ และรูปทรงเรขาคณิต ลวดลายของสัตว์ที่นิยมมาทำเป็นลายตีนชิ้น เช่น ลายงู ลายช้าง ลายแมลงป่องลายหงษ์ฟ้า ฯลฯ ส่วนที่เป็นตีนชิ้นนี้ จะเป็นแถบๆ สีกลมกลืนกับตัวผ้าชิ้น นำมาต่อเพื่อให้ทนทานต่อการใช้งาน และยึดใช้ชายผ้าถูแคะเข้า มีน้ำหนักมากขึ้น เนื่องจากส่วนล่างนี้จะสกปรก เปราะเปื้อนเวลาทำงานมากในสมัยก่อนจึงนิยมต่อตีนผ้าถูชิ้นทิว เป็นชื่อที่ใช้เรียกผ้าชิ้นที่เป็นลายเส้นทางยาวแต่เวลานุ่งจะเป็นลายเส้นขวางลำตัว ลักษณะที่สำคัญของชิ้นทิวที่พอจะสังเกตเห็นได้ว่าแตกต่างกับชิ้นชนิดอื่น ๆ อีกอย่างหนึ่งก็คือ ชิ้นทิวจะนิยมทอด้วยพื้ม 40-42 หลบ ซึ่งเป็นพื้มที่ใช้ทอผ้าโสร่งจึงได้ผ้าหน้ากว้าง มีความยาวหรือความสูงที่ใช้นุ่งได้โดยไม่ต้องต่อหัวชิ้นและตีนชิ้น ชิ้นทิวนี้ คล้ายชิ้นตาล่องปัจจุบัน เพียงแต่ชิ้นตาล่องเป็นของโรงงาน แต่ชิ้นทิวเป็นฝีมือของชาวบ้านจริง ๆ เวลาสวมใส่แล้วจะมองเห็นเส้นคั่นเป็นแนวขวางหรือแนวนอนเหมือนกัน ชิ้นก้านเชิง เป็นผ้าชิ้นชิ้นชนิดหนึ่งทอจากโรงงาน ลักษณะเป็นสีพื้นต่าง ๆ ไม่มีลวดลายตลอดผืน หรือไม่ก็เป็นลายขีด เก็บลายขีดโดยโรงงาน จะปรากฏลายขีดช่วงล่างของขีด ที่ปรากฏส่วนมากจะเลียนแบบลายขีดทั่วไป แต่จะไม่ถึงปลายตีนผ้าถู ผ้าถูชิ้นชนิดนี้นิยมใช้ในวัยสาวถึงวัยกลางคนเครื่องประดับและเครื่องประกอบการแต่งกาย เครื่องประดับ ที่นิยมใช้กันมีหลายประเภท แต่ละประเภทนั้นคุณค่าอยู่ที่ผู้ใส่ว่ามีจุดประสงค์อย่างไรบางประเภทนั้นใส่ตามร่างกายหรือเครื่องนุ่งห่มเพื่อความสวยงาม เครื่องประดับใส่ตามร่างกายเพื่อความสวยงาม เช่น กิ๊บ ข้องผม ที่คล้องผม ตุ้มหู สายสร้อย ลูกปัด กอ้งแขน แหวน ดอกไม้ ชิ้นดต่าง ๆ ฯลฯ ส่วนเครื่องประดับที่ประดับตามเครื่องนุ่งห่มนั้น เช่น เข็มกลัด ผ้ากิ้นสีต่าง ๆ (ผ้าขลิบริม) มีทั้งเป็นสีพื้นเรียบและลายขีด และอีกอย่างที่เป็นเครื่องประดับเสื้อสวยงามและแสดงถึงฐานะผู้สวมใส่คือ เม็ดกระดุม กระดุมที่ว่านี้ทั้งกระดุมที่เป็นพลาสติก การใช้เครื่องประดับนั้นคุณค่าหรือประโยชน์อยู่ที่ผู้ใช้ว่าจะจัดอยู่ในประเภทใดใน 4 ประเภทที่กล่าวมาคือ เพื่อความสวยงามเพื่อความเชื่อค่านิยมและเพื่อความจำเป็นของการแต่งกาย หรือเพื่อความจำเป็นต่อธรรมชาติ ผู้ที่จะให้คุณค่าของเหล่านี้อยู่ที่เจตนาของผู้ใช้ส่วนเครื่องประกอบการแต่งกายที่เกี่ยวกับการแต่งกาย

สรุปว่า ผ้าไหมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมการแต่งกายที่สืบทอดกันมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว โดยมีแหล่งสำคัญอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น และได้ขยายไปยังภาคเหนือตอนบน จนปัจจุบันได้แพร่กระจายไปทุกภูมิภาคของประเทศ แม้มีความแตกต่างกันในลวดลายตามเชิงความคิดและวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบทยังมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยเจ้าพ่อพระยาแลเป็นชุมชนที่มีการทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมานานในหมู่ผู้นิยมผ้าไหมและเกิดการเล่าขานแพร่กระจาย ในกลุ่มนักสะสมผ้าไหมว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของตนเองสืบทอดถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ การทอผ้าไหมมัดหมี่ชาวบ้านเขว่าได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชนนานเกือบ 200 ปีนับแต่มีการก่อตั้งชุมชนบ้านเขว่าเริ่มจากการทอ

เพื่อใช้ในครัวเรือน ต่อมาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน ใช้เป็นเครื่องแต่งกายของเจ้าบ่าว เจ้าสาว ใช้เป็นของขวัญสำหรับญาติฝ่ายชายในงานแต่งงาน งานบวชใช้แต่งตัวนาค และผู้ที่ไปร่วมงาน รวมถึงงานบุญงานทาน งานประเพณีต่างๆ ผู้คนจะแต่งกายด้วยผ้าไหม ทั้งหญิงและชาย เป็นการประกวด ประชันฝีมือการทอและการตัดเย็บกัน เอกลักษณ์ของลายผ้าเป็นการสะท้อนความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกของชุมชนก่อให้เกิดจินตนาการคิดค้นออกมาเป็นลวดลายต่างๆ บนผืนผ้า โดยได้รับการถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมอำเภอชนบท มีทั้งการสาธิตการผลิตผลิตภัณฑ์และกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการผลิต การทอผ้าไหมจึงเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอีกสาขาหนึ่งที่ได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ประเทศไทยมีการทอผ้ามาเป็นเวลายาวนาน จากหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี พบร่องรอยการใช้ผ้าไหมและใยป่านกัญชาติดอยู่กับกำไลยุคสำริด อายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมยังเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพราะผ้าไหม มีบทบาททางเศรษฐกิจและเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางสังคมที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ อีกทั้งกระบวนการทอผ้าไหมยังเป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ที่พัฒนาจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่เป็นทุนทางสังคมในการพึ่งพาตนเองได้

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนาของคนภาคอีสาน มีความเป็นมาจากการเชื่อและพิธีกรรมจนกลายเป็นวัฒนธรรมข้าวของชุมชนอีสานในภาพรวม เริ่มกระบวนการปลูกข้าว ด้วยพิธีกรรมเลี้ยงผีตาแฮกก่อนลงมือทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวเกี่ยวข้าวเสร็จทุกปี และนำเมล็ดข้าวขึ้นเก็บไว้ในยุ้งฉางให้ปิดประตูยุ้งมิดชิด วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จึงทำพิธีเปิดยุ้งฉาง สู่ขวัญข้าว ตักข้าวในยุ้งไปทำบุญที่วัด ทานบุญใส่บาต และยังมีนิมิตประกอบพิธีตามประเพณีบุญคุณลาน เป็นความเชื่อที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน ปัจจุบันวัฒนธรรมข้าว ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนอีสานนั้น ยังสืบทอดกันต่อมาอย่างต่อเนื่องและยาวไกล เช่น “บุญคุณลาน บุญเปิดยุ้งฉาง” ภายใต้ความเชื่อว่าจะต้องสู่ขวัญข้าว บอกกล่าวพระแม่โพสพและต้องนำไปทำบุญถวายพระที่วัด ก่อนตักข้าวมาบริโภคและจำหน่ายจ่ายแจก การสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยลักษณะวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับประเพณีข้าว ผ่านระบบค่านิยมความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนอีสาน โดยกระบวนการ คือ การทำนาหรือการปลูกข้าวของชาวนาในอดีตนั้นก่อนที่จะทำนาชาวนาจะเอามูลวัว มูลควายไปโยนลงในพื้นที่นาทิ้งไว้เสียก่อน จากนั้นหาวันดี วันเสียดังแต่สมัยโบราณได้บอกไว้ว่า “พุทธโณ พุทฺธิสฺหว่านกล้ำ ความหมาย คือ “จะทำการไถนาในวันพุธ วันพฤหัสบดีจะทำการหว่านต้นกล้า” ปัจจุบันประเพณีนี้จางหายไปเยอะมากแล้ว กระบวนการต่างๆ จะอยู่ที่ความสะดวกมากกว่าจะต้องไปดูในพื้นที่นาเสียก่อนว่า มีอะไรที่จะต้องปรับปรุงดูแลบ้างหลังจากที่ทำการไถ ขั้นแรกที่จะต้องลงมือทำก่อนนั้น

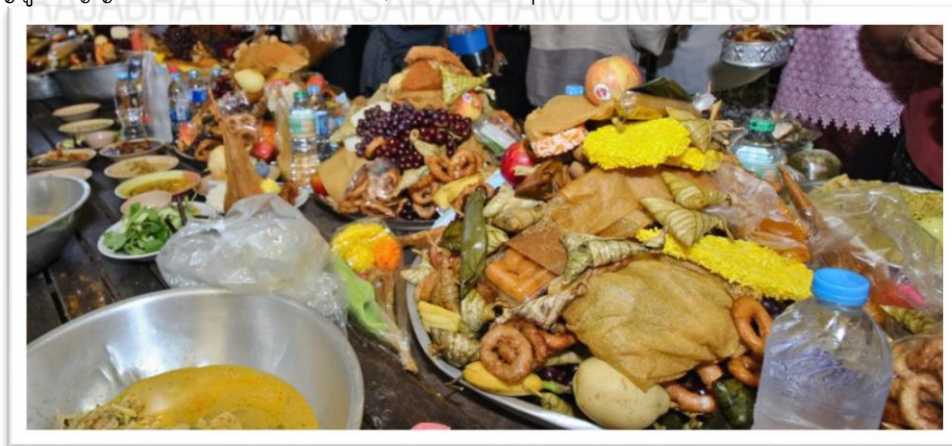
คือ การปักคันทนาเพื่อกันน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกและจะต้องมีรูไว้ด้วยเพื่อที่จะได้เอาใส่ในนา” (เวชยันต์ จันทรเสนา, “ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

การทำนา มีกระบวนการและขั้นตอนที่ผ่านระบบความเชื่อสืบทอดกันมาแต่บรรพชน ดังนี้ “ประเพณีแหกนา พิธีแหกนาหรือแรกนา เป็นพิธีกรรมที่ทำก่อนจะเริ่มไถนา ทำกันในแต่ละครอบครัว เพื่อบวงสรวงหรือบูชาเทพยดาที่คุ้มครองเกี่ยวกับการทำนา คือ ท้าวจตุโลกบาล และแม่โคสภ “แม่โพสพ” แม่ธรณี เพื่อให้เกิดสิริมงคล ให้การไถนาเป็นไปด้วยดี ช่วยให้เกิดน้ำในนาพ้นจากแมลง หอย ปู ที่จะมาเบียดเบียน ตลอดจนผลผลิตงอกงามดี ในการจะประกอบพิธีแหกนา ต้องตรวจหาวันดีตามความเชื่อของชาวอีสาน แต่ทั่วไปที่ง่ายก็จะถือเอาวันอาทิตย์หรือวันพฤหัสบดี และต้องจัดเตรียมเครื่องพิธีกรรม ประกอบด้วย “ตั้งเช้าแรก (โต๊ะ หรือตั้งสำหรับวางเครื่องสังเวย) ถ้าไม่ไผ่หรือไม้รวก ตัดแต่โคนและกิ่งก้านออกให้หมด ตาเหลว (คือ เฉลว) ไม้ว่อง (คือ ไม้ไผ่จักเป็นตอกเส้นบาง สานเป็นห่วงวงกลม) รูปปลาสำหรับห้อย สานด้วยเส้นตอกไม้ไผ่ แทนท้าวทั้งสี่ คือ ที่วางเครื่องสังเวยท้าวจตุโลกบาล) สวดดอก คือ กรวยใส่ดอกไม้ธูปเทียน จำนวน 5 อัน) ส้อหล้อ (คือ ที่ใส่เครื่องพิธีกรรม ทำจากไม้ไผ่ปล้อง นำมาผ่าเป็นซีก แล้วเอาไม้ไผ่สานตามซี่ เป็นรูปวงกลม ทำให้ปากขยายออกคล้ายกรวย จำนวน 5 อัน นำมาปักไว้รอบ ตั้งเช้าแรก) ตวั๊ก (คือ กระทงขนาดเล็กทำด้วยใบตองสำหรับใส่เครื่องพิธีกรรม สังเวยแม่ธรณี)หลังจากเตรียมเครื่องพิธีกรรมพร้อมแล้ว พอนา (หัวหน้าครอบครัว) พร้อมภรรยาและบุตร นำเครื่องพิธีกรรมไปยังที่นา นำเครื่องพิธีกรรมวางบนแทนท้าวทั้งสี่ ส่วนหนึ่งวางบนส้อหล้อเพื่อสังเวยแม่โพสพ และใส่ตวั๊กไว้สังเวยแม่ธรณี จากนั้นจุดธูป เทียนบูชา ถ้าพอนามีความรู้ในการทำพิธีก็จะทำพิธีเอง ถ้าไม่รู้ก็จะไปขอให้ปู่จารย์ (ผู้เชี่ยวชาญทางพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน) มาช่วยทำพิธีให้ โดยจะกล่าวสังเวยท้าวทั้งสี่ก่อน แล้วจึงกล่าวคำสังเวยแม่โพสพและแม่ธรณีตามลำดับจนเสร็จพิธี จากนั้นก็เริ่มไถ” (ดวง ตลอดไธสง, "ผู้บริหารภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการสอนภาษาไทย", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 15 ข้าวชนิดต่างๆ ของชาวนาอีสาน

วัฒนธรรมข้าวเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มชน เป็นระบบและแบบแผนที่สมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน ปัจจุบันชาวอีสานในภาพรวมยังคงสืบทอดวัฒนธรรมข้าวความเชื่อและพิธีกรรม บุญประเพณีเกี่ยวกับข้าว คือ "บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวกระยาสารท และบุญข้าวทิพย์" แต่บางชุมชนได้เปลี่ยนแปลงด้านเวลา โดยนำบุญประเพณีหลายอย่างมาจัดรวมกัน เช่น บางชุมชน จัดประเพณี "บุญคุณลาน บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดินบุญข้าวกระยาสารท บุญข้าวทิพย์ และบุญผะเหวด" จัดรวมกันในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เช่นเทศกาลตรุษจีน และจัดประเพณีข้าวประดับดิน บุญข้าวทิพย์และบุญข้าวกระยาสารทรวมกันในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ทั้งนี้เพื่อเป็นการประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย และบุตรหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดหรือกรุงเทพมหานคร เพราะไม่ต้องเสียเวลามากหลายครั้ง วิธีการดังกล่าวอาจทำให้ลูกหลานรุ่นหลัง สับสนด้านความเชื่อและพิธีกรรมแต่ละบุญประเพณี แต่เงื่อนไขความจะเป็นบางครั้งก็ต้องอนุโลมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและความเป็นปัจจุบัน พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวก็จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแม่โพสพซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพที่คอยดูแลรักษาพืชพันธุ์ ธัญญาหารต่างๆ ให้อุดมสมบูรณ์ “แม่โพสพก็เหมือนกับมนุษย์ที่ต้องการความเอาใจใส่เหมือนบุคคลทั่วๆ ไป มนุษย์ต้องคอยดูแลแม่โพสพเหมือนดูแลตัวเอง ต้องมีความกตัญญู ต้องเคารพนับถือ มีกิริยาที่สุภาพเรียบร้อยจะพูดจาหยาบคายหรือพูดเสียงดังไม่ได้ แม่โพสพเป็นคนขวัญอ่อน เพราะถ้าเกิดไม่พอใจจะหนีไปเลยและตามประวัติเคยหนีไปหลายครั้งด้วยความน้อยใจ เวลามีกนพูดเสียงดังพอนี้ไปที อดอยากกันเป็นพันปี เพราะ ฉะนั้นอันนี้ เป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวังมาก เวลาติดต่อกับแม่โพสพควรใช้ความสุภาพอ่อนโยน และความกตัญญูทเวทีย่างสูงที่สุด” (เวชยันต์ จันทรเสนา, “ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 16 เครื่องเส้นไหว้เกี่ยวกับการทำนาของชาวอีสาน

วัฒนธรรมข้าวของชาวนาอีสานมีพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่โพสพที่สลับซับซ้อนไม่ว่า จะดำนา จะไถ ต้องเชิญแม่โพสพมาก่อน ตั้งแต่ข้าวเริ่มตั้งท้องก็ต้องไปเอาอกเอาใจหาอาหาร เป็รียว หวาน มัน เค็ม ไปบูชาแม่โพสพ หรือ ว่าเมื่อเสร็จแล้วจะนวดจะเอาข้าวเข้ายุ้งทุกอย่างนี้จะต้องมีพิธีกรรมเข้าไป

ประกอบ เพื่อก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือ ความมั่นใจว่าปีนี้มีข้าวและปีหน้าต้องมีนะ หรือว่า พันธุ์ข้าวที่มีต้องเก็บไว้และทำอะไรให้เก็บได้ดี ไม่เสียหาย โดยมีแม่โพสพเป็นตัวแทน “ทำขวัญข้าว ของไหว้แม่โพสพ เฉลวขวัญข้าว” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

นอกจากการทำนา การทำไร่ ก็มีพิธีกรรมเหมือนกันในการที่จะดูแลข้าวของตัวเอง อย่างเช่นในกลุ่มชาวเขา ก็มีพิธีกรรมเวลาปลูกข้าวไร่ มีวันที่วันไหนจะไปเผาไร่ได้ วันไหนเผาไม่ได้ เวลาข้าวตั้งท้องต้องรู้ว่าจะทำอย่างไร เพราะถือว่า “ช่วงข้าวตั้งท้องหรือช่วงข้าวเกี่ยวพาราสี จะบอก ว่าห้ามไปไร่ในช่วงนั้น เพราะว่าข้าวกำลังเกี่ยวพาราสีกัน หรือเวลาข้าวตั้งท้องก็ต้องหาเงินไปผูก เอาไว้ ต้องผูกเดี่ยวๆ ด้วย เพราะว่าแม่ข้าวเขาตัวเดี่ยว จะได้เก็บเงินไปได้ถ้าเกิดไม่เอาเงินหรือเอา กระดาษไปผูกเป็นรูปเงินให้แล้ว อาจจะไม่คลบคานาให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ก็ได้ ฉะนั้น ในกลุ่มทุกกลุ่ม หรือแม้แต่พวกขิ่นมีความเชื่อเรื่องการปลูกข้าวเหมือนกันก่อนการปลูกข้าว มีการสร้างตูปผีเอาไว้ เชิญ ผีซึ่งเคยอยู่ที่ท้องนาขึ้นมาอยู่บนตูป เวลาจะไถจะได้ไม่รังควานผี มีการเซ่นไหว้ เวลาจะหยอดข้าวก็ ต้องเรียไรเงิน มาซื้อหมูฆ่าหมูมาเซ่นผี มาเอาใจผีอีก เพราะว่าถ้าผีไม่พอใจปลูกข้าวแล้วจะมีผลเสีย หรือถ้าหากว่าจะทำสู่ขวัญข้าวก็ต้องทำพิธีเลี้ยงผีอีก ต้องไปซื้อสัตว์เรียไรกัน เอาเงินมาฆ่าเอาสัตว์มา สักแวและจะปิดตาเหลวเอา ไว้ ตาเหลวเป็นสัญลักษณ์ของการป้องกันและบอกขอบเขต ไม่ให้สัตว์ป่า ต่างๆ มาทำ ลายข้าวในไร่ จะเห็นว่ามีกฎหมายลงโทษคนที่ไปทำมิดิมีร้าย ไปซื้อไปเยี่ยว ช้าง ม้า วัว ควาย ไปละเมิดทำให้ไร่ข้าวปลาเสียหาย มีกฎหมายบัญญัติไว้ว่า ให้ทำบัตรพลีตีไหว้หรือว่าต้องเซ่น ไหว้ เพราะไม่ใช่เพียงแต่ว่าเป็นการลง โทษคนที่ละเมิดทำข้าวเสียหายเท่านั้น แต่ว่าเป็นลักษณะของ ความอุบาทว์หรือสิ่งที่ไม่ทางภาคเหนืออาจเรียกว่า "ซิด" คือ ถ้าเชื่อว่าทำแล้วมันเสียหายแก่ท้องนาแก่ ข้าวแล้วไม่ใช่เพียงแต่ว่าคนคน นั้นหรือเจ้าของนาจะเดือดร้อน แต่ว่าจะก่อให้เกิดความอุบาทว์หรือ วิปริตไปทั้งหมดได้ เพราะ ฉะนั้นเพื่อกันความเสียหายของชุมชนจะต้องทำการบัตรพลีตีไหว้ อันนี้ เป็นกฎหมายตราไว้เลย” (บุญมี ยงยอด, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำนา”, วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ข้าวไทยเป็นพืชอาหารประจำชาติที่มีตำนานประวัติศาสตร์มายาวนานปรากฏ เป็นร่องรอย พร้อมกับอารยธรรมไทยมาไม่น้อยกว่า 5,500 ปีซึ่งมีหลักฐานจากแถบข้าวที่เป็นส่วน ผสมของดินใช้ เครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเชียง อำเภอโนนนกทา ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง อันสันนิษฐานได้ว่าเป็นเมล็ด ข้าวที่เก่าแก่ที่สุดของ ไทยรวมทั้งยังพบหลักฐาน เมล็ดข้าวที่ขุดพบที่ถ้ำปุงสูงจังหวัดแม่ฮ่องสอนโดย แถบข้าวที่พบนี้มีลักษณะของ ข้าวเหนียวเมล็ดใหญ่ ที่เจริญงอกงามในที่สูง นอกจากนี้ยังมีการค้นพบ เมล็ดข้าว แก้วถ่านในดิน และรอยแถบข้าวบนเครื่องปั้นดินเผาที่โคกพนมดี อำเภอพนสนิมคม จังหวัด ชลบุรีแสดงให้เห็นถึงชุมชนปลูกข้าวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแถบชายฝั่งทะเลในช่วงเวลานั้นเริ่มมีการ เพาะปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวยาวขึ้นแล้ว สันนิษฐานว่านำมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งในยุคนั้นถือว่าเป็นชน

ชั้นปกครอง การหุงต้มข้าวเมล็ดยาวนี้แตกต่างจากข้าวของชาวพื้นเมือง จึงเชื่อว่าเป็นสาเหตุให้ข้าวชนิดนี้ถูกเรียกว่า “ข้าวเจ้า” และเรียกข้าวเหนียวว่า “ข้าวโพร” บ้างก็เรียกว่า “ข้าวบาว” หรือ “ข้าวหนึ่ง” ซึ่งข้าวในสมัยนั้นเรียกกันเป็นสิ่งบ่งบอกชนชั้นได้อีกด้วยปัจจุบันการปลูกข้าวในประเทศไทย คงมีเพียงข้าวเมล็ดป้อมที่พบมากในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่ข้าวเมล็ดยาว พบมากในภาคกลางและภาคใต้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มากที่สุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ปลูกข้าว คิดเป็นร้อยละ 45 ของพื้นที่เพาะปลูกทั่วประเทศ ส่วนใหญ่ปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ซึ่งเป็นข้าวคุณภาพดีที่สุดในโลก ข้าวที่ปลูกในพื้นที่แถบนี้จึงมักปลูกไว้เพื่อขาย รองลงมา คือ ภาคกลาง และภาคเหนือ ที่พื้นที่เพาะปลูกเท่ากันประมาณร้อยละ 25 ปัจจุบันไทยเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ผลิตออกสู่ตลาดโลกมากที่สุด (พิทักษ์ เชียงนางาม คุรุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

2.1 วิธีการปักคันทนา

การปักคันทนาที่แปลงนา เพื่อกั้นน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกก่อนทำจะต้องใช้มีดพร้าวางหญ้าที่อยู่บริเวณคันทนาออกให้หมดก่อน หลังจากนั้นก็เอาซีโคลนมากองและปักบนคันทนาให้สูงขึ้น เสร็จแล้วใช้มือปาดให้เรียบเท่ากับพื้นที่คันทนาเดิมที่มีอยู่แล้ว หลังจากปักเป็นที่เรียบ ร้อยแล้วจะเอาน้ำใส่ทิ้งไว้ การปักคันทนานั้นหากยังไม่แห้งถ้าขึ้นไปเหยียบจะทำให้เสียรูปทรงฉะนั้น เด็กที่ชอบไปหาปู ปลาในนาก็จะโดนตืออยู่บ่อยครั้งเพราะมันคือความสนุกสนานที่ได้ไปวิ่งเล่นและจับปู ปลา วิธีการทำนาของชาวนาในอดีตนั้นจะแฝงไปด้วยภูมิปัญญา ถ้าหากน้ำในพื้นที่นามีมากเกินไปความต้องการจะต้องระบายน้ำออก วิธีทำในปัจจุบันนั้น ใช้เครื่องสูบน้ำสูบน้ำออกเพราะมีความรวดเร็ว แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก แต่วิธีการทำของชาวนาในอดีตนั้นจะใช้วิธีการ “ลากไห” (สอน บุญวอน, 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 17 คันทนาที่ปักเสร็จ

2.2 การลากไห

การลากไห คือ “ภูมิปัญญาของชาวนาในอดีตเพื่อที่จะเอาน้ำออกจากในพื้นที่นา ไห ซึ่งมีน้ำหนักที่มากอยู่แล้วและถ้าได้ขี้เปอะ (ขี้โคลน) ใส่เข้าไปในไหก็จะเพิ่มน้ำหนักมากขึ้นอีกจากนั้นก็เอาเชือกผูกกับคอไหนำลงวางในพื้นที่นา แล้วดึงเชือกก็จะเกิดเป็นร่องน้ำขึ้นมา ดึงไปรอบๆ ที่มีน้ำอยู่มากก็จะเกิดร่องน้ำไปตลอดระยะทาง จนถึงประตูระบายน้ำออกน้ำก็จะค่อยๆ ไหลออกอย่างช้าๆ เพราะว่าเวลาที่น้ำไหลออกช้านั้นสิ่งที่ได้สังเกตเห็น คือ โคลนในพื้นที่นาจะปรับความสม่ำเสมอด้วยวิธีธรรมชาติ เพียงแต่เพิ่มระยะเวลาขึ้นมาอีกเล็กน้อยเท่านั้น ภูมิปัญญาที่มีค่าเหล่านี้จึงได้หายไป ก่อนจะปลูกหรือดำนาชาวนาจะดูวันดี วันเสีย วันปากนก ปากกา เสีย ก่อน กลางท้องทุ่งนาจะมีแต่หุ่นไล่กาอยู่เท่านั้น นกก็จะไม่กล้าที่จะลงมาจิกกินเมล็ดข้าว แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีเครื่องเกิดขึ้นมามากมาย เพื่อที่จะขับไล่กนโดยเฉพาะเท่านั้นและยังไม่พอเพียงเท่านั้น ชาวนาจะต้องไปอยู่ในนาตั้งแต่เช้าจนตะวันตกดิน เพื่อดึงอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดเสียงดังอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะขับไล่กนไปได้ทั้งหมดเพราะนกในปัจจุบันจะมีความฉลาดมาก พอถึงฤดูทำนาชาวนาจะต้องค้นคิดหาวิธีไล่กน ในบางท้องที่ต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าให้หุ่นไล่กาทุกวันเปลี่ยนกันวันละสีกันเลยทีเดียว” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ข้าว นับเป็นอาหารหลักของชาวไทย โดยเฉพาะชาวอีสาน ชุมชนอีสานได้สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการทำนาข้าว มีวัฒนธรรมบุญประเพณีความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับ ข้าว ตลอดจนประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสาน โดยจัดตามวัน เวลา ฤกษ์ยาม มีขั้นตอนการประ กอบพิธีกรรม และปฏิบัติตามข้อห้าม ตามความเชื่อที่ได้สืบทอดแต่ละบุญประเพณีอย่างเคร่งครัด เป็นวัฒนธรรมและแบบแผน การดำเนินชีวิต ได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน ปัจจุบันชาวอีสานยังคงสืบทอดวัฒนธรรมข้าวผ่านความเชื่อและพิธีกรรม บุญประเพณีเกี่ยวกับข้าวได้แก่ “บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวกระยาสารท และบุญข้าวทิพย์ แต่บางชุมชนได้เปลี่ยนแปลงด้านเวลา โดยนำบุญประเพณีหลายอย่างมาจัดรวมกัน เช่น ชุมชนบ้านหนองบัวทุ่ง จัดประเพณี บุญคุณลาน บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดินบุญข้าวกระยาสารท บุญข้าวทิพย์ และบุญผะเหวด โดยจัดรวมกันในช่วงเทศกาลตรุษจีน ชุมชนบ้านสำโรงจัดประเพณีข้าวประดับดิน บุญข้าวทิพย์ และบุญข้าวกระยาสารทโดยจัดรวมกันในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ทั้งนี้เป็นการระหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย และบุตรหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัด หรือกรุงเทพฯ มหานคร ไม่ต้องเสียเวลามาหลายครั้ง วิธีการดังกล่าว อาจทำให้ลูกหลานรุ่นหลัง สับสนด้านความเชื่อและพิธีกรรมแต่ละบุญประเพณี” (บุญมี ยงยอด, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทำนา”, วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ตำนานข้าวมีว่า “ข้าวเป็นพืชพื้นเมืองมีต้นกำเนิดจากประเทศจีน เมล็ดข้าวเก่าแก่ที่สุดในโลกถูกค้นพบเมื่อ 14,000 ปีที่แล้ว ชาวจีนปลูกข้าว กินข้าว มาเป็นหมื่นปี จากนั้นจึงแพร่ หลายไปยังประเทศอินเดีย แล้วเฉยงมาทางใต้ ผ่านเผ่าจ้วง เผ่าไทยตามตำนานเล่าว่า แต่ก่อนเมล็ดข้าวใหญ่

มาก มีแม่หม้ายมาตีข้าว ข้าวแตกไปอยู่บนเขา กลายเป็นข้าวไร่ของชาวเขา ที่ตกมาอยู่กับน้ำก็เป็นข้าว นาคำ ข้าวก็เหมือนกับแม่ เรียกว่า 'แม่โพสพ' มีนิสัยอ่อนโยน ต้องดูแลให้ดี ทุกคนต้องไหว้แม่โพสพ ต้องกตัญญูกับแม่โพสพ ถ้าเราละเลยเรื่องการกตัญญูต่อข้าว แม่โพสพก็จะหนีไปบนเขา เราต้องไปอ้อ ลงมาการปลูกข้าวบนพื้นที่เขา การปลูกข้าวไร่แบบชาวเขาทำอย่างไร การปลูกในนาทำอย่างไร เครื่องมือเครื่องมือ ไปไถไปเกี่ยว เกิดขึ้นพัฒนาไปตามแต่ละยุค จากเดิมเอาไปไม่ทิมแล้วหยอดเม็ดข้าว ลงไป พัฒนามาเป็นไม้ปลายแหลมๆ เปลี่ยนมาเป็นไม้หัวเหล็ก แล้วก็มาเป็นคราดในที่สุด พื้นฐาน ความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยและชาวอาเซียนจะนับถือผี ก่อนที่จะรับเอาศาสนาพราหมณ์และพุทธมาจากอินเดีย รับมาแล้วก็ไม่ได้ตัดของเก่าทิ้ง แต่เอามาผสม ผสานเข้าด้วยกัน มีความเชื่อว่า “มนุษย์มี สองส่วน คือ ร่างกาย กายเนื้อ กับส่วนที่เรียกว่าขวัญ มีอยู่แต่มองไม่เห็น ทั้งสองส่วนทำให้ชีวิตมนุษย์ ดำรงอยู่อย่างปกติ ต้องมีร่างกายและขวัญอยู่ด้วย กัน จะหลุดออกจากกันไม่ได้ ถ้าหลุดออกจากกัน เรียกว่าขวัญหาย ทำให้มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้อย่างปกติ จึงต้องมีวิธีเรียกขวัญกลับคืนมาเด็กที่เพิ่งเกิด จะมีพิธีรับขวัญ มีแม่ซื้อมาซื้อเด็กในราคา 32 เปี้ย ในภาคกลางเชื่อว่าคนเรามี 32 ขวัญ รูปร่าง ของขวัญคล้ายกับกันหอย เช่น ลาย นิ้วมือ หรือ ขดบนหัว รวมแล้วเป็น 32 ขวัญ คนเข้าใจผิดว่า ร่างกายครบ 32 เป็นชิ้นส่วนนั้นไม่ใช่ แต่หมายถึงร่าง กายอยู่กับขวัญครบ 32 ไปไหนมาแล้วขวัญครบ ไหม ชาวอีสานเชื่อว่า ขวัญมีอยู่ในทุกสรรพสิ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างมีชีวิต ทั้งสิ่งที่เรามองไม่เห็น ในที่นา ใน ไร่ ในแม่น้ำ คู คลอง ทุกอย่างมีผีเจ้าที่ มีเจ้าของ ผู้ใหญ่มักจะสอนเด็กๆ ว่า ไปไหนอย่าลืมไหว้เจ้าที่ เจ้าทาง” (เวชยันต์ จันทร สนา, “ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)ความเป็นมาด้านความเชื่อและพิธีกรรมวัฒนธรรมข้าวของชุมชนอีสาน คือ “จาก อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าว คือ ในอดีตก่อนจะลงมือทำนา และหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จทุกปี จะต้องเลี้ยงผี ตาแฮก ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีเฝ้าดูแลรักษาข้าวในนา ไม่ให้มีศัตรูข้าวมาทำลายต้นข้าว ทำให้ข้าวในนาเจริญ งอกงาม ได้ผลผลิตมาก เป็นการขอบคุณผู้มีพระคุณต่อชาวนาก่อนจะตักข้าวในยุ้งฉางออกมาบริโภค หรือจำหน่ายจ่ายแจก ญาติพี่น้องต้องทำพิธีเปิดยุ้งฉาง หรือ ทำบุญเปิดยุ้งฉาง เชื่อว่าเป็นพิธีกรรมที่ ศักดิ์สิทธิ์นิยมทำพิธีกรรมในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี เป็นการบอกกล่าวพระแม่โพสพ และขอ อนุญาตตักข้าวออกจากยุ้งฉาง โดยตักไปทำบุญถวายพระที่วัดก่อน ล้วนจึงตักมาบริโภคหรือจำหน่าย จ่ายแจกตามความเหมาะสม ชาวอีสานเชื่อว่าในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันดี มีสิ่งมหัศจรรย์ เกิดขึ้น 3 อย่าง คือ “กบไม่มีปาก นากไม่มีรู้ทวาร มะขามป้อมมีรสวาน” ในวันนี้ชาวนาในชุมชนอีสานแต่ละ ชุมชน จึงประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา คือ พิธีหาบฟูนใส่ना เชื่อว่า “เป็นวันฟ้าเปิดประตูฝน” พิธีเปิดยุ้งฉาง และพิธีบุญคุณลาน บุญข้าวจีจัดขึ้นในเดือนสาม บุญข้าวกระยาสารทจัดในเดือนสิบ และบุญ ข้าวทิพย์จัดขึ้นในช่วงเทศกาลออกพรรษาทุกปี” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำ นา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 18 เครื่องประกอบพิธีแรกนาข้าว “ตะแหลัวแม่หม้าย”

พิธีแรกข้าว 9 ต้น สำหรับภาคกลาง คือ พิธีแรกนา หรือ พิธีหลวง คือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ถือว่า “วันพีชมงคล” หมายถึง วันที่กำหนดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพระราชพิธีเก่าแก่มาแต่โบราณที่เสริมสร้างให้เกิดขวัญกำลังใจแก่เกษตรกรของชาติ “ก่อนจะปลูกข้าวในนาเจ้าของนาจะต้องทำพิธีแรกข้าว 9 ต้นเสียก่อน พ่อเฒ่า แม่เฒ่าได้บอกกับลูกหลานอยู่เสมอว่า “ข้าวเป็นเจ้า” ไม่ว่าจะกินข้าวก็ยกข้าวขึ้นไว้บนหัวเพื่อเป็นการขอบคุณได้ทำข้าวตกพื้นหรือว่าได้เหยียบย่ำเมล็ดข้าว จะเก็บข้าวขึ้นมาแล้วพูดว่า “ขอสะสมข้าว” พิธีแรกข้าว 9 เป็นพิธีที่ขอให้แม่ธรณีเจ้าที่ เสื้อต่ง เสื้อนา ได้ดูแลและปกป้องรักษาข้าวในนาให้อุดมสมบูรณ์ให้ปลอดภัยจากเพลี้ยและแมลงต่างๆ ก่อนทำพิธีให้นำดอกไม้ ธูป เทียนมาวางตรงที่จะทำพิธี เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่แม่ธรณีเจ้าที่ หลังจากนั้นตั้งนะโม 3 จบแล้วนำต้นกล้ามาปักดำในนาที่ทำพิธี จะปักดำ 3 กอ กอละ 3 แถว รวมกันแล้วจะมีจำนวน 9 กอ” (จิรพันธ์ ชัยบาล, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

หลังจากนั้นนำตะแหลัวแม่หม้ายมาปักไว้หัวมุมคันทนาที่ทำพิธี จากนั้นจึงได้เริ่มต้นการปลูกข้าวโดยการเอามือ คือการช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกันพอดตกเย็นก็มีการสังสรรค์เล็กน้อยๆ ก่อนกลับบ้านและสิ่งที่ได้กลับมาอีก คือ ความรักความสามัคคีในชุมชนชาวนาในอดีตจะยึดถือเอาความสำคัญของ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว เพื่อความสุขสมบูรณ์ของตนเองและครอบครัว ในปัจจุบันยังคงยึดและปฏิบัติตามแต่เหลือชาวนาที่ได้ทำพิธีแรกข้าว 9 ต้นอยู่จำนวนที่เหลือน้อยเต็มที เกี่ยวข้าวเสร็จแล้วชาวนาจะเอาข้าวมากองไว้ที่ตอเพื่อง (ตอซังข้าว) เพื่อตากให้ข้าวแห้งและง่ายสำหรับการตีข้าวให้หลุดออกจากรวง ปกติจะใช้เวลาเพียง 3 –4 วันที่มีแสงแดดทั้งวัน และหากวันไหนมีฝนตกลงมาจะมีคำพูดพังเพยของคนเฒ่าคนแก่ว่า “ฝนเจยเม็ดข้าว” และจะยังเก็บเกี่ยวไม่ได้ต้องเพิ่มระยะเวลาไปอีกประมาณ 3-4 วันเหมือนกันก่อนที่จะทำการเก็บเกี่ยว นั้น ชาวนาจะไม่เกี่ยวเกี่ยวในวันอังคาร จะไปเกี่ยวพันกับการไถนาซึ่งห้ามไถวันด้วยเหมือนกัน เป็นวิถีคิดของคนในอดีตว่า วันอังคารเป็นวันที่แข็งซึ่งเหมาะกับการทำพิธีทางไสยศาสตร์

เท่านั้น หลังจากที่ได้ตัดข้าวเสร็จแล้วก่อนที่จะนำข้าวเข้าไปใส่ในตู้ข้าว เจ้าของนาจะจุดเทียน 9 เล่ม และเกี่ยวข้าวแสด 9 ต้นที่ทำพิธีไว้และนำมามัดรวมกัน พร้อมกับกล่าวว่า “ขวัญข้าวอย่าตก ตกใจ ไปเนอบัดนี้การนาก็ได้เสร็จสิ้นหมดแล้ว ก็ขอหื้อขวัญข้าวตั้งหมด ตั้งมวลมาต่อม มาฮอมกันอยู่ดี ข้าวแสด 9 ต้นนี้เนอ จากนั้นนำมาใส่ในตู้ข้าวพร้อมทั้ง ข้าวปั้น กล้วยหน่วยน้ำ 1 แก้วพร้อมกล่าวว่า “เจ้าน้อย (ข้าว) ขอเจริญมาอยู่ในถุงข้าว หลองข้าวขอหื้ออยู่อย่างสุขสบาย ขอให้อยู่ดีกินดีทุกปีอย่าได้หมดอย่าได้ขาด” (เวชยันต์ จันทรเสนา, ประชาญภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ข้าวที่มีปลูกในภาคอีสาน มี 2 พันธุ์ คือ “ข้าวเหนียว และข้าวเจ้า” ข้าวเหนียวปลูกเพื่อการบริโภค เพราะคนอีสานส่วนใหญ่บริโภคข้าวเหนียว ส่วนข้าวเจ้า ปลูกเพื่อการพาณิชย์และส่วนมากจะเป็นพันธุ์ข้าวหอมมะลิ พันธุ์ 105

ภาพที่ 19 กระบวนการปลูกข้าวของเกษตรกรภาคอีสาน

พิทักษ์ เชียงนางาม (2562) ได้เสนอคำศัพท์สำหรับการปลูกข้าวไว้ สรุปได้ ดังนี้

หลังจากที่เกษตรกรเริ่มทำนา นับแต่เริ่มพิธีแสดนา (แรกนา) กระบวนการทำนาจะเริ่มต้นนับแต่นั้น หากเป็นนาหว่านก็จะเริ่มไถ คราด นวดพื้นนาให้เกิดเป็นดินโคลนแล้วหว่านเมล็ดข้าวลงพื้นนา หากนาดำ ก็จะเริ่มการ “ตกกล้า” คือ “การหว่านเมล็ดข้าวเปลือกลงในแปลงนาเรียกว่า “ตกกล้า” มีภาษิตคนอีสานที่กล่าวถึงชายผู้ไม่คุ้นชินกับการทำนา “บุญหั่วบ่เคยตกกล้า ตกสามตาได้กล้าสามหน่อ กระต่ายหม้อกินได้หน่อเดียว” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์) และหลังจากนี้ข้าวก็จะถูกปลูกอีกรอบหากเป็นนาดำ และภูมิปัญญาข้าว เป็นองค์ความรู้พื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องข้าวในแง่มุมต่างๆ มีคุณลักษณะเฉพาะถิ่นที่ยึดโยงอยู่กับวัฒนธรรมระบบคุณค่า ระบบความ สัมพันธ์ของคนในชุมชนและความสามารถในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านแบบลองผิดลองถูกเพื่อเพิ่มผลผลิตในไร่นา “ภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาข้าวส่งผลดีต่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่ม

ชาติพันธุ์ต่างๆ เพราะเป็นความรู้ที่ตกผลึกมาจากความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ และบริบททางสังคมในพื้นที่แห่งนั้น “ภูมิปัญญาข้าวยังสะท้อนถึง อารยธรรมของมนุษย์ที่ได้เรียนรู้แสวงหาความรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องข้าวสืบเนื่องต่อกันมาอย่างยาวไกล โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่โลก ได้ปรับ เปลี่ยนเข้าสู่สังคมยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ เกษตรกรจึงต้องแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องและหลากหลายวิธีตลอดมา จนเกิดเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาข้าวที่ฝังรากอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ถือเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่นักวิชาการให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะสามารถนำไปเป็นใช้ในการสร้างขีดความสามารถทางการแข่งขันด้านการผลิตข้าวของประเทศได้” (จिरพันธ์ ชัยบาล, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ประเทศไทยทุกภูมิภาคอยู่ในฐานะสังคมเกษตรกรรม มีพื้นฐานมาจากการปลูกข้าว เป็นหลัก จึงมีพัฒนาการของความรู้ภูมิปัญญาข้าวอย่างลุ่มลึกและยาวนานโดยอาศัยความรู้ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท (Tai) ผสมผสานกับภูมิปัญญาทางการเกษตรในแถบสุวรรณภูมิทำให้ชาวนาไทยค้นพบวิธีการผลิตข้าวที่ใช้แรงงานน้อยมาก เริ่มตั้งแต่การที่เมล็ดข้าวที่หว่านลงในพื้น ดินที่เปียกชื้นและงอกเป็นต้นข้าวและเมื่อเวลาผ่านไปได้มีการสร้างคันนาเพื่อกักน้ำทำให้ได้ผลผลิตแน่นอนขึ้น และได้มีการใช้ควายพื้นบ้านเดินเหยียบย่ำดินเพื่อลดการซึมผ่านของน้ำและต่อ มาได้ใช้ควายช่วยไถนา แม้แต่มูลควายที่ถ่ายลงในนาอันถือว่าเป็นปุ๋ยบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นระบบการปลูกข้าวในที่ลุ่มซึ่งผสมผสานการปลูกข้าวแบบไถหว่านร่วมกับการเลี้ยงปลาและปลูกมะพร้าว จนในศตวรรษที่ 13 จึงได้แพร่กระจายจนกลายเป็นวัฒนธรรมข้าวไปทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และระยะเวลาของการเพาะกล้าที่ใช้สำหรับรดน้ำ และการนับเวลาในการเพาะกล้าจะนับตั้ง แต่เริ่มโรยกล้าลงในถาดเพาะ เพราะการเจริญเติบโตของข้าวแต่ละพันธุ์แตกต่างกัน พันธุ์ข้าวแต่ละชนิดจะใช้เวลาไม่เท่ากันแบ่งได้คร่าวๆ ดังนี้ “ข้าวเจ้า จะใช้ระยะเวลาในการเพาะกล้าที่เหมาะสมที่สุดคือประมาณ 18 - 19 วันข้าวเหนียว จะใช้ระยะเวลาในการเพาะกล้าที่เหมาะสมที่สุดคือประมาณ 13 - 15 วัน การเตรียมกล้าให้พร้อมสำหรับการปักดำ เมื่อกกล้าเจริญเติบโตจนพร้อมปักดำ ก่อนจะนำกล้าออกจากแปลงเพาะเพื่อนำไปปักดำ ต้องมีการระบายน้ำออกปล่อยให้แปลงเพาะกล้าแห้งประมาณ 2 - 3 วัน เพื่อบังคับให้กล้ามีความแกร่ง ต้นและรากมีความเหนียวไม่หักเสียหายได้ง่าย ในขณะที่เคลื่อนย้ายและปักดำ ขั้นตอนเหล่านี้มีความสำคัญถึงขนาดเป็นตัวชี้วัดผลผลิตข้าวของเกษตรกรในฤดูกาลนั้นๆ เลยทีเดียว หากทำได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมาก็เปรียบเสมือนว่าพี่น้องเกษตรกรได้วางรากฐานความสำเร็จไปแล้วครึ่งทาง” (อุทัย ไสวดี, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

คนอีสาน หรือภาคอีสาน ที่ชาวไทยภาคอื่นเรียกขานนั้น มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ในการประกอบอาชีพการทำมาหาเลี้ยงชีพ เช่นเกษตรกรรม มีรูปแบบและเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น และคนในยุคสมัยก่อนนั้นจะใช้

เครื่องมือในการทำมาหากินจากวัสดุใกล้ตัว เช่น เรื่องจักสานจากไม้ไผ่ หวาย ที่สามารถสาน ถัก ทอ เป็นรูปร่างต่างๆ ได้ง่าย มีน้ำหนักเบา ถ้าต้องการให้กันน้ำหรืออุ้มน้ำได้ก็ทำด้วยขี้สี (ชั้นโรง น้ำมันยาง) อุปกรณ์บางชิ้นที่ต้องการความคงทนถาวรก็ทำจากไม้เนื้อแข็ง ด้วยการถาก ขุดเป็นหลุม เป็นท่อน เช่น ครก สาก คราด ไถ ค้ำมมีด/พริก ขวาน เป็นต้น “คนอีสานในยุคโบราณเก่าก่อนมีความรู้ความสามารถในด้านการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ซึ่งมีการปลูกทั้งข้าวเจ้า ข้าวเหนียวขาว ข้าวเหนียวดำ มีการผลิตเครื่องมือเพื่อการเพาะปลูกโดยใช้แรงงานคน และแรงงานสัตว์เพื่อทุ่นแรง และประหยัดเวลา จากวัสดุที่เป็นไม้เนื้อแข็ง ไม้ไผ่” (สายันต์ ขอนศักดิ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 8 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จากการที่ต้องไถพลิกดินจากข้างล่างขึ้นข้างบน เพื่อให้ดินร่วน กำจัดวัชพืช การใช้จอบขุดดินเขาก็ทำได้ แต่คงไม่ไหวเพราะผืนนาค่อนข้างกว้างใหญ่ จึงจำเป็นต้องหาเครื่องทุ่นแรงมาช่วย แล้วนำแรงงานสัตว์มาเสริม คงไม่พ้น วัว ควาย นั่นเอง ชาวอีสานนิยมใช้ควายมากกว่าวัว เพราะควายชอบน้ำและโคลนตม รวมทั้งมีความบึกบึนแข็งแรงกว่า ส่วนวัวนั้นไม่ชอบน้ำแต่กลับทนแดดได้ดีกว่า เลยนิยมนำไปใช้เทียมเกวียนเดินทาง แต่ในบางประเทศ เช่น พม่า เขมร นิยมใช้วัวเทียมไถนา บางแห่งใช้ช้างก็มี เช่น ชนเผ่าปะกาเกอวู หรือกะเหรี่ยง ในจังหวัดตากและจาก นั้น จึงมีการคิดประดิษฐ์เครื่องมือขึ้นมาเรียก “ไถ” ด้วยการไปเลือกหากิ่งไม้เนื้อแข็งที่มี

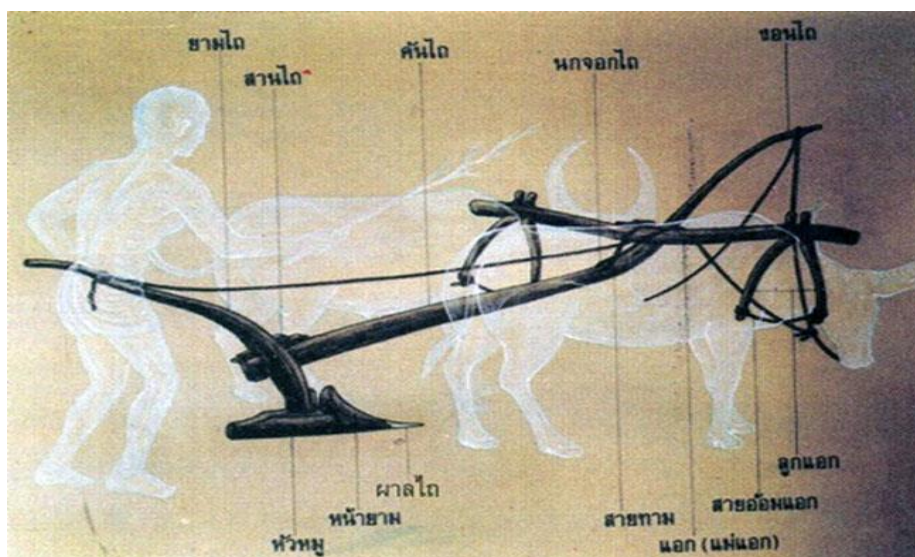
ภาพที่ 20 อุปกรณ์ประกอบการทำนาสมัยโบราณ “คันทัดแบบเทียมควายตัวเดียว”

ลักษณะความโค้งงอตามที่ต้องการ ออกแบบไว้ เช่น พวกไม้ประดู่ ชิงชัน พยอม เป็นต้น นำมาถากเหลาเป็นคันทัดตามที่ต้องการ เหมาะสมกับขนาดของสัตว์ที่ใช้เทียมลาก ลักษณะ ดังภาพประกอบ

ตัวไถ จะเป็นไม้สามชิ้น ได้แก่ “คันทัด หางไถ และ หัวหมู” ประกอบกันด้วยการเข้าลิ้ม และส่วนที่ผูกติดกับควายอีกสามชิ้นส่วนประกอบของไถมี ดังนี้ “ส่วนที่หนึ่ง หางไถ คือ ส่วนที่ชาวนาใช้จับเวลาไถ เป็นไม้ชิ้นเดียวทำให้เป็นลักษณะเอียงจากหัวหมูประมาณ 15 องศา มาจนถึงส่วนที่จะต่อเข้ากับคันทัดจะเจาะรูสี่เหลี่ยมผืนผ้าทะลุขึ้นไม้เพื่อใส่ลิ้มต่อกับคันทัด เหนือส่วนนี้ขึ้นไปจะทำเป็นรูปโค้งเพื่อสะดวกต่อการจับ เวลาประกอบเข้าเป็นตัวไถแล้วส่วนนี้จะตั้งขึ้นและส่วนโค้งจะยื่นไปด้านหลังระดับประมาณเอว ส่วนที่สอง คันทัด คือ ส่วนที่ยื่นออกไปด้านหน้า เพื่อเชื่อมต่อกับส่วนที่ผูกควาย

เป็นไม้อีกท่อนที่เป็นส่วนประกอบของตัวไถ ส่วนที่ต่อกับหางไถจะทำเป็นเดือยตัวผู้เพื่อใช้ต่อกับรู้เดือยตัวเมียที่หางไถ ทำให้แน่นโดยใช้ลิ่มตีเข้าด้านบน เพื่อให้ไม้สองชิ้นประกบกันแน่น ส่วนปลายยื่นออกไปข้างหน้า โค้งทำมุมต่ำลง มีปลายซ้อนขึ้น เพื่อให้ใส่ตะขอสำหรับต่อกับผองไถ ส่วนที่สาม หวหมู คือ ส่วนที่ใช้ไถดิน จะประกอบด้วยไม้หนึ่งชิ้นบากปลายให้แหลมและบาน เจาะรูเดือยตัวเมียสี่เหลี่ยมสำหรับต่อเข้ากับหางไถ ส่วนท้ายจะทำเป็นรูปท่อนกลมยาว เพื่อรักษาระดับไถเวลาไถนา ส่วนประกอบที่เป็นเหล็กตัวส่วนหัว จะเป็นรูปทรงแหลมกลวงเรียกว่า ผานไถ ใช้สวมเข้ากับตัวไม้หัวหมูแล้วยึดติดด้วยตะปู ส่วนที่เป็นเหล็กแผ่นรับขึ้นมาอีกชิ้นเรียกว่า ปะขางไถ (หรือใบไถ) ใช้บังคับดินที่ถูกไถ หรือที่เรียกว่า ชีไถ ให้พลิกไปตามแนวที่ต้องการ ทางบ้านผมที่อุบลราชธานีชีไถจะพลิกออกไปทางขวามือ” (วิชัย คำสุโพธิ์, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ผานไถ ทำจาก "ขาง" เป็นโลหะเหล็กผสมพลวงที่นำไปหล่อเป็นใบขาง ผานไถสำหรับสวมเข้ากับหัวหมูไม้ไถมีขนาดประมาณ 8 x 6 นิ้ว ปลายแหลม ให้สามารถจกลงในเนื้อดินเพื่อให้วัควายลากกดหัวไถให้จมดิน แล้วค่อยขยับให้ดินพลิกหงายขึ้น (ไทอุบลฯ บ้านผมเอ็นว่า "บักสบไถ") ผานไถหรือสบไถที่ผมเคยเห็นมามีอยู่ 2 แบบ คือ “ผานไถแบบขึ้นเดียว ตั้งแต่ปลายแหลมยาวขึ้นไปจนสุดใบไถ คือรวมเอาปะขางไถเข้าเป็นชิ้นเดียวกัน และผานไถแบบสองชิ้น จะแยกส่วนปลายแหลมกับส่วนใบออกจากกัน ส่วนปลายมักจะสึกเร็วกว่า ก็เปลี่ยนเฉพาะส่วนนี้ได้ ส่วนขนาดก็จะแปรเปลี่ยนไปตามขนาดของคันไถ ซึ่งจะมีเดือย "หัวหมู" ที่เหลาให้ปลายเรียวยาวแหลมเพื่อสอดเข้าไปในรูของผานไถได้พอดี แล้วจะตอกยึดตัวผานไถเข้ากับหัวหมูดด้วยตะปูเกลียวอีกทีให้แน่นหนา ผองไถ ส่วนนี้จะเป็นไม้ท่อนกลมๆ มีขอเหล็กติดอยู่ตรงกลางเพื่อยึดเข้ากับขอเหล็กของคันไถ ส่วนหัวทั้งสองข้างจะทำเป็นปมหยัก เพื่อใช้ผูกเชือกติดกับปลายที่แอกคอกควาย แอก คือ ไม้ชิ้นที่ทำเพื่อวางบนคอกควาย มีลักษณะเหมือนเขาควายนางออก ตรงกลางสูงขึ้นเพื่อรับพอดีกับคอกควาย ส่วยปลายสองข้างไว้ผูกเชือกต่อกับผองไถ ผองคอกควาย คือส่วนที่อยู่ใต้คอกควาย เป็นไม้ชิ้นแบนๆ ทำให้เป็นรูปประมาณครึ่งวงกลม ด้านบนเรียบเพื่อรับเข้าได้กับคอกควายด้าน ล่างจะทำรูเพื่อร้อยเชือกเพื่อผูกให้ผองคอกควายติดกับกับแอก และแนบกับคอกควายได้พอดี มีไถเหล็กมาแทนที่ไถไม้บ้างเพราะน้ำหนักเบาและทนทานกว่า แต่ไถไม้ก็ยังมีใช้อยู่” (อุทัย ไสวดี ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 21 คันไถแบบโบราณของภาคอีสาน

อุปกรณ์ทำนาที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ “คราด” เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับทำให้ดินที่ไถแล้วให้ละเอียด เรียบ “ประกอบด้วยตัวคราด ลูกคราด คันคราด เสากับคราด และมือจับตัวคราด ทำจากไม้ท่อนเจาะรูกลมสำหรับใส่ลูกคราดลูกคราด เป็นท่อนไม้กลมๆ รูปรีเวลาด้านปลายตีเข้าไปในรูของตัวคราด โผล่ออกมาจากตัวคราดประมาณ 10-15 ซม. แต่ละซี่ห่างกันประมาณ 10-15 ซม. เช่นกัน ขึ้นอยู่กับผู้ทำ ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวคันคราด เป็นไม้สองชิ้นยาวที่ต่อระหว่างตัวคราด ขนานกลับพื้น ยาวจนถึงแอกควาย เวลาใช้งานควายจะอยู่ระหว่างคันคราดเสากับคราด เป็นเสาสองเสาที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นตัวยึดมือจับกับตัวคราดมือจับ เป็นไม้ยาวทรงกลมสำหรับจับเวลาคราดนาส่วนที่ผูกกับคอควายก็ใช้แอกและผองคอควายมาจากชุดเดียวกันของไถนั่นเอง” (บุญมี ยงยอด, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทำนา", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 22 คราดปรับพื้นที่นา

หลังจากผ่านกระบวนการปลูกดำข้าวแล้ว กระบวนการต่อมาคือ การบำรุงรักษา รอวันข้าวตั้งท้อง หลังจากปลูกข้าวเสร็จแล้ว ชาวนาจะสังเกตต้นข้าวที่ออกรวงเป็นเมล็ดนํ้านม และเมื่อสังเกตรวงข้าวจะมีสีเหลืองทอง ชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าวโดยใช้เคียวมาเกี่ยวข้าว และตากไว้ในแปลงนา ทำเป็นพ่อนๆ เพื่อตากข้าวให้แห้ง การตากจะใช้เวลาประมาณ 2 – 3 วัน จึงมัดรวมกันเป็นพ่อนหรือมัด จากนั้นขนไปกองรวมกันที่ลานข้าวที่เตรียมไว้ จนเสร็จ

ภาพที่ 23 การคราดพื้นนา ก่อนปลูกข้าว (ดำข้าว)

การตีข้าวหรือนวดข้าว จะนิยมตีด้วยมือ จนหมด จึงขนเมล็ดข้าวไปเก็บที่ เล้าข้าวหรือยุ้งฉาง จากนั้นจะปิดเล้าข้าว โดยจะเปิดเล้าอีกครั้ง ในเดือนสาม (หลังปีใหม่) แต่ในปัจจุบันนี้การเก็บเกี่ยวข้าวจะนิยมใช้รถเกี่ยวข้าว โดยสังเกตว่าเมล็ดข้าวแก่เป็นสีน้ำตาลแล้ว จะนำรถเกี่ยวข้าวมาเกี่ยว ซึ่งจะเกี่ยวพร้อมกันกับนวดข้าว หลังใช้รถเก็บเกี่ยวแล้วจะได้เมล็ดข้าวออกมา เราจึงนำเมล็ดข้าวมาตากบริเวณใกล้บ้านเพื่อให้ข้าวแห้ง จะใช้เวลาในการตาก ประมาณ 3 – 4 วัน หรือ จนกว่าจะแห้ง จึงนำมาเก็บที่เล้าข้าวได้ “เล้าข้าว มีชื่อเรียกหลายอย่าง ด้วยภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปของแต่ละท้องถิ่น ในกลุ่มชาวนาภาคเหนือในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เรียกว่า เล้าข้าว หลองข้าว กระหลองข้าว ภาคอีสาน จะนิยมเรียกว่า เล้าข้าว เล้าเช่า เล้าข้าว ภาคกลางส่วนใหญ่นิยมเรียกว่า ยุ้งข้าว แต่มีบางจังหวัดเรียกว่า ฉางข้าว ส่วนภาคใต้เรียกว่า เรือนข้าว หรือ เร็นข้าว

ภาพที่ 24 แปลงกล้าเพราะในกระบะเพาะ พร้อมปลูก (แบบใช้รถปักดำ)

ภูมิปัญญาในการก่อสร้างเล้าข้าว ในวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานทั่วไป คือ “ยกพื้นสูง เพื่อป้องกันความชื้น ป้องกันการรบกวนของสัตว์ใหญ่ เช่น แรดและช้าง การก่อสร้างผนังอยู่ริมในของเสา เพื่อให้ภายในยุ่งข้าวไม่มีชอกมูมที่เกิดจากเหลี่ยมเสา เพื่อลดการสะสมของเมล็ดข้าวอยู่ตามชอก ไม่มีบันไดและหน้าต่างเพื่อป้องกันแสง ความร้อนและความชื้น ในขณะเดียวกันก็สามารถระบายอากาศได้ดี และโครงสร้างอยู่ภายนอกผนังเพื่อรับน้ำหนัก ระบบโครงสร้างกับระบบผนังมักจะแยกเป็นอิสระจากกัน ผนังจะทำหน้าที่รับน้ำหนักของข้าว ถ้ายกน้ำหนักลงบนตงและคาน ผนังจะรับแรงถีบจากด้านข้าง เสาจะรับทั้งน้ำหนักและแรงถีบจากผนัง ในเล้าข้าวขนาดใหญ่มักจะมีแคร่ตีเสริมระหว่างเสา เพื่อช่วยรับแรงถีบของข้าว และมักเอียงเสาเข้า เพื่อรับแรงอีกทางหนึ่ง ในภาคอีสานเรียกแบบนี้ว่า “ทรงข้างซี่” มีหลังคาลาดชันระบายน้ำได้ดี หลังคาจะค่อนข้างชัน เพื่อป้องกันฝนรั่ว ทำลายข้าวภายในเล้าข้าวมีรายละเอียดในการก่อสร้าง เพื่อป้องกัน นกหนู แมลง ที่กินเมล็ดธัญพืชเป็นอาหาร เป็นศัตรูสำคัญซึ่งทำให้ผลผลิตที่เก็บไว้ยุ่งข้าวเสียหาย ชาวอีสานโบราณได้สั่งสมความรู้ และพัฒนานวัตกรรมต่างๆ เพื่อป้องกันผลผลิตจากแมลงและหนูโดยจะไม่วางเล้าไว้ใกล้บ้าน รั้ว หรือต้นไม้ เพื่อกันหนูกระโจน เข้ามาในเล้า และที่โคนเสาก็จะใช้วัสดุฉนวนกันกรูเอาไว้เพื่อป้องกันหนูไต่ จาริตและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเคารพต่อธรรมชาติ ทุกวัฒนธรรมที่ปลูกข้าวจะมีผีและเทวดาที่เกี่ยวข้องกับข้าว แผ่นดิน ต้นไม้ ฝน น้ำ ที่สำคัญต่อการเพาะปลูก เช่น พระแม่โพสพ พญาแถน พญาคันคาก นาค งู เจือก ฯลฯ โดยผีและเทวดาเหล่านี้เป็นตัวแทนของธรรมชาติ สามารถให้คุณและโทษแก่ผลผลิตข้าวของเกษตรกรได้ จึงต้องมีจาริตประเพณีเพื่อแสดงความเคารพ ขอขมา บอกกล่าวต่อธรรมชาติอยู่มาทุกปี “สถาปัตยกรรมเล้าข้าวอีสานจะแบ่งออกเป็น 3 ขนาด คือ “เล้าข้าวขนาดเล็ก มีขนาดยาว 1 - 3 ช่วงเสา กว้าง 1 - 2 ช่วงเสา แต่ละช่วงเสาอยู่ห่างกัน 1.00 - 2.00 เมตร เก็บข้าวได้ไม่เกิน 500 กระบุง เล้าข้าวขนาดกลาง พบว่า มีมากที่สุดประมาณร้อยละ 90 ขนาดยาว 3 - 4 ช่วงเสา กว้าง 2 - 3 ช่วงเสา ใช้วัสดุที่คงทนถาวร เช่น ไม้เนื้อแข็ง ส่วนหลังคามักมุงกระเบื้องดินเผา หรือกระเบื้องคอนกรีต แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ เล้าข้าวขนาดกลางเก็บข้าว

ได้ 500 - 1,000 กระบุงเล้าข้าวขนาดใหญ่ ยาวมากกว่า 4 ช่วงเสากว้างมากกว่า 3 ช่วงเสา ใช้วัสดุที่คงทนถาวรเช่นเดียว กับเล้าข้าวขนาดกลาง เล้าข้าวขนาดใหญ่เก็บข้าวได้มากกว่า 1,000 กระบุง” (สรุปจากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2: 2562)

วัสดุที่ใช้และส่วนประกอบของเล้าข้าว และโครงสร้างทั้งหมดของเล้าข้าวนิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง ในการก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็น เสา ขาง(คาน) ตง คร่าว ซื่อ สะยัว (จันทัน) ตั่ง ตลอดจนกะทอต (พลึง) แปกลอน และวงกบประตู เพื่อความคงทนแข็งแรงในการรับน้ำหนัก ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของเล้าข้าว ซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. ตง คือไม้เนื้อแข็งขนาด ประมาณ 3 – 4 นิ้ว ขนาดยาว ที่ใช้วางบนคาน(ขาง) ซึ่งบางครั้งจะมีหรือไม่มีก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุคือ ไม้ และความต้องการในเรื่องความคงทน แข็งแรง เพราะถ้าใช้ตงวางบนคาน ก็จะช่วยทำให้การรับน้ำหนักของพื้นเล้ามีมากยิ่งขึ้น แต่ถ้าจะมีแต่คานโดยไม่มีตงก็สามารถจะรับน้ำหนักได้อยู่แล้ว

2. หลังคา จะมีรูปทรงเป็นหน้าจั่ว ยุคแรกๆ จะนิยมใช้หญ้าแฝก หญ้าคามุงกันมาก ต่อมามีการใช้แผ่นไม้มุง (แป้นมุง-แผ่นไม้แข็งที่เอามาตัดและวางให้เป็นรูปคล้ายกระเบื้องดินขอ) และในสมัยปัจจุบันนิยมใช้สังกะสี หน้าจั่ว จะใช้หญ้าแฝก, หญ้าคา หรือไม้ไผ่สาน เพื่อกันฝนสาดเข้าไปถูกข้าวเลือกที่เก็บไว้ในเล้า

3. พื้น จะใช้ไม้แผ่นเนื้อแข็งอีสานเรียก แป้น เพราะเป็นส่วนที่ต้องรับน้ำหนัก เมื่อปูพื้นด้วยไม้แผ่นเนื้อแข็งแล้ว จะเกิดร่องระหว่างแผ่นที่เกิดจากการไม่ชิดกันของแผ่นไม้ ชาวอีสานจะใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นชิ้นกว้างประมาณ 2 ซม. เศษๆ หรือบางครั้งก็ใช้ไม้แผ่นตีทับตามแนวร่องปิดไว้ ไม้แผ่นที่ตีปิดร่องนี้เรียกว่า “ลิก” หรือ “ลิกไม้” เพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวเปลือกร่วงออกจากพื้นเล้า

4. ฝา เป็นส่วนประกอบเล้าที่สำคัญมาก ในแง่ประโยชน์ใช้สอย ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของเล้าข้าว ในอดีตจะนิยมใช้ไม้แฉง(ลำแฉง) ไม้แฉม(ลำแฉม) และไม้ไผ่จักเป็นเส้นขนาดประมาณ 1 ซม. มาสานเป็นลายขัด แล้วทาอุดด้วยขี้วัว ขี้ควายผสมน้ำและดินโคลนตามความเหมาะสม เพื่ออุดรอยรั่วของลายขัด ซึ่งนิยมใช้ไม้แฉงมากกว่าไม้แฉม เพราะมีความคงทนกว่า แต่ต้องไปตัดไกลๆ จากหมู่บ้าน คนที่ชอบสะดวกและง่าย ๆ ก็มักจะใช้ไม้แฉม เพราะขึ้นอยู่กับบริเวณหนองน้ำใกล้ๆ หมู่บ้าน พอไม้แฉงและไม้แฉมหายาก จึงใช้ไม้ไผ่จักเป็นเส้นมาสานทำเป็นฝาแทน ต่อมาจึงมีการใช้ไม้แผ่น(ไม้แป้น) มาทำเป็นฝากันมากขึ้น เพราะคงทนถาวรมากกว่า เมื่อไม้แผ่นหายากและมีราคาสูง ในปัจจุบันส่วนมากจึงนิยมใช้สังกะสีมาทำเป็นฝาเล้าข้าวเพราะสะดวก หาง่าย และราคาไม่แพง

5. ประตู จะนิยมใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นแผ่นๆ ใส่จากด้านบนของวงกบที่ละแผ่น โดยทำวงกบเป็นร่องตามแนวตั้งทั้งสองข้าง เพื่อใส่แผ่นไม้ที่ทาบเป็นประตู แต่ที่ใช้เป็นบานเปิด-ปิดแบบเรือนพักอาศัยก็มี แต่จะเก็บข้าวเปลือกได้น้อยกว่าแบบแรก ใช้สอยเก็บข้าวไม่สะดวก และทำให้ข้าวไหลออกจนเสียหายได้ง่าย การทำประตูเล้าข้าวจึงยึดประโยชน์ใช้สอยเป็นตัวกำหนด

6. กะทอด (พลึง) คือแผ่นไม้แผ่นหนาแข็ง ทำหน้าที่เป็นเสมือนเข็มขัดรัดตรงส่วนกลาง ปิดรอบตามแนวฝาที่จติดกับพื้น หน้าที่เพื่อตรึงฝาเข้าไว้

7. บันได ปกติเข้าข้าวจะไม่มีบันไดขึ้น-ลง แต่ถ้าจำเป็นต้องใช้จริง ก็จะใช้ไม้กระดานวาง ให้มีความลาดชันมากๆ เพื่อขนข้าวขึ้น-ลง ถ้ากระดานมีความลื่นก็จะใช้ไม้ชิ้นเล็กๆ ตีเป็นขั้นๆ ไว้ ซึ่งจะไม่ใช้บันไดเป็นแบบขั้นๆ แบบของเรือนพักอาศัย ในอดีตจะนิยมใช้ไม้ไผ่ลำใหญ่ๆ ตัดให้เหลือแขนง วางพาดข้างเสาด้านหน้า สำหรับปีนขึ้น-ลง ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “เกิน”

ภาพที่ 25 กระบวนการและขั้นตอนการสร้างเข้าข้าว

เข้าข้าวไม้ที่สร้างจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีลักษณะ ดังนี้ “ยุ่งฉางที่สร้างโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยการก่อสร้างยุ่งฉางด้วยไม้ทั้งหลัง ซึ่งใช้ไม้กระดานปูพื้น และใช้ไม้เป็นฝาผนังด้วย พร้อมทั้งมีหลังคาสังกะสีกันแดดกันฝน ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญในการทำยุ่งฉางคือ การนำเอาซี่ควายมาอุดร่องไม้กระดาน หรือปิดร่องไม้กระดาน ทั้งไม้กระดานที่ปูพื้นและไม้ฝาผนังทุกด้าน เพื่อปิดรอยต่อของไม้แต่ละแผ่น การนำเอาซี่ควายมาอุดร่องไม้นั้น จะทำให้ยุ่งฉางเกิดความทนทาน ป้องกันข้าวรั่วหล่นออกจากยุ่งฉาง ยุ่งฉางไม้ที่อุดร่องไม้กระดานด้วยซี่ควายแบบนี้ สามารถดูดซับความชื้นของข้าวเปลือกได้เป็นอย่างดี เป็นเหมือนตู้อบข้าวภูมิปัญญาพื้นบ้าน ข้าว เปลือกที่เก็บไว้ในยุ่งฉางไม้จะมีความชื้นที่เหมาะสม มีเปอร์เซ็นต์ต้นข้าวสูง ทำให้ข้าวเปลือกมีคุณภาพการสีสูง คือ ข้าวเปลือกที่สีขัดเปลือกออกมาเป็นข้าวสารแล้ว เมล็ดข้าวสารไม่แตกหักหรือป่น การจัดเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ่งฉางไม้ จะทำให้ข้าวเปลือกได้ที่มีคุณภาพดี และที่สำคัญเกษตรกร ชาวนา ควรหลีกเลี่ยงการจัดเก็บข้าวเปลือกบนพื้นซีเมนต์ทั่วไป เพราะจะทำให้ข้าว เปลือกเกิดปัญหาเกี่ยวกับความชื้นที่มาจากพื้นซีเมนต์ ในสังคมคนอีสานในอดีตนั้น เมื่อสร้างเรือนพักอาศัยต้องมีการสร้างเข้าข้าวด้วย เพราะอาชีพหลักคือการทำนา ข้าวเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุดในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน ถึงกับมีฉายาภูมิปัญญาอีสานกล่าวไว้ว่า “ทุกข์บ่มีเสื่อผ้า ฝานีออนดีพอลื้ออยู่ ทุกข์บ่มีเขายู่แล้ว ลินอนลื้ออยู่จั่งได้” เมื่อสร้างเรือนก็ต้องสร้างเข้าข้าว เพื่อเก็บข้าวไว้บริโภคตลอดทั้งปีจนกว่าจะถึงฤดูการทำนาในปีถัดไป ดังจะสังเกตได้จากบ้านเรือนคนอีสาน จะมีเข้าข้าวอยู่ในบริเวณบ้านด้วย

ภาพที่ 26 เล้าข้าวของชุมชนอีสาน

ในอดีตเล้าข้าว ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวภาคอีสาน ถือเป็นสมบัติที่มีมูลค่ามากที่สุดของชาวนา นอกจากนี้ เล้าข้าว ยังเป็นเครื่องบ่งบอกสถานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของเล้า บ้านไหนมีเล้าใหญ่อาจหมายความว่ามั่งคั่งมาก มีควายมาก มีกำลังการผลิตและผลผลิตสูง น่าจะเป็นคนขยันขันแข็ง เป็นผู้มีความดีและเป็นต้นแบบของคนในชุมชน ปริมาณข้าวที่อยู่ภายในเล้าจะเป็นหลักประกันว่า ชาวนาจะสามารถยังชีพอยู่รอดไปได้ตลอดทั้งปีจนกว่าจะถึงฤดูการเก็บเกี่ยวใหม่อีกครั้ง การจัดเก็บข้าวเปลือกของเกษตรกรชาวนาทุกวันนี้ ไม่ได้เก็บข้าวเปลือกไว้ในเล้าข้าว หรือ ยุ้งฉาง เหมือนแต่ก่อน เนื่องจากเล้าข้าวไม้ที่มีอายุเก่าแก่แล้วมีการรื้อถอนออกเพื่อใช้พื้นที่หรือสถานที่ทำอย่างอื่นแทน และไม่ค่อยมีการสร้างยุ้งฉางไม้ขึ้นมาใหม่ ความจริง คือ ชาวนาไม่มีข้าวมากพอที่จะเก็บในเล้าข้าว จากการเป็นหนี้สินกับนายทุน หรือ ธนาครเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) จำเป็นต้องขายเพื่อใช้หนี้ก่อนไม่เหลือเก็บ ที่เรียกกันว่า ขายข้าวเขียว เกษตรกรชาวนาในปัจจุบัน ส่วนมากจึงจัดเก็บข้าวเปลือกโดยการบรรจุใส่กระสอบแล้ววางไว้ในบ้าน หรือสถานที่ที่เป็นโรงเรือนเก็บ มีพื้นเป็นซีเมนต์และมีการใช้วัสดุรองพื้นก่อนวางกระสอบข้าวด้วยแคร่ไม้หรือวัสดุกันความชื้นต่างๆ แต่วิธีนี้อาจจะเป็นวิธีการจัดเก็บข้าวเปลือกที่เหมาะสมเท่าไรนั้น เพราะอาจจะทำให้ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ไม่ได้คุณภาพ” (อุทัย ไสวดี, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

เล้าข้าว เป็นสถาปัตยกรรมที่พบเห็นได้ทั่วไปคู่กับบ้านเรือนในชนบทของภาคอีสาน มีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยวขนาดเล็ก แยกออกมาจากตัวบ้าน ใช้สำหรับเก็บรักษาข้าวเปลือก และผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ โดยในอดีต เล้าข้าว ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวภาคอีสาน ถือเป็นสมบัติที่มีมูลค่ามากที่สุดของชาวนา ภูมิปัญญาเล้าข้าวอีสาน “เล้าข้าว เป็นที่เก็บข้าวเปลือกซึ่งมีน้ำหนักมาก ดังนั้นจึงต้องออกแบบโครงสร้างให้แข็งแรง เสาและกระทอต (หรือ พริง) จะอยู่ด้านนอกของผนัง แต่ก่อนฝาเล้าข้าวจะทำด้วยไม้ไผ่สาน ทาด้วยขี้เถ้า (ขี้วัว

คลุกเคลาและดินเหนียว) สามารถกันความชื้น ความร้อน มดและแมลงได้เป็นอย่างดี ต่อมานิยมทำฝาเล้าข้าวด้วยไม้กระดาน ชาวอีสานมีพิธี "ทำขวัญเล้าข้าว" การตักข้าวในเล้าจะใช้กระต๋องเต้าตัก ก่อนตักจะนั่งลงไหว้แม่โพสพก่อนแล้วพูดว่า "กินอย่าให้บก จกอย่าให้พร่อง" (วิชัย คำสุโพธิ์, "ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา", วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จิรพันธุ์ ชัยบาล, (2562) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเล้าข้าว ในบทสัมภาษณ์ว่า "ชาวอีสานแต่โบราณเชื่อว่า วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันฟ้าไข (เปิด) ประตูฝน เพื่อให้ฝนตกลงมาสู่โลกมนุษย์ และเชื่อว่าวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันที่โลกมีความอึมและอุดมสมบูรณ์ที่สุด" ถึงขนาดมีคำกล่าวที่ว่า "กบปมีปาก นาคปมีฐูชี (ฐูชี แปลว่า รุทวารหนัก) หมากขามป้อมก็ตำหวาน" จึงถือโอกาสเปิดประตูเล้าข้าว (ประตูขุ่นข้าว) ของตน ซึ่งปิดไว้ห้ามเปิดมาตั้งแต่วันเอาข้าวขึ้นเล้าหลังนวดข้าวเสร็จ ในประมาณกลางเดือนสิบสอง หรือต้นเดือนอ้ายเป็นอย่างช้า ซึ่งจะมี 'พิธีเอาข้าวขึ้นเล้า พิธีสู่ขวัญข้าว และพิธีต๋มปากเล้า' ก่อนที่จะเปิดประตูเล้า และจะนำข้าวเปลือกที่อยู่ในเล้าไปถวายวัด ก่อนจะตักข้าวในเล้าลงมากินในครัวเรือน (สมัยโบราณใช้วิธีการตำข้าวด้วยครกมอง) เพื่อให้เป็นไปตาม "คองสิบสี่สำหรับประชาชน ข้อที่ 1" ที่บัญญัติไว้ว่าเมื่อได้เข้าใหม่หลือหมากไม้เป็นหมากใหม่ ตนอย่าฟ้าวกินก่อนให้เอาทำบุญ ทำทานแก่ผู้มีศีลกินก่อนแล้วตนจึงกินเมื่อพายุลงและให้แบ่งแก่ญาติพี่น้องนา" (จิรพันธุ์ ชัยบาล, "ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา", วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลเชิงลึกด้วยการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย 3 ครั้งในพื้นที่ โดยผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกมีตำแหน่ง "ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทำนา" ประกอบด้วย บุญมี ยงยอด (2562) เวชยันต์ จันทระเสนา (2562) พิทักษ์ เชียงนางาม (2562) พิทักษ์ เชียงนางาม (2562) สายันต์ ขอนศักดิ์ (2562) อุทัย ไสวดี (2562) วิชัย คำสุโพธิ์ (2562) สรุปรายละเอียดเกี่ยวกับอุปกรณ์การแปรรูปข้าวเพื่อบริโภคของคนชุมชนสสัยโบราณประมาณ 100 ที่ผ่านมา ผ่านเครื่องมืออันเป็นแนวคิดที่เป็นภูมิปัญญา คือ "ครก มีสองประเภท ครกมือ ครกมอง หรือ ครกกระเดื่อง สำหรับคนภาคกลางเรียก" มีรายละเอียดและองค์ประกอบ ดังนี้

1. ครกมอง หรือ ครกกระเดื่อง เป็นครกตำข้าวที่มีพัฒนาจากครกมือ ซึ่งสามารถตำข้าวได้ปริมาณมาก โดยมีส่วนประกอบ คือ ตัวครก แม่มองหรือตัวมอง หัวแม่มอง เสามอง และสากมอง

2. ตัวครก ทำจากไม้เนื้อแข็งเช่นเดียวกันกับการทำครกมือ แต่จะทำจากท่อนไม้กลมยาวพอประมาณ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 เมตร เจาะเป็นร่องลึกตรงกลางเหมือนครกทั่วไป ใช้ขวานฟันตรงกลาง นำแกลบใส่เป็นเชื้อและจุดไฟเผา จนได้หลุมครกลึกตามต้องการ ขัดภายในให้เรียบ จากนั้นจึงนำไปฝังลงในดินให้แน่น ให้มีระยะจากกันครกถึงด้านส่วนล่างสุดของไม้ประมาณหนึ่งศอก

3. แม่มองหรือตัวมอง นิยมทำจากไม้สมอไทยเพราะมีเนื้อแข็ง เหนียว และทนทานไม่ให้หักง่ายและแตกง่าย เวลาตอกลิ้มที่หัวแม่มอง หรือแรงกระทกเวลาตำข้าว แบ่งเป็นสองส่วน คือ หัวแม่มอง และหางแม่มอง

4. หัวแม่มอง คือ ส่วนโคนของต้นไม้เพื่อเพิ่มน้ำหนักในการตำข้าว การเจาะรูสำหรับใส่สากมอง ควรกระยะห่างจากหัวแม่มองไม้สั้นหรือยาวจนเกินไป

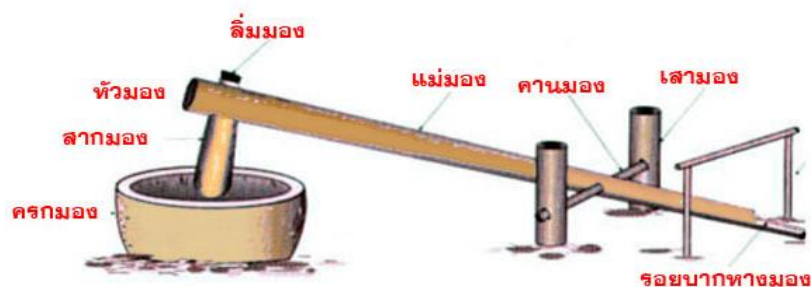
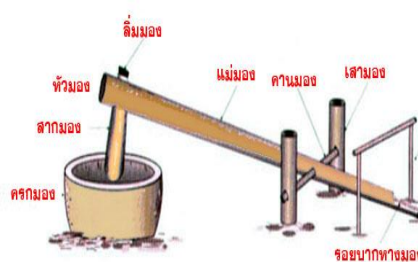
5. หางแม่มอง คือ ส่วนที่อยู่ปลายของลำต้น และเป็นส่วนที่ใช้ทำเหยียบเพื่อจะให้แม่มองกระดกขึ้นเวลาตำข้าว หางแม่มองจะบากหรือถากออกเล็กน้อยกันไม่ให้ลื่น ดินบริเวณใต้หางแม่มองจะขุดเป็นหลุมเรียกว่า "หลุมแม่มอง" ซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยให้การตำข้าวได้ผลดี ถ้าไม่มีหลุมแม่มองหางแม่มองจะตกลงได้น้อย เกินกว่าที่หัวหัวแม่มองจะตกลงมากกระทกในครกทำให้ข้าวแหลกได้ เวลาตำข้าวจะต้องออกแรงมากนั่นเอง

6. เสामแม่มอง จะอยู่ก่อนไปทางหางแม่มอง ประกอบด้วยเสาสองต้นปักดินให้แน่น เสामแม่มองเป็นไม้เนื้อแข็งเหนียวและทนทาน เพราะต้องรับแรงเสียดสีจากคานแม่มอง ทั้งรับน้ำหนักแม่มองและสากมอง ถ้าเสาทำจากไม้ไม่ดีจะสึกและพังเร็ว

7. คานมอง เป็นส่วนของไม้ที่สอดเพื่อยึดตัวมองกับเสामแม่มอง อยู่ก่อนไปทางหางแม่มอง ซึ่งบางแห่งนิยมทำสลัก เพื่อไม่ให้ตัวมองเลื่อนไปทางใดทางหนึ่ง

8. ลิ้มแม่มอง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เหนียวและทนทาน เพราะได้รับแรงกระทกอยู่ตลอดเวลา ใช้สำหรับตอกเสริมสาก

9. หลักจับ เป็นหลักไม้สำหรับผู้ตำข้าวใช้จับพยุงตัวเวลาตำข้าว

ภาพที่ 27 อุปกรณ์แปรรูปข้าว “ครกมือ ครกมอง หรือ ครกกระเดื่อง”

ขั้นตอนการตำข้าว คือ ในการการตำข้าวเพื่อให้ได้เมล็ดข้าวสวย ขึ้นอยู่กับจังหวะการตำข้าว ถ้าตำช้าเนิบๆ ทั้งช่วงช้าๆ จะทำให้ข้าวหักเมล็ด ข้าวไม่สวย เพราะการกระแทกสาก ลงที่ครกมีน้ำหนักมากทั้งชวงนาน แต่ถ้าจังหวะตำข้าวเร็วเป็นจังหวะถี่ๆ เร็วสม่ำเสมอจะทำให้ได้ข้าวเมล็ดไม่แตก ได้ข้าวเมล็ดสวย การตำข้าวด้วยครกมอง หรือ ครกกระต๋อง จะใช้เครื่องมือ คือ สากมอง ทำจากไม้ค้อและไม้หนามแท่ง เพราะมีน้ำหนัก เหนียวแข็ง และมัน มีความยาว 60 เซนติเมตร แบ่งเป็น 3 ชนิด ตามความต้องการใช้งาน คือ

1. สากดำ มีขนาดเล็กเพื่อให้กระแทกถึงก้นครกในขณะที่ตำข้าว ทำให้ข้าวเกิดการกระเทาะเปลือกเร็วขึ้น
2. สากต่าว มีขนาดใหญ่กว่าสากดำ ใช้ตำข้าวให้เป็นข้าวกล้องแค่กระเทาะเปลือกไม่ต้องขัดสีเมล็ดข้าวมาก
3. สากซ้อม มีขนาดใหญ่ ใช้ตำเพื่อขัดข้าวในขั้นสุดท้าย ให้ข้าวขาวและได้รำข้าวมาก

ภาพที่ 28 ครกมอง หรือครกมือ และสาก

กระบวนการแปรรูป คือ ตักข้าวจากยุ้งใส่กระบุงหรือตะกร้าเทลงในครกมอง หรือครกกระต๋อง ปริมาณที่ตำแล้วแต่ความต้องการ ส่วนใหญ่ตำสำหรับบริโภควันเดียว หรือสองวัน สวมสากตำ ตอกลิ้นเสริมสากให้แน่น ใช้เวลาตำประมาณ 15 - 20 นาที การตำตอนนี้เรียกว่า ตำแหลมเปลือกหรือตำบุบ ข้าวที่ตำเสร็จแล้วเรียกว่า ข้าวตำ รายละเอียดแต่ละขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนหนึ่ง: การตำข้าวเริ่มจาก “ตำแหลมเปลือก หรือ ตำบุบ ใช้เวลา 15-20 นาที จะได้ ข้าวตำตัก จากนั้นจะตักใส่ กระต๋อง เสิร์ ร่อน แล้วใส่กระต๋องฝัด เพื่อคัดเลือกแกลบหรือเปลือกข้าวออก

ขั้นตอนที่สอง: การตำต่าว ข้าวที่ได้จากการตำเรียกว่า “ข้าวต่าว หรือ ข้าวกล้อง” แล้วจึงตักข้าวออกมาใส่ “เชิง” ร้อนอีกครั้ง จะได้เกลบละเอียดหรือรำ แล้วจึงเทข้าวที่ร้อนแล้วใส่กระด้ง ผัด

ขั้นตอนที่สาม: การตำด้วยสากซ้อม ประมาณ 20 นาที จะได้ “ข้าวซ้อมมือ” มีข้าว สารปนกับข้าวปลายหักและข้าวเปลือกเล็กน้อยเมื่อใช้ “เชิง” ร้อนจะได้ปลายข้าวและรำอ่อน แล้ว จึงนำข้าวที่ร้อนแล้วไป “ทิก” ด้วยกระด้งเรียกว่า “ทิกข้าว” และนำไป “ผัด” เพื่อแยกข้าว สารออกจากข้าวเปลือก

สายันต์ ขอนศักดิ์ (2562) ได้ให้รายละเอียดในการสัมภาษณ์เชิงลึเกี่ยวกับพิธีเอาข้าวขึ้นเ้าของชุมชนอีสานที่เป็นภูมิปัญญาพื้นถิ่นมาแต่โบราณว่า “พิธีเอาข้าวขึ้นเ้า คือ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็นำมาใส่ไว้ในเ้า นิยมทำวันจันทร์ พุธ ศุกร์ เวลาบ่าย 3 โมง ถึงบ่าย 5 โมง มีขั้นตอน คือ เอาเทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ใส่ขัน (แต่งขัน 5) พร้อมกระบุงเปล่า 1 ใบ และหาขันหรือกระบอกใส่ข้าว (ขวัญข้าว) 1 อัน หัวหน้าครอบครัวเอาผ้าขาวม้าพาดเฉียงบ่า ถือกระบุง และขันดอกไม้พร้อมทั้งขันหรือกระบอกสำหรับใส่ขวัญข้าวไปยังลานข้าว ยกขัน 5 ขึ้น ว่า นโม 3 จบ แล้วให้ว่าคาถาเรียกขวัญข้าว ‘อุกาสะ อุกาสะ ผู้ข้าขอโอกาสธรรมาแม่โพสพให้เมื่ออยู่เ้า คุณข้าวให้เมื่ออยู่ฉาง ภาสะพะโภชนะง มะหาลากัง สุขัง โหตุ’ แล้วเอาขันที่เตรียมไปตักขวัญข้าวขึ้น ใส่กระบุง อุ้มเดินกลับบ้าน เอาขันไปวางไว้บนช่อด้านหลังสุด ตรงข้ามประตูเข้าเ้า ซึ่งขวัญข้าวที่เก็บไว้จะนำมาผสมกับข้าวปลูกเพื่อทำพันธุ์ในปีต่อไป” (สายันต์ ขอนศักดิ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 8 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จากการสังเกตการณ์ในพื้นที่ ด้านการทำนาของชุมชนอีสาน มีวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมและสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวไกล แม้ว่าจะเสื่อมคลายไปบ้างในบางอย่าง แต่ยังพบเห็นได้ สรุปลได้ ดังนี้

1. พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีสู่ขวัญข้าว เป็นประเพณีที่ชาวอีสานแต่ละครอบครัวจะทำกัน ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3
2. พิธีคุ้มปากเ้า ชาวอีสานหลังจาก “เอาเอาขึ้นเ้า” แล้วชาวอีสานจะปิดประตูเ้าสนิท จะไม่ตักข้าวในเ้ามากินหรือมาขายเป็นอันขาด ข้าวเปลือกที่จะนำมาตำหรือมาสีกินในระหว่างที่ปิดประตูเ้าข้าวขึ้น นั้น จะแบ่งไว้หรือกันไว้นอกเ้าข้าวต่างหาก เพราะชาวอีสานเชื่อว่า เมื่อนำข้าวขึ้นเ้าแล้วต้องปิดประตูเ้า รอถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเชื่อว่า “เป็นวันมงคล”

ภาพที่ 29 ภูมิปัญญาเล้าข้าวของชุมชนอีสานสมัยโบราณ

การแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน วิธีการแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน นำ “ข้าวเปลือก” ไปสีให้เป็นข้าวสาร ที่โรงสีประจำหมู่บ้าน ซึ่งข้าวที่สีมาแล้ว เรียกว่า “ข้าวสาร” จะมีการสังเกตดูได้จาก ถ้าข้าวสารเป็นข้าวเหนียว จะมีสีขาวขุ่น แต่ถ้าเป็น ข้าวเจ้า จะมีสีขาวใส มีวิธีการทำข้าวให้สุก โดยข้าวเจ้าจะทำให้สุกโดยการหุงข้าว ข้าวเหนียวทำให้สุกโดยการนึ่ง “การหุงข้าวเจ้า มีวิธีการ คือ นำข้าวสารมาล้างให้สะอาด หุงข้าวให้สุกโดยใช้หม้อไฟเตาถ่าน หรือหม้อหุงข้าวไฟฟ้า ณ ปัจจุบัน การนึ่งข้าวเหนียว มีวิธีการ คือ นำข้าวสาร (ข้าวเหนียว) มาล้างให้สะอาด และแช่ข้าวอย่างน้อย 3 ชั่วโมง นำข้าวมานึ่งให้สุกเมื่อนึ่งเสร็จ สามารถมารับประทานได้” (บุญมี ยงยอด, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทำนา", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

สรุปว่า คนสมัยโบราณทำนาข้าวด้วยภูมิปัญญาที่แหลมคมและชาญฉลาดอิงแอบอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปราศจากเครื่องมือแบบทันสมัยเช่นปัจจุบัน กว่าที่จะได้ข้าวแต่ละเม็ดจึงต้องใช้ความเพียรพยายาม และเทคนิคการดำข้าวที่ละเอียดอ่อน อันเป็นภูมิปัญญาที่สะสมตกผลึกมานับหลายชั่วอายุคน ปัจจุบันกระบวนการเหล่านี้เลื่อนรางจางหายไปเกือบหมดสิ้นแล้ว กระบวนการแปรรูปข้าวของคนสมัยโบราณยังเป็นสิ่งที่สตรีหรือลูกผู้หญิงในอดีตนั้นต้องเรียนรู้ เพื่อเป็นแม่ศรีเรือนของบ้านในอนาคต ข้าวเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนอีสาน หลายสิ่งหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับข้าวจึงต้องมีความ สำคัญตามไปด้วย หรือแม้แต่ความเชื่อต่างๆ ก็เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นวิถี ทางสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันเรื่อยมา เป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน ด้านความเชื่อในลักษณะข้อห้ามต่างๆ เช่น ห้ามหันประตูเล้าข้าว (หันด้านหน้า) ไปทางทิศดาวซ่าง (ดาวจระเข้) เพราะเชื่อกันว่าเป็นการหันประตูไปทางปากซ่าง แล้วซ่างจะกินข้าว อันเป็นเหตุให้เก็บรักษาข้าวไม่อยู่หรือมีเหตุให้สูญเสียวข้าวอยู่เรื่อยๆ ห้ามหันประตูเล้าข้าวเข้าหาเรือน ด้วยความเชื่อและเหตุ ผลเวลาชนข้าวเข้าออก จะได้ สะดวกสบาย ไม่นิยมสร้างเล้าข้าวไว้ในตำแหน่งทิศหัวนอนของเรือนพักอาศัย เพราะเชื่อว่า

เป็นการนอนหนุนข้าว จะเป็นเหตุให้คนในครอบครัวเจ็บป่วย ไม่สบายและมีภัยพิบัติ เล้าข้าวที่ถูกรื้อแล้วห้ามนำไปสร้างเรือนพักอาศัย เพราะเชื่อว่าจะทำมาค้าขายไม่เจริญและมีภัยพิบัติใหญ่เกิดขึ้นกับครอบครัว บริเวณที่สร้างเล้าข้าวเมื่อรื้อออกหรือย้ายออกจะไม่สามารถสร้างบ้านบริเวณนั้นได้ เพราะเชื่อว่าบริเวณนั้นเป็นที่อยู่ของแม่โพสพ ที่เคารพนับถือ มีพระคุณ และการสร้างเล้าข้าวจะไม่สร้างในลักษณะขวางตะวัน เพราะเชื่อว่าถ้าสร้างแล้วจะมีแต่สิ่งที่ไม่ดีขวาง ไม่อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ถูกลดบทบาทลง ยิ่งหลงเหลืออยู่บ้างในบางข้อ เนื่องด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตสมัยใหม่”

ภูมิปัญญาข้าวเริ่มจากพิธีแอกไถนา (แบบชาวนาอีสาน) การแรกไถนาทำในเดือนหก วันฟูเวลาเช้า เจ้าของนาเป็นผู้ทำพิธี เทพเจ้าหลักที่อ้างถึงใน พิธีนี้คือ นางธรรณี หรือ ผีตาแอก แล้วแต่ใครจะนับถือองค์ไหน เทพเจ้าประกอบได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ และ รุกขเทวดา กระทำพิธีในนาแปลงใดก็ได้ องค์ประกอบในพิธีมี พาหวน 4 และ พายา 4 กอก (กรณี นับถือตาแอก) องค์ ประกอบนี้เปลี่ยนแปลงไปตามข้อปฏิบัติของแต่ละบุคคล วิธีทำ นำเอาเครื่องประกอบเหล่านี้ไปเช่นสังเวทยบอกกล่าวว่่า "มือนี่เป็นมือส้นต์วันดี จะทำการแอกไถนา ขอให้เทพเจ้า (ออกชื่อ) จงช่วยคุ้มกันรักษา ขยับขยายที่ให้ได้ทำนา อย่างสุขสบาย" แล้วเริ่มไถนาในทิศทางที่ตามเกล็ดนาค (ห้ามไถวนเกล็ดนาค) ไถวน จำนวน 3 รอบแล้วหยุด ปล่อยควาย เป็นการเสร็จพิธี วันต่อไปจึงเริ่มไถเป็นปกติได้ พิธีนี้มีเป้าหมายเพื่อให้เทพเจ้าคุ้มครองรักษาทั้งคน สัตว์ ข้าวกล้า และขออนุญาตต่อเทพเจ้า เพื่อเตรียมดินปลูกข้าวในปีนั้นๆ ตามความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันมา “พิธีจะจัดขึ้นประมาณเดือนเจ็ดหรือเดือนแปด (มิถุนายน - กรกฎาคม) วันประกอบพิธีต้องเป็น วันฟู หรือวันจันทร์ หรือวันพฤหัสบดี หรือวันเกิดของเจ้าของนา แล้วแต่ใครจะเลือกนับถือ ทำพิธีเวลาเช้า พ่อบ้านหรือแม่บ้านเป็นผู้กระทำ เทพเจ้าที่อ้างถึงได้แก่ ผีตาแอก หรือ นางธรรณี แล้วแต่ ใครจะนับถือรูปใดก็บูชารูปนั้น สถานที่ที่ปลูกข้าวตาแอกนั้นให้เลือกเอาบริเวณที่ใกล้ๆ กับโพนา (จอมปลวก) หรือใกล้กกไม้ (โคนต้นไม้)” วิธีทำ เตรียมดินให้กว้างพอจะปลูกข้าวแอกประมาณ 7 หรือ 14 กอ แล้วสร้างร้านสี่เสา เล็กๆ ขึ้นพอจะเป็นที่วางเครื่องสังเวทย์ได้ เอาเครื่องสังเวทย์ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับพิธีแอกไถนาวางบน ร้าน จากนั้นจึงกล่าวคำอ้อนวอนว่า "มือนี่มือส้นต์วันดี พวกข้าจะมาปักแอก ขอให้ตาแอก (หรือนางธรรณี) ช่วยคุ้มครองรักษาให้ข้าวกล้าในนาออกงาม ไม่มีพวกข้าง พวกควาย หรือ ไพร่พลมมาทำลาย" แล้วจึงปักข้าวแอก 7 หรือ 14 กอ ตามแต่นับถือ เป็นอันเสร็จพิธี และเป้าหมายของพิธี คือ ต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองข้าวกล้าให้ออกงาม ไม่มีโรคภัยมา เบียดเบียน สำหรับกรณีผู้นับถือตาแอกจะบนบานว่า หลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วจะแบ่งข้าวที่ได้ให้ ตาแอก 4 เกวียน (เกวียนจำลอง) พิธีเลี้ยงผีปู่ตาหรือผีตาปู่ โบราณอีสานจะตั้งบ้านตั้งเมือง ณ ที่ใด จะตรวจดูแม่น้ำและป่าไม้ก่อนสิ่งอื่นๆ เพราะแม่น้ำนั้นมีความสำคัญเป็นอันดับแรก หากไปตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำจะไม่สะดวกในการทำมาหากิน อาหารที่จำเป็นของชาวอีสานอันดับแรกคือ ปลา ถ้าบ้านใกล้แม่น้ำจะหาปลาได้ง่าย ไม่ต้องขุดสระเลี้ยงปลา ในสมัยโบราณปลามีอุดมสมบูรณ์

บ้านข้อยพื้นดินดำน้ำชุ่ม ปลากลุ่มบ่อนคือแซ่แก่งหาง
 ปลานางบ่อนคือขางฟ้าลั่น จักจั่นฮ้องคือฮ้องลั่นยาม

ความสำคัญอันดับสอง คือ ป่าไม้ เพราะมีประโยชน์ทั้งการนำไม้มาสร้างบ้านเรือน เป็นที่หาอาหารเช่น พืชผัก ผลไม้ เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง และสัตว์อื่นๆ การรักษาป่าของคนโบราณอีสานฉลาดนัก แทนที่จะมอบให้คนรักษาแต่ไม่มอบให้ เพราะคนรู้จักและเข้าใจคนว่าชอบแต่ได้ไม่ชอบเสียและไม่ซื้อตรง แอบลักลอบทำการเอาประโยชน์ส่วนตน จึงมอบให้ผีปกปักษ์รักษาป่า สร้างที่อยู่ให้ผี เรียกหอบปุตา แล้วทำการเชิญผีมาอยู่ ผีที่ว่าก็หมายถึง ผีปู่ย่าตายายที่ล่วงลับไปแล้ว ให้มาเฝ้าดูแลป่าและปกปักษ์รักษาลูกหลาน ในแต่ละปีจะมีการเลี้ยงผี เพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจและความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน ป่าดอนปู่ตานี้จะอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

วิชย คำสุโพธิ์ (2562) ได้เสนอรายละเอียดไว้ในการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับการเลี้ยงผีปู่ตานี้ว่า “พิธีกรรมจะจัดขึ้นในเดือนหก (ประมาณเดือนพฤษภาคม) วันพุธ (จะเป็นวันพุธสัปดาห์ไหนก็ได้) ตอนเช้า พิธีนี้มี "จ้ำ" เป็นผู้ดำเนินการ โดยป่าวประกาศให้ลูกบ้านทราบว่าจะทำพิธีวันไหน และให้ลูกบ้านบริจาคเงิน ข้าวของตามศรัทธาให้แก่จ้ำ เพื่อจะได้นำไปซื้อเครื่องเซ่นมาทำพิธี ซึ่งมีไก่ 3 ตัว เหล้า 1 ขวด บุหรี่ ยาสูบ หมาก ผ้าชิ้น ดอกไม้ และธูปเทียนเมื่อถึงวันพิธี ชาวบ้านทุกคนครบถ้วนร่วมงาน ซึ่งจัดขึ้นเวลาเช้า ณ ศาลปู่ตาประจำ หมู่บ้าน ในพิธีมีการเสี่ยงทายโดยใช้ไก่ 3 ตัว เป็นเครื่องเสี่ยงทาย 3 กรณี คือ

ไก่ตัวที่ 1เสี่ยงทายเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์

ไก่ตัวที่ 2เสี่ยงทายเกี่ยวกับฝนฟ้าอากาศ

ไก่ตัวที่ 3เสี่ยงทายเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงและพืชพันธุ์

โดยดูจากลักษณะปลายขากรรไกรล่างทั้งสองข้างของไก่ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง การเสี่ยงทายอีกประการหนึ่ง คือ “การเสี่ยงทายฟ้าฝนด้วยไม่วา โดยเอาไม่วาหนึ่งท่อนขนาดยาว 1 วาของจ้ำ (ผู้กระทำพิธี) นำมาเข้าพิธี โดยอธิษฐานว่า ถ้าฝนดีขอให้ไม้นี้ยาวกว่า 1 วาของจ้ำ ถ้าฝนแล้งขอให้ไม้สั้นกว่า 1 วาของจ้ำ เมื่อทำพิธีอธิษฐานแล้วก็เอาไม่วามาวัดเทียบกับวาของจ้ำ แล้วให้ทำนายตามผลที่ปรากฏ ส่วนการทำนายตามลักษณะไก่ คือ ดึงเอาขากรรไกร (ปากล่าง) ของไก่ที่บูชาปู่ตาแล้ว ออกมา แล้วดูว่าปลายขากรรไกรทั้งสองข้าง (ซึ่งมีลักษณะเป็นสองง่าม) เป็นอย่างไร ถ้าปลายง่ามห้อยตกลงหรือไม่เสมอกัน หมายถึงในปีนั้นสัตว์เลี้ยงจะไม่สบาย เกิดโรค ถ้าเกี่ยวกับคนทายว่าจะแตกความสามัคคี เจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร ก็จะไม่สมบูรณ์ถ้าง่ามขากรรไกรทั้งสองข้างยาวเท่ากัน จะหมายถึงมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งสัตว์เลี้ยง ผู้คน และพืชพันธุ์ ถ้าขากรรไกรมีสีขา แสดงว่า ฝนแล้งถ้าขากรรไกรมีสีดำ แสดงว่า ฝนฟ้าดีพิธีเลี้ยงผีปู่ตา เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ปลูกข้าวอย่างใกล้ชิด ผลการทำนายเป็นเช่นไร? ชาวบ้านมักจะนำไปเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวทำนาในปีนั้นๆ นอกจากนั้นปู่ตา ยังมีความสำคัญกับหมู่บ้านเพราะเป็นที่พึ่งทางใจ

เป็นผู้อนุรักษ์ป่าไม้ชุมชนของหมู่บ้านนั้นๆ ให้ ยังคงอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารเลี้ยงชุมชนตราบเท่า ลูกหลาน” (วิชัย คำสุโพธิ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ดอนปู่ตา นอกจากจะเป็นสถานที่เคารพสักการะ ที่พึงยึดเหนี่ยวทางจิตใจแล้ว ดอนปู่ตา ยังเป็นแหล่งอาหารสำคัญของหมู่บ้าน เพราะอุดมสมบูรณ์ด้วยต้นไม้ ป่าไม้ ที่ให้ร่มเงา ทั้งไม้เนื้อแข็ง ไม้ผล ไม้ไผ่ ที่ให้ทั้งใบ ดอก ผล และหน่ออ่อน ที่เป็นอาหารของคนในชุมชน มีเห็ดนานาชนิด และ สัตว์ต่างๆ ที่เป็นอาหารได้ ดอนปู่ตาจึงเปรียบได้กับตลาดสดใกล้บ้าน หรือตู้เย็นที่เก็บสะสมอาหารสด ใหม่ให้กับชุมชนได้ประโยชน์ในทุกฤดูกาลนั่นเอง ปัจจุบัน เมื่อความเจริญคือคลื่นเข้ามาหลายๆ เรื่อง ของ "ดอนปู่ตา" ในทุกพื้นที่ของสังคมและชุมชนอีสาน ได้จางหายไปหลายๆ หมู่บ้าน ด้วยเหตุที่ ดอนปู่ตาไปอยู่ในเส้นทางของการพัฒนา ตัดถนนหนทางให้กว้างขวาง (ไม่ได้ตัดอ้อมวกวนเหมือนกับ ทางเกวียนในอดีต) มักได้ยินผู้อาวุโสประจำถิ่นพูกว่า ฝึปู่ตามาเข้า ฝืนเจ้าจ่าบอกว่า "เห็นลืออยู่หม่อง เก่าบได้ละเดื่อ กูถึกบักกุดจี่ทอง (รถแทรกเตอร์) มันมาไกลมาจนจนตบูกูพังทลายลงเปิดแล้ว ทั้งๆ ที่ เจ้าของของมัน (คนขับรถไถ) ก็พยายามดึงบังเหียน (คันบังคับรถ) ไว้อย่างสุดแรงก็ยังเอาบ่ออยู่ แอ่งดึง มันแอ่งมุดเข้ามาไถพอนและตบของกูจนพังทลายลงเปิดแล้ว คือสีได้ไปหาหม่องอยู่ใหม่ บอกไทบ้าน แหน่ ..." และนับวันดอนปู่ตาจะสูญหายและหมดไปจากชุมชนและคนอีสาน

1.4 ลักษณะ ความสำคัญ สาขา และประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสำคัญและมีคุณค่าในการพัฒนาประเทศส่งผลให้ประเทศไทย ก้าวจากประเทศเกษตรกรรมมาเป็นประเทศกำลังพัฒนาทางอุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดมาแต่ยิ่งพัฒนาที่พบที่ประเทศไทยต้องวิ่งตามและพึ่งพาภูมิปัญญาของต่างประเทศอยู่ ตลอดเวลาเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ปัญหาต่างๆ มากมายนับตั้งแต่การเสียดุลการค้าความไม่สมดุล ระหว่างวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมความไม่สมดุลระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ก็เพราะประเทศไทยได้พัฒนาประเทศและจัดการศึกษาโดยทอดทิ้งของดีในประเทศนั้นคือ “ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาไทย” รุ่ง แก้วแดง.(2542: 204) ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเรื่องการสืบทอด ประสพการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายเป็นธรรมชาติของชาวบ้านเองเป็น วิถีชีวิตในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ มีความหลากหลายตามสภาพท้องถิ่นอย่างไรก็ตามสังคมไทยเดิมนับถือ ศาสนาพุทธและมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักจึงมีภาพรวมของลักษณะทางภูมิปัญญาหลากหลายแต่ ไม่แตกต่างกันมากนักมีผู้กล่าวถึงลักษณะและความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ดังนี้

ทวี ทวีวารและวิชาญ ชูช่วย (2545: 176-177) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร (2547: 22) ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่างๆในท้องถิ่นโดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานและบุคคลในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานานดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างแท้จริง”

ช่อ สันธนิพัฒน์ (2546: 44 - 45) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ในปัจจุบันปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในเมืองไทยสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวเองของสังคมไทยอันเนื่องมาจาก การขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพราะถูกรอบงาภูมิปัญญาสากล มีผลทำให้ภูมิปัญญาไทยหายไปจากสังคม โดยมีภูมิปัญญาสากลเข้ามาแทนที่ นอกจากนั้นแล้ว การศึกษาในปัจจุบันมีเนื้อหาด้านภูมิปัญญาสากล มากกว่าภูมิปัญญาไทยทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยในระบบโรงเรียนน้อยลงคนไทยไม่สนใจภูมิปัญญาไทยเป็นผลทำให้สังคมไทยต้องวิกฤตทางปัญญาซึ่งเห็นได้ชัดเจนคือพึ่งตนเองแต่แก้ปัญหาไม่ได้และขณะนี้ภูมิปัญญาไทยมีผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนไทยในวงกว้าง ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศในขณะนี้ ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจาก นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่มุ่งตอบสนองความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ละเลยสังคม เกษตรกรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเปรียบเสมือนรากฐานของชีวิตในอดีตขาดความภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาในอดีตวิธีดั้งเดิมถูกดูแคลนว่าป่าเถื่อนไม่ทัดเทียมอารยธรรมตะวันตกเช่นวิธีการกินอยู่การ แต่งกายละเลยภูมิปัญญาไทยที่มีค่าขาดความเกื้อหนุนระหว่างเครือญาติและชุมชนขาดความเชื่อมั่นต่อ ภูมิปัญญาของตนเองมีความเชื่อที่ผิดๆจึงมีความจำเป็นต้องดำเนินการนำภูมิปัญญาไทยกลับคืนสู่สังคมไทย โดยผ่านกระบวนการจัดการ ศึกษาเพื่อปลูกฝังให้คนไทยรู้ซึ่งถึงคุณค่าของภูมิปัญญาไทย”

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 23 (2541: 154) ได้ให้ความหมายคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทยไว้ว่า คือสิ่งที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนไทยในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจและ สืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย ซึ่งได้แบ่งลักษณะความ สัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อมสัตว์พืชและธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัส

ได้

ประภัสสร ทองยินดี (2562: ออนไลน์) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยไว้ว่า มีลักษณะ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของมนุษย์
4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว รวมถึงการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
5. ภูมิปัญญาไทยเป็นพื้นฐานสำคัญในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ
6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะ หรือมีเอกลักษณ์เป็นตัวเอง
7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อปรับสมดุลตามพัฒนาการทางสังคม

กรมวิชาการ (2542ก: 26) ได้แบ่งประเภทหรือสาขาของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ตามกรอบความรู้ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติต่อกันมาว่า “คือ สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงในวรรณกรรมต่างๆเช่นเพลงพื้นบ้านเพลงกล่อมเด็กสุภาษิตสอนใจ การละเล่นต่างๆนิทานพื้นบ้านตลอดจนศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมต่างๆและโบราณอุบาย”

ทัศนีย์ ทองไชย (2542: 29) ได้จัดแบ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านวรรณกรรมและนิทานพื้นบ้านไว้ว่า “คือ การบอกเล่าเรื่องราวต่างๆโดยมีการผูกเรื่องหรือเล่าเรื่องเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเช่น เชียงเมี่ยง ผาแดงนางไอ่ นางผมหอม การระเกด ผญาหมอลำเพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น”

อังกุล สมคะเนย์ (2543: 24-26) ได้สรุปประเภทหรือสาขาของภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการละเล่นคำร้องในศิลปะการแสดง การละเล่นพื้นบ้านเช่น “หมอลำกลอน หมอลำหมู่ ลำตัด ลิเก การรำเซิ้ง เป็นต้น”

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 24-26) ได้กำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้จำนวน 10 สาขาดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีโดยพัฒนาบนพื้นฐานความรู้เดิม
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าสู่ตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัยประหยัดเป็นขบวนการ ให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจได้ตลอดถึงการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่นการรวมกลุ่มโรงงานยางพารา เป็นต้น
3. สาขาแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการและป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์พัฒนาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรมประติมากรรมวรรณกรรมทัศนศิลป์คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนาตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่นๆ เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้านการจัดการศึกษา ตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษาตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อประเพณี ดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ

อรพิน ภาคำผล (2548: 217-219) ได้กล่าวถึง ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ซึ่งสามารถจำแนกประเภทตามลักษณะได้ 10 ประเภทดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ภูมิปัญญานี้จะมีลักษณะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากพื้นฐานความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อ ในพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้นได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม ประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่ดีงามที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมาโดยเฉพาะ เป็นการเพิ่มขวัญกำลังใจในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญๆ ในประเทศไทย ล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับศิลปะพื้นบ้านเป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะประเภทต่างๆ โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นได้พัฒนาสืบทอดโดยพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีลักษณะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำเอาอาหารมาบริโภคเพื่อความอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเอาเทคนิคการถนอมอาหาร และการปรุงอาหาร เพื่อให้อาหารที่มีมากเกินความต้องการ สามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานาน ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆ มาบริโภคได้อีกด้วย

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน การละเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลาย โดยเฉพาะในวัยเด็ก ซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการละเล่นที่ประดิษฐ์มาจากวัสดุธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับ ศิลปวัฒนธรรมประเทศไทย มีวัฒนธรรมที่หลากหลายซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาค ที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรมจิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึง เทคนิคความคิด ความเชื่อของบรรพชนได้เป็นอย่างดี

7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับ เพลงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้ ส่วนมากจะแสดงออกถึงความสนุกสนานและยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคมซึ่ง มีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีต และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง เพราะถือว่าเป็นปัจจัยซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการพัฒนาและ ส่งเสริมการวิจัยจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและทางสังคมในอนาคตได้

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประติมากรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้น ถือเป็นประติมากรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันยังไม่ได้ได้รับความสนใจในการพัฒนา และส่งเสริมภูมิปัญญาประเภทนี้เท่าที่ควรหากเป็นการเรียนรู้ และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับประติมากรรม และหัตถกรรมแก่เยาวชน จะเป็นการ รักษาภูมิปัญญาที่สำคัญของบรรพบุรุษได้อีกทางหนึ่ง

10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับ การดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติคนไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร โดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับ ความเชื่อและพิธีกรรม ในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหา หรืออ่อนน้อมเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ในการเพาะปลูก และเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ดังจะเห็นได้จาก พิธีกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั่วทุกภูมิภาค

ประภัสสร ทองยินดี (2562: ออนไลน์) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ทักษะต่างๆ และประสบการณ์ของมนุษย์ ผ่านการลองผิดลองถูก เป็นสิ่งที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต โดยผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่สามารถ

นำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยในแต่ละสังคม แต่ละชุมชนจะมีภูมิปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่นรวมไปถึงประเทศชาติและได้จัดประเภทของภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถต่างๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับชาติและช่วยให้ชาติผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ ช่วยแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตในสังคมของคนส่วนใหญ่ รวมถึงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคม เช่น การกอบกู้เอกราชและการช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกในยุคล่าอาณานิคมของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต

2. ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถต่างๆของประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่นมีส่วนคล้ายกันและแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นซึ่งช่วยแก้ไขปัญหาหรืออำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในท้องถิ่นๆ นั้น เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ

สรุปได้ว่า จากทั้ง 3 ลักษณะความสำคัญสาขาและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมานี้คือมิติของเรื่องเดียวกัน คือ “ภูมิปัญญาไทย” หมายถึงชีวิตชุมชนที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมูมของสามเหลี่ยมภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทยลักษณะความสำคัญและสาขาของภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมจะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ซึ่งประกอบด้วยอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่างๆซึ่งภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคมจะแสดงออกมาในลักษณะจารีตขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปะนั้นนันทนาการภาษาวรรณกรรมตลอดจนการสื่อสารต่างๆและภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ศาสนาความเชื่อต่างๆ เป็นต้น

1.5 ประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ประโยชน์และคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติและท้องถิ่นเกิดความรัก และความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย การมีน้ำใจ ประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คุณค่าของภูมิปัญญาไทย ได้แก่ ประโยชน์และความสำคัญของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษไทย ได้สร้างสรรค์ และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติเกิดความรัก และความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย การมีน้ำใจ ศักยภาพในการประสานผลประโยชน์ เป็นต้น

ภูมิปัญญาไทยจึงมีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่ง

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 23 (2541: 214-216) ได้เสนอประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่นไทยไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชน ด้วยพระเมตตา แบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความสำเร็จ เด็ดร้อน ก็สามารถตีระฆัง แสดงความดีดร้อน เพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติร่วมกันสร้างบ้านเรือนจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถี จนชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถ แก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมือง ภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง

2. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมากเป็นที่ยอมรับของนานอารยประเทศ เช่น นายขนมต้ม เป็นนักมวยไทย ที่มีฝีมือเก่งในการชกมวยทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทย จนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบัน มวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า 30,000 แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทย จะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกา ของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออก คำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า "ชก" "นับหนึ่งถึงสิบ" เป็นต้น ถือเป็นมรดก ภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิต ได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประนีประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดอยากเพราะ แห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัย กัน แบ่งปันกันแบบ "พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้" เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญา ในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน และดำเนินกุศลอบายด้านต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่อง ให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางพุทธศาสนา และเป็น

ที่ตั้งสำนักงานใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) อยู่เรื่อยๆ กับอุทยานเบญจสิริ กรุงเทพมหานคร

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือน ตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำใน ฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็น จึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่ทางสงกรานต์ การทำนายฝนว่าจะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชา ระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคน พืช และสัตว์ ให้ได้ใช้ทั้งบริเวณและอุปโภค ในวันลอยกระทง คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร บูชาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้นล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

5. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัยแม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่ จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทย ก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใส่ใบพัด เป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักออมเงิน สะสมทุนให้สมาชิกกู้ยืม ปลดเปลื้องหนี้สิน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ศรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดในรูปกองทุนหมุนเวียนของชุมชนจนสามารถช่วยตนเองได้

อรพรรณ ดีด้วยชาติ [2562: ออนไลน์] ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะเป็นภูมิปัญญาไทย ที่สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรี เกียรติภูมิแก่คนไทยไว้ว่า “คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทย จนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบันมวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึก และแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า 30,000 แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยจะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกาของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออกคำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า “ชก” “นับหนึ่งถึงสิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่มัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็น วรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรม หลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา”

สรุปว่า ประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะเป็นภูมิปัญญาไทย มีประโยชน์ให้คุณค่าและความสำคัญต่อสังคมไทยในการดำรงชีวิตของคนไทยเป็นความรู้ที่ได้สะสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัยสมควรที่คนไทยพึงเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนยาวนาน สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต การทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ อีกทั้งยังส่งเสริมให้มีการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการประหยัดและเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ และสรุปได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ลักษณะภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างคนกับธรรมชาติ แสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัย 4 ซึ่งประกอบด้วย “อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค” ตลอดทั้งการประกอบอาชีพประเภทต่างๆ

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคมท้องถิ่น จะแสดงออกมาในลักษณะจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่างๆ

3. ภูมิปัญญาพื้นบ้านบางประเภทเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้มีคุณค่าและประโยชน์สำหรับชุมชนในท้องถิ่น มีการสืบสานและพัฒนาต่อยอดอย่างต่อเนื่อง

4. ภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทยช่วยสร้างสังคมท้องถิ่นและชาติให้เป็นปึกแผ่นตั้งแต่สมัยอดีตที่พระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างประเทศชาติในด้านภาษาวรรณกรรมมีอักษรเป็นของตนเอง ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ได้กอบกู้เอกราชของชาติไทยโดยใช้ภูมิปัญญาในการทำทอหัตถ์ ด้านการเกษตรกรรม พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้ ทฤษฎีใหม่ในการสร้างสมดุลกับสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

5. ภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทยสร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น มวยไทย ประเพณี 4 ภาค อาหารไทย บ้านทรงไทย สมุนไพรไทย การแต่งกาย ลักษณะนิสัยที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นมิตร ที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือโดยเฉพาะภาคอีสาน

1.6 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการศึกษา

กระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมมีอำนาจและสร้างความเบี่ยงเบนในการพัฒนาประเทศให้เป็นที่ไปตามกระแสจากประเทศที่พัฒนาแล้วไม่ว่าจะเป็นประเทศจากฝั่งตะวันตกหรือ

ประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออก “ภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการเป็นเอกลักษณ์ของไทย การสร้างสรรค์ของคนที่รวมกันเป็นวัฒนธรรมไทยถูกละเลยและแทนที่ด้วยเทคโนโลยีจากภายนอก แม้ว่าจะในขณะนี้รัฐบาลมีความพยายามจะนำทุนทางวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาไทย มาใช้ประโยชน์เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและส่งเสริมการอนุรักษ์ สืบสานนั้น ความเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งรวมถึงองค์ความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ การเป็นสัญลักษณ์ คุณค่าและความภาคภูมิใจไม่ได้มีการนำมาถ่ายทอดอนุรักษ์ สืบสานไปพร้อมกัน จึงทำให้เกิดการนำภูมิปัญญามาใช้อย่างขาดความรู้สึกรู้สึกและจิตวิญญาณที่บรรพบุรุษได้คิดค้น สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติมาสู่รุ่นลูกหลานในปัจจุบัน” (สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, 2555: 2)

สนธยา พลศรี (2550: 30) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการเรียนการสอนไว้ดังนี้ “การเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่ควรมองที่บุคคลหรือกิจกรรมแต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้ศึกษาสภาพของชาวบ้านการสั่งสมความรู้ศึกษาสภาพของสังคมสภาพแวดล้อมว่ามีปัจจัยมีเหตุผลมีเกณฑ์อย่างไรที่จะทำให้เกิดความคิดนั้นพยายามวิเคราะห์หาปัจจัยร่วมของประเด็นต่างๆ และที่สำคัญมีการถ่ายทอดและมีการเรียนรู้รู้อย่างไรซึ่งการศึกษาควรจะไปจัดระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านโดยเฉพาะเนื้อหาข้อมูลที่มีอยู่แล้วตามศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นต่างๆให้มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านสำรวจว่ามีเรื่องใดอยู่บ้างต้องหาข้อมูลอะไรเพิ่มเติมบ้างรวมถึงการตรวจสอบข้อมูลว่ามีความเชื่อถือเพียงใดแล้วประมวลข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์เป็นการสานต่อช่วยสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านโดยพยายามให้เกิดความร่วมมือกับองค์กรต่างๆที่ทำงานพัฒนาและทำงานในหมู่บ้านส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าร่วมในการศึกษาปัญหาท้องถิ่นทุกชั้นตอนเพื่อให้เกิดกระบวนการประสานงานการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองหรือระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาแล้วกลับกรองวิเคราะห์วิจัยพัฒนาให้เครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Networks) เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอนได้แก่กำหนดจุดประสงค์เนื้อหาวิธีสอนผู้เรียนสถานที่เรียนเครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่เวลาเรียนการวัดประเมินผล”

บันเทิง ทานะพันธ์ (2544: 48) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไว้ดังนี้

1. สำรวจข้อมูลครูภูมิปัญญาไทยในท้องถิ่นตลอดจนสถานที่แหล่งความรู้แหล่งวิทยากรในชุมชนในท้องถิ่นแล้วจัดเป็นทำเนียบไว้โดยจำแนกเป็นสาขาองค์ความรู้
2. นำข้อมูลที่ได้มาสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในระดับชั้นเรียนระดับโรงเรียนหรือระดับท้องถิ่นโดยกำหนดเนื้อหาจุดประสงค์การเรียนรู้กำหนดคาบเวลาแนวการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้วิธีการวัดประเมินผลและเครื่องมือให้ชัดเจน

3. นำหลักสูตรท้องถิ่นที่ได้ในข้อ 2 มาจัดทำเป็นแผนการสอนรายคาบโดยระบุจุดประสงค์การเรียนรู้เชิงพฤติกรรมเพื่อให้การวัดผลมีความชัดเจนตามไปด้วย

4. สำหรับแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นโดยเน้นให้นักเรียนได้รับความรู้และประสบการณ์ในการเรียนให้มากที่สุดให้ผู้เรียนสร้างความตระหนักและเกิดความภูมิใจในภูมิปัญญาไทยรู้จักคิดวิเคราะห์ตลอดจนการนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดีดังนี้

4.1 เลือกสรรโดยผู้นำชุมชน/ชาวบ้าน

4.2 การนำไปใช้ในการพัฒนาผู้นำบวร (บ้าน วัด โรงเรียน)

4.3 การประเมินผล

4.4 ปรับปรุงแก้ไขแล้วพัฒนา

4.5 การประเมินผลงานระหว่างการพัฒนาภูมิปัญญาที่ผ่านการศึกษาค้นคว้าเลือกสรร
กลับกรองแล้ว

พรชัย ภาพันธ์ (2545: 10) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานไว้ดังนี้

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอนมีการมอบหมายงาน/กิจกรรมให้นักเรียนไปทำที่บ้านครูและชาวบ้านจะเป็นผู้ติดตามและประเมินผล

2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กโดยนำนักเรียนไปศึกษาจากแหล่งความรู้ในชุมชน

3. โรงเรียนและชุมชนประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชน

ภัทรวดี อุดมมงคล (2546: 75) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ว่า “การนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนการสอนคือการสร้างคุณภาพของครูในสถานศึกษาการเชิญปราชญ์ชาวบ้านมาสอนในโรงเรียนการให้ผู้เรียนออกไปเรียนรู้ในชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการที่โรงเรียนมัธยมศึกษา น่าจะนำไปใช้เช่นกัน”

สมหมาย สว่างวัฒนารักษ์ (2546: 54) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. โรงเรียนเป็นผู้นำกิจกรรมเนื้อหาสาระที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรขึ้นในโรงเรียนโดยคัดเลือกเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2. การนำสิ่งที่ป็นองค์ความรู้ในท้องถิ่นมาจัดการเรียนรู้โดยให้นักเรียนออกไปสำรวจข้อมูลแล้วนำมาจัดการเรียนการสอนครูผู้สอนนำเอาความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสอดแทรกในเนื้อหาวิชาและจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

3. การจัดกิจกรรมเพื่อนำภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ครูผู้สอนสามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อนำภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ได้ดังนี้

- 3.1 พัฒนาหลักสูตรร่วมกับผู้รู้ในท้องถิ่น
- 3.2 การให้นักเรียนไปฝึกงานที่บ้านของผู้รู้หรือสถานประกอบการในท้องถิ่น
- 3.3 การเชิญผู้รู้ในท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียน
- 3.4 การนำสิ่งที่เป็นความรู้เฉพาะเรื่องมาสอดแทรกในเนื้อหาที่สอนแล้วจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสื่อและวิธีการวัดผลประเมินผลตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้
- 3.5 ครูและนักเรียนสำรวจข้อมูลในท้องถิ่นแล้วนำมากำหนดจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน
- 3.6 การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาครูและนักเรียนมีส่วนร่วมจัดทำแล้วครูจัดกระบวนการเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้นักเรียนสามารถเชื่อมโยงสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่
- 3.7 ครูเขียนแผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและมีการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2542: 21-22) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้าสู่ระบบการเรียนการสอนพร้อมเสนอกิจกรรมการดำเนินการไว้ ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรศึกษาวิเคราะห์หลักการจุดหมายโครงสร้างเวลาเรียนแนวดำเนินการและการวัดผลการประเมินผลและการติดตามผลว่ามีส่วนใดบ้างที่กำหนดเนื้อหาสาระเกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น
2. ศึกษาคำอธิบายงานต่างๆในกลุ่มงานอาชีพวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่จะต้องจัดให้นักเรียนได้รู้จักกิจกรรมการเรียนการสอนและจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในแต่ละงานแล้วพิจารณาเนื้อหาสาระใดมีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ควรให้นักเรียนได้เรียนรู้
3. ออกแบบเก็บข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านที่จะนำมาใช้ในการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
4. การสำรวจและบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน
5. จัดทำแฟ้มข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านมีกิจกรรมที่ควรดำเนินการดังนี้
 - 5.1 พิจารณาว่าถ้าจะเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านตามที่วิเคราะห์ได้จากการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรมีข้อมูลสำคัญอะไรบ้างที่ควรให้นักเรียนศึกษา
 - 5.2 สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน
 - 5.3 วางแผนเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน
 - 5.4 นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดทำแฟ้มข้อมูล
6. ศึกษาวิเคราะห์คำอธิบายทุกงานในกลุ่มสาระฯและจัดทำกำหนดการสอน

7. เตรียมการสอนโดยการเขียนแผนการสอนภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีสาระสำคัญการเรียนการสอนการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตร

8. สอนตามแผนการสอนที่เตรียมไว้

9. วัดและประเมินผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ตามแผนการสอนและบันทึกผลการประเมินสะสมไว้เพื่อสรุปผลการประเมินจัดระดับคุณภาพปลายภาคเรียน

พระครูวิมลธรรมมาธู (ผาง กระโทก) (2555: 87-90) ได้เสนอแนวคิดของการประยุกต์ภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ว่า การประยุกต์ หมายถึง การนำบางสิ่งบางอย่างมาใช้ประโยชน์ อาจเป็นทฤษฎีหลักการแนวคิด ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นำมาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยปรับให้เข้ากับบริบทแวดล้อมที่เป็นอยู่อย่างเหมาะสม นอกจากนี้บางสิ่งนั้นอาจเป็นวัตถุดิบของที่นำมาใช้นอกเหนือบทบาทหน้าที่เดิมเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทใหม่แยกหลักการไว้ ดังนี้

1. การประยุกต์เป็นการนำภาคทฤษฎีสู่ภาคปฏิบัติ การนำทฤษฎีหลักการกฎเกณฑ์ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในภาคปฏิบัติโดยเฉพาะในศาสตร์สาขาต่างๆ นำมาประยุกต์ภาคทฤษฎีสู่การปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ต่อการนำไปแก้ปัญหาที่ใช้ได้จริงและเป็นรูปธรรมมากกว่า การประยุกต์อาจเป็นการนำความรู้สาขาหนึ่งมาปรับใช้กับอีกสาขาหนึ่งหรือเป็นการนำความรู้ในสาขาหนึ่งมาปรับใช้กับอีกสาขาหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะด้าน เช่น ความรู้ในทางคณิตศาสตร์จะถูกนำมาประยุกต์ใช้ในแทบทุกด้านของชีวิตตั้งแต่เรื่องเล็กๆ ไปจนถึงเรื่องใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กับสาขาต่างๆ

2. การประยุกต์เป็นการปรับใช้มิใช่การลอกเลียน แต่เป็นการนำแนวคิดอย่างใดอย่างหนึ่งมาปรับใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่เฉพาะด้าน การประยุกต์จึงแตกต่างจากการลอกเลียนแบบ ซึ่งการลอกเลียนเป็นการนำสิ่งที่อยู่ในบริบทหนึ่งมาใช้กับอีกบริบทหนึ่งทั้งหลักการวิธีการและรูปแบบ โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมในบริบทที่แตกต่างกัน

3. การประยุกต์ เป็นการนำบางส่วนของบางสิ่งมาใช้ การประยุกต์เป็นการใช้ประโยชน์เพียงบางส่วนของสิ่งนั้นมิใช่การนำทั้งหมดมาใช้ แต่ดึงมาเฉพาะส่วนที่ตอบวัตถุประสงค์เช่น การระยุคต์อาจเป็นการนำเอาหลักการ และรูปแบบบางส่วนของสิ่งนั้นมาปรับใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมกับบริบท ใหม่โดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการใช้งาน ให้สอดคล้องกับส่วนประกอบอื่นๆ ในบริบทใหม่ ยกตัวอย่างเช่น การประยุกต์ใช้ร่วมซูชิพจากการใช้เพื่อชะลอความเร็วเมื่อกระโดดจากที่สูงมากๆ ทำให้สามารถลงพื้นได้อย่างปลอดภัย มาใช้กับการชะลอความเร็วและการเบรกของรถแข่ง

4. การประยุกต์นำสิ่งหนึ่งมาปรับใช้ในบทบาทหน้าที่ใหม่ เพื่อเป้าหมายใหม่สิ่งใดก็ตาม ถ้าเราไม่นำมันมาใช้ประโยชน์ตามหน้าที่ที่ควรเป็นแต่นำไปใช้ประโยชน์ในวัตถุประสงค์อื่น เรียกว่าการประยุกต์ ซึ่งการประยุกต์อาจทำได้ทั้งวัตถุและหลักการแนวคิด เพื่อให้เกิดความเหมาะสมตอบสนองวัตถุประสงค์การใช้งาน การประยุกต์ทำให้มีความแตกต่างระหว่าง คนที่มีเพียง “ความรู้” กับคนที่มี

“ความรู้และความสามารถ” เพราะความรู้จะไม่มีประโยชน์เลย หากผู้มีความรู้นั้นปราศจากความสามารถในการประยุกต์ ทำให้ไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ได้อย่างเหมาะสมในโลกแห่งความเป็นจริง

แนวทางในการสืบทอดการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และฟื้นฟู วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นผ่านระบบการศึกษาหรือการสร้างหลักสูตรการศึกษาเฉพาะถิ่นเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน สามารถกระทำได้นี้

1. การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ กระทำโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดเพื่อใช้ในการผลิตการตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าคุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

6. ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานและปราชญ์ท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

8. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางโดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชน และท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

ทศนา แคมมณี (2542: 24) ได้แสดงทัศนะว่า “การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีองค์ประกอบ2ด้าน คือ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และด้านการประเมินผล การเรียนรู้”

สุวิมล ว่องวานิช (2545: 4) ได้เสนอวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยหลักสูตรบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า “ประกอบด้วย การวางแผนเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้วยสื่อและวิธีการที่หลากหลาย การวัดประเมินผล”

สรุปว่าแนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนโรงเรียนประถมศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ประกอบด้วย การดำเนินงาน2ด้าน คือ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และด้านการวัดประเมินผล การเรียนรู้ เพราะการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือระบบการศึกษา เป็นการพัฒนาระบบการศึกษาทั้งระบบ คือ ทั้งผู้เรียน และผู้สอนหรือหลักสูตรด้วยการสำรวจค้นคว้า วิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างเป็นระบบสร้างองค์ความรู้บูรณาการให้สอดคล้องกับศาสตร์ปัจจุบัน และระบบการเรียนรู้อันสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2560 – 2579 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12-15 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี รูปแบบ คือ การกำหนดคัดเลือกภูมิปัญญาพื้นบ้านแต่ละสาขา ประเภท ในส่วนที่สามารถนำมาบูรณาการกับหลักสูตรแกนกลาง พุทธศักราช 2551 และสอดคล้องกับผู้เรียนได้เรียนรู้ติดต่อประสานงานผู้รู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเป็นวิทยากรจัดงบประมาณสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ร่วมกันจัดทำหลักสูตรกำหนดแผนงานและปฏิทินการปฏิบัติงานดำเนินการเรียนการสอนในโรงเรียนหรือศึกษานอกสถานที่ การจัดทำแผนการจัดการจัดการเรียนรู้ผลิตสื่อการสอนปฏิบัติการสอนการวัดประเมินผล การปฏิบัติงานการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาผู้วิจัยได้นำแนวคิดหลักการจากนักวิชาการ

2.2 การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ : แนวคิด ความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ ลักษณะ หลักการ และรูปแบบการประยุกต์ใช้กับระบบการศึกษา

การบูรณาการ หมายถึง การทำให้หน่วยย่อยๆทั้งหลายที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกันเข้ามารวมทำ หน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียว ที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวการบูรณาการนั้น จะเอาหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งมารวมเข้าในองค์รวมที่มีหน่วยย่อยอื่นอยู่แล้วก็ได้หรือจะเอา

หน่วยย่อยทั้งหลายที่ต่างแยกกันอยู่มารวมเข้าด้วยกันเป็นองค์รวมก็ได้ ซึ่งเรียกว่าบูรณาการทั้งสิ้น
ข้อสำคัญจะต้องมีตัวยีนที่เป็นหลักอยู่ 3 อย่างในเรื่องบูรณาการ ดังนี้

1. มีหน่วยย่อยองค์ประกอบ ชิ้นส่วน อวัยวะ หรือชิ้น ระดับ แ่ง ด้านที่จะเอามาประมวลเข้า
ด้วยกัน อันนี้เป็นสิ่งที่จะเอามาประมวลเข้าด้วยกันคือสิ่งย่อย ส่วนย่อย

2. หน่วยย่อยเป็นต้นนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน อันนี้อาจจะเลยไปถึง
ลักษณะที่ว่ายืดหยุ่นปรับตัวได้มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลาด้วย

3. เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วก็จะเกิดความครบถ้วนเต็มบริบูรณ์ โดยมีความประสาน กลมกลืน
เกิดภาวะได้ที่ พอดี หรือสมดุล พอได้หรือพอดีสมดุลแล้วองค์รวมนั้นก็มีชีวิตชีวา ดำรงอยู่และ
ดำเนินไปด้วยดีอันเป็นภาวะของบูรณาการ

หากครบ 3 อย่างนี้เป็นอันบูรณาการที่เป็นไปตามสภาวะ ส่วนในทางปฏิบัติจะมีหลักและ
กระบวนการวิธีอย่างไรก็ต้องพิจารณาว่ากันอีกส่วนหนึ่ง แต่สิ่งที่จะต้องเน้นก็คือว่าความพอดีหรือสมดุล
เป็นภาวะที่ต้องการของบูรณาการนั้น เราจะแสดงลักษณะออกมาให้เห็นเป็นข้อสำคัญได้ 2 อย่างคือ
เมื่อเป็นองค์รวมแล้ว องค์รวมนั้นมีชีวิตชีวาหรือดำเนินไปด้วยดี องค์รวมนั้นเกิดมีภาวะและคุณสมบัติ
ของมันเอง ที่ต่างหากจากภาวะและคุณสมบัติขององค์ประกอบทั้งหลาย

ความคิดเชิงสร้างสรรค์ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของกิลฟอร์ด ที่มี
ความเชื่อว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถทางสมองที่คิดได้อย่างซับซ้อน กว้างไกล หลาย
ทิศทาง หรือที่เรียกว่า คิดนอกกรอบ (Divergent thinking) ซึ่งประกอบด้วย ความคิดริเริ่ม
(Originality) ความคิดคล่องแคล่ว (Fluency) ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) ความคิดละเอียดละออ
(Elaboration) และได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ไว้ ดังนี้

1. ความคิดริเริ่ม (Originality) หมายถึง ความคิดแปลกใหม่ไม่ซ้ำกันกับความคิดของคนอื่น
และแตกต่างจากความคิดธรรมดา ความคิดริเริ่มอาจเกิดจากการคิดจากเดิมที่มีอยู่แล้วให้แปลกแตกต่าง
จากที่เคยเห็น หรือสามารถพลิกแพลงให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่เคยคาดคิด ความคิดริเริ่มอาจเป็นการ
นำ เอาความคิดเก่ามาปรุงแต่งผสมผสานจนเกิดเป็นของใหม่ ความคิดริเริ่มมีหลายระดับซึ่งอาจเป็น
ความคิดครั้งแรกที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครสอนแม้ความคิดนั้นจะมีผู้อื่นคิดไว้ก่อนแล้วก็ตาม

2. ความคิดคล่องแคล่ว (Fluency) หมายถึง ปริมาณความคิดที่ไม่ซ้ำกันในเรื่องเดียวกัน โดย
แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

2.1 ความคล่องแคล่วทางด้านถ้อยคำ (Word Fluency) เป็นความสามารถในการใช้
ถ้อยคำอย่างคล่องแคล่ว

2.2 ความคิดคล่องแคล่วทางการโยงสัมพันธ์ (Associational Fluency) เป็น
ความสามารถที่จะคิดหาถ้อยคำที่เหมือนกันได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ภายในเวลาที่กำหนด

2.3 ความคล่องแคล่วทางด้านการแสดงออก (Expression Fluency) เป็นความสามารถในการใช้วลีหรือประโยค กล่าวคือ สามารถที่จะนำคำมาเรียงกันอย่างรวดเร็วเพื่อให้ได้ประโยคที่ต้องการ

2.4 ความคล่องแคล่วในการคิด (Ideational Fluency) เป็นความสามารถที่จะคิดค้นสิ่งที่ต้องการภายในเวลาที่กำหนด เช่น ใช้คิดหาประโยชน์ของก้อนอิฐให้ได้มากที่สุดภายในเวลาที่กำหนดซึ่งอาจเป็น 5 นาที หรือ 10 นาที

3. ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) หมายถึง ประเภทหรือแบบของการคิดแบ่งออกเป็น

3.1 ความคิดยืดหยุ่นที่เกิดขึ้นทันที (Spontaneous Flexibility) เป็นความสามารถที่จะพยายามคิดได้หลายทางอย่างอิสระ ตัวอย่างของคนที่มีความคิดยืดหยุ่นในด้านนี้จะคิดได้ว่าประโยชน์ของหนังสือพิมพ์มีอะไรบ้าง ความคิดของผู้ที่ยืดหยุ่นสามารถจัดกลุ่มได้หลายทิศทางหรือหลายด้าน เช่น เพื่อรู้ข่าวสาร เพื่อโฆษณาสินค้า เพื่อธุรกิจ ฯลฯ ในขณะที่คนที่ไม่มีความคิดสร้างสรรค์จะคิดได้เพียงทิศทางเดียว คือ เพื่อรู้ข่าวสาร เท่านั้น

3.2 ความคิดยืดหยุ่นทางด้านการดัดแปลง (Adaptive Flexibility) หมายถึง ความสามารถในการดัดแปลงความรู้ หรือประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์หลายๆ ด้าน ซึ่งมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหา ผู้ที่มีความยืดหยุ่นจะคิดดัดแปลงได้ไม่ซ้ำกัน

4. ความคิดละเอียดละออ (Elaboration) หมายถึง ความคิดในรายละเอียดเป็นขั้นตอนสามารถอธิบายให้เห็นภาพชัดเจน หรือเป็นแผนงานที่สมบูรณ์ขึ้น ความคิดละเอียดละออจัดเป็นรายละเอียดที่นำมาตกแต่ง ขยายความคิดครั้งแรกให้สมบูรณ์ขึ้น (Guilford, 1967: 145-151)

อารี รังสินนท์ (2527: 24-34) ได้เสนอองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ไว้ ดังนี้

1. ความคิดริเริ่ม หมายถึง ลักษณะความคิดแปลกใหม่แตกต่างความคิดธรรมดา หรือความคิดง่าย ๆ ความคิดริเริ่มที่เรียกว่า “Wild Idea” เป็นความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ความคิดริเริ่มเป็นลักษณะความคิดที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นความคิดที่จำเป็นต้องอาศัยจินตนาการผสมกับเหตุผลแล้วหาทางทำให้เกิดผลงาน ผู้ที่มีความคิดริเริ่มเป็นคนกล้าคิด กล้าแสดงออก พร้อมทั้งทดลอง ทดสอบความคิดนั้นอยู่เสมอ

2. ความคล่องตัว หมายถึง ปริมาณความคิดที่ไม่ซ้ำกันเมื่อตอบปัญหาเรื่องเดียวกันความคล่องในการคิดนี้มีความสำคัญต่อการแก้ปัญหาหลายๆ วิธี และต้องการนำวิธีการเหล่านั้นมาทดลองจนกว่าจะพบวิธีการที่ถูกต้อง

3. ความคิดยืดหยุ่น หมายถึง ประเภท หรือแบบของความคิด แบ่งออกเป็น

3.1 ความคิดยืดหยุ่น ที่เกิดขึ้นทันที เป็นความสามารถในการคิดอย่างอิสระให้ได้คำตอบหลายแนวทางในขณะที่คนทั่วไปจะคิดได้แนวทางเดียว

3.2 ความคิดยืดหยุ่นทางการดัดแปลง เป็นความสามารถในการดัดแปลง ของสิ่งเดียวให้ เกิดประโยชน์หลายด้าน

4. ความคิดละเอียดลออ เป็นลักษณะของความพยายามในการใช้ความคิด และประสาน ความคิดต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความสำเร็จ

องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ประกอบด้วยทฤษฎีเกี่ยวกับสติปัญญาและ ความคิด แต่ที่ประยุกต์ใช้กับระบบการศึกษามี 3 ทฤษฎี คือ “ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของกิล ฟอร์ด ทฤษฎีความคิดสองลักษณะและทฤษฎีโมเดล” ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของกิลฟอร์ด (Guilford, 1956: 53) ได้แบ่งสมรรถภาพทางสมองออกเป็น 3 มิติ ดังนี้

1. เนื้อหาที่คิด (Content) หมายถึง สิ่งเร้าหรือข้อมูลต่างๆ ที่สมองรับเข้าไปคิดมี 4 ประเภท ได้แก่ ภาพ สัญลักษณ์ ภาษา และพฤติกรรม

2. วิธีการคิด (Operation) หมายถึง ลักษณะกระบวนการทำงานของสมองแบบต่างๆ มี 5 แบบ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ความจำ การคิดแบบเอกนัย (Convergent Thinking) การคิดแบบ อเนกนัย และการประเมินผล

3. ผลของการคิด (Product) เป็นผลของกระบวนการจัดกระทำของความคิดกับข้อมูล เนื้อหา ผลผลิตของความคิดออกมาเป็นรูปแบบต่างๆ เป็นการแปลงรูป

การประยุกต์จากแบบทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของกิลฟอร์ดนี้ จะเห็นว่าองค์ประกอบ ส่วนหนึ่งในมิติที่ว่าด้วยการคิดแบบอเนกนัยมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความคิดสร้างสรรค์ และ องค์ประกอบส่วนหนึ่งในมิติที่ว่าด้วยผลของคิดที่เรียกว่า การแปลงรูปเป็นส่วนที่แสดงถึงความคิด มี นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ไว้ดังนี้

กิลฟอร์ด (Guilford, 1956: 128) ได้ศึกษาเรื่องความคิดสร้างสรรค์ และเสนอความคิด สร้างสรรค์ว่า ประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

1. ความคล่องแคล่วในการคิด คือ ความสามารถของบุคคลในการหาคำตอบได้อย่าง คล่องแคล่ว รวดเร็ว และมีคำตอบในปริมาณที่มากในเวลาจำกัด

2. ความคิดยืดหยุ่นในการคิด คือ ความสามารถของบุคคลในการคิดหาคำตอบได้หลาย ประเภทและหลายทิศทาง

3. ความคิดริเริ่ม คือ ความสามารถของบุคคลในการคิดหาสิ่งแปลกใหม่และเป็นคำตอบที่ ไม่ซ้ำกับผู้อื่น

4. ความคิดละเอียดลออ คือ ความสามารถในการกำหนดรายละเอียดของความคิดเพื่อ บ่ง บอกลถึงวิธีสร้างและการนำไปใช้

หลักความคิดสร้างสรรค์ของกิลฟอร์ด มุ่งไปที่ความสามารถของบุคคลที่จะคิดได้ รวดเร็ว กว้างขวาง และมีความคิดริเริ่ม ถ้ามีสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดความคิดนั้นๆ สิ่งเร้าที่จะมากระตุ้นให้เกิดความคิด มีอยู่ 4 ชนิด

1. รูปภาพ
2. สัญลักษณ์
3. ภาษา
4. พฤติกรรม

กิลฟอร์ด (Guilford) ได้สรุปไว้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถด้านสมองที่จะคิดได้หลายแนวทางหรือคิดได้หลายคำตอบเรียกว่า “การคิดแบบอเนกนัย”

อาร์ พันธ์มณี (2537: 25) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า “เป็นกระบวนการทางสมองที่คิดในลักษณะอเนกนัย อันนำไปสู่การคิดพบสิ่งแปลกใหม่ด้วยการคิดดัดแปลง ประยุกต์ จากความคิดเดิมผสมผสานกันให้เกิดสิ่งใหม่ ซึ่งรวมทั้งการประดิษฐ์คิดค้นพบสิ่งต่างๆ ตลอดจนวิธีการคิด ทฤษฎีหลักการได้สำเร็จ ความคิดสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นได้มิใช่เพียงแต่คิดในสิ่งที่เป็นไปได้ หรือสิ่งที่เป็นเหตุผล เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่คิดจินตนาการก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะก่อให้เกิดความแปลกใหม่ แต่ต้องควบคู่กันไปกับ ความพยายามที่จะสร้างความคิดฝันหรือจินตนาการให้เป็นไปได้หรือเรียกว่าเป็นจินตนาการประยุกต์นั่นเอง จึงจะทำให้เกิดผลงาน”

ทอร์แรนซ์ อี.พี. และ อาร์.อี. เมย์เยอร์ (Torrance, E.P. and R.E. Myers, 1964: 47) ได้กำหนดขั้นตอนของความคิดสร้างสรรค์ออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเริ่มคิด คือขั้นพยายามรวบรวมข้อเท็จจริงเรื่องราวและแนวคิดต่างๆที่มีอยู่เขาด้วยกันเพื่อหาความกระจ่างในปัญหา ซึ่งยังไม่ทราบว่าจะเกิดขึ้นนั้นจะเป็นไปในรูปใด และอาจใช้เวลาอันยาวนานจนบางครั้งจะเกิดขึ้นโดยไม่รู้สีกตัว

ขั้นที่ 2 ขั้นครุ่นคิด คือ ขั้นที่ผู้คิดต้องใช้ความคิดอย่างหนัก แต่บางครั้งความคิดอันนี้อาจหยุดชะงักไปเฉยๆ เป็นเวลานาน บางครั้งก็จะกลับเกิดขึ้นใหม่อีก

ขั้นที่ 3: ขั้นเกิดความคิด คือ ขั้นที่ผู้คิดจะมองเห็นความสัมพันธ์ของความคิดใหม่ที่ซ้ำกัน ความคิดเก่าๆ ซึ่งมีผู้คิดมาแล้ว การมองเห็นความสัมพันธ์ในแนวความคิดใหม่นี้ จะเกิดขึ้นในทันทีทันใด ผู้คิดไม่ได้นึกฝันว่าจะเกิดขึ้นเลย

ขั้นที่ 4: ขั้นปรับปรุง คือ ขั้นการขัดเกลาความคิดนั้นให้หมดจดเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย หรือต่อเติมเสริมแต่งความคิดที่เกิดขึ้นใหม่นั้นให้รัดกุมและวิวัฒนาการก้าวหน้าต่อไป ในบางกรณีอาจมีการทดลองเพื่อประเมินการแก้ปัญหาสำหรับเลือกความคิดสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งความคิดเหล่านี้ ก่อให้เกิดการประดิษฐ์ผลงานใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์ นวนิยาย บทเพลง จิตรกรรมและการออกแบบอื่นๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ คือ ความสามารถทางสมองของบุคคลที่จะคิดได้หลายทิศหลายทาง หรือคิดได้หลายคำตอบ และความสามารถในการมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ โดยมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดความคิดใหม่ต่อเนื่องกันไป และความคิดสร้างสรรค์นี้อาจเป็นความคิดใหม่ผสมผสานกับประสบการณ์ก็ได้

2.2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบูรณาการ

การบูรณาการ เป็นระบบการเชื่อมโยงองค์ความรู้และประสบการณ์ทุกชนิดที่บรรจุอยู่ในแผนของหลักสูตรเป็นการเชื่อมโยงในแนวนอนระหว่างหัวข้อและเนื้อหาต่างๆ ที่เป็นความรู้ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ “พุทธิพิสัย ทักษะพิสัยและจิตพิสัย” การบูรณาการทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและรู้ในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้ง การบูรณาการความรู้เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะในยุคที่มีความรู้ข้อมูลมาก จึงเกิดหลักสูตรที่เรียกว่า “หลักสูตรบูรณาการ (Integrated Curricula)” พยายามสร้างหัวเรื่อง (Themes) ในวิชาต่างๆ โดยนำความคิดหลักในวิชามาสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับวิชาอื่นด้วยการบูรณาการ (Integration) เป็นระบบและรูปแบบการประสานกลมกลืนกันของแผน กระบวนการ สารสนเทศ การจัดสรรทรัพยากร การปฏิบัติการ ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์ เพื่อสนับสนุน เป้าประสงค์ที่สำคัญขององค์กร การบูรณาการที่มีประสิทธิผล เป็นมากกว่าความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน (Alignment) และจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อการดำเนินการของแต่ละองค์ประกอบภายในระบบการจัดการผลการดำเนินการมีความเชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546: ออนไลน์) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การบูรณาการคือการผนวก การประสานการเติมเต็มการเชื่อมโยง การรวมกัน ร่วมกัน เป็นต้น ทฤษฎีการบูรณาการในทาง การเมือง มุ่งที่จะทำให้องค์การระหว่างประเทศเป็นเสมือนครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่ง โดยมี ประเทศสมาชิก เปรียบเสมือนสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน แนวความคิดของทฤษฎีบูรณาการนี้อาจจะเทียบได้กับ แนวความคิดเกอไมน์ซาฟของสังคมวิทยา หมายถึง ลักษณะสังคมที่เน้นความสำคัญ ของการที่สมาชิกในสังคมมีความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นกันเอง เน้นความเคร่งครัดในขนบธรรมเนียม ประเพณีและค่านิยมของชุมชน”

สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์ (2562: 1) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated Instruction) เป็นการสอนที่เชื่อมโยงความรู้ ความคิด รวบรวม หรือทักษะเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้โดยองค์รวม ทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย สอดคล้องตามแนวการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 23 ที่เน้นความสำคัญ ทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสม ซึ่งเป็นไป ตามสภาพจริง ของสังคม การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการ เรียนรู้ที่เชื่อมโยงเนื้อสาระทั้งหลายเข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตจริง อีกทั้งการบูรณาการหลักสูตรยังเป็นวิธีการสร้างการศึกษาให้มีความหมายยิ่งขึ้นด้วย การบูร

ณาการ เป็นการเชื่อมโยงเนื้อหาสาระในหลักสูตรกับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นในระดับชั้นเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นทั้งวิธีการสอนและวิธีการจัดโปรแกรมการสอนเนื้อหาวิชาต่างๆ ในหลักสูตรและทักษะสามารถเชื่อมโยงให้เป็นสิ่งเดียวกันได้ ประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของหัวข้อ กิจกรรม โครงการ หรือหัวข้อเรื่อง (Theme) และเป็นหลักสูตรที่จะช่วยขจัดความไม่สัมพันธ์และความไม่ต่อเนื่องของเนื้อหาวิชาต่างๆ ที่เรียนให้หมดไป โดยหลักสูตรบูรณาการจะนำความคิดรวบยอด หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง ของนักเรียนมาใช้ เพื่อให้ให้นักเรียนได้รู้จักใช้ทักษะต่างๆ อย่างเหมาะสมและนักเรียนยังสามารถเลือกหรือ พัฒนาโครงการ และวิธีการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการเรียนได้อย่างอิสระด้วยตนเอง”

ปีเน่ (Beane, 1991: 8) ได้เสนอทัศนะไว้สรุปได้ว่า “การบูรณาการเป็นการเชื่อมโยงความรู้ประสบการณ์ในลักษณะผสมผสาน เข้าด้วยกันทั้งหมดเพื่อให้สอดคล้องสมบูรณ์โดยรวมกันมากกว่าการแยกส่วน”

2.2.2 ความหมายของการบูรณาการ

การบูรณาการตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Integration” นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญจำนวนไม่น้อยต่างก็กล่าวว่า คำนี้ มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “Integrate” และคำว่าบูรณาการในความหมายทั่วไป หมายถึง การทำสิ่งที่บกพร่องให้สมบูรณ์แบบ โดยการเพิ่มเติมบางส่วนของขาดอยู่ให้สมบูรณ์ หรือการนำส่วนประกอบย่อยมารวมกันตั้งแต่สองส่วนเพื่อทำให้เป็นส่วนประกอบใหญ่ของทั้งหมด ดังนั้นการบูรณาการเป็นการเชื่อมสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งเข้ามาเป็นส่วนประกอบกับอีกสิ่งหนึ่งให้มี ความสมบูรณ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของแกนหลักหรือส่วนประกอบที่ใหญ่กว่าการบูรณาการ (Integration) หมายถึง การประสานกลมกลืนกันของแผนกระบวนการสารสนเทศ การจัดสรรทรัพยากร การปฏิบัติการ ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์ เพื่อสนับสนุนเป้าประสงค์ที่สำคัญของสถาบัน (Organization-wide Goal) คำว่า “บูรณาการ มีรากศัพท์จากภาษาละตินว่า ‘Integrate’ หมายถึง การทำให้รวมกันได้ทั้งหมด ไม่มีส่วนใดขาดหายไป และมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า ‘Integration’ หมายถึง การทำสิ่งที่บกพร่องให้สมบูรณ์โดยการเพิ่มเติมส่วนที่ยังขาดอยู่เข้าไป (แปลมาจาก Oxford Dictionary) หรือการนำส่วนประกอบย่อยตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไปมารวมกันเพื่อทำให้เป็นส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหมดที่ใหญ่กว่า (แปลมาจาก World English Dictionary) องค์การสหประชาชาติ (United National European Security Cooperation: UNESCO) ได้ศึกษาจุดเริ่มต้นของการบูรณาการว่าเป็นแนวความคิดในการบูรณาการหลักสูตร โดยวิธีการเน้นเนื้อหาสาระและแยกความรู้ออกเป็นส่วนๆ เพื่อการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงในชุมชนและให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วต่อมาแนวความคิดเกี่ยวกับการบูรณาการมีเพิ่มขึ้นเนื่องจากมนุษย์มีความจำเป็นต้องมีความรู้ให้เท่าทันต่อการเพิ่มขึ้นของข้อมูลและวิทยาการต่างๆ ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีความเจริญด้านเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารและมีวิทยาการใหม่มากมาย” (Jacobs, 1991: 4)

คำว่า “บูรณาการ เป็นศัพท์บัญญัติทางการศึกษา เดิมใช้คำว่า “บูรณาการรวมหน่วย เป็นคำบัญญัติให้ตรงกับคำว่า ‘Integration’ ในภาษาอังกฤษ หมายความว่า การรวมหน่วยที่แยกๆ กันเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น หลักสูตรแบบบูรณาการรวมหน่วย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 634) ปัจจุบันใช้เพียงคำว่า “บูรณาการหมายความว่า การประสานเนื้อหา หลักการ กิจกรรม การฝึก ให้เข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น การสอนภาษาแบบบูรณาการ ทำให้นักเรียนได้รับความรู้ด้านทักษะต่างๆ ทั้งฟัง พูด อ่าน เขียน ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวิชาเดียวกัน ไม่แยกออกจากกันเป็นหลายวิชาตั้งแต่ก่อน” (กาญจนา นาคสกุล, 2557: 56)

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2552: 49) ได้ให้ทัศนะเชิงความหมายและอธิบายไว้ว่า “บูรณาการ” (Integration) ค่อนข้างจะสอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถานว่า “หมายถึง การนำสิ่งที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม (The whole) โดยท่านได้ยกประเด็นพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มาอธิบายเพิ่มเติมว่า “ถ้า ศรัทธาในพระพุทธศาสนากับปัญญาในทางวิทยาศาสตร์เป็นไปในทางเดียวกันคือส่งเสริมสนับสนุนซึ่ง กันและกันก็จะก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ องค์รวมนี้แหละคือบูรณาการ และเนื่องจากวิทยาศาสตร์ ครอบคลุมไปถึงศาสตร์สมัยใหม่ ที่อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์สร้างระบบความรู้ขึ้นมา เช่น ครุ ศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ เราจึงสามารถบูรณาการพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ ด้วยประเด็นที่น่าสนใจคือท่านได้ยืนยันว่า “พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาแห่งการบูรณาการที่มีค่า สอนครอบคลุมทั้งกฎธรรมชาติฝ่ายรูปธรรม และนามธรรม กฎทุกกฎรวมกันอยู่ภายใต้กฎธรรม นิยาม” และจากตัวแปรดังกล่าวนี้ จึงทำให้ปรัชญาการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ช่วยให้คนเรามีดวงตา 2 ข้างบริบูรณ์ ดวงตาข้างหนึ่งคือ พระพุทธศาสนา ดวงตาอีกข้างคือศาสตร์สมัยใหม่ ใครที่ไม่รู้ทั้งพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เปรียบได้กับคนตาบอด (อันธจักษุ) ใครที่รู้แต่ศาสตร์สมัยใหม่อย่างเดียว จัดเป็นคนตาเดียว (เอกจักษุ) ส่วนใครที่รู้ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ จัดเป็นคนสองตา (ทวิจักษุ) นั่นคือมีความรู้แบบ บูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ถึงกระนั้น ท่านได้พยายามที่จะแยกแยะประเด็นที่เป็นปัญหาระหว่างการบูรณาการกับ การเปรียบเทียบว่า “การศึกษาแบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ไม่ใช่การ เปรียบเทียบเพราะการศึกษาเปรียบเทียบเป็นเพียงวางสิ่งที่เราศึกษาไว้คู่ขนาดโดยที่ไม่มีวันบรรจบกัน เช่น เราศึกษาศาสนาเปรียบเทียบโดยไม่คิดรวมศาสนาที่เราศึกษาเข้าด้วยกันแต่อย่างใด แต่การศึกษาแบบบูรณาการเป็นการนำสิ่งที่เราศึกษามาปรับแต่งผสมผสานกันจนก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ ในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ จึงต้องมีการปรับองค์ความรู้ทั้งสองสายให้เชื่อมโยงเข้าหากัน”

สอ เศรษฐบุต (So Sethaputra.2540: 299) ได้แปลคำศัพท์ของคำว่า “Integrate ไว้ในพจนานุกรมอังกฤษเป็นไทยฉบับใหม่ (New Model English-Thai) ไว้ว่า เป็นคำกริยา(Verb) แปลว่า ทำให้เป็นหน่วย เป็นก้อน เป็นตัว เป็นจำนวนเต็มหรือสมบูรณ์ขึ้น คำ “Integration” เป็นคำนาม (Noun) แปลว่า การรวบรวม เช่น การรวบรวมประเทศ และคำ “Integrity” เป็นคำนาม แปลว่า ความซื่อสัตย์ ความมั่นคงความสมบูรณ์ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันความไม่แบ่งแยกบูรณาภาพ (Whole)

ธนาธิป พรกุล (2543: 57-58) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หมายถึง การเชื่อมโยงหัวข้อความรู้หลายๆ สาขาเข้าด้วยกันทั้ง 3 ด้าน ได้แก่พุทธิพิสัย ทักษะพิสัยและจิตพิสัย”

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2545: 62) ได้ให้ไว้ว่า “หมายถึง การนำนวัตกรรม (Innovation) มาช่วยเสริม เพิ่มเติม เปลี่ยนแปลงวิธีการ กระบวนการ ที่ทำอยู่เดิมให้ได้ผลคุ้มค่า”

สำลี รักษุทธิ (2546: 26) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หมายถึง การนำสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมาจัดรวมกันอย่างประสมกลมกลืน”

UNESCO (1981:10) & Beane. (1991: 9) ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันไว้ว่า “การบูรณาการหมายถึง การสร้างความรู้และประสบการณ์ขึ้นใหม่ในลักษณะการผสมผสานเข้าด้วยกันทั้งหมดเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพจริงของผู้เรียน”

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2552: 16) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “คำว่า บูรณาการ (Integration) หมายถึง การนำสิ่งที่แยกกันมารวมกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม (the Whole)”

การบูรณาการ (Integration) หมายถึง การประสานกลมกลืนกันของแผนกระบวนการสารสนเทศ การจัดสรรทรัพยากร การปฏิบัติการ ผลลัพธ์ และการวิเคราะห์ เพื่อสนับสนุนเป้าประสงค์ที่สำคัญของสถาบัน (Organization-wide Goal) การบูรณาการที่มีประสิทธิผลเป็นมากกว่าความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน (Alignment) ซึ่งการดำเนินการของแต่ละองค์ประกอบภายใน ระบบการจัดการ ผลการดำเนินการมีความเชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์ (คณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2557:35)

สรุปว่า การบูรณาการ หมายถึง การรวบรวม การเพิ่ม การตัด การเชื่อมโยง การประสานระหว่างสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งเข้ามารวมกัน ให้เป็นนวัตกรรมที่มีความสอดคล้องกับความต้องการและสภาพชีวิตจริง มีความสมดุล สมบูรณ์และครบถ้วน เป็นระบบและรูปแบบกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่ง ผสมผสานสิ่งที่มีอยู่เข้ามารวมกันให้มีความประสานสัมพันธ์แบบองค์รวมเป็นหนึ่งเดียว ครบถ้วน สมบูรณ์ เป็น เอกภาพในตัวแบบไม่แยกส่วน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของแกนหลักหรือส่วนประกอบที่ใหญ่ขึ้นและการบูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ทุกชนิดที่บรรจุอยู่ในแผนของหลักสูตร เป็นการเชื่อมโยงในแนวนอน ระหว่างหัวข้อ และเนื้อหาต่างๆ ที่เป็นความรู้ ทั้ง 3ด้าน ได้แก่ “พุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย” การบูรณาการทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และรู้ในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้ง การบูรณาการความรู้เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะในยุคที่มีความรู้ ข้อมูล ข่าวสารมาก จึงเกิดหลักสูตรที่เรียกว่า หลักสูตรบูรณาการ (Integrated Curricula) ซึ่งพยายามสร้างหัวเรื่อง (Themes) ในวิชาต่างๆ โดยนำความคิดหลักในวิชามาสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับวิชาอื่นด้วยเพราะจะเกิดกระบวนการบูรณาการ คือ การรวบรวม การเพิ่ม การตัด การเชื่อมโยง การประสาน ระหว่างสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งเข้ามารวมกัน ให้เป็นนวัตกรรมที่มีความสอดคล้องกับความต้องการและสภาพชีวิตจริง มีความสมดุล สมบูรณ์และครบถ้วน

2.2.3 ความสำคัญของการบูรณาการ

แนวคิดเชิงบูรณาการ มีความสำคัญเพราะกระบวนการการสร้างความรู้และประสบการณ์ ขึ้นใหม่ในลักษณะการผสมผสานเข้าด้วยกันทั้งหมดเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพจริงของผู้เรียน เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ทำให้นักเรียนมีประสบการณ์ที่สัมพันธ์กันและต่อเนื่องกับประสบการณ์ตรง สามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างเหมาะสม เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะเปียบวินัยและมีความรับผิดชอบหน้าที่ด้วยตนเอง รวมทั้งช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความคิดริเริ่มเริ่มสร้างสรรค์การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรบูรณาการ โดยสร้างหัวข้อเรื่องขึ้นแทนการสอนเนื้อหาเป็นรายวิชา แบบเดิมได้รับความนิยมมาก นักเรียนจะมีความลึกซึ้งและเข้าใจในสิ่งที่ได้เรียน มีความเข้าใจในความหมายของเนื้อหาสาระโดยรวม หลักสูตรบูรณาการจะเป็นสิ่งที่สามารถกระตุ้นนักเรียนให้เกิดความคิดและตระหนักถึงการเชื่อมโยงระหว่างความคิด

ทราเวสส์และรีวอร์ (Travass & Revore, 1990: 9) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของแนวคิดเชิงบูรณาการไว้ว่า “แนวคิดเชิงบูรณาการมีความสำคัญเพราะเป็นวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้มีความสัมพันธ์กัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความสอดคล้องกับสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสภาพในสังคมจริงและการจัดประสบการณ์นอกจากจะมีการจัดเตรียมโดยยึดถือความสัมพันธ์ข้างต้นแล้วยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของผู้เรียนเป็นสำคัญ”

เลค (Lake 2000:3) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การเรียนรู้แบบบูรณาการ เป็นการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงเนื้อหาสาระทั้งหลายเข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง”

สิริพัชร์ เจษฎาวิโรจน์ (2546: 25-31) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวมจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบหรือวิธีการที่หลากหลาย เน้นการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริงการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและมีการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยประเมินจากการปฏิบัติ (Performance Assessment) และประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment)”

ทศนา แคมมณี (2550: 59) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นการบูรณาการ หมายถึงการนำเนื้อหาสาระที่มีความเกี่ยวข้องกันมาสัมพันธ์ให้เป็นเรื่องเดียวกัน และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในลักษณะที่เป็นองค์รวม และสามารถนำความรู้ความเข้าใจไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้”

ฮอปกินส์ (Hopkins, 1983: 1) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การบูรณาการเป็นพฤติกรรมที่ฉลาดหลักแหลมในการปรับตัวเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการใช้ไหวพริบ ปฏิภาณ สติปัญญาและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งอื่น”

พระธรรมปิฎก (2539: 82) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การบูรณาการมีความสำคัญเพราะเป็นการศึกษาที่พัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ ความถูกต้อง ความดีงามรวมทั้งการสร้างคนให้เป็นบัณฑิตหมายถึง ผู้ที่มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา”

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546: 36 - 46) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “บุคคลที่มีความคิดแบบบูรณาการจะช่วยให้ลดความผิดพลาดจากการตัดสินใจที่ไม่รอบคอบ มีความเข้าใจเรื่องที่มีความซับซ้อนได้อย่างลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้น ทำให้การตัดสินใจในเรื่องเล็กเกิดผลดีต่อเรื่องใหญ่โดยดูภาพรวมทั้งหมดก่อนตัดสินใจและมองปัญหาได้ถูกจุด รู้จุดเชื่อมโยงและผลกระทบ ลดความซ้ำซ้อนและการสิ้นเปลืองทรัพยากร ช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จ โดยใช้ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับระบบหรือปัจจัยต่างๆ ให้มีมุมมองที่กว้าง ครบถ้วนและลึกซึ้ง และสำหรับองค์การที่นำแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการมาใช้ จะทำให้มีผลดีต่อการพัฒนาชุมชนที่ทางานตัวเองซึ่งระดับของความรู้ในองค์กร เครือข่ายของการเรียนรู้และการสื่อสารกับผู้เกี่ยวข้องได้ดีขึ้น เอกสารขั้นตอนการปฏิบัติงานและระเบียบการปฏิบัติมีมาตรฐานมากขึ้น พัฒนาและเพิ่มพูนทักษะของผู้ปฏิบัติงานสู่มาตรฐานของงานได้ตลอดจนพัฒนาความสามารถของแรงงาน ช่วยให้เป็นคนใจกว้าง ช่วยจัดการความขัดแย้ง ทำให้เกิดการประสานประโยชน์และลดหรือจัดการกับความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) และรองรับแนวความคิดหลังทันสมัย (Post Modernism) ที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลายและคำนึงถึงมุมมองของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายมากขึ้น”

สรุปว่า การบูรณาการมีความสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการที่ทำอยู่เดิมให้ได้ผลยิ่งขึ้น ช่วยสร้างภาวะความสมดุลความสมบูรณ์ และความครบถ้วน ทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากปัญหาของความขาดแคลน ความกังวล หรือปัญหาอื่น ๆ นำไปสู่การเป็นผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ใหม่ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ ความสมดุล ความถูกต้องความดีงาม รวมทั้งการสร้างคนให้เป็น “บัณฑิต” ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา

2.2.4 ประโยชน์ลักษณะและหลักของการบูรณาการ

ปัจจุบันแนวคิดบูรณาการเกิดมาพร้อมกับความพยายามที่จะหาคำตอบแบบการหยั่งรู้ เพราะความเชื่อตลอดทศวรรษที่ผ่านมาในหลักแล้ว มีข้อจำกัดทำให้แนวคิดของระบบการเรียนรู้ปรับ เป็นแบบมองเหตุและปัจจัยแบบองค์รวม(Holistic) และการคิดเชิงระบบ (System thinking) มากขึ้น แนวคิดนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในกลุ่มธุรกิจซึ่งมีเป้าหมายของการบูรณาการเพื่อคู่แข่งและ ผลตอบแทนทางธุรกิจ ต่อมาขยายมาสู่ระบบรัฐมากขึ้นซึ่งการบูรณาการดูจะเหมาะสมกับช่วงเวลา ของวิถีคิดของการผลักดันในการพึ่งตนเองด้านสวัสดิการสังคมขององค์กรชุมชน ที่มองว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สำคัญ รัฐไม่ควรเข้ามาจัดการหรือทำให้รัฐสวัสดิการมีบทบาทน้อยที่สุด เพราะแนวคิดนี้ มองว่า สวัสดิการสังคมทำให้รัฐต้องรับภาระมากขึ้นและเป็นตัวถ่วงเศรษฐกิจ เพื่อให้กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดองค์กรชุมชนเพื่อการรวมและจัดการกับสวัสดิการสมาชิกของตนเอง และรูปแบบได้ก่อร่าง ขยายครอบคลุมทุกหมู่บ้าน และการบูรณาการเพื่อให้กลุ่มองค์กรชุมชนมีศักยภาพในการจัดการ สวัสดิการของชุมชนได้ครอบคลุมและกว้างขวางยิ่งขึ้น

กุสตาฟสัน เค. (Gustafson, K., 2005: 10-12) ได้ใช้แนวคิดของการบูรณาการเพื่อเสนอ ทางออกของระบบการบริหารจัดการของรัฐที่เป็นสิ่งการจากระดับสูง (Top-Down)มาเป็นล่างสู่บน (Bottom-up)ปรากฏในงานของเขาหลายชิ้น เขากล่าวว่าการบูรณาการสามารถกระทำได้ทั้งการบูรณาการโดยนำสิ่งที่มีอยู่จริงมาบูรณาการ (Factual integration) หรือการบูรณาการความคิด (Conception integration) โดยเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้นำมาขยายแนวคิดและเสนอไว้ ประกอบด้วย 3 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1: ถอดกรอบ เพื่อที่จะให้หลุดจากกับดักทางความคิด ทางวัฒนธรรม ทางความรู้ ทางประสบการณ์ เป็นต้น

ชั้นที่ 2: ขยายกรอบ โดยอาศัยฐานแนวคิดในเรื่อง องค์รวม สหวิทยาการ คิดโดยวิธีอุปนัยการมองประสานข้ามตรงข้าม และมองแบบทุกฝ่ายชนะ

ชั้นที่ 3: คุมกรอบ ซึ่งเป็นขั้นกลับมาบูรณาการอีกครั้ง

จอห์น ดิช และ เอลเลน โรเบิร์ต (John Ditch and Ellen Roberts, 2002: 87)ได้สรุปเงื่อนไขความสำเร็จของการบูรณาการสวัสดิการของชุมชนในระดับนโยบายไว้ ดังนี้

1. ผู้ดำเนินกิจกรรมหลักและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
2. เป้าประสงค์
3. ทรัพยากร
4. กระบวนการและแนวทางการทำงาน
5. ผลกระทบ ผลผลิต และวิวัฒนาการ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546: 85) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับประโยชน์ในการบูรณาการไว้ ดังนี้

1. เป็นการเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน เกิดการรวมงานที่ใกล้เคียงกันให้เป็นสิ่งเดียวกัน เกิดผลดีต่อเรื่องใหญ่ โดยดูคุณภาพรวมทั้งหมด และมองปัญหาได้ถูกจุดโดยใช้ความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับระบบหรือปัจจัยต่างๆ ให้มีมุมมองที่กว้าง ครอบคลุม
2. สามารถใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น บุคลากรร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน การสิ้นเปลืองในการใช้ทรัพยากร ทำให้มีทรัพยากรเหลือใช้อย่างอื่นได้
3. พนักงานทำงานได้ง่าย สะดวก มีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งจะปรับตัวอย่างต่อเนื่อง และช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างเบ็ดเสร็จ
4. ลดความสูญเปล่าของเวลา ความซ้ำซ้อน ในการบริหารช่วยให้การแก้ปัญหาในงานได้อย่างเบ็ดเสร็จ เชื่อมโยงกับระบบต่างๆ ให้มีมุมมองอย่างครบถ้วนและลึกซึ้ง
5. ลดค่าใช้จ่ายในการตรวจติดตาม และตรวจประเมินผลที่ต้องดำเนินการตรวจติดตามและประเมินผลที่ละกิจกรรม หากมีการบูรณาการกิจกรรมหรือโครงการทำให้การดำเนินการติดตามและตรวจประเมินผลเพียงครั้งเดียวสามารถตอบได้หลายเป้าหมาย
6. สร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่องค์กรในการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพภายในองค์กร
7. เป็นการพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ บุคคลที่มีความคิดแบบบูรณาการจะช่วยให้ลดความผิดพลาดจากการตัดสินใจที่ไม่รอบคอบ มีความเข้าใจเรื่องที่มีความซับซ้อนได้อย่างลึกซึ้ง และกว้างขวางยิ่งขึ้น ทำให้การตัดสินใจในเรื่องเล็กเกิดผลดีต่อเรื่องใหญ่โดยดูภาพรวมทั้งหมด ก่อนตัดสินใจและมองปัญหาได้ถูกจุด รู้จุดเชื่อมโยงและผลกระทบ
8. การบูรณาการเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความฉลาดหลักแหลมในการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ด้วยการใช้ไหวพริบ ปฏิภาณ สติปัญญาและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งอื่นให้เข้าด้วยกันอย่างสมบูรณ์แบบ
9. ช่วยขจัดความขัดแย้ง เนื่องจากการบูรณาการทำให้เกิดความเชื่อมโยงแนวคิดต่างๆ เข้ากันได้อย่างสมบูรณ์
10. รู้จุดเชื่อมโยงของงานและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างชัดเจนเบ็ดเสร็จ เชื่อมโยงงานต่างๆ อย่างลงตัว

กู๊ด (Good, 1973:79) ได้เสนอเกี่ยวกับหลักการบูรณาการไว้ว่า “ลักษณะการบูรณาการคือ เป็นหลักการเชิงปรัชญาที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการนำเอาสิ่งใดๆ มาสังเคราะห์ขึ้นเป็นรูปใหม่กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ ของแนวความคิดจากสาขาวิชาต่างๆ เกิดเป็นแนวความคิดหรือทฤษฎีใหม่ขึ้นมา เพื่อใช้ทดสอบข้อคิดเห็นหนึ่งได้อย่างเที่ยงตรง แนวความคิดหรือทฤษฎีใหม่นี้อาจมีการลองนำไปใช้แล้วมีการปรับปรุงแก้ไข หากยังขาดความเหมาะสมอยู่”

จีเนอร์ และ ซาลอป (Gener & Salop, 1982: 124) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของการบูรณาการไว้สองลักษณะ ดังนี้

1. ลักษณะการทำให้ส่วนที่แยกกระจายกันมาอยู่รวมเข้า ด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างมีความสมดุลต่อกัน

2. ลักษณะการนำเอาวิชาการสาขาต่างๆ รวมเข้า ด้วยกันเป็นสาขาวิชาหนึ่ง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546: 851) ได้เสนอที่ศนะเกี่ยวกับลักษณะของการบูรณาการไว้ว่ามี 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การบูรณาการรูปธรรม (factual integration) หมายถึง การนำสิ่งที่มีอยู่จริงมารวมกันหรือนำองค์ประกอบที่มีอยู่อย่างแยกส่วนมาทำให้เป็นระบบที่มีลักษณะสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ใช้ในลักษณะของกระบวนการที่องค์ประกอบต่างๆ อาทิ ระบบ องค์การ บุคคล ตั้งแต่ 2 หน่วยขึ้นไปรวมตัวกัน โดยมีการจัดโครงสร้างใหม่ หรือปรับกระบวนการทำงานใหม่ตามหน้าที่ มีการประสานงานอย่างเชื่อมโยงกัน เพื่อให้ องค์ประกอบดังกล่าวบรรลุถึงสภาพที่ดีกว่าสภาพก่อนการบูรณาการ การบูรณาการในลักษณะนี้ อาจเป็นการผสมผสานศักยภาพระหว่างกัน เพื่อช่วยให้สามารถใช้ศักยภาพหรือความถนัดในแต่ละด้าน ของแต่ละฝ่ายมาผสมผสานกัน ซึ่งเดิมก่อนการบูรณาการ ต่างฝ่ายต่างตองทำทั้งหมด ทั้งที่ถนัด และไม่ถนัด หรือมีความขัดแย้งเป็นคู่แข่งหรือเป็นศัตรูกัน การบูรณาการกันสามารถจัดสรรใหม่ให้ต่าง

ฝ่ายต่างทำในสิ่งที่ตนถนัด และสิ่งใดที่ทำร่วมกันได้ให้ทำร่วมกัน เป็นการประหยัดทรัพยากร และประหยัดเวลาของแต่ละฝ่ายช่วยให้เกิดผลผลิตที่เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น

2. การบูรณาการนามธรรม หมายถึง การบูรณาการแนวคิด (conceptual integration) ที่มีอยู่ในรูปแผนงาน สมมุติฐาน กระบวนทัศน์ ทฤษฎี โครงการ แผนการ ตั้งแต่สองแนวคิดขึ้นไปแนวคิดเหล่านี้อาจมี ข้อมูลบางส่วนหรือแนวคิดภายในที่ดูเหมือนมีความขัดแย้งกัน การบูรณาการเป็นการนำมาประกอบใหม่ โดยนำองค์ประกอบย่อยที่ดูเหมือนแตกต่างกันมารวมกันอย่างผสมกลมกลืนผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ คือ มุลค่าที่เพิ่มขึ้น และนาพึงพอใจมากขึ้นกว่าการที่แต่ละแนวคิดอยู่อย่างแยกส่วน โดยผู้บริหาร องค์กรและพนักงานช่วยกันคิดวางแผนเพื่อให้แผนดำเนินการมีความสมบูรณ์และมีความเชื่อมโยงกัน

เกษม จันทรแกว (2547: 94) ได้กล่าวถึงลักษณะการบูรณาการที่สามารถบูรณาการได้สามลักษณะคือ

1. การบูรณาการภายในระบบย่อยโดยต้องทำความเข้าใจให้ได้ว่า ระบบย่อยที่จะศึกษานั้นอยู่ในระดับใด ระดับสิ่งของ ระดับพื้นที่ (ทองถิ่น) หรือระหว่างประเทศ

2. การบูรณาการระหว่างระบบย่อยหมายความว่า เป็นการนำเอกลักษณ์และพฤติกรรมแต่ละระบบย่อย(หรือระบบใหญ่) มาบูรณาการกัน

3. การบูรณาการระหว่างพื้นที่ (ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง) โดยเป็นการบูรณาการจัดการสิ่งแวดล้อมระหว่างพื้นที่ ซึ่งลักษณะการบูรณาการทั้ง สามลักษณะนี้มีรูปแบบการบูรณาการได้สี่แบบคือ

แบบที่ 1: แบบเส้นลำธาร (streamline integration) เป็นการบูรณาการที่เกิดสิ่งหนึ่ง นอกจากจะรวมกันตามแนวตั้งแล้ว ยังสามารถบูรณาการในแนวนอนได้ด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดสิ่งใหม่ มีสมบัติ/โครงสร้างที่จะก่อให้เกิดบทบาท/หน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามไปด้วย

แบบที่ 2: แบบยึดเวลาและสถานที่ (time and space integration) เป็นรูปแบบที่ เน้นประเด็นการใช้หน่วยพื้นที่หนึ่งแบบอเนกประสงค์ แต่ต่างเวลาการใช้ เช่น การใช้ที่นาผืนหนึ่ง ปลูกข้าวในฤดูฝน ปลูกยาสูบในฤดูหนาว และปลูกผักในฤดูร้อน

แบบที่ 3: แบบใช้เทคโนโลยีเป็นตัวเชื่อมประสาน (technology integration) เป็นการบูรณาการหลายๆ ลักษณะในหลายๆ มุมมองและหลายพื้นที่ เช่น การสร้างสะพาน สะพานเชื่อมระหว่างฝั่งน้ำ

แบบที่ 4: แบบมีสิ่งแวดล้อมเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมประสาน (environment - center integration) เป็นการบูรณาการที่ประกอบด้วย “ตัวบูรณาการ (integrator)” เป็นตัวหลัก ทุกสิ่งจะเชื่อมโยงกับตัวบูรณาการ เช่น กฎหมาย (ทุกฉบับ) จะมีทั้งคนและสิ่งแวดล้อม หลากหลายชนิด ต้องเข้าใจและปฏิบัติตาม

วิโรจน์ สารรัตน์ (2550: 3-22) ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความสำคัญและความเป็นของการบูรณาการและได้ให้ข้อเสนอแนะปฏิบัติไว้สรุปได้ว่า “ความสำคัญและความจำเป็นในการบูรณาการทางการบริหารเป็นผลสืบเนื่องจากการใช้หลักการแบ่งงานกันทำ (division of labor) ซึ่งเป็นหลักการหนึ่งในกลุ่มทฤษฎีการบริหารทัศนะดั้งเดิม (classical viewpoint) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 มีนักวิชาการที่สำคัญ เช่น Taylor, Frank & Lillian, Gantt, Fayol, และ Barnard เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลจากหลักการบริหารตามทฤษฎีการบริหารระบบราชการ (bureaucratic management) ของ Max Weber ซึ่งโดยหลักการนี้ คาดหวังให้เกิดการแบ่งงานกันทำตามความถนัดหรือตาม ความชำนาญเฉพาะทางเป็นความคาดหวังที่ดี เช่น การแบ่งงานกันทำในระดับชาติเป็นกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ซึ่งต่างก็รับผิดชอบงานในสวนที่ตนเองถนัดและมีความชำนาญกันไป หรือใน ระดับหน่วยงานก็มีการแบ่งเป็นงานฝ่ายต่างๆ หรือกลุ่มต่างๆ ซึ่งต่างก็เน้นการแบ่งงานกันทำ ตามความถนัดและความชำนาญเฉพาะทางนี้ แม้แต่ในสถานศึกษา ก็แบ่งกันเป็นกลุ่มสาระงาน ด้านต่าง ๆ เป็นต้น การบูรณาการที่มีประสิทธิผลจะเกิดขึ้นได้นั้น บุคคล กลุ่มบุคคล และองค์การ จะต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ในการบริหารและในการทำงานเสียใหม่จากกระบวนทัศน์ดั้งเดิมสู่ กระบวนทัศน์ใหม่ แลวนำกรอบแนวคิดของกระบวนทัศน์ใหม่สู่การปฏิบัติให้บรรลุผล โดยยกกรณีตัวอย่าง เช่น ในระดับตัวบุคคลจะต้องมุ่งการพัฒนาตนเองเพื่อความหลากหลายให้มากขึ้น อันเนื่องจากความหลากหลายและความซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมและขององค์การในปัจจุบัน จะต้องเรียนรูศาสตร์ในสาขาต่างๆ ให้กว้างขวาง ในลักษณะเป็นสหวิทยาการหรือบูรณาการ เมื่อ เกิด

การเรียนรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ แล้ว ก็จะทำให้สามารถบูรณาการหลักการของศาสตร์ในสาขาต่างๆ เหล่านั้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีผลต่อองค์กรมากขึ้น”

สิริพัชร์ เจษฎาวิโรจน์. (2546: 25) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับประโยชน์ลักษณะและหลักการของการบูรณาการไว้ ดังนี้

1. การบูรณาการเชิงเนื้อหาสาระ เป็นการผสมผสานเชื่อมโยงเนื้อหาสาระ ในลักษณะการหลอมรวมกันโดยการตั้งเป็นหน่วย (Unit) หรือหัวเรื่อง (Theme)

2. การบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการผสมผสานวิธีการสอนแบบต่างๆ เข้าในการสอน โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายวิธี การสนทนา การอภิปราย การใช้คำถาม การบรรยาย การค้นคว้าและการทำงานกลุ่ม การไปศึกษานอกห้องเรียน และการนำเสนอข้อมูล เป็นต้น

3. การบูรณาการความรู้กับกระบวนการเรียนรู้ โดยออกแบบการเรียนรู้ให้มีทั้งการให้ความรู้และกระบวนการไปพร้อมๆ กัน เช่น กระบวนการแสวงหาความรู้ กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการสร้างความคิดรวบยอด เป็นต้น

4. การบูรณาการความรู้ ความคิด กับคุณธรรม โดยเน้นทั้งพุทธิพิสัยและจิตพิสัยเป็นการเรียนที่สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมไปพร้อมๆ กัน เพื่อที่นักเรียนจะได้เป็น “ผู้มีความรู้ คู่คุณธรรม”

5. การบูรณาการความรู้กับการปฏิบัติ เน้นการปฏิบัติจริง ควบคู่ไปพร้อมๆ กับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

6. การบูรณาการความรู้ในโรงเรียนกับชีวิตจริงของนักเรียน พยายามให้เด็กได้เรียนรู้เนื้อหาที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงของนักเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เห็นคุณค่าและความหมายในสิ่งที่เรียน

อาร์มสตรอง (Armstrong, 2005: 159) ได้แบ่งลักษณะการบูรณาการออกเป็น 2 รูปแบบประกอบด้วย

1. การบูรณาการในแนวตั้ง (Vertical Integration) เป็นการบูรณาการเข้ากับวัฒนธรรมองค์กร และการบูรณาการเข้ากับกลยุทธ์

2. การบูรณาการในแนวนอน (Horizontal Integration) เป็นการบูรณาการระหว่างกระบวนการภายในหน่วยงาน เช่น การบูรณาการระบบการจัดการผลการปฏิบัติงาน เพื่อจะให้เกิดความสมบูรณ์ จะประกอบด้วยลักษณะการบูรณาการ ดังนี้

2.1. การมีหน่วยย่อย องค์กรประกอบย่อย ระดับ ชั้น ที่นำมาประมวลเข้าด้วยกัน สิ่งที่น่ามาประมวลเข้าด้วยกันนั้นเรียกว่าหน่วยย่อย

2.2 หน่วยย่อยนั้น ต้องมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยง เป็นหนึ่งเดียวกันและมีความยืดหยุ่นในตัวปรับตัวให้เคลื่อนไหวได้ตลอดเวลา

2.3. เมื่อนำหน่วยย่อยเข้ามาจะครบถ้วนสมบูรณ์ พอดี อย่างลงตัว มีความผสมกลมกลืนแบบไม่แยกส่วน และดำเนินไปด้วยดีอันเป็นลักษณะของการบูรณาการ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2559:119-128) ได้กำหนดขอบข่ายของการบูรณาการพร้อมตามตัวชี้วัด เพื่อให้สอดคล้องกับระบบการประกันคุณภาพการศึกษาว่ามีลักษณะดังนี้

1. การบูรณาการงานวิจัยกับการเรียนการสอน งานวิจัยหมายถึง กระบวนการที่มีระเบียบแบบแผนในการค้นหาคำตอบของปัญหา หรือการเสาะแสวงหาความรู้ใหม่ รวมถึงการประดิษฐ์คิดค้นที่ผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าหรือทดลอง วิเคราะห์และตีความข้อมูล ตลอดจนสรุปอย่างเป็นระบบ มีลักษณะการบูรณาการเป็นรายย่อย ดังนี้

1.1 การกำหนดให้นักศึกษาบัณฑิตศึกษาเป็นส่วนหนึ่งในทีมวิจัยของอาจารย์ กระบวนการดำเนินงานโดยอาจารย์มีงานวิจัยในลักษณะชุดโครงการวิจัยที่เป็นร่มใหญ่และมีงานวิจัยย่อยๆ ที่อยู่ภายใต้ร่มใหญ่ โดยมีนักศึกษาเข้าไปเป็นทีมในการวิจัยของอาจารย์ในชุดย่อยๆ เหล่านั้น ภายใต้ชุดโครงการชุดใหญ่นั้น และมีอาจารย์ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการชุดใหญ่คอยให้คำแนะนำปรึกษา วิธีการนี้นักศึกษาได้ฝึกฝนกระบวนการ วิจัยตั้งแต่ต้นจนจบ กระบวนการวิจัยทำให้นักศึกษาเกิดทักษะในกระบวนการทำวิจัย

1.2 การกำหนดให้นักศึกษาปริญญาตรีหาโครงการวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ของอาจารย์ เป็นการออกแบบกระบวนการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบ การมอบหมายงานนักศึกษาไปทำงานในรูปแบบที่เป็นองค์ประกอบงานวิจัย โดยมีอาจารย์ควบคุมการดำเนินงานเป็นระยะแต่มิใช่รายวิชาวิจัย หรืออาจารย์มีโครงการวิจัยและให้นักศึกษาร่วมเป็นทีมการทำวิจัยที่มีการมอบหมายงานอย่างชัดเจน หรือให้นักศึกษา เป็นผู้ช่วยนักวิจัยในโครงการวิจัย (Under Study Concept) ที่มีแผนการวิจัยชัดเจนว่านักศึกษามีส่วนร่วมในกระบวนการใดบ้าง เช่น การทบทวนเอกสาร การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งวิธีนี้ต่างจากวิธีแรกที่นักศึกษาได้เรียนรู้กระบวนการทำวิจัยครบทุกขั้นตอน แต่วิธีสองนี้นักศึกษาได้เรียนรู้บางส่วนของกรวิจัยเท่านั้น ดังนั้นอาจารย์ควรดำเนินการเพิ่มเติมให้นักศึกษาได้เรียนรู้ครบกระบวนการด้วย

1.3 กำหนดให้นักศึกษาทุกระดับ ปริญญาตรี โท และเอกเข้าฟังการบรรยายหรือสัมมนาเกี่ยวกับผลความก้าวหน้าในงานวิจัยของอาจารย์ หรือศาสตราจารย์อาคันตุกะหรือศาสตราจารย์รับเชิญหรือเข้าร่วมการจัดแสดงงานสร้างสรรค์ของอาจารย์ เพื่อให้นักศึกษาได้รับประสบการณ์โดยตรงจากผู้เชี่ยวชาญแต่วิธีการนี้นักศึกษาต้องมีค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมงานอาจทำให้นักศึกษาเข้าร่วมงานได้บางส่วนเท่านั้น อาจารย์ควรมอบหมายงานให้ผู้ที่เข้าร่วมงานสรุปสิ่งที่ได้จากการเข้ารับฟังการบรรยายหรือสัมมนาเกี่ยวกับการวิจัย และนำมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

1.4 จัดให้มีการประชุมนำเสนอผลงานวิจัยหรือแสดงงานสร้างสรรค์ของนักศึกษา หรือส่งเสริมนักศึกษาเข้าร่วมประชุมการเสนอผลงานวิจัยและงานสร้างสรรค์ระดับชาติและนานาชาติ

1.5 การส่งเสริมให้อาจารย์นำผลลัพธ์ที่เกิดจากการวิจัยไปเป็นส่วนหนึ่ง ของเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอน หมายถึงอาจารย์มีผลงานวิจัยที่สอดคล้องกับกับรายวิชาที่สอนและนำ

องค์ความรู้ที่เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยมาใช้ประกอบการจัดการเรียนการสอน เพราะการวิจัยทำให้มีการค้นพบความรู้ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ทำให้นักศึกษามีความรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ในการนำผลงานวิจัยมาใช้สอนนั้นต้องเป็นผลงานวิจัยของอาจารย์ผู้สอนเองไม่สามารถนำผลงานวิจัยของบุคคลอื่นที่เป็นภายนอกมาไม่เรียกว่าเกิดการบูรณาการ

2. การบูรณาการงานบริการวิชาการแก่สังคม การบริการวิชาการหมายถึง กิจกรรมหรือโครงการให้บริการแก่สังคมภายนอกสถาบันหรือเป็นการให้บริการที่จัดในสถาบันแต่ต้องเป็นการจัดให้กับบุคคลภายนอก ประเภทของการบริการวิชาการมีดังนี้ ประเภทให้เปล่าโดยไม่มุ่งเน้นผลกำไร เป็นลักษณะงานบริการวิชาการหรือกิจกรรมที่จัดเพื่อบริการสังคม โดยมหาวิทยาลัยได้จัดสรรงบประมาณ และ/หรือมีองค์กรช่วยสนับสนุนในการลงทุนสำหรับการจัดกิจกรรม และให้ผู้ให้บริการหรือผู้ร่วมกิจกรรมในการออกค่าใช้จ่ายด้วยอีกส่วนหนึ่ง และประเภทหารายได้ เป็นลักษณะงานบริการวิชาการหรือกิจกรรมที่จัดเพื่อบริการบุคคล/กลุ่มบุคคล/องค์กร ภาครัฐ และเอกชน โดยผู้เข้าอบรมต้องเสียค่าใช้จ่าย ในการบูรณาการวิชาการ แก่สังคม สามารถดำเนินการได้ดังนี้

2.1 การบูรณาการงานบริการทางวิชาการแก่สังคมกับการเรียนการสอนเป็นการจัดกระบวนการเรียนการสอนปกติ และมีการกำหนดให้นักศึกษานำความรู้ที่ได้รับจัดทำเป็นโครงการหรือกิจกรรมไปบริการวิชาการให้กับบุคคลภายนอก

2.2 การบูรณาการงานบริการทางวิชาการแก่สังคมกับการวิจัยเป็นการนำองค์ความรู้จากงานวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์ หรือการนำความรู้ ประสบการณ์จากการบริการวิชาการกลับมาพัฒนาต่อยอดความรู้ใหม่โดยผ่านกระบวนการวิจัย

3. การบูรณาการงานด้านทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมกับการจัดการเรียนการสอน สถาบันควรสนับสนุนให้มีการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมไปบูรณาการร่วมกับการเรียนการสอน คือมีการจัดการเรียนการสอนที่นำการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมไปผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนการสอนเมื่อมีการบูรณาการกำหนดให้มีการประเมินความสำเร็จของการบูรณาการ และมีการนำผลการประเมินไปปรับปรุงการบูรณาการงานด้านทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมการจัดการเรียนการสอน

สรุปว่า การบูรณาการหลักสูตรการศึกษาในประเทศไทยประเทศไทย ได้มีการบูรณาการการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาทั้งกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการบริหารจัดการเพื่อการเรียนที่มีคุณภาพ พัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพและความสนใจ ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และค้ำค้ำยั้งขึ้น เป็นการสร้างวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาในภาพรวมของประเทศ เพื่อสร้างสังคมแห่งปัญญา โดยมีลักษณะสำคัญอยู่ 3 ประเด็น ดังนี้

ลักษณะที่ 1: การบูรณาการภายในวิชา (Disciplinary Integration) เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการผสมผสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ (Knowledge) หรือเนื้อหา (Content) และทักษะ (Skill) ในแต่ละวิชาแยกส่วนกันอย่างเห็นได้ชัด เช่น ครูคนหนึ่งสอนวิชาคณิตศาสตร์ เรื่อง การหาปริมาตรของรูปทรงกระบอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอธิบายและคำนวณหาปริมาตรของน้ำหวานที่บรรจุในกระป๋องน้ำอัดลมได้ จะเห็นได้ว่าผู้เรียนต้องมีทักษะในการคำนวณหาปริมาตรของของเหลวที่บรรจุภายใน ภาชนะรูปทรงกระบอก ผนวกกับทักษะในการเขียนหรือพูดอธิบายให้ครูหรือเพื่อนร่วมชั้นเรียนสามารถเข้าใจถึงวิธีการคำนวณในการได้มาซึ่งคำตอบนั้นๆ จากตัวอย่างนี้ทำให้เห็นถึงการบูรณาการระหว่างความรู้ความเข้าใจเรื่องการวัดปริมาตรเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับทักษะในการคิดคำนวณ ซึ่งถือว่าการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการภายในวิชานั้นเอง

ลักษณะที่ 2: การบูรณาการระหว่างวิชา (Interdisciplinary Integration) เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้ (Knowledge) หรือเนื้อหา (Content) ของทุกวิชาที่สัมพันธ์กันมาอยู่ภายใต้หัวข้อเรื่อง (Topic) ของการเรียนรู้และเกิดทักษะ (Skill) หรือความมุ่งหมาย (Objective) เดียวกัน โดยการบูรณาการลักษณะนี้อาจเชื่อมโยงได้ตั้งแต่ 2 วิชาขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการ เรียนรู้ นั้นๆ เช่น การจัดการเรียนรู้ที่ครูผู้สอนวิชาวิทยาศาสตร์สอดแทรกเนื้อหาของวิชาคณิตศาสตร์เข้าไปในการสอนของตน อาจเป็นการออกแบบวางแผนการสอนและดำเนินการสอนโดยครูเพียงผู้เดียว หรือครูทั้งสองวิชาร่วมกันแต่ภายใต้หัวข้อเรื่องเดียวกัน ผู้เรียนคนละกลุ่มกันแต่มีการมอบหมายงานหรือโครงการร่วมกันระหว่างครูทั้งสองวิชา การจัดการเรียนรู้ลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนเนื้อหาควบคู่กับการฝึกทักษะที่มีความสอดคล้องกันของวิชาที่เกี่ยวข้องกันผ่านกิจกรรมบูรณาการ ช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาได้อย่างชัดเจนขึ้น

ลักษณะที่ 3: การบูรณาการข้ามวิชา (Transdisciplinary Integration) เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้ (Knowledge) หรือเนื้อหา (Content) ของทุกวิชาที่สัมพันธ์กันมาอยู่ภายใต้หัวข้อเรื่อง (Topic) ของการเรียนรู้และเกิดทักษะ (Skill) หรือความมุ่งหมาย (Objective) เดียวกัน โดยการบูรณาการลักษณะนี้มีความคล้ายคลึงกันกับการบูรณาการระหว่างวิชา (Interdisciplinary Integration) คือเชื่อมโยงได้ตั้งแต่ 2 วิชาขึ้นไปแต่จะแตกต่างกันในบางประเด็นความสำคัญ เช่น การจัดการเรียนรู้ที่ครูผู้สอนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยี ออกแบบวางแผนการสอนและดำเนินการสอนร่วมกัน ดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนกลุ่มเดียวกัน สอดแทรกเนื้อหาของแต่ละวิชาเข้าไปในการสอนของตนภายใต้ความมุ่งหมายหรือทักษะเดียวกันที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนเนื้อหาควบคู่กับการฝึกทักษะที่มีความสอดคล้องกันของ

วิชาที่เกี่ยวข้องกันผ่านกิจกรรมบูรณาการ ช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาได้อย่างชัดเจน
ขึ้นจนเกิดการประยุกต์และนำไปบูรณาการต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง

2.2.5 รูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดการบูรณาการ

ดุซกวี สิตลวรารักษ์ (2538: 47-50) และ อริยัญญา สุทธาสีโนบล (2545: 20-26) ได้เสนอ
รูปแบบในการประยุกต์ใช้แบบบูรณาการไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ยึดจุดประสงค์การเรียนรู้ โดยใช้จุดประสงค์การเรียนรู้เป็นหลักในการบูรณาการใช้
จุดประสงค์การเรียนรู้ที่ถอดมาจากหลักสูตรที่เน้นสหวิทยาการ หลักสูตรเน้นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
วัน จุดประสงค์เหล่านี้เป็นจุดประสงค์ใหญ่ๆ ครอบคลุมทุกปริเขตของสมรรถภาพของมนุษย์ เช่น
ด้านความรู้สึกรู้สึก ทักษะปฏิบัติ เชาวปัญญา การสื่อสาร การแก้ปัญหา ค่านิยมและทักษะเป็นจุดประสงค์
จำพวกที่ทำให้ผู้เรียนมี Vision of the Whole จุดประสงค์ใหญ่แต่ละจุดประสงค์เหล่านี้จะนำไปสู่
กิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย นำไปสู่การดึงความรู้จากสาขาวิชาต่างๆที่เกี่ยวข้องมาจัดบูรณาการ
เป็นหน่วยเดียวกัน และนำไปสู่การจัดสื่อการเรียนรู้ที่เป็นบูรณาการด้วยหลักคิดแบบนี้สนองหลักสูตร
มากกว่าสนองผู้เรียน

2. ยึดกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการเริ่มต้นคิดจากกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมีแนวทางว่า
ต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังนี้

2.1 ผู้เรียนได้เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ทางกิริยาอาการ ความคิด
ความรู้สึกรู้สึก ไม่ใช่การทำตามคำบอก ต้องหลากหลาย ครอบคลุมด้านต่างๆของชีวิตผู้เรียน

2.2 ประเด็นสาระของกิจกรรมต้องสอดคล้องกับชีวิตภูมิหลังของผู้เรียน เช่น ให้
ผู้เรียนได้ทำโครงการโดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนโครงการ กำหนดและจัดหาทรัพยากร กำหนดระเบียบ
วิธีดำเนินการและประเมินผลการดำเนินการตามโครงการ ปฏิบัติการตามแผน ปรับปรุงการ
ปฏิบัติงาน ประเมินผลและสรุปรายงาน ซึ่งจะนำไปสู่การจัดสื่อการเรียนรู้ที่เป็นบูรณาการ นำไปสู่การ
ดึงความรู้จากสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาจัดบูรณาการเป็นหน่วยเดียวกัน และนำไปสู่การเรียนรู้
หลายปริเขตในหน่วยการเรียนรู้เดียวกัน เช่น ได้คิดแก้ปัญหา ได้ลองถูกลองผิดได้ตั้งสมมติฐาน ได้รู้สึก
ประสบความสำเร็จ ได้สื่อสารกับเพื่อนในเชิงสร้างสรรค์ เป็นต้น หลักคิดแบบนี้เน้นวิธีการมากกว่า
หลักสูตรและผู้เรียน จึงใช้ได้ดีในกรณีที่มีหลักสูตรระดับโรงเรียนหรือกรณีที่เป็นหลักสูตรระยะสั้นๆ
ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับวัฒนธรรม ภูมิหลัง ความถนัดความสนใจของผู้เรียนอยู่แล้ว เช่น วิธีการสอน
แบบโครงการ วิธีสอนแบบหน่วยสหสาขาวิชาวิธีสอนเป็นทีม เป็นต้น

3. ยึดผู้เรียน เป็นการยึดผู้เรียนเป็นหลักในการกำหนดจุดประสงค์และกิจกรรมการเรียนรู้
โดยยึดหลักความพร้อม ความสนใจ ความถนัด การมีเวลาของผู้เรียน เป็นต้นตัวอย่างที่สมบูรณ์ของการ
ใช้หลักคิดแบบนี้ ได้แก่ การเรียนแบบเอกกัตภาพ การเรียนโดยอิสระ (Independent Study) การทำ

โครงการอิสระ โดยผู้สอนและผู้เรียนประชุมร่วมกันในการกำหนดหลักสูตร จุดประสงค์การเรียนรู้

เบญมาศ อยู่เป็นแก้ว (2545: 47) ได้เสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ ระบบการบูรณาการ ในกระบวนการเรียนการสอนในลักษณะและรูปแบบบูรณาการไว้ 4 รูปแบบดังนี้

1. แบบสอดแทรก (Infusion Instruction) เป็นการสอนแบบบูรณาการสอดแทรกเนื้อหา ของวิชาอื่นๆ เข้าไปในวิชาของผู้สอน ครูวางแผนการสอนและดำเนินการสอนคนเดียว

2. แบบคู่ขนาน (Patrolled Instruction) เป็นการสอนแบบวางแผนร่วมกันสอนคนละวิชา ต่างคนต่างสอนไป แต่หัวข้อเรื่อง ความคิดรวบยอด ปัญหาเดียวกัน ระบุสิ่งที่ร่วมกันและตัดสินใจร่วมกัน จะนำไปสอนอย่างไรในวิชาของตน

3. แบบสหวิทยาการ (Multidisciplinary Instruction) เป็นการสอนคล้ายๆแบบที่สอง ครูผู้สอนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป สอนต่างวิชากัน มุ่งสอนหัวเรื่อง ความคิดรวบยอดและปัญหา ต่างคนต่าง สอน แต่มอบหมายให้ผู้เรียนทำโครงการร่วมกัน ซึ่งจะช่วยเชื่อมโยงสาขาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน วางแผนโครงการร่วมกัน

4.แบบข้ามวิชาหรือสอนเป็นคณะ (Transdisciplinary Instruction) เป็นการสอนที่ ครูผู้สอนวิชาต่างๆ มาร่วมกันเป็นคณะ วางแผนปรึกษาหรือร่วมกันดำเนินการสอนนักเรียนกลุ่ม เดียวกัน

สิริพัทธ์ เกษฎาภิโรจน์ (2546: 22-23) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับประโยชน์ของการจัดการ เรียนการสอนแบบบูรณาการไว้ดังนี้

1. ทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ ทำให้สามารถ เรียนรู้ได้เร็วขึ้นและเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

2. นักเรียนได้รับความสนุกสนานในการเรียนเพราะได้เรียนรู้อย่างรอบด้าน

3. นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย จากการเชื่อมโยงความคิดรวบยอดจากศาสตร์ ต่างๆ และได้รับความรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและสัมพันธ์กับชีวิตจริง ทำให้สามารถนำความรู้ไป ใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้

4. ผู้เรียนสามารถฝึกทักษะต่างๆ ควบคู่กันไป

5. ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียน ทำให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจใน การเป็นส่วนหนึ่งของการเรียน

6. ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ เช่น ภาษา ดนตรี ศิลปะ เป็นต้น

โฟการ์ตี้ (Fogarty.1991: 61-65) ได้จัดรูปแบบการประยุกต์ใช้เชิงบูรณาการออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1: การบูรณาการภายใน (Within single discipline) มี 3 รูปแบบ ประกอบด้วย

1. รูปแบบการกระจัดกระจาย (The fragmented model) ได้แก่ การจัดหัวข้อ รายละเอียดความคิดรวบยอด หรือทักษะภายในบริบทของเนื้อหาเดียวกันให้สัมพันธ์กัน
2. รูปแบบการเชื่อมโยงกัน (Connected model) ได้แก่ การนำสิ่งที่ใกล้เคียงกันให้อยู่ภายในเนื้อหาเดียวกันโดยการเชื่อมโยงทักษะ ความคิดรวบยอดที่เหมือนกัน เข้าหากันอย่างมีสัมพันธ์กันภายใน
3. รูปแบบที่ซ้อนทับกัน (Nested model) ได้แก่ การบูรณาการ 3 มิติ ทับซ้อนกัน 3 ด้าน เช่น การฝึกทักษะการออกแบบและการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อม

กลุ่มที่ 2: การบูรณาการข้ามฝ่าย (Across several disciplines) มี 5 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบการแบ่งส่วนกัน (Shared model) ได้แก่ การนำส่วนของการทับซ้อนกัน บางส่วนมาร่วมกันวางแผนงานและแนวทาง
2. รูปแบบการลำดับเหตุการณ์ (Sequenced model) ได้แก่ การนำส่วนที่แยกกันมา จัดเรียงลำดับภายในกรอบของแนวความคิดที่เหมือนกัน สัมพันธ์กัน ให้เข้ากันได้สอดคล้องกันและ สัมพันธ์กับคู่ขนาน
3. รูปแบบเครือข่ายใยแมงมุม (Webbed model) ได้แก่ การนำภาพรวมของสิ่งที่ เกี่ยวข้องกันเป็นเครือข่ายโดยใช้หัวเรื่อง (Theme) และเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบด้วย
4. รูปแบบเส้นด้าย (Threaded model) ได้แก่ การขยายแนวความคิดหลักให้มา ผสมผสานไว้ในเนื้อหาต่างๆ การผูกความสัมพันธ์ด้านทักษะทางสังคม ทักษะความคิด ทักษะการ เรียนรู้ ทักษะการประสานสัมพันธ์เทคโนโลยี ซึ่งเป็นแนวคิดด้านพหุปัญญา
5. รูปแบบการบูรณาการที่เป็นสหวิทยาการ (Integrated model) โดยการนำส่วนเดิม ของวิทยาการที่เกี่ยวข้องกัน ทับซ้อนกันทางความคิดรวบยอด ทักษะ ทักษะคิดมาแยกออกจากกัน แล้วผสมผสานกับส่วนของวิทยาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

กลุ่มที่ 3: การบูรณาการภายในและข้ามสาขาผู้เรียนรู้ (Within and across learners) มี 2 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบการซบตัวเอง (Immersed model) เป็นการทำให้เกิดขึ้นในตัวของผู้เรียนรู้เองเป็นการสร้างสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง
2. รูปแบบการทำงานเป็นเครือข่าย (Network model) เป็นการสร้างความสัมพันธ์ หลายมิติ โดยผู้เรียนรู้เป็นผู้กระทำโดยตรงทั้งนี้ หลักการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ (The Integrated instruction) ได้แก่ การสอนให้นักศึกษาหาความรู้อย่างกว้างขวางในวิชาการหลายแขนง ในลักษณะที่มีความสำคัญกับ แง่มุมใดมุมหนึ่งของสิ่งแวดล้อมซึ่งการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวมด้วยรูปแบบหรือวิธีการที่หลากหลาย เน้นสภาพจริง ได้แก่ การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มีการวัดและ

ประเมินผลที่สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ(Performance assessment) และตามสภาพจริง (Authentic assessment)

สรุปว่า รูปแบบการประยุกต์ใช้แนวความคิดการบูรณาการคือ กระบวนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนตามความสนใจ ความสามารถ และความต้องการ โดยการเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมของผู้เรียนทั้งทางด้านสติปัญญา(Cognitive) ทักษะ (Skill) และจิตใจ (Affective) สามารถนำความรู้และทักษะที่ได้ไปแก้ไขปัญหาด้วยตนเองและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรและหลักสูตรท้องถิ่น

3.1 ความหมายและความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นแผนหรือแนวทางหรือข้อกำหนดของการจัดการศึกษา ที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ โดยส่งเสริมให้แต่ละบุคคลพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุดของตน รวมถึงลำดับขั้นประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้สะสมซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้ ประสบความสำเร็จจากการเรียนรู้ ด้วยตนเอง รู้จักตนเอง มีชีวิตอย่างมีความสุข ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ไว้ คือ "หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่ท้องถิ่นเพิ่มหรือขยายหรือเติมรายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยยึดหลักสูตรแกนกลางเป็นแม่บท ไม่ขัดต่อเจตนารมณ์และจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและความต้องการของท้องถิ่น" (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2541: 8)

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2555: 1-32) ได้แสดงทัศนะและรายละเอียดไว้ สรุปได้ว่า "หลักสูตรสถานศึกษาจะประกอบด้วยการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่น มีความสำคัญช่วยพัฒนาผู้เรียนในทุกๆ ด้านเพราะว่า หลักสูตรท้องถิ่นสามารถชี้แนะให้ผู้บริหารสถานศึกษา ครู อาจารย์ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้จัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนได้พัฒนาตนเอง ในด้านความรู้ ทักษะ คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์บรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา สถานศึกษาจะต้องทำงานร่วมกับผู้ปกครอง ชุมชน ท้องถิ่นหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ภายใต้บริบทของสถานศึกษา และหลักสูตรสถานศึกษาควรพัฒนาให้นักเรียนเกิดความสุข มีกำลังใจให้เกิดความก้าว หน้ากับผู้เรียน มีความรู้ ทักษะการทำงาน สร้างความเข้มแข็ง ความสนใจ และประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเอง และส่งเสริมพัฒนาด้านจิตวิญญาณ จริยธรรม และวัฒนธรรม เข้าใจและศรัทธาในความเชื่อของตน หลักสูตรสถานศึกษาต้องพัฒนาคุณธรรมและความมี

อิสระของผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบและเข้าใจในความรับผิดชอบ” และได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า “หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ และคุณภาพการดำรงชีวิต โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่น สอดคล้องกับหน่วยศึกษานิเทศก์กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง รายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ที่จัดทำขึ้นให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างกันเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง ชีวิต เศรษฐกิจ อาชีพ และสังคมอย่างลึกซึ้ง”

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2545: 26) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หลักสูตรท้องถิ่นหมายถึง หลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนตามหรือสร้างจากหลักสูตรแกนกลาง ที่ปรับให้เข้ากับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน ท้องถิ่นต่างๆ หรือสร้างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่มีผลกระทบต่อผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ

สำลี ทองธิว (2545:32) ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ว่า หมายถึง หลักสูตรที่สนองตอบความต้องการและลักษณะเฉพาะของชุมชน มองที่ผลกระทบของหลักสูตรและระบบการศึกษาในสถานศึกษาที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่น มองชุมชนเป็นหลัก เป็นการสร้างและพัฒนาหลักสูตรในระบบโรงเรียน

อุดม เขยกิจวงศ์ (2545:6) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่สถานศึกษาหรือครู หรือผู้เรียนร่วมกันพัฒนาขึ้น เพื่อมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในชีวิตจริงเรียนแล้วเกิดการเรียนรู้ สามารถนำไปใช้อย่างมีคุณภาพและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมอย่างมีความสุข”

นิคม ชมพู่หลง (2545: 6 -7) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การที่ท้องถิ่นปรับปรุงขยายหรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยยึดหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทไม่ขัดต่อเจตนารมณ์จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและความต้องการของท้องถิ่น”

ฉันท ชาติทอง (2550: 115) ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า “หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการและความเป็นจริงของท้องถิ่นเนื่องจากหลักสูตรแกนกลางยังมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่วัฒนธรรมประเพณี อาชีพและค่านิยมของผู้เรียนและชุมชน”

นิตยา สุวรรณศรี (2545:48) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษา หรือหน่วยงานและบุคคลในท้องถิ่นจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ คำว่า “ท้องถิ่น” ที่กล่าวถึงในหลักสูตร มีความหมาย 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 “ท้องถิ่น” หมายถึง “ชุมชน” ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตั้งอยู่ อาจจะเป็นชุมชนในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือภาคภูมิศาสตร์ก็ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ และที่เป็นอยู่ของชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของประวัติความเป็นมาของชนชาติ ชุมชน ที่ตั้งสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศิลปะวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งแนวโน้มเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นสิ่งที่ผู้เรียนควรจะได้เรียนรู้หรือนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ได้ทั้งสิ้น ประการที่ 2 “ท้องถิ่น” หมายถึง สถานศึกษาหรือหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ รวมทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชนอื่นๆ ที่มีในชุมชนทุกระดับ ตั้งแต่โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน อำเภอ จังหวัด เขตการศึกษา หน่วยงาน สมาคม องค์กร บุคลากรในหน่วยงาน สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของท้องถิ่นได้

บานเย็น แก้วศรีสุข (2553:16) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ต่างๆ ที่จัดให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการและปัญหาของนักเรียน ชุมชนและท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ พัฒนาชุมชน และสังคมต่อไป แต่เนื่องจากสภาพสังคม และเศรษฐกิจในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ดังนั้นหลักสูตรท้องถิ่นของแต่ละชุมชนจึงแตกต่างกัน และเหมาะสมกับท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งความแตกต่างขึ้นอยู่กับปัจจัยบางประการเป็นตัวกำหนด เช่น สภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ตั้ง อาจใช้ในการแบ่งเขตการศึกษาและความแตกต่างกันของสภาพ วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจของคนในแต่ละพื้นที่”

สรุปว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาในท้องถิ่นนั้นๆ เนื้อหาองค์ความรู้จึงเกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่างๆ เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี อาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ควรจะได้รับถ่ายทอดพัฒนาไปสู่ผู้เรียน อย่างเป็นระบบ และแบบแผน

3.2 ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

สภาพสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ด้วยแรงขับเคลื่อนกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจยุคใหม่ ที่ใช้ความก้าวหน้าของฐานความรู้ และนวัตกรรมทางเทคโนโลยี เพิ่มขีดความสามารถต่อระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งนอกจากมีความซับซ้อนแล้วยังสร้างความได้เปรียบทางการค้า การลงทุน และการสื่อสารในการบริการและการเผยแพร่ส่งผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต ค่านิยมของสังคมไทยและชุมชนในท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชน ทำให้เกิดปัญหาจากระบบความเชื่อและค่านิยมใหม่เกิดความวุ่นวายในสังคม พฤติกรรมของคนในสังคมไทย มีค่านิยมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมน้อยลงการละทิ้งอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทย กลับไปยอมรับอัตลักษณ์ชาติที่รัฐสร้างขึ้นใหม่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ “การผสมผสานอัตลักษณ์ การดุดกสินอัตลักษณ์ บางครั้งความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ใหม่กับอัตลักษณ์

ดั้งเดิมก็สามารถผสมผสานกันอย่างลงตัว บางครั้งก็ไม่สามารถกลมกลืนกันได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งความรุนแรงจนเกิดสงคราม และความรุนแรงที่แยบยลจนแทบไม่รู้ตัวในรูปของการครอบงำทางอัตลักษณ์ อัตลักษณ์หรือความมีตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นบนฐานของความเป็นรัฐชาติ ได้เคลื่อนตัวเข้าสู่จุดวิกฤติจนพังทลายลงในหลายประเทศ ชุมชนในจินตนาการแบบเดิมที่วางอยู่บนเงื่อนไขแห่งความเป็นพลเมืองของรัฐชาติเริ่มเสื่อมความสำคัญลงอย่างรวดเร็วภายใต้การถล่มทลายแห่งพายุโลกาภิวัตน์ ชุมชนในจินตนาการในรูปแบบใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เชื้อชาติ และความเป็นท้องถิ่น เริ่มเข้ามามีบทบาทและความสำคัญมากขึ้น” (Kaewmala, M., 2009: 54) และ “หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ประกาศใช้ทั่วประเทศในปีการศึกษา 2553 ได้พยายามที่จะสนองต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนภายใต้การจัดหลักสูตรแกนกลางที่เหมือนกันก็ตาม หากแต่ความชัดเจนของหลักสูตรที่มีลักษณะเด่นเน้นถึงการสร้างอัตลักษณ์ในตัวผู้เรียน ที่มีการพัฒนาภายใต้ตัวตนที่แท้จริง อันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีที่งาม อันจะเชื่อมโยงสู่ความรักในชาติภูมิแห่งตน ยังไม่มีรูปแบบของการพัฒนาหลักสูตรที่ชัดเจน” (Boonphueak, et al., 2014: 87)

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์(2556: 232) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “สถานศึกษามีหน้าที่สำคัญในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การวางแผนและดำเนินการใช้หลักสูตร การเพิ่มพูนคุณภาพการใช้หลักสูตรด้วยการวิจัยและพัฒนา การปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตร จัดทำระเบียบการวัดและประเมินผล ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและรายละเอียดที่เขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานต้นสังกัดในระดับท้องถิ่นได้จัดทำ เพิ่มเติม รวมทั้งสถานศึกษาสามารถเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความต้องการของผู้เรียน โดยทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา”

สำลี ทองธิว (2543: 18) ได้กล่าวไว้ว่า หลักสูตรท้องถิ่นต้องมีลักษณะ ดังนี้

1. เนื้อหาสาระ โครงสร้าง การจัดเวลา การบริหารหลักสูตร ซึ่งมาจากความต้องการของคนในท้องถิ่นเป็นสาระ แนวคิด หลักการที่คนในท้องถิ่นให้ความสำคัญ และมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดและการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่นนั้นๆ
2. เป็นหลักสูตรที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสร้างอย่างเท่าเทียมกันครูและผู้บริหารโรงเรียน
3. เป็นหลักสูตรที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการประเมินนักเรียน หรือค้นหาความรู้ทักษะในการเป็นคนในชุมชน
4. เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความเป็นท้องถิ่นกับความสามารถในการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ เป็นการพัฒนาท้องถิ่นลักษณะเพื่อความยั่งยืนของท้องถิ่นนั้นๆ

อุดม เขยกีวงศ์ (2545: 33-37) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. การสำรวจสภาพปัญหาชุมชนเป็นการศึกษาความเป็นอยู่ของชุมชนและผู้เรียนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างแท้จริง

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหาและกำหนดความต้องการ
3. การจัดทำผังหลักสูตร
4. การเขียนแผนการสอน ประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้
 - 4.1 การกำหนดหัวข้อเรื่อง
 - 4.2 การเขียนสาระสำคัญ
 - 4.3 การกำหนดขอบเขตเนื้อหา
 - 4.4 การกำหนดจุดประสงค์ทั่วไปหรือจุดประสงค์ปลายทาง
 - 4.5 การกำหนดจุดประสงค์เฉพาะหรือจุดประสงค์นำทาง
 - 4.6 การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน
 - 4.7 การกำหนดสื่อการเรียนการสอน
5. การจัดการเรียนการสอน
6. การประเมินผล

นิรมล ศตวุฒิ (2543: 119-120) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า ต้องประกอบด้วยลักษณะกระบวนการและตามขั้นตอน ดังนี้

1. จัดตั้งคณะทำงาน
2. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
3. กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
4. เลือกจัดเนื้อหาและประสบการณ์การเรียนรู้
5. กำหนดเกณฑ์การประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
6. ตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรก่อนนำไปใช้
7. เสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร
8. นำหลักสูตรไปใช้
9. ประเมินหลักสูตร

สุนันทา สุนทรประเสริฐ (2544: 12 - 13) ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของครูผู้สอนในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้ว่า ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ส่วนสำคัญที่สุด คือ ครูผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและสามารถทำได้ทันทีที่การพัฒนาหลักสูตรโดย ครูผู้สอนอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ซึ่งบทบาทดังกล่าวสรุปได้ ดังนี้

1. บทบาทในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนสามารถปรับหรือเพิ่มกิจกรรมการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นได้
2. ด้านเนื้อหาของหลักสูตร ครูผู้สอนสามารถเพิ่มหรือปรับรายละเอียดของเนื้อหาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น
3. การพัฒนาวิธีสอนของครู โดยเน้นความหลากหลายและพัฒนาหรือจะหาวิธีสอน ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น
4. ด้านสื่อการเรียน คือ การนำเอาทรัพยากรภายในท้องถิ่นทั้งทางด้านบุคลากรหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัสดุ สิ่งก่อสร้าง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนให้ มากขึ้น
5. ด้านการรวบรวมข้อมูลของชุมชนเรื่องต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ การประกอบอาชีพ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ ปัญหาความต้องการเพื่อจัดทำ หรือพัฒนาหลักสูตร ในระดับท้องถิ่น
6. ด้านการให้คำแนะนำแก่บุคคลที่จะพัฒนาหรือจัดทำหลักสูตรระดับท้องถิ่นในด้านข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน
7. ร่วมจัดทำหลักสูตรระดับท้องถิ่น ความต้องการของหน่วยงานที่จัดการศึกษา เช่น กลุ่มโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ

สรุปว่า ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีลักษณะเป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นการเรียนรู้จากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ผู้เรียนแสวงหาองค์ความรู้ที่ตอบสนองกับวิถีชีวิตของตนเอง ปรับตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้เรียนจะเรียนรู้ตามสภาพจริงของตนเอง สามารถนำความรู้ไปใช้การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้ หลักสูตรท้องถิ่น จึงมีลักษณะที่เกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้ของครูในสถานศึกษาประจำท้องถิ่น ผู้เกี่ยวข้องที่แวดล้อมอยู่ ณ สถานศึกษาแห่งนั้นๆ ร่วมกันจัดให้กับกลุ่มผู้เรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย และจัดตามสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนในท้องถิ่นนั้นๆ เป้าหมายหลักคือ “ต้องการให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้ดียิ่งๆ ขึ้น”

3.3 รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดคุณภาพผู้เรียน เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เกี่ยวกับความสามารถในด้านทักษะไวยากรณ์ว่า “เขียนสื่อสารด้วยลายมือที่อ่านง่ายชัดเจน ใช้ถ้อยคำได้ถูกต้องเหมาะสม ตามระดับภาษาเขียนคำขวัญ คำคม คำอวยพร ในโอกาสต่างๆ โฆษณา คติพจน์ สุทรพจน์ ชิวประวัติ อัตชีวประวัติและประสบการณ์ต่างๆ เขียนย่อความ จดหมายกิจธุระ แบบกรอกสมัครงาน เขียนวิเคราะห์ วิจาร์ณ และแสดงความรู้ความคิด หรือโต้แย้งอย่างมีเหตุผล ตลอดจนเขียนรายงานการศึกษาค้นคว้าและเขียนโครงการงาน ”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 6) การเขียนเป็นทักษะการเรียนรู้ภาษาไทย ที่ผู้เรียนควรได้รับการฝึกฝนให้เกิดทักษะและความชำนาญ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพราะว่า “การเขียนนั้นถือว่าเป็นทักษะอย่างหนึ่ง ที่ผู้เรียนจะต้องมีพื้นฐานที่ดี เพื่อใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่ผู้เรียนในวัยเรียนสมควรได้รับการฝึกฝน เพราะในการเรียนแต่ละกลุ่มสาระต้องอาศัยการจดบันทึก ข้อมูลความรู้ที่เกิดจากการดูและการฟัง หรือการเขียนตอบปัญหาและแสดงความคิดเห็นต่างๆ” (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2552 ก: 63) โดยเฉพาะการเขียนการย่อความ พงษ์จันทร์ สุขยิ่ง และคณะ (2551: 76) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการเขียนย่อความไว้ว่า “การเขียนย่อความมีความสำคัญเพราะการย่อความสามารถช่วยให้สามารถจดจาสาระสำคัญของ เรื่องได้แม่นยำ รวดเร็ว นำมาใช้ทบทวนหรือใช้อ้างอิงภายหลังได้ เป็นทักษะการใช้ภาษา และเป็นกระบวนการฝึกฝนให้รู้จักการสังเกต การวิเคราะห์ความรู้ ความคิด และการใช้วิจารณ์ญาณในการอ่าน หลักสูตรที่ท้องถิ่นจัดทำขึ้นให้ไป ตามความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถโดยได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเอง ตลอดจนสามารถพัฒนาชีวิตและพัฒนาท้องถิ่นให้ดีขึ้น”

สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ องค์กรมหาชน (2557 - 2558: 1) ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพปัญหาการเรียนการสอนภาษาไทยไว้ว่า “ผู้เรียนไม่เห็นความสำคัญและไม่สนใจภาษาไทยเท่าที่ควร ไม่รักและภูมิใจในภาษาไทย ขาดความสามารถในการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล ขาดความสามารถในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล และไม่เห็นคุณค่าของวรรณคดีไทย ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ปีการศึกษา 2557-2558 ได้คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 67.60 ซึ่งอยู่ในระดับต่ำกว่าเกณฑ์ที่ทางโรงเรียนกำหนดไว้ คือ ร้อยละ 70 และผลการศึกษาสภาพที่เป็นจริงจากรายงานผลการประเมินคุณภาพภายนอกรอบสาม (พุทธศักราช 2554- 2558) ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (O-NET) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาในปีการศึกษา 2557 และ 2558 ภาพรวมทั้งประเทศได้คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 50.76 และ 49.36 เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยในแต่ละปีการศึกษาจะเห็นว่าได้ระดับคะแนนเฉลี่ยต่ำ”

สุวรรณีย์ ยะหะกร(2560: ออนไลน์) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนภาษาไทย มีเป้าหมายสำคัญอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อให้ผู้เรียนใช้ภาษาไทยในการเรียนรู้
3. เพื่อให้ผู้เรียนใช้ภาษาในการสร้างองค์ความรู้

การที่ผู้สอนจะสอนให้บรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ประการนี้ ผู้สอนสามารถใช้กิจกรรมและสื่อประกอบการสอนที่หลากหลายรายละเอียดและแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านครูอาจปฏิบัติเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตรสถานศึกษา เน้นให้ครูสามารถวิเคราะห์ตัวชี้วัดสาระการอ่านได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน

2. จัดกิจกรรมเน้นให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของการอ่านภาษาไทยได้ซึ่งเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียน และการแก้ไขปัญหาต่างๆของนักเรียนที่มีความสามารถด้านการอ่านนอกจากนั้นการจัดกิจกรรมเน้นให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของการอ่านยังช่วยให้นักเรียนตั้งใจเรียน ช่วยให้การสอนการอ่านประสบความสำเร็จในเวลาอันรวดเร็ว

3. จัดบรรยากาศส่งเสริมการอ่านภาษาไทย เนื่องจากบรรยากาศที่ดีช่วยจูงใจให้ต้องการอ่าน อ่านได้ในปริมาณเวลาและจำนวนหนังสือที่อ่านมากขึ้น และทำให้คุณภาพการอ่านดีกว่าการอ่านในบรรยากาศที่ไม่เหมาะสม เช่น มีเสียงดัง มีควันพิษ เป็นต้น

4. จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของภาษาในแง่ภาษาสร้างความคิดภาษาทำให้เข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทย

5. จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกทักษะการใช้ภาษาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

6. จัดกิจกรรมบูรณาการทั้งทักษะการฟัง การพูด การดู การอ่านและการเขียน โดยจัดสัดส่วนเวลาของการทำกิจกรรมให้เหมาะสม ไม่ใช่เวลาฝึกทักษะใดทักษะหนึ่งนานจนเกินไป ทำให้นักเรียนเบื่อหน่ายได้ นอกจากนี้การสอนครั้งนั้นเน้นทักษะใดเป็นพิเศษ สามารถเพิ่มสัดส่วนเวลาฝึกได้ แต่ยังคงต้องบูรณาการทักษะทางภาษาทักษะอื่นๆแทรกในการสอนทุกครั้ง

7. จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่ส่งผลดี น่าสนใจ ครูต้องอาศัยสื่อ โดยวิธีการเลือกสื่อที่เหมาะสมคือ เลือกสื่อที่ช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการอ่าน เลือกสื่อที่ช่วยให้การเรียนรู้ผ่านการอ่านรวดเร็วขึ้น ที่สำคัญคือเป็นสื่อใกล้ตัว หาง่าย ใช้ง่าย ราคาไม่แพง ในกรณีของสื่อที่ส่งเสริมการอ่านมักได้แก่ หนังสือ ซึ่งลักษณะหนังสือต้องเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน โดยเป็นไปตามจิตวิทยาการอ่าน และที่สำคัญในการเลือกหนังสือเป็นสื่อส่งเสริมการอ่าน ต้องสามารถนำประเด็นจากหนังสือมาทำกิจกรรมหลังการอ่านได้อย่างหลากหลาย และลักษณะการเสนอเนื้อหาในหนังสือต้องไม่เป็นอันตรายต่อความคิด ศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ

8. ประเมินผลการอ่าน มักประเมินให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการอ่าน เช่น วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการอ่านเพื่อให้นักเรียนสามารถจับใจความได้ การประเมินจะประเมินโดยใช้การทดสอบและการสังเกตว่านักเรียนจับใจความจากสิ่งที่อ่านได้มากน้อยเพียงใด เป็นต้น

อังคณา ขจร(2560: 1) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ภาษาไทย มีบทบาทสำคัญการเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร การดำเนินชีวิตประจำวันและในการ ประกอบอาชีพจะมีการติดต่อสื่อสาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เรื่องราว ความรู้สึก ความนึกคิด ความต้องการของแต่ละฝ่าย ซึ่งได้แก่ผู้ส่งสาร โดยแสดงพฤติกรรมในรูปของการพูด การ เขียน หรือแสดงด้วยท่าทาง ส่วนผู้รับสารจะรับสารด้วยการ ฟัง การดู หรือการอ่าน แต่ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารหรือรับสารก็ตาม เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้เป็นสะพานเชื่อมโยง เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันคือภาษา”

ชลธิชา หอมฟุ้ง (2557: 35) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ในปัจจุบันภาษาไทย ถึงกาลวิกฤติเสื่อมโทรมลงทั้งภาษาเขียนและภาษาพูด และได้ยกตัวอย่างกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาว่า “ผู้อ่านข่าวทางสื่อมวลชนหลายคนอ่านผิดๆในวงต่างๆ มีผู้เขียนหนังสือผิดอยู่มาก และยังมีความเจริญทาง เทคโนโลยีเข้ามาสู่วงวิชาการอย่างรวดเร็ว การอ่านและการเขียนภาษาไทยก็ทรุดโทรมลงมาก”

รุ่ง แก้วแดง (2541: 53) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งเสนอรูปแบบการสอนแบบต่างๆของการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมีดังนี้

1. การสอนมีหลายวิธีดังนี้

- 1.1 การเล่าเรื่องราว
- 1.2 การต่อบทกลอนการต่อเพลง
- 1.3 การพาดูพาทำ
- 1.4 การบอกการเทศน์
- 1.5 การให้เลียนแบบ
- 1.6 การลองผิดลองถูก
- 1.7 การอ่านจากตำราใบลานคัมภีร์โบราณ
- 1.8 การทำการทดลอง
- 1.9 การเข้าสู่วิถีชีวิต
- 1.10 การสังเกต

2. การเรียนมี2วิธีดังนี้

2.1การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านบนฐานของการชุมชน หมายถึง การเรียนที่นำเอาเนื้อหาภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีสอนแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสอนให้นักเรียนและใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นสื่อการเรียนการสอน ในรูปแบบนี้จะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนได้ตั้งแต่การกำหนดนโยบายโรงเรียน จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดถึงการติดตามประเมินผลทั้งนี้กิจกรรมทางการศึกษาต่างๆต้องอยู่บนพื้นฐานของชุมชน ซึ่งหมายถึงชุมชนจะต้องมีสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเอง สถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และพัฒนาความรู้สร้าง

ความรู้ใหม่ให้กับชุมชน โดยมีการบริการจัดการโดยชุมชนและสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการกำหนดกิจกรรมของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนกับโรงเรียนในความหมายของการเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนพื้นฐานของชุมชนนั้นโรงเรียนถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การเรียนในโรงเรียนและการเรียนในชุมชนถือเป็นกระบวนการเดียวกัน

2.2 การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านบนฐานของโรงเรียน หมายถึง การเรียนที่เอาเนื้อหาภูมิปัญญาพื้นบ้านและวิธีสอนแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสอนให้นักเรียน โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดแทรกเนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ ซึ่งทั้งเนื้อหาวิธีสอนจำนวนคาบและเวลาเรียนขึ้นอยู่กับการกำหนดร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การเรียนรู้แบบนี้โรงเรียนต้องสำรวจความต้องการและศักยภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งด้านเนื้อหาผู้สอนและผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆทั้งเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมการเมืองและสิ่งแวดล้อมจัดทำเป็นเนื้อหาวิชาภูมิปัญญาพื้นบ้านผลักดันให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

ภัทรวดี อุคตมมกุล (2546: 75) ได้แสดงทัศนะไว้ว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมี 3 ประเภท ดังนี้

1. ครูไปแสวงหาความรู้จากชาวบ้านสำรวจค้นคว้าภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วนำมาดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้
2. ครูเชิญภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้านมาสอนที่โรงเรียน
3. ครูนำนักเรียนไปเรียนรู้กับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่บ้านของปราชญ์ชาวบ้านหรือชุมชน

สรุปว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนตามที่ “สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542: 21-22) ได้กำหนดกรอบและเสนอรายละเอียดไว้ว่า “การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีการดำเนินการดังนี้ ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตร กำหนดเนื้อหาสาระเกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น วิเคราะห์เนื้อหาสาระกิจกรรมการเรียนการสอนและจุดประสงค์การเรียนรู้ แล้วพิจารณาเนื้อหาสาระใดมีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ควรให้นักเรียนได้เรียนรู้ออกแบบเก็บข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านที่จะนำมาใช้ในการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การสำรวจและบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน จัดทำแฟ้มข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยพิจารณาว่าถ้าจะเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านตามที่วิเคราะห์ได้จากการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรมีข้อมูลสำคัญๆนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดทำแฟ้มข้อมูลศึกษาวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาในกลุ่มสาระฯและจัดทำกำหนดการสอนเขียนแผนการสอนภูมิปัญญาพื้นบ้าน”

4. การจัดการระบบการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning)

ภาษาไทยสำหรับคนไทยแล้ว คือ ภาษาแม่ ภาษาชาติ ต้องเรียนรู้อย่างเป็นระบบและเป็นศาสตร์ แม้คนไทยจะพูดภาษาไทยได้แต่เล็กแต่น้อยเริ่มพูดภาษาครั้งแรกก็คือ ภาษาไทย และใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ สละสลวย อนุรักษ์และถ่ายทอด

เป็นวัฒนธรรมให้เป็นมรดกของชาติโดยใช้ภาษาเป็นสื่อ คนรุ่นหลังจึงใช้ภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการศึกษา แสวงหาความรู้ ประสบการณ์และรับสิ่งที่เป็นประโยชน์มา ใช้ในการพัฒนาตนเองทั้งการพัฒนาสติปัญญา กระบวนการคิด การวิเคราะห์การวิพากษ์วิจารณ์ การแสดง ความคิดเห็น ทำให้เกิดความรู้และประสบการณ์ที่องงาม กลายเป็นผู้ที่มีชีวิตที่สอดคล้องกับยุคสมัย สามารถ ติดตามความเจริญก้าวหน้าของศาสตร์ต่างๆจึงรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งนา มาพัฒนาประเทศชาติได้อย่างดี และภาษายังเป็นเครื่องมือสร้างความ เข้าใจอันดีต่อกันในประเทศไทย นอกจากจะมีภาษาไทย กลางซึ่งเป็นภาษาประจำชาติแล้ว เรายังมีภาษาถิ่นต่างๆซึ่ง เป็นภาษาติดต่อกันเฉพาะในกลุ่ม และเมื่อกำหนดให้ ภาษาไทยกลางเป็นภาษามาตรฐานเป็นภาษาที่ใช้ร่วมกัน ทำให้การสื่อสารเข้าใจตรงกันทั้งในการศึกษา ในทางราชการ และในการสื่อสารมวลชน การใช้ภาษาไทยกลางช่วย ส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันในสังคมไทยโดยรวม ภาษายังเป็นเครื่องมือในการบันทึกและถ่ายทอดความรู้สึก นึกคิดของบรรพบุรุษในรูปของวรรณคดีและวรรณกรรม การอ่านและการศึกษาวรรณคดีและวรรณกรรมแต่ละสมัย ทำให้ชนรุ่นหลังรับรู้และเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่ง เข้าใจสภาพความเป็นอยู่ เข้าใจเหตุการณ์ เข้าใจลักษณะสังคม และสังคมของผู้คนในสมัยนั้นๆ เป็นเครื่องมือสร้างเอกภาพของชาติ การที่ประเทศไทยมีภาษาไทยกลางเป็น มาตรฐานที่ใช้ร่วมกัน มีภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติที่ แสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีอารยธรรม การใช้ภาษาไทยในการติดต่อสื่อสารทำให้เกิด ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเกิดความผูกพัน เป็น เชื้อชาติเดียวกัน ทำให้เกิดความปรองดองและร่วมมือกันที่ จะพัฒนาชาติไทยให้เจริญก้าวหน้า อย่างมั่นคงต่อไปพร้อม ทั้งเป็นเครื่องมือช่วยจรรโลงใจ ภาษาไทยเป็นภาษาที่มีเสียง ไพเราะเมื่อผู้เขียนได้นำมาแต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เมื่อใครได้อ่านได้ฟังก็จะเกิดความรู้สึกชื่นบาน เกิด ความ จรรโลงใจ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของอะไรก็ตามซึ่งเป็นเรื่องราว ที่ช่วยให้เกิดความจรรโลงใจและความชื่นบานนี้จำเป็นต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ ภาษาไทยจึงมีความสำคัญที่ช่วยให้ชีวิตคนไทยมีความ สดชื่น รื่นรมย์ มีสุขภาพจิตที่ดี ไม่ เคร่งเครียด เกิดความคิดสร้างสรรค์ และสังคมดำรงอยู่ได้ ด้วยดี

บทบาทของครู คือ เป็นผู้ช่วยเหลือ ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ เน้นให้ ผู้เรียนเกิดความสุขสนาน บทบาทของนักเรียน เป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรม ช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ฟึกคิดในระดับสูง วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า วิจรณญาณ สรุปลความรู้ ด้วยตนเองสาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทยตามหลักสูตรแกนกลาง 5 สาระ แนวการจัดการเรียนรู้วิชา ภาษาไทยโดยใช้วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นฐานร่วมกับการเรียนรู้แบบเชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถ และศักยภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียนความสามารถของผู้เรียน ในศตวรรษที่ 21 คือ

1. การใช้วิจารณ์ญาณ
2. ความคิดสร้างสรรค์

3. การแก้ปัญหา

4. การทำงานร่วมกัน ความพึงพอใจของครู และนักเรียนที่มีต่อ แนวการจัดการเรียนรู้ วิชาภาษาไทย คือ

4.1 กิจกรรมเดี่ยว (Individual activity)

4.2 กิจกรรมคู่ (Pair activity)

4.3 กิจกรรมกลุ่ม(Group activity)

กิจกรรมระบบการเรียนการสอนแบบเชิงรุก(Active learning) คือ ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง อันนำไปสู่การประยุกต์ใช้ความรู้ได้ ให้นักเรียนได้สรุปความรู้ได้ด้วยตนเอง เน้นพัฒนาทักษะ เช่น วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า สร้างสรรค์ แก้ปัญหา และเน้นให้นักเรียนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน จากหลักการข้างต้นมีวิธีสอนมากมายหลากหลายวิธีที่สามารถนำมาใช้ได้ เช่น แมคคีนนี่ (McKinney (2008, อ้างใน สถาพรพฤษภูมิ, 2558: 5) ได้เสนอรูปแบบหรือเทคนิคการจัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning)ไว้ดังนี้

1. การเรียนรู้แบบแลกเปลี่ยนความคิด (Think-Pair-Share) คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนแต่ละคนคิดเกี่ยวกับประเด็นที่กำหนด(Think)จากนั้นให้แลกเปลี่ยนความคิดกับเพื่อนอีกคน 3-5 นาที (Pair) และนำเสนอความคิดเห็นต่อผู้เรียนทั้งหมด(Share)

2. การเรียนรู้แบบร่วมมือ(Collaborative learning group) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยจัดเป็นกลุ่มกลุ่มละ3-6คน

3. การเรียนรู้แบบทบทวนโดยผู้เรียนStudent(-led review sessions)คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทบทวนความรู้และพิจารณาข้อสงสัยต่างในการปฏิบัติ กิจกรรมการเรียนรู้โดยครูจะคอยช่วยเหลือในกรณีที่มีปัญหาการเรียนรู้แบบใช้เกม(Games) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้สอนนำเกมเข้าบูรณาการในการเรียนการสอน ซึ่งใช้ได้ทั้งขั้นนำเข้าสู่บทเรียน การสอน การมอบหมายงาน และประเมินผล

4. การเรียนรู้แบบวิเคราะห์วิดีโอ(Analysis or reaction to videos) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนได้ดูวิดีโอ 20 นาทีแล้วให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นหรือสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ดูอาจโดยวิธีการพูดโต้ตอบกันสรุปเป็นรายการกลุ่มการเขียนหรือร่วม

5. การเรียนรู้แบบโต้วาที่ Student(debates) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนได้นำเสนอข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์และการเรียนรู้ เพื่อยืนยันแนวคิดของกลุ่มตนเอง

6. การเรียนรู้แบบผู้เรียนสร้างแบบทดสอบStudent (generated exam questions) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนสร้างแบบทดสอบจากสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว

7. การเรียนรู้แบบกระบวนการวิจัย Mini- research (proposals or project) คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่อิงกระบวนการวิจัย โดยให้นักเรียนกำหนดหัวข้อที่ต้องการเรียนรู้อการ

เรียนรู้ตามแผน สรุปความรู้หรือสร้างผลงาน และสะท้อนความคิดในสิ่งที่ได้เรียนรู้ หรืออาจเรียนสอนแบบโครงการงาน (Project-based learning) หรือ การสอนโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based learning)

8. การเรียนรู้แบบกรณีศึกษา (Analyze case studies) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้อ่านกรณีตัวอย่างที่ต้องการศึกษา จากนั้นให้ผู้เรียนวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนแนวทางการแก้ปัญหาภายในกลุ่ม แล้วนำเสนอความคิดเห็นต่อผู้เรียนทั้งหมด

9. การเรียนรู้แบบเขียนบันทึก (Keeping journals or logs) คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็น หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเขต ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับบันทึกที่เขียน

10. การเรียนรู้แบบการเขียนจดหมายข่าว (Write and produce a newsletter) คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนร่วมกันผลิตจดหมายข่าว อันประกอบด้วยบทความ ข้อความ สารสนเทศ ข่าวสาร และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วแจกจ่ายไปยังบุคคลอื่นๆ

11. การเรียนรู้แบบแผนผังความคิด (Concept mapping) คือ ความคิดรวบยอดเพื่อนำเสนอและความเชื่อมโยงกันของกรอบความคิดโดยใช้เส้นเป็นตัวเชื่อมโยงอาจจัดเป็นรายบุคคลหรืองานกลุ่ม แล้วนำเสนอผลผู้เรียนคนอื่นมานั้นเปิดโอกาสให้ผู้เรียนคนอื่นได้ซักถามและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

เพ็ญพนา พวงแพ (2561: 703) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญและความจำเป็นในการจัดการเรียนรู้ในเชิงรุกในยุคไทยแลนด์ 4.0 (Thailand 4.0) ไว้ว่า “สำหรับการศึกษาในยุคที่กล่าวถึงนี้เป็นนโยบายของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในด้านส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ พัฒนานวัตกรรมใหม่อย่างสร้างสรรค์ กล่าวคือ ถ้ามองย้อนกลับไปในอดีตในระบบสังคมของประเทศไทย ยุค 1.0 คือ การเกษตรกรรม 2.0 คือ อุตสาหกรรมเบา 3.0 คือ อุตสาหกรรมหนัก 4.0 คือ นวัตกรรม ดังนั้นการขับเคลื่อนบริบทของภาครัฐไปสู่ในทุกภาคส่วนให้เป็นยุคไทยแลนด์ 4.0 ภาคการศึกษาจึงเป็นส่วนสำคัญในการเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ สร้างให้ผู้เรียนมีความสำคัญและความจำเป็นในการจัดการเรียนรู้ในเชิงรุกในยุคไทยแลนด์ 4.0 (Thailand 4.0) สำหรับการศึกษายุคที่กล่าวถึงนี้เป็นนโยบายของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในด้านการส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ พัฒนานวัตกรรมใหม่อย่างสร้างสรรค์ กล่าวคือ ถ้าเรามองย้อนกลับไปในอดีต ระบบสังคมของประเทศไทยยุค 1.0 คือ การเกษตรกรรม 2.0 คือ อุตสาหกรรมเบา 3.0 คือ อุตสาหกรรมหนัก 4.0 คือ นวัตกรรม การขับเคลื่อนบริบทของภาครัฐไปสู่ในทุกภาคส่วนให้เป็นยุคไทยแลนด์ 4.0 ภาคการศึกษาจึงเป็นส่วนสำคัญในการเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ สร้างให้ผู้เรียนเป็นคนที่รักและพร้อมที่จะเรียนรู้ มีคุณธรรม จริยธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ซึ่งก็คือเป็นการสร้างผู้เรียนให้มีทักษะในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นทักษะใน

การคิดวิเคราะห์เป็นหลัก ในขณะที่เดียวกัน ไทยแลนด์ 4.0คือ การพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย มีรายได้มากขึ้น และก้าวพ้นจากกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลางโดยจะต้องผลิตนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาประเทศ และต้องสามารถติดต่อกับนานาชาติได้ด้วย การศึกษาจึงต้องเร่งดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ให้กับเด็กไทย อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในหลายด้านเช่น การพัฒนาทักษะเพื่อการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความรู้ การประสานความร่วมมือ และการค้าขายในขณะเดียวกันเด็กไทยในอนาคตก็ต้องคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของไทยที่ดั้งเดิม ควบคู่กับการเรียนรู้ศาสตร์ใหม่ๆ ที่มีความทันสมัยด้วยเช่นกัน

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ (2559: 89) ได้เสนอลักษณะการจัดการเรียนการสอนของครูในประเทศในยุคต่างๆ ไว้ ดังนี้

1.การจัดการเรียนรู้ยุคไทยแลนด์1.0 ครูเป็นใหญ่ในชั้นเรียน นักเรียนต้องเรียนตามรูปแบบการสอนของครู การปฏิบัติโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่เกิดในชั้นเรียน

2.การจัดการเรียนรู้ยุคไทยแลนด์ 2.0 นักเรียนจะได้เรียนในสิ่งที่ตนเองชอบและถนัด กับครูที่มีความถนัด ในวิชานั้นๆ การจัดโต๊ะและเก้าอี้นักเรียนก็จะจัดให้นักเรียนนั่งเรียนเป็นวงกลม มีครูในหลากหลายวิชาเอก โดยใช้ครูผู้มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ (Expert Teacher) นักเรียนที่เรียนช้าหรือมีปัญหาในการเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งจะได้รับการดูแลเอาใจใส่ ปรับฐานสติปัญญาให้ทัดเทียมเพื่อนๆ เป็นระยะ (Remedial Learning)

3.การจัดการเรียนรู้ยุคไทยแลนด์ 3.0 เน้นที่การเรียนมากกว่าการสอน (Learning-Oriented) ใช้เวลาในการบรรยายหรือถ่ายทอดน้อยลงให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ความเข้าใจ ความมั่นใจในสิ่งที่เขาไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ให้มากขึ้น หรือที่เรียกว่า "สอนน้อยลง เรียนรู้มากขึ้น (Teach Less, Learn More = TLLM.)"

4.การจัดการเรียนรู้ยุคไทยแลนด์4.0 มุ่งหวังให้ผู้เรียนแต่ละคนไม่อยู่เฉยๆ กระตือรือร้นและคิดค้นหาความรู้และคำตอบอยู่ตลอดเวลา (Active Learner) สร้างบรรยากาศให้ในห้องเรียนเป็นห้องเรียนแห่งความสงสัย อยากเรียนอยากรู้อยากหาคำตอบ (Community of Inquiry) มุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิด การคิดสร้างสรรค์ (Creative Learning) ที่จะนำไปสู่การผลิตนวัตกรรม (Innovation) การสร้างอาชีพและการเรียนรู้ด้วยตนเองและมุ่งหวังให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้จากความสนใจรายบุคคลและจากการรวมตัวของผู้เรียนที่มีแรงผลักดันเป็นทีมเช่นทีมที่มีนวัตกรรมเป็นจุดเน้น

กองบริหารและประกันคุณภาพการศึกษา (2559: 19-27); ไพฑูริย์ สีนลารัตน์(2559) มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้ มีลักษณะสำคัญ 7 ประการด้วยกัน คือ

1.1 เป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่วนรวม (mindful Learning)

1.2 เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะทำให้นักเรียนได้รับทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 คือ ทักษะการคิดวิเคราะห์การแก้ปัญหา การคิดสร้างสรรค์ การสร้างนวัตกรรม การเรียนและการทำงานร่วมกันเป็นทีม การมีภาวะผู้นำ การสื่อสาร การใช้ข้อมูลและสารสนเทศ การติดต่อสื่อสารทางไกลการใช้"คอมพิวเตอร์และปัญญาประดิษฐ์ การคิดคำนวณ

1.3 เป็นกิจกรรมที่เน้นกระบวนการของการเรียนรู้โดยยึดปัญหาเป็นฐาน เพื่อการนำไปปฏิบัติ (Result-Based Learning) ส่งเสริมการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมการทำโครงการและแก้ปัญหาโจทย์ในรูปแบบต่างๆ

1.4 ส่งเสริมให้ได้แสวงหาโอกาส นำไปสู่การออกแบบ ลงมือปฏิบัติ ค้นหาคำตอบจากห้องทดลอง ห้องปฏิบัติการ จัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียนสถานประกอบการ แปลงสาธิตโรงงาน บริษัท ธุรกิจของรัฐ หรือของเอกชน เพื่อค้นหาคำตอบจากสถานที่และสถานประกอบการจริง

1.5 เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆทำให้นักเรียนและหรือครูค้นพบความรู้ใหม่ สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ และสร้างนวัตกรรมใหม่

1.6 เรียนรู้ทั่วโลกและภูมิปัญญาหลักของไทย ศึกษาทางเลือกของสังคมไทยและของโลก ที่มีความหลากหลาย

1.7 เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีเป้าหมาย (Purposeful Learning) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถสร้างอาชีพได้"

2. บทบาทของผู้สอน ต้องแสดงออกถึงพฤติกรรมดังนี้

2.1 เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการเป็นห้องเรียนแห่งความสงสัย อยากเรียนอยากรู้ อยากหาคำตอบ "Community of Inquiry" ต้องสอนน้อย แต่ให้ผู้เรียนเรียนรู้มาก

2.2 ส่งเสริมกระบวนการวิจัยให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนและกระตุ้นให้ผู้เรียนได้"ลงมือปฏิบัติกิจกรรม

2.3 กระตุ้นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการคิดสร้างสรรค์ (Creative Learning) ให้นำองค์ (ความรู้ที่มีอยู่ทุกที่ มาบูรณาการเชิงสร้างสรรค์เพื่อสร้างและพัฒนาไปสู่การผลิตนวัตกรรม (Innovation) ขึ้นมาตอบสนองความต้องการของชุมชน สังคมและประเทศ

2.4 กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการทำงานร่วมกัน (Sharing Incentive)

2.5 กระตุ้นให้ใช้"กระบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหารายบุคคลแล้ว แลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2.6 เปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอด(Transmitting) เป็นผู้ชี้แนะ (Mentoring)

2.7 จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการการพัฒนาทักษะทางสังคมคุณธรรม จริยธรรม ภาวะธรรม การสร้างเสริมสุขภาพอนามัย การเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและของโลก

2.8 กระตุ้นให้ผู้เรียนมีจิตสาธารณะยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง (Mindful People)

3. บทบาทของผู้เรียน แสดงออกถึงพฤติกรรมดังนี้

3.1 ผู้เรียนแต่ละคนจะไม่อยู่นิ่ง กระตือรือร้นและคิดค้นหาความรู้และคำตอบอยู่ตลอดเวลา (Active Learner)

3.2 แสดงถึงร่วมกันลงมือปฏิบัติกิจกรรม ใช้การวิเคราะห์และแก้ไขปัญหา การร่วมกันระดมความคิดสร้างสรรค์แบบกลุ่ม (Common Creating)

3.3 สามารถแสดงออกถึงการคิดนอกกรอบ (Out of the Box)

3.4 สามารถใช้ทักษะกระบวนการในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน

3.5 เกิดทักษะ ในการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองและการทำงานอย่างเป็นระบบ

3.6 ใช้ทักษะการสื่อสารการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำเสนอผลการเรียนมาอภิปรายแลกเปลี่ยนในชั้นเรียน

3.7 มีความสามารถในการรังสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆที่เป็นประโยชน์(หรือสนองต่อความต้องการของชุมชน สังคม หรือประเทศชาติ

3.8 แสดงถึงคุณลักษณะมีจิตสำนึกสาธารณะ และมีคุณธรรม จริยธรรม ความดีงาม

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2557:1-2) ได้แสดงความสำคัญของการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ และหลักการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ว่าควรประกอบด้วยการเรียนรู้ 4 ลักษณะได้แก่

1. การเรียนรู้ (Learning to Know)
2. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง (Learning to do)
3. การเรียนรู้เพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกัน (Learning to Live Together)
4. การเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to Be)

เจริญ ภูวิจิตร (2560:1-9) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า "การให้การศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 ต้องเปลี่ยนแปลงทัศนะ (Perspectives) จากกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิม (Tradition Paradigm) ไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ที่ให้โลกของผู้เรียนและโลกความเป็นจริงเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไปไกลกว่าการได้รับความรู้แบบง่ายๆ ไปสู่การเน้นพัฒนาทักษะและทัศนคติ ทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะองค์การ ทัศนคติเชิงบวก ความเคารพตนเอง นวัตกรรมความคิดสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะและค่านิยมทางเทคโนโลยี ความเชื่อมั่นตนเอง ความยืดหยุ่น การจงใจตนเอง และความตระหนักในสภาพแวดล้อม และเหนืออื่นใด คือความสามารถใช้ความรู้อย่างสร้างสรรค์ (The Ability to Handle Knowledge Effectively in order to Use It Creatively) ถือเป็นทักษะที่สำคัญจำเป็นสำหรับการเป็นผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ถือเป็นสิ่งที่ท้าทาย ในการที่จะพัฒนาผู้เรียนในอนาคต สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พุทธศักราช 2552-2561) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ที่มี

บทบาทสำคัญในการเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง สามารถดึงดูดคนเก่ง คนดี มีใจรักวิชาชีพครูและสามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพและในขณะเดียวกันสามารถพัฒนาตนเองและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง”

สรุปว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในยุคการศึกษาไทย ให้นำไปสู่ไทยแลนด์ (4.0) ให้กับผู้เรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องมีลักษณะที่ทำให้ผู้เรียนแต่ละคนไม่อยู่นิ่ง กระตือรือร้นและคิดค้นหาความรู้และคำตอบอยู่ตลอดเวลา เป็นระบบการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learner) ตามแนวการจัดการเรียนแบบเชิงรุก (Active Learning) โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และส่งผลทำให้เกิดคำว่า Work-based Learning หรือ Work-integrated Learning หรือ Site-based Learning จะเป็นผลทำให้นักเรียนและครูค้นพบความรู้ใหม่ สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ และสร้างนวัตกรรมใหม่ได้ และจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องการจัดการเรียนรู้เชิงรุก(Active Learning)เป็นแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ เทคนิควิธีที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในชั้นเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงสรุปความรู้ได้ด้วยประยุกต์ใช้ในชีวิตเน้นพัฒนาการคิดในระดับสูงได้แก่การคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ สร้างสรรค์และการแก้ปัญหาโดยเน้นกระบวนการทำงานร่วมกันสำหรับวิธีการสอนนั้นมีหลากหลายวิธีที่ครูสามารถประยุกต์มาใช้สอนได้โดยหัวใจหลักของการสอนคือครูเปลี่ยนบทบาทจากผู้บรรยายมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกและนักเรียนเปลี่ยนบทบาทจากผู้รับข้อมูลมาเป็นผู้ลงมือปฏิบัติจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพัฒนาคุณภาพของครูผู้สอนเพื่อให้เข้ากับบริบทโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงผ่านระบบการศึกษาแห่งศตวรรษที่ 21

2.4 บริบทพื้นที่วิจัย

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตั้งอยู่เลขที่ ถนนมิตรภาพ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น (อยู่ในบริเวณโรงเรียนชุมชนบ้านไผ่ยิ่งยงอุทิศ) เป็นหน่วยงานระดับเขตพื้นที่การศึกษา จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2546 โดยการรวม 3 หน่วยงานเข้าด้วยกัน ได้แก่ ศึกษาธิการอำเภอ สำนักงานประถมศึกษาอำเภอ สำนักงานประถมกิ่งอำเภอ โรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่ 6 อำเภอ ได้แก่ “อำเภอนบพ อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อยอำเภอโคกโพธิ์ไชย”

สำนักงาน ตั้งอยู่ภายในบริเวณ โรงเรียนชุมชนบ้านไผ่ยิ่งยงอุทิศ อาคารที่ทางหลักมี 2 หลัง ได้แก่ อาคาร 1 ลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น หลังคาทรงจั่ว ก่อสร้างเมื่อปี พุทธศักราช 2559 และอาคารแบบ 205 มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอเมือง	จังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอพล	จังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอกุดรัง	จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอแก้งคร้อ	จังหวัดชัยภูมิ

ภาพที่ 30 : แผนที่แสดงที่ตั้ง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 บริหารงานภายใต้โครงสร้าง การ บริหารการศึกษา ประจําสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ชั้นพื้นฐานระดับประถมศึกษา 10 กลุ่ม งาน ดังนี้ “กลุ่มงานที่หนึ่ง กลุ่มอํานวยการสอง กลุ่มนโยบายและแผน กลุ่มงานที่สาม กลุ่มส่งเสริม การศึกษาทางไกล เทคโนโลยีสารสนเทศ กลุ่มงานที่สี่ กลุ่มบริหารงานการเงินละสินทรัพย์ กลุ่มงานที่ ห้า กลุ่มบริหารงานบุคคล กลุ่มงานที่หก กลุ่มพัฒนาครูและบุคลากร กลุ่มงานที่เจ็ด กลุ่มนิเทศติดตาม และประเมินผลฯ กลุ่มงานที่แปด กลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา กลุ่มงานที่เก้า หน่วยตรวจสอบ ภายใน และกลุ่มงานที่สิบ กลุ่มกฎหมายและคดี”

ภาพที่ 31 : ป้ายแสดงที่ตั้ง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเขต 2

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 มี 9 หน่วยงานหรือ 9 กลุ่มงาน/หน่วยในสังกัดที่ขึ้นตรง สพป. ขอนแก่น เขต 2

ภาพที่ 32 : อาคารที่ตั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเขต 2

ตารางแสดงรายละเอียดข้อมูลพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาของแก่น เขต 2

ที่	รายการด้านกลุ่มงานและหน่วยงาน	จำนวน
1.	กลุ่มงาน/หน่วยในสังกัด สพป.	9 กลุ่ม/หน่วย
2.	สถานศึกษาในสังกัด	208 โรงเรียน
	2.1 โรงเรียนขนาดเล็ก (นักเรียน 1-120 คน)	146 โรงเรียน
	2.2 โรงเรียนขนาดกลาง นักเรียน 121 – 600 คน)	60 โรงเรียน
	2.3 โรงเรียนขนาดใหญ่ (นักเรียน 601-1,500 คน)	2 โรงเรียน
3.	โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา	49 โรงเรียน
4.	ศูนย์เครือข่ายสถานศึกษา	23 ศูนย์
		เครือข่าย
5.	ห้องเรียน (สพฐ.)	1,948
		ห้องเรียน
	รวม	2,345

รายการด้านนักเรียนและกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน

6.	นักเรียนในสังกัดทั้งหมด (ข้อมูล 10 มิ.ย.60)	21,836 คน
	6.1 ก่อนประถมศึกษา (อบ.1-อบ.3)	5,118 คน
	6.2 ประถมศึกษา	14,173 คน
	6.3 มัธยมศึกษาตอนต้น	2,545 คน
7.	นักเรียนพิการเรียนร่วมกับเด็กปกติ	1,321 คน
8.	นักเรียนด้อยโอกาสเรียนร่วมกับเด็กปกติ	19,451 คน

9.	ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา/ลูกจ้าง ใน สพป.	80 คน
	9.1 ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา	1 คน
	9.2 รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา	7 คน
	9.3 ศึกษาพิเศษ	16 คน
	9.4 บุคลากรทางการศึกษาอื่นตามมาตรา 38 ค (2)	43 คน
	9.5 ลูกจ้างประจำ	2 คน
	9.6 ลูกจ้างชั่วคราว	10 คน
	9.7 พนักงานราชการ/ครูพี่เลี้ยง	1 คน
10.	ข้าราชการครู/พนักงานราชการ/อัตราจ้างที่ปฏิบัติงานจริงในสถานศึกษา (ณ วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2561)	2,023 คน
	10.1 ผู้อำนวยการโรงเรียน	172 คน
	10.2 รองผู้อำนวยการโรงเรียน	1 คน
	10.3 ครูผู้สอน	1,212 คน
	10.4 ครูผู้ช่วย	103 คน
	10.5 ลูกจ้างประจำ	74 คน
	10.6 พนักงานราชการ	128 คน
	10.7 นักการภารโรง	126 คน
	10.8 ลูกจ้างปฏิบัติงานธุรการ	85 คน
	10.9 ลูกจ้างพี่เลี้ยงเด็กพิการ	122 คน
	รวม	66,287 คน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 มีโรงเรียนให้บริการกับชุมชน ใน 6 อำเภอ จำนวน 208 โรงเรียน ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตปกครองระดับตำบล 38 ตำบลครอบคลุม 424 ชุมชน และประชากร 299,019 คน

จังหวัดขอนแก่นเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีความโดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านมากมาย เช่น ศาลหลักเมืองขอนแก่น พระมหาธาตุแก่นนคร อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ พระธาตุขามแก่น หม้อ ไล่กอก กุนเชียง ข้าวเม่า ก่องข้าวและกระต๊อบข้าว หวดนึ่งข้าวเหนียว ข้าวฮางอก ปลาร้า แจ่วบอง ยาฮากไม้ พานบายศรี การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทำนา หมอลำ หนังประมอทัย แคน พิณ ซุง โปงลาง ขอลอ โหวด เป็นต้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านในเขตพื้นที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ของการวิจัยครั้งนี้ทั้ง 6 อำเภอ คือ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอ มัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย และอำเภอโคกโพธิ์ไชย มีเป็นจำนวนมากมาย แต่ที่มี ลักษณะโดดเด่นและเป็นรูปธรรมชัดเจนที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ทั้ง 6 อำเภอเหมือนกันและสามารถที่จะ

นำมาใช้เป็นกรณีศึกษาพื้นบ้านประกอบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มี 2 ประเภทดังนี้ คือ กรณีศึกษาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม และกรณีศึกษาพื้นบ้านในการทำนา

2.5 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎี คือ กลุ่มความสัมพันธ์ของแนวคิดคำนิยาม และองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้อธิบายลักษณะของปรากฏการณ์หนึ่ง และชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายหรือคาดเดาปรากฏการณ์นั้นจากคำจำกัดความข้างต้น สามารถแยกแยะความหมายของทฤษฎีได้ 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1:ทฤษฎี คือ กลุ่มของข้อความที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำงานของสิ่งต่างๆ

ประเด็นที่ 2:ทฤษฎีช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตัวแปรต่างๆ และเมื่อได้ปฏิบัติตามทฤษฎีแล้ว จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะของปรากฏการณ์หนึ่ง

ประเด็นที่ 3: ทฤษฎีอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ โดยเจาะจงไปว่าตัวแปรใดสัมพันธ์กับตัวแปรใดและมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ไมเคิล โอคชอตต์ (Michael Oakeshott, 2004: 391) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีไว้ว่า ทฤษฎีจะสะท้อนให้เห็นแนวคิด ทฤษฎีแต่ละทฤษฎีจะมีความแตกต่างกันเนื่องจากคำอธิบายที่ตั้งอยู่บนหลักปรัชญาที่ต่างกัน นั้นจึงมีการแบ่งประเภทของทฤษฎีตามรูปคำอธิบายของหลักปรัชญาต่างๆ เช่นทฤษฎีทางนิเทศศาสตร์ จะมุ่งอธิบายถึงพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์ทุกรูปแบบ ซึ่งแต่ละทฤษฎีจะอธิบายถึงพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์ และจะอธิบายในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือหลักปรัชญาของผู้สร้างทฤษฎีว่า ตัวแปรอะไรที่สามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมนั้นได้ทฤษฎีจะต้องประกอบ ด้วย องค์ประกอบหลัก ดังนี้

1. แนวความคิด (Concept)
2. ข้อเสนอหรือข้อสมมติฐาน (Proposition or Hypothesis)
3. เหตุการณ์ (Contingency) ที่มีกระบวนการพิสูจน์จากข้อเสนอหรือข้อสมมติฐาน

ทฤษฎีมีหน้าที่ ดังนี้

1. จัดและสรุปข้อเท็จจริงต่างๆ
2. เน้นความสำคัญของตัวแปร
3. ขยายความหรือตีความเหตุการณ์
4. ช่วยในการสังเกตเหตุการณ์ต่างๆ ว่าเกิดอะไรขึ้นและเกิดขึ้นได้อย่างไร
5. ทำนาย หรือคาดเดาเกี่ยวกับผลลัพธ์ของ เหตุการณ์ต่างๆ
6. ถ่ายทอดความรู้

7. ให้คุณค่าแก่การศึกษา ก่อให้เกิดการวิจัย โดยสามารถระบุตัวแปรที่เกี่ยวข้องได้ และนำไปสู่การพัฒนาทฤษฎีใหม่

8. กำหนดปทัสถานหรือคุณสมบัติของพฤติกรรม

สุเทพ อ่วมเจริญ(2555:5) ได้เสนอรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่ของทฤษฎีไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. บรรยาย (Description) การบรรยาย เป็นการบอกเล่าเกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่หรือจัดจำแนกประเภทของความรู้ที่มีรายละเอียดตามทฤษฎี ซึ่งมีการปรับแต่งโครงสร้างด้วยการแปลความหมายของแต่ละคนที่มีความซับซ้อนของกิจกรรมที่สามารถปรับได้ โดยสรุปเป็นการจัดการและสรุปความรู้

2. ทำนาย(Prediction) การทำนายทฤษฎีสามารถทำนายเหตุการณ์ทั้งที่เหตุการณ์นั้นยังไม่เกิด ทั้งนี้อาศัยพื้นฐานหลักการอธิบายเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน บางครั้งการทำนายเป็นการทำหน้าที่อยู่เหนือความคาดหมาย

3. อธิบาย(Explanation) การอธิบายคำว่า ทำไม ไม่เพียงแต่ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ แต่ไม่ได้ให้ข้อเสนอแนะทั้งสิ่งที่ชัดเจนหรือสิ่งที่แฝงอยู่ที่เป็นเหตุผลในสัมพันธภาพนั้นๆ

4. แนะนำ(Guidance) ทฤษฎีทำหน้าที่เดียวกันกับการแนะนำ ทฤษฎีช่วยนักวิจัยเลือกข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูล ทฤษฎีจึงส่งเสริมการค้นคว้าต่อเนื่อง

เคอร์ลิงเจอร์ (Kerlinger,1973: 9) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า หน้าที่ของทฤษฎีมี 2 ประการ คือ

1. หน้าที่ในการอธิบาย ถือเป็นหน้าที่หลักเบื้องต้น มุ่งอธิบายให้เข้าใจเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม

2. หน้าที่ในการทำนายหรือคาดคะเน หมายถึง การคาดคะเนความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์อย่างน้อยสองเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นในสถานที่หนึ่ง ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

จากข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ของทฤษฎีที่กล่าวมา สรุปได้ว่า หน้าที่ของทฤษฎี คือ

1. การบรรยาย
2. การอธิบาย
3. การคาดคะเนหรือทำนาย
4. การแนะนำ

หน้าที่ของทฤษฎีหลักสูตร คือ กรอบหรือตัวช่วยอย่างหนึ่งในการกำหนด วางแผน ออกแบบหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยผู้ที่มีส่วนร่วมทางหลักสูตร และเมื่อพิจารณาแผนการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับทฤษฎีทางหลักสูตรแล้วจะพบว่า ทฤษฎีทางหลักสูตรเข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวในการกำหนดกรอบ วางแผนการศึกษาในระดับชาติ ซึ่งเป็นเครื่องมือ

สำคัญอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้ สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาแผนการศึกษาหรือพัฒนาหลักสูตรนั้น จำเป็นต้องศึกษาและวิเคราะห์ประวัติ ศาสตร์และประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทยร่วมด้วย เพราะจะเป็นเครื่องเตือนใจ และแนวทางสู่การวางแผนการศึกษาในอนาคต การศึกษาเกี่ยวกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ การปฏิรูปการศึกษา พระราชบัญญัติการศึกษา ล้วนเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรต่อไปจากการศึกษาแผนการศึกษาแห่งชาติพบว่า แผนการศึกษาแห่งชาติแบ่งออกเป็นสองช่วง คือ ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง(2475) จวบจนปัจจุบัน คือ

ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แผนการศึกษาแห่งชาติเรียกว่า โครงการศึกษา ซึ่งมีจำนวนสี่ฉบับคือ ฉบับพุทธศักราช2411 ฉบับพุทธศักราช2455 ฉบับพุทธศักราช2456 และฉบับพุทธศักราช2464 ส่วนใหญ่จะกำหนดเกี่ยวกับการจัดหลักสูตร การวัดผลและการบริหารการศึกษา ไม่ได้ระบุให้มีการจัดการศึกษา โดยคำนึงถึงองค์แห่งการศึกษา คือ ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนเพียงแค่ว่าในภาพรวม

ยุคภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้เปลี่ยนชื่อเป็น แผนการศึกษา และเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น แผนการศึกษาแห่งชาติตั้งแต่ฉบับปีพุทธศักราช 2503 เป็นต้นมา ปัจจุบันประเทศไทยมีแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติทั้งหมด 11 ฉบับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พุทธศักราช2475นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการกำหนดนโยบายแบบกว้าง ไม่ลงลึกในรายละเอียด ผู้ที่จะปฏิบัติควรจะต้องมีการอาศัยบทบัญญัติในทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาประกอบด้วย แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับปีพุทธศักราช2475 และฉบับปีพุทธศักราช 2479 กล่าวถึงองค์สาม คือเรื่องจริยศึกษา เป็นการอบรมศีลธรรมอันดีงาม พุทธิศึกษา ให้ปัญญา ความรู้ พลศึกษา เป็นการฝึกให้เป็นผู้ที่มีร่างกายสมบูรณ์ ส่วนแผนการศึกษาฉบับปีพุทธศักราช 2494และฉบับปีพุทธศักราช2503 จะกล่าวถึงองค์สี่ คือ “พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา” แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับปีพุทธศักราช 2520 ได้มีการจัดระบบการศึกษาใหม่เป็น “6:3:3” คือระบบการศึกษาในแบบปัจจุบัน และในปัจจุบันที่เน้นเรื่องทักษะของผู้เรียนในศตวรรษที่21ที่ผู้เรียนต้องมี 3R+7C ในส่วนของ 3R คือ “การอ่านออก (Reading) การเขียนได้ (Writing) และการคิดเลขเป็น (Arithmetics)” แผนการศึกษาฉบับปีพุทธศักราช2520 หมวดที่3 เรื่องระบบการศึกษา ในข้อ 31 ได้มีการกำหนดไว้ตั้งแต่ยุคนั้นแล้วเช่นกัน มีเนื้อความที่ว่า “การศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถขั้นพื้นฐาน และให้คงสภาพอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ มีความสามารถประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและความสามารถได้ และสามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข”

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ ปีพุทธศักราช 2545-2559 เน้นว่าครูต้องสอนให้ผู้เรียนเก่ง ดีและมีสุข เนื่องจากสภาวะวิกฤติทางการเมืองการปกครอง การเปลี่ยนรัฐบาล นำมาซึ่งผลของการ

เปลี่ยนแปลงข้อความสำคัญในแผนพัฒนาการศึกษาระดับชาติ ทำให้เกิดแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง ปีพุทธศักราช 2552-2559 โดยแผนระยะยาวของฉบับ ปีพุทธศักราช 2545-2559 ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติ(พ.ร.บ.)การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 จึงให้คงปรัชญาหลัก เจตนารมณ์ และวัตถุประสงค์ของฉบับเดิมไว้ แล้วปรับปรุงในส่วนของเป้าหมาย นโยบาย และกรอบ การดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

ด้านปรัชญาหลักและกรอบแนวคิด ให้ยึดหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ด้านเจตนารมณ์ของ แผน

1. พัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้
2. พัฒนาสังคมให้เป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคม สมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

สำหรับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปีพุทธศักราช 2555-2559 จัดขึ้นภายใต้ กรอบทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พุทธศักราช 2555-2559 และ สอดคล้องเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มีการกำหนดยุทธศาสตร์ 5 ประเด็นที่ครอบคลุมทั้งการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานผู้เรียน ครู คณาจารย์ บุคลากรทางการ ศึกษาและสถานศึกษา เสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันของประเทศ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา ขยาย โอกาสการศึกษาและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต แผนการศึกษาฉบับนี้เน้นการนำแผนไปสู่การ ปฏิบัติ เน้นเป้าหมาย 3 ด้าน คือ “การพัฒนาคุณภาพการศึกษา การขยายโอกาสทางการศึกษา และ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษา” ปัจจุบันประเทศไทยกำลังใช้แผนการ ศึกษาแห่งชาติ ฉบับใหม่ คือ ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2560 - 2579 เป็นแผนงานหลักในการจัด การศึกษาของชาติ เป็นตัวกำหนดทิศทาง และขอบเขตของการศึกษาในช่วงระยะเวลาที่กำหนด ซึ่ง เปรียบได้ว่าเป็นหลักสูตรของชาติประเภทหนึ่ง มีการกำหนดปรัชญาหลักและกรอบแนวคิด เจตนารมณ์ วัตถุประสงค์ แนวนโยบาย เป้าหมายและกรอบการดำเนินงาน การบริหารสู่การปฏิบัติ จะเห็นได้ว่าในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาตินั้นก็ต้องอาศัยหลักทางทฤษฎี ทฤษฎีทางหลักสูตร ปรัชญา บริบทความต้องการทางสังคม ประวัติศาสตร์ ภูมิหลังมาเป็นตัวกำหนดอนาคตของชาติ คือ ต้องมีการวางแผน (Planning) การออกแบบ(Design) การจัดการ(Organize) และการประเมิน (Evaluation) ในการออกแบบและพัฒนาหลักสูตรจึงจำเป็นต้องศึกษาแผนการศึกษาแห่งชาติร่วม ด้วย เพราะจะช่วยให้มองเห็นพัฒนาการทางการศึกษาเป็นสำคัญ นับว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน พัฒนาประเทศที่สำคัญ ทฤษฎีหลักสูตรเป็นทฤษฎีสำคัญซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำหลักสูตร การศึกษา มีทฤษฎีหลักสูตรทางการศึกษามากมายหลายทฤษฎีที่นักการศึกษาได้กำหนดเป็นแนวทาง ไว้ สรุปได้ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นวิชาและเนื้อหาวิชา ยึดหลักสัจนิยม (Perennialism) และสาระนิยม (Essentialism)
2. หลักสูตรเป็นประสบการณ์ ยึดหลักก้าวหน้านิยม (Progressivism)
3. หลักสูตรเป็นจุดประสงค์
4. หลักสูตรเป็นแผนการ
5. หลักสูตรเป็นระบบการผลิต

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2560: ฉ-ช) ได้กำหนด วิสัยทัศน์ จุดมุ่งหมาย เป้าหมาย ตัวชี้วัด และยุทธศาสตร์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ ไว้ ดังนี้

วิสัยทัศน์ (Vision) “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลก ศตวรรษที่ 21”

วัตถุประสงค์ 4 ประการ

1. เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณลักษณะที่ทักษะและสมรรถนะที่สอดคล้องกับบทบาทของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และยุทธศาสตร์ชาติ
3. เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รัก สามัคคี และร่วมมือผนึกกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
4. เพื่อนำประเทศไทยก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลาง และความเหลื่อมล้ำภายในประเทศลดลง

จุดมุ่งหมาย

ในการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติได้วางเป้าหมายไว้ 2 ด้าน คือ

เป้าหมายด้านผู้เรียน (Learner Aspirations) โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (3Rs8Cs) ประกอบด้วย ทักษะและคุณลักษณะต่อไปนี้

3Rs ได้แก่ การอ่านออก (Reading) การเขียนได้ (Writing) และการคิดเลขเป็น (Arithmetics)

8Cs ได้แก่ ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem Solving) ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity

and Innovation) ทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ (Cross – cultural Understanding) ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ (Collaboration, Teamwork and Leadership) ทักษะด้านการสื่อสาร สารสนเทศ และการรู้เท่าทันสื่อ (Communications, Information and Media Literacy) ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Computing and ICT Literacy) ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้ (Career and Learning Skills) และความมีเมตตา กรุณา มีวินัย คุณธรรม จริยธรรม (Compassion) เป้าหมายของการจัดการศึกษา (Aspirations) 5 ประการ ซึ่งมีตัวชี้วัดเพื่อการบรรลุเป้าหมาย 53 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย เป้าหมายและตัวชี้วัดที่สำคัญ ดังนี้

1. ประชากรทุกคนเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพและมีมาตรฐานอย่างทั่วถึง (Access) มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ประชากรกลุ่มอายุ 6 - 14 ปีทุกคนได้เข้าเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น หรือเทียบเท่าที่รัฐต้องจัดให้ฟรี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ผู้เรียนพิการได้รับการพัฒนาสมรรถภาพหรือบริการทางการศึกษาที่เหมาะสมทุกคน และประชากรวัยแรงงานมีการศึกษาเฉลี่ยเพิ่มขึ้น

2. ผู้เรียนทุกคน ทุกกลุ่มเป้าหมายได้รับบริการการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานอย่างเท่าเทียม (Equity) มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกคนได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการศึกษา 15 ปี

3. ระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ สามารถพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุขีดความสามารถเต็มตามศักยภาพ (Quality) มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น นักเรียนมีคะแนนผลการทดสอบทางการศึกษาระดับชาตินี้ขั้นพื้นฐาน (O-NET) แต่ละวิชาผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 50 ขึ้นไปเพิ่มขึ้น และคะแนนเฉลี่ยผลการทดสอบโครงการประเมินผลนักเรียนร่วมกับนานาชาติ (Programme for International Student Assessment: PISA) ของนักเรียนอายุ 15 ปีสูงขึ้น

4. ระบบการบริหารจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ เพื่อการลงทุนทางการศึกษาที่คุ้มค่าและบรรลุเป้าหมาย (Efficiency) มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ร้อยละของสถานศึกษาขนาดเล็กที่ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมินคุณภาพภายนอกลดลง มีระบบการบริหารงานบุคคล ครู และบุคลากรทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน รวมทั้งมีกลไกส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษา เป็นต้น

5. ระบบการศึกษาที่สนองตอบและก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เป็นพลวัตและบริบทที่เปลี่ยนแปลง (Relevancy) มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น อันดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศด้านการศึกษาดีขึ้น สัดส่วนผู้เรียนอาชีวศึกษาสูงขึ้นเมื่อเทียบกับผู้เรียนสามัญศึกษา และจำนวนสถาบันอุดมศึกษาที่ติดอันดับ 200 อันดับแรกของโลกเพิ่มขึ้น

ในงานวิจัยนี้ ผู้ทำการวิจัยจะใช้ทฤษฎี 4 ทฤษฎี ดังนี้ คือ

2.5.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวคอนสตรัคติวิซึม

1. ทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist Theory) เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการสร้างความรู้ ได้มีการเปลี่ยนจากเดิมที่เน้นการศึกษาปัจจัยภายนอกมาเป็นสิ่งเร้าภายในซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจ หรือกระบวนการรู้คิดกระบวนการคิด (Cognitive processes) ที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ จากผล การศึกษาพบว่าปัจจัยภายในมีส่วนช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและความรู้เดิมมีส่วน เกี่ยวข้องและเสริมสร้างความเข้าใจของผู้เรียนแนวคิดของทฤษฎีคอนสตรัคติวิซึม (Constructivism) หรือ เรียกชื่อแตกต่างกันไป ได้แก่ สร้างสรรค์ความรู้นิยม หรือสร้างสรรค์ความรู้นิยม หรือการสร้าง ความรู้ (โครงการพัฒนากระบวนการเรียนรู้, 2544)

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคอนสตรัคติวิซึม สรุปเป็นสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ความรู้ของบุคคลใดคือโครงสร้างทางปัญญาของบุคคลนั้นที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ใน การคลี่คลายสถานการณ์ที่เป็นปัญหาและสามารถนำไปใช้เป็นฐานในการแก้ปัญหาหรืออธิบาย สถานการณ์อื่นๆ ได้

2. นักเรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยวิธีการที่ต่างๆ กัน โดยอาศัยประสบการณ์และโครงสร้าง ทางปัญญาที่มีอยู่เดิมความสนใจและแรงจูงใจภายในตนเองเป็นจุดเริ่มต้น

3. ครูมีหน้าที่จัดการให้นักเรียนได้ปรับขยายโครงสร้างทางปัญญาของนักเรียนเองภายใต้ ข้อสมมติฐานต่อไปนี้

3.1 สถานการณ์ที่เป็นปัญหาและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดความขัดแย้งทางปัญญา

3.2 ความขัดแย้งทางปัญญาเป็นแรงจูงใจภายในให้เกิดกิจกรรมการไตร่ตรองเพื่อขจัด ความขัดแย้งนั้น Dewey ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะการไตร่ตรอง (Reflection) เป็นการพิจารณา อย่างรอบคอบกิจกรรมการไตร่ตรองจะเริ่มต้นด้วยสถานการณ์ที่เป็นปัญหา นำสงสัย งงวย ยุ่งยาก ซ้ำซ้อน เรียกว่า สถานการณ์ก่อนไตร่ตรองและจะจบลงด้วยความแจ่มชัดที่สามารถอธิบาย สถานการณ์ดังกล่าว สามารถแก้ปัญหาได้ตลอดจนได้เรียนรู้และพึงพอใจกับผลที่ได้รับ

3.3 การไตร่ตรองบนฐานแห่งประสบการณ์และโครงสร้างทางปัญญาที่มีอยู่เดิมภายใต้ การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกระตุ้นให้มีการสร้างโครงสร้างใหม่ทางปัญญา

จากแนวคิดข้างต้นนี้ กระบวนการเรียนการสอนในแนวคอนสตรัคติวิซึมจึงมัก เป็นไปในแบบที่ให้นักเรียนสร้างความรู้จากการช่วยกันแก้ปัญหา (Cooperative problem solving) กระบวนการเรียนการสอนจะเริ่มต้นด้วยปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางปัญญา (Cognitive conflict) นั่นคือประสบการณ์และโครงสร้างทางปัญญาที่มีอยู่เดิมไม่สามารถจัดการแก้ปัญหานั้นได้ลง ตัวพอดีเหมือนปัญหาที่เคยแก้มาแล้วต้องมีการคิดค้นเพิ่มเติมที่เรียกว่า “การปรับโครงสร้าง” หรือ “การสร้างโครงสร้างใหม่” ทางปัญญา (Cognitive restructuring) โดยการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้

ถกเถียงปัญหา ชักค้ำจนกระทั่งหาเหตุผลหรือหลักฐานในเชิงประจักษ์มาจัดความขัดแย้งทางปัญญาภายในตนเอง และระหว่างบุคคลได้ (ไพจิตร, 2543) แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิม

จากแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิมที่เป็นรากฐานสำคัญซึ่งปรากฏจากรายงานของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาคือ Jean Piaget ชาวสวิส และ Lev Vygotsky ชาวรัสเซีย ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ Cognitive Constructivism และ Social Constructivism ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. Cognitive Constructivism มีพื้นฐานมาจากแนวคิดของPiagetแนวคิดของทฤษฎีนี้เน้นผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ โดยเป็นผู้สร้างความรู้ โดยการลงมือกระทำ Piaget เชื่อว่าถ้าผู้เรียนถูกกระตุ้นด้วยปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางปัญญา (Cognitive conflict) หรือเรียกว่าเกิดการเสียสมดุลทางปัญญา(Disequilibrium)ผู้เรียนต้องพยายามปรับโครงสร้างทางปัญญา (Cognitive structuring)ให้เข้าสู่ภาวะสมดุล(Equilibrium) โดยวิธีการดูดซึม (Assimilation)ได้แก่การรับข้อมูลใหม่จากสิ่งแวดล้อมเข้าไปไว้ในโครงสร้างทางปัญญา และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางปัญญา (Accomodation)คือการเชื่อมโยงโครงสร้างทางปัญญาเดิม หรือความรู้เดิมที่มีมากก่อนกับข้อมูลข่าวสารใหม่จนกระทั่งผู้เรียนสามารถปรับโครงสร้างทางปัญญาเข้าสู่สภาพสมดุลหรือสามารถที่จะสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาได้ หรือเกิดการเรียนรู้ขึ้นเอง

2. Social Constructivismเป็นทฤษฎีที่มีรากฐานมาจากVygotsky ซึ่งมีแนวคิดที่สำคัญที่ว่า "ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาด้านพุทธิปัญญา"รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพในการพัฒนาด้านพุทธิปัญญาที่อาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับช่วงของการพัฒนาที่เรียกว่า Zone of Proximal Development ถ้าผู้เรียนอยู่ต่ำกว่าZone of Proximal Development จำเป็นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลือในการเรียนรู้ ที่เรียกว่าScaffoldingและVygotskyเชื่อว่าผู้เรียนสร้างความรู้โดยผ่านทางกรมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นได้แก่ เด็ก กับ ผู้ใหญ่ พ่อแม่ ครูและเพื่อนในขณะที่เด็กอยู่ในบริบทของสังคมและวัฒนธรรม (Sociocultural context)

2. สิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ตามแนวคอนสตรัคติวิซิม

ต่อไปนี้จะนำเสนอสรุปแนวคิดของทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิม โดยเน้นเกี่ยวกับลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning are active)ความสำคัญของการเรียนตามแนวทฤษฎี คอนสตรัคติวิซิมเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนบูรณาการข้อมูลใหม่กับประสบการณ์ที่มีมาก่อนหรือความรู้เดิมของผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้แนวคิดที่หลากหลายเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น (Multiple perspective are valued and necessary)ตามแนวทางทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิม กล่าวได้ว่า ผู้เรียนจะต้องสร้างแนวคิดของตนเองแนวคิดนี้จำเป็นต้องประกอบด้วยแนวคิดที่

หลากหลายและ กว้างขวางอาจมาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ โดยที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ เช่น ครู กลุ่มเพื่อนนักเขียน และหนังสือ เป็นต้น ทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิมส่งเสริมให้ผู้เรียนรวบรวมแนวคิดที่หลากหลายและสังเคราะห์สิ่งเหล่านี้เป็นแนวคิดที่บูรณาการขึ้นมาใหม่

2. การเรียนรู้ควรสนับสนุนการร่วมมือกันไม่ใช่การแข่งขัน (Learning should support collaboration , not competition)จากการแลกเปลี่ยนแนวคิดที่หลากหลายนั้นหมายถึงการร่วมมือในระหว่างที่มีการร่วมมือผู้เรียนต้องมีการสนทนากับคนอื่นๆเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังเรียนรู้ กระบวนการนี้คือการร่วมมือและแลกเปลี่ยน หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งเป็นการทำให้ผู้เรียนตกผลึกและกลั่นกรองสิ่งที่สร้างขึ้นแทนความรู้ภายในสมองมาเป็นคำพูดที่ใช้ในการสนทนาที่แสดงออกมาภายนอกที่เป็นรูปธรรมและส่งเสริมการสังเคราะห์ความรู้ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้และการสร้างความหมายในการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้นสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ที่จัดให้มีการร่วมมือกันจะเป็นการส่งเสริมการสร้างความรู้ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการเรียนรู้

3. ให้ความสำคัญกับการควบคุมตนเองตามระดับของผู้เรียน (Focuses control at the learner level) ถ้าผู้เรียนลงมือกระทำในบริบทการเรียนรู้ โดยการร่วมมือกับผู้เรียนคนอื่น และผู้สอนและจำเป็นต้องควบคุมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าการที่เรียนในลักษณะที่เป็นผู้รับฟัง (Passive listening) จากการบรรยายของผู้สอนนี้แสดงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานกิจกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียน

4. นำเสนอประสบการณ์การเรียนรู้ที่ตรงกับสภาพที่เป็นจริงหรือประสบการณ์การเรียนรู้ในชีวิตจริง (Provides authenticreal-world learning experiences) ความรู้ที่ถูกแยกออกจากบริบทในสภาพจริงในระหว่างการสอนสิ่งที่เรียนเป็นสิ่งที่ไม่ใช่สภาพจริงนั้นมักจะเป็น สิ่งที่ไม่มีความหมายต่อผู้เรียนมากนักแต่สภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิมที่จัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ในสถานการณ์ต่างๆที่อยู่ในบริบทของสภาพจริงดังนั้นประสบการณ์การเรียนรู้ที่ประยุกต์ไปสู่ปัญหาในชีวิตจริง (Real world problems)จะช่วยสร้างการเชื่อมโยงที่แข็งแกร่งและส่งผลให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนไปสู่สถานการณ์ใหม่ในสภาพชีวิตจริงได้

3. การออกแบบการสอนตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิม

ข้อตกลงเบื้องต้นของการออกแบบการสอนที่มีพื้นฐานจากทฤษฎีคอนสตรัคติวิซิม

(Constructivism) Bednar etal (1991) ได้ให้ข้อตกลงไว้ดังนี้

1.การสร้างการเรียนรู้ (Learning Constructed) ความรู้จะถูกสร้างจากประสบการณ์การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างสิ่งขึ้นแทนความรู้ (Representation)ในสมองที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างขึ้น

2. การแปลความหมายของแต่ละคน (Interpretation personal) การเรียนรู้เป็นการแปลความหมายตามสภาพจริง (Real world) ของแต่ละคน"การเรียนรู้เป็นผลจากการแปลความหมายตามประสบการณ์ของแต่ละคน

3. การเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือกระทำ (Learning active) การเรียนรู้เป็นการที่ผู้เรียนได้ลงมือกระทำซึ่งเป็นการสร้างความหมายที่พัฒนาโดยอาศัยพื้นฐานของประสบการณ์

4. การเรียนรู้ที่เกิดจากการร่วมมือ (Learning Collaborative) ความหมายในการเรียนรู้เป็นการต่อรองจากแนวคิดที่หลากหลาย "การพัฒนาความคิดรวบยอดของตนเอง ได้มาจากการร่วมแบ่งปันแนวคิดที่หลากหลายในกลุ่มและในขณะเดียวกันก็ปรับเปลี่ยนการสร้างสิ่งที่แทนความรู้ในสมอง (Knowledge representation) ที่สนองตอบต่อแนวคิดที่หลากหลายนั้น หรืออาจกล่าวได้ว่าในขณะที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการอภิปรายเสนอความคิดเห็นที่หลากหลายของแต่ละคนผู้เรียนจะมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความรู้ของตนด้วยและสร้างความหมายของตนเองขึ้นมาใหม่ซึ่งตรงกับแนวคิด Cunningham ที่กล่าวว่า "บทบาทของการศึกษา คือการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกับคนอื่นจากการร่วมแสดงแนวคิดที่หลากหลายที่จะทำให้เกิดปัญหาเฉพาะและนำไปสู่การเลือกจุดหรือสถานการณ์ที่พวกเขาจะยอมรับในระหว่างกัน"

5. การเรียนรู้ที่เหมาะสม (Learning Situated) ควรเกิดขึ้นในสภาพชั้นเรียนจริง (Situating or anchored) " การเรียนรู้ต้องเหมาะสมกับบริบทของสภาพจริงหรือสะท้อนบริบทที่เป็นสภาพจริง"

6. การทดสอบเชิงการบูรณาการ (Testing Integrated) การทดสอบควรจะเป็นการบูรณาการเข้ากับภารกิจการเรียน (Task) "ไม่ควรเป็นกิจกรรมที่แยกออกจากบริบทการเรียนรู้อื่นๆ" การวัดการเรียนรู้เป็นวิธีการที่ผู้เรียนใช้โครงสร้างความรู้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้เกิดการคิดในเนื้อหาการเรียนรู้ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2562: ออนไลน์)

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีนี้มาใช้วิเคราะห์ในงานวิจัย เพราะเกี่ยวข้องกับเนื้อหาการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการบูรณาการกับภูมิปัญญาที่มีคุณค่ามาบูรณาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

5.2 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ของนักมานุษยวิทยารุ่นเก่าๆ มักจะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์สืบย้อนเป็นส่วนใหญ่อีกมาในช่วงกลางของศตวรรษที่ 20 การศึกษาวัฒนธรรมได้ขยายขอบข่ายไปมากเพราะเกิดแนวคิดใหม่ๆ ขึ้นมากมายวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ก็ได้แตกแขนงไปมากมายเช่นกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านมานุษยวิทยารุ่นนั้นได้เกิดแนวคิดและวิธีการศึกษาใหม่ๆ ขึ้นหลายแนวคิด "แนวทางศึกษาวัฒนธรรมแบบใหม่" ได้เกิดขึ้นในช่วงนี้นั้นก็คือศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมในรูปแบบบูรณาการ (Integration) ซึ่งจะต้องศึกษาหน้าที่ของโครงสร้างของสังคมทุกๆ โครงสร้างในขณะเดียวกันให้สัมพันธ์กันจึงจะเข้าใจสังคมหนึ่งๆ ได้อย่างลึกซึ้งและถ่องแท้เพราะสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบขึ้นด้วย โครงสร้างต่างๆ โครงสร้างของสังคมก็คือส่วนประกอบของ

สังคมนั่นเอง แต่ละโครงสร้างจะทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กัน ถ้าขาดโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งสังคมก็จะล้มหรือล่มสลายหรือหากโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งทรุดโทรม หรือ เสื่อมสลายลงโครงสร้างนั้นก็ทำหน้าที่ไม่ได้ดีจะเป็นผลตกกระทบไปถึงโครงสร้างอื่นๆ เป็นลูกโซ่ สุดท้ายจะทำให้สังคมนั้นเสื่อมทรามหรือล่มสลายลงไป แต่ในความเป็นจริงแล้วสังคมจะไม่เคยล่มสลายเลย มันมีวิธีการปรับตัวของมันเองได้กล่าวคือเมื่อโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งของสังคมเกิดเสื่อมทรามลงและทำงานล้มเหลวหรือบกพร่องไปสังคมจะหยุดชะงักระยะหนึ่ง และจะมีการเยียวยารักษาหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างนั้นให้ทำหน้าที่ได้ดีดังเดิมเสียก่อน สังคมจึงจะก้าวเดินต่อไป สังคมจะมีการขยับปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่บกพร่องเสมอสังคมจึงไม่ตายแต่อาจเกิดอาการชะงักงันไปชั่วระยะเวลาหนึ่งก่อนจะก้าวเดินต่อไป ลักษณะนี้เป็นการปรับสมดุลของตัวเอง คือลักษณะการเคลื่อนไหวและไม่หยุดนิ่ง (Dynamics) ของสังคมหรือที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวที่สมดุล” (Moving Equilibrium)”(Emile Durkheim, 1951: 70)

อัลเฟรด เรดคลิฟ - บราวน์ (Alfred R. Radcliffe - Brown, 1964: 181) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การศึกษาสังคมในแนวโครงสร้างและหน้าที่สัมพันธ์นี้เป็นแนวคิดของ A.R Radcliffe-Brown นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอังกฤษ Radcliffe -Brown ได้เสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ในข้อเขียนของเขาชื่อ “On Social Structure” (1940) และในหนังสือชื่อ Structure and Function in Primitive Society สังคมเปรียบเทียบกับเหมือนอินทรีย์ซึ่งมีชีวิต มีการเกิด เจริญเติบโต อาพาธเจ็บป่วยได้ เยียวยารักษาได้ เมื่อหายแล้วก็จะก้าวเดินต่อไปได้ ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะเป็นส่วนประกอบเพื่อการคงอยู่ สังคมก็มีโครงสร้างเพื่อการดำรงตนทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคมต่างก็ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผดุงร่างกายและสังคม หากสังคมเกิดความขัดแย้งกันในโครงสร้างอันเนื่องมาจากการขัดกันในการทำหน้าที่ไม่สอดคล้องกันทำให้สังคมชะงักงัน หรือพัฒนาไปได้ช้า สังคมก็จะหาทางแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างของตนเองเพื่อดำรงอยู่หรือพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ร่างกายมนุษย์นั้นเมื่อเจ็บป่วยลงสามารถเยียวยาได้เช่นกัน อวัยวะในร่างกายบางส่วนก็สามารถปรับเปลี่ยนและแทนที่ได้แต่ก็ทำไม่ได้ทั้งหมดทุกส่วน โครงสร้างหลักๆ ไม่สามารถจะเปลี่ยนได้ เช่น ตับ ลำไส้ สมอง คนจึงตายได้ แต่สังคมไม่มีวันตายหลังจากที่ได้ปรับตัวให้พัฒนาขึ้นแล้วสังคมจะก้าวเดินต่อไปได้ในด้านของการพัฒนานั้น สังคมสามารถพัฒนาจากสังคมรูปแบบหนึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งได้ เช่น สังคมโรมันได้เปลี่ยนมาเป็นสังคมอิตาเลียนสมัยใหม่ได้ แต่ร่างกายของสิ่งมีชีวิต (Organs) ไม่สามารถพัฒนาจากสัตว์ชนิดหนึ่งเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งได้ เช่น หมูไม่สามารถจะกลายเป็นฮิปโปโปแตมส์ได้”

การทำงานไม่ประสานสอดคล้องกันของร่างกายของสิ่งมีชีวิตจะเห็นได้จากการที่ร่างกายของสิ่งมีชีวิตที่เกิดโรคร้ายไข้เจ็บจนทำหน้าที่ประสานกับอวัยวะอื่นๆ ไม่ได้ เช่นหัวใจเกิดโรคไม่สามารถจะสูบฉีดโลหิตได้ โลหิตก็ไม่ไปหล่อเลี้ยงร่างกาย ร่างกายก็ล้มเจ็บหรือตายไป ส่วนการทำงานไม่ประสานสอดคล้องกันของสังคม ทำให้สังคมชะงักงันจะเห็นได้จาก (ตัวอย่างเช่น) การที่นักการเมืองไม่ทำ

หน้าที่ที่พึงทำ นักการเมืองโง่งบ้านเมือง นักการเมืองทะเลาะเบาะแว้งไม่ทำงานทำให้เศรษฐกิจตกต่ำลง คนยากจนลง ไม่มีงานทำ เด็กๆ ไม่ได้รับการศึกษาประชาชนหันไปพึ่งไสยศาสตร์ สุดท้ายก็จะเลือกผู้แทนที่แจกของแจกเงินเข้ามาบริหารบ้านเมืองอีก บ้านเมืองก็จะเสื่อมทรามลง จนในที่สุดก็เกิดการปฏิวัติรัฐประหารขับไล่่นักการเมืองเลวๆ ออกไป เปลี่ยนผู้บริหารบ้านเมืองเสียใหม่เพื่อให้บ้านเมืองพัฒนาต่อไปได้ สังคมจึงไม่ล่มสลายลงไป สังคมอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบใหม่ที่คนในสังคมปรารถนา นี่คือตัวอย่างที่สามารถอธิบายแนวคิดของ Radcliffe-Brown การศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมในเชิงความสัมพันธ์ของหน้าที่ตามโครงสร้างของสังคมของ Radcliffe-Brown นี้ในทางวิชาการมานุษยวิทยาเรียกว่า “Holistic” ซึ่งเป็นการมองสังคมที่เดียวทุกโครงสร้างเพื่อความเข้าใจสังคมทั้งสังคม Radcliffe- Brown เชื่อว่า การศึกษาเฉพาะโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งเพียงโครงสร้างเดียวไม่สามารถจะเข้าใจโครงสร้างนั้น ๆ ได้เช่นถ้าจะศึกษาโครงสร้างทางการปกครองของสังคมไทย ก็ต้องศึกษาระบบค่านิยมเศรษฐกิจ ศาสนา การศึกษา ครอบครัว และเครือญาติของสังคมไทยด้วยเพราะทุก ๆ ระบบดังกล่าวมานั้นมีผลต่อโครงสร้างทางการปกครองทั้งสิ้น

จะเห็นได้ว่าเมื่อพูดถึงโครงสร้างก็ต้องพูดถึงหน้าที่ของโครงสร้างควบคู่กันไป เพราะโครงสร้างต้องทำหน้าที่เสมอ โครงสร้างก็คือสถาบันของสังคม โบรมิสลอร์ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) นักหน้าที่นิยมกล่าวว่าเกิดมาจากความจำเป็นพื้นฐานของมวลมนุษย์เอง ดังนั้นสถาบันหรือโครงสร้างทางสังคมจึงต้องทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นในการขบถายทางเพศ และสถาบันเศรษฐกิจทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการอาหารเพื่อการเจริญเติบโตของร่างกายมนุษย์ ความแตกต่างระหว่าง Malinowski กับ Radcliffe- Brown อยู่ที่ Malinowski เน้นการทำหน้าที่ของแต่ละโครงสร้างของสังคมว่ามันตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิกในสังคมอย่างไร Malinowski สนใจในแง่พฤติกรรมของคนมากกว่าในแง่ของสังคมส่วน Radcliffe- Brown เน้นการมองที่โครงสร้างและมองต่อไปถึงความสัมพันธ์ทุกส่วนของโครงสร้างในแง่บวก เขาสนใจในสถาบันสังคมมากกว่าพฤติกรรมส่วนบุคคล โดยสรุปแล้ว Malinowski มุ่งศึกษาวัฒนธรรม และ Radcliffe- Brown มุ่งศึกษาสังคมงานเด่นของ Malinowski คือ Argonauts of the Western Pacific พิมพ์เผยแพร่เมื่อปีพุทธศักราช 1922 เป็นการศึกษาหมู่เกาะ Torrands และเกาะอื่นๆ ในแถบนี้ในทางด้านเศรษฐกิจ ศาสนา และไสยศาสตร์ (Magic) และด้านอื่นๆ ส่วนงานทางด้าน Structural -Functionalism ของ Radcliffe- Brown คือ The Andaman Islanders เป็นการดูระบบศาสนา ไสยศาสตร์และพิธีกรรมทานองนี้ของชาวเกาะ Andaman พิมพ์เมื่อปี 1922 เช่นกัน

นอกจากปราชญ์สองคนที่กล่าว ทางสำนักฝรั่งเศสยังมีสำนักสังคมวิทยาชื่อดังอีกคน คือ Emile Durkheim ซึ่งเห็นพ้องกับทฤษฎี Structural-Functionalism Durkheim แสดงออกถึงแนวคิดของเขาในหนังสือ ชื่อ Elementary Forms of The Religious Life (1961) โดยศึกษาจากเผ่า Australian Aborigines เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องที่มาของศาสนาขอมมนุษย์เขาสรุปว่า ศาสนาเริ่มต้นมาจาก

ลัทธิ Totemism การนิยมบูชาต้นไม้และสัตว์เสมอด้วย God ของตนเองสาเหตุที่นิยมนับถือต้นไม้และสัตว์ก็เพื่อจะใช้เป็นเครื่องบ่งกลุ่ม บ่งเผ่า ให้คนรู้จักนับถือ และสำนึกถึงความสำคัญของเผ่า เพื่อกลุ่มหรือเผ่าจะได้อยู่ยั่งยืนต่อไปในสังคม Durkheim เริ่มพิมพ์เรื่องนี้ในปี 1915 ขณะนี้มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วนอกจากนี้ Durkheim ยังสนใจหน้าที่ของสถาบันสังคมเป็นอย่างมาก เขาคิดว่าทุก ๆ สถาบันจะต้องมีหน้าที่ของมันเสมอ เช่น ศาสนาทำหน้าที่ผ่อนคลาญปัญหาทางใจ ระบบศาสนาบางระบบเช่น Totemism ทำหน้าที่ผดุงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมหนึ่ง ๆ Totem จะกำหนดว่าใครอยู่เผ่าใดและไม่ให้เลือกคู่สืบเผ่าพันธุ์ในกลุ่มเดียวกันอันจะก่อให้เกิดความเสื่อมในเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ Durkheim ไม่ได้มองสังคมในเชิงราบรื่นด้วยดีแต่เพียงด้านเดียว เช่น Radcliffe- Brown มอง Durkheim มองสองด้านว่าสังคมนั้นอาจเป็นไปได้ทั้งราบรื่น และขลุกลัก ยัดแย้ง ขึ้นอยู่กับว่าสภาพของโครงสร้างทางสังคมจะเป็นอย่างไร ถ้าโครงสร้างสับสนจะส่งผลกระทบต่อบุคคลทันที เช่น ในสภาวะที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน คนจะเกิดความสับสนมาก ไม่มีอะไรจะยึดเหนี่ยว ตั้งตัวไม่ติด บางคนถึงกับฆ่าตัวตาย ในสภาวะแบบนี้ Durkheim เรียกว่า “Anomia” หรือสภาวะไร้บรรทัดฐานอย่างไรก็ตาม ทั้ง Durkheim และ Radcliffe-Brown ได้สนใจศึกษาโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมแตกต่างไปจาก Malinowski ที่เน้นสนใจเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมส่วนบุคคลมากกว่า ลูกศิษย์ของ Radcliffe-Brown หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ติดตามแนวคิดของค่าย Structural- Functionalism ได้แก่ Raymond Firth (1951) S.F.Nadel (1951) Evans-pritchard (1956) และRalph Linton (1940)

5.3 ทฤษฎีปัญหา

เจ้าของผู้เบิกทฤษฎีนี้ คือ การ์ดเนอร์ (Gardner H., 1983: 43) ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) ปีคริสต์ศักราช 1983 ได้เขียนหนังสือชื่อ “Frames of Mind : The Theory of Multiple Intelligences” ซึ่งได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง แนวคิดของเขาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับ “เชาว์ปัญญา” เป็นอย่างมาก และกลายเป็นทฤษฎีที่กำลังมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อการจัดการศึกษาและการเรียนการสอนในปัจจุบัน แนวความคิดเกี่ยวกับเชาว์ปัญญา “Intelligences” ที่มีมาแต่เดิมนั้น จำกัดอยู่ที่ความสามารถทางภาษา ความสามารถทางคณิตศาสตร์ และการคิดเชิงตรรกะหรือเชิงเหตุผลเป็นหลัก การวัดเชาว์ปัญญาของผู้เรียนจะวัดจากคะแนนที่ได้จากแบบทดสอบทางสติปัญญา คะแนนจากการวัดเชาว์ปัญญาจะเป็นตัวกำหนดเชาว์ปัญญาของบุคคลนั้นไปตลอด เพราะมีความเชื่อว่า องค์ประกอบของเชาว์ปัญญาจะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามวัยหรือประสบการณ์มากนัก แต่เป็นลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด การ์ดเนอร์ ได้นิยามศัพท์ว่าเชาว์ปัญญาไว้ว่า หมายถึงความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่างๆ หรือการสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมใน

แต่ละแห่ง รวมทั้งความสามารถในการตั้งปัญหาเพื่อจะหาคำตอบและเพิ่มพูนความรู้ เชาว์ปัญญา 8 ด้าน ตามแนวคิดของการ์เดนอร์ คือ

1. เชาว์ปัญญาด้านภาษา
2. เชาว์ปัญญาด้านคณิตศาสตร์
3. เชาว์ปัญญาด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ
4. เชาว์ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์
5. เชาว์ปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ
6. เชาว์ปัญญาด้านการสัมพันธ์กับผู้อื่น
7. เชาว์ปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง
8. เชาว์ปัญญาด้านความเข้าใจธรรมชาติ(ยนต์ ชุ่มจิต, 2544: 8)

ทฤษฎีพหุปัญญา ได้ขยายขอบเขตของความหมายของคำว่าปัญญาออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนขยายขอบเขตไปอย่างกว้างขวางเช่นกัน แนวทางการนำทฤษฎีพหุปัญญามาใช้ในการเรียนการสอนมีหลากหลายดังนี้

1. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชาว์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน ดังนั้น ในการจัดการเรียนการสอนควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่สามารถส่งเสริมเชาว์ปัญญาหลายๆ ด้าน มิใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงเชาว์ปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลายๆ ด้าน จะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพหรือความสามารถเฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

2. เนื่องจากผู้เรียนมีระดับพัฒนาการในเชาว์ปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีเชาว์ปัญญาด้านดนตรีสูงจะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็ว ต่างจากเด็กคนอื่น ๆ ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเด็กที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูง ควรต้องแตกต่างไปจากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

3. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชาว์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสานของความสามารถด้านต่างๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ (uniqueness) หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่งเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลทำให้แต่ละคนแตกต่างกัน และความแตกต่างที่หลากหลาย (diversity) นี้ สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ดังนั้น ระบบความคิดที่ว่าคนนี้โง่ ฉลาด หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้ จึงควรเปลี่ยนไป การสอนควรเน้นส่งเสริมเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตนเอง ภาควิมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง และเคารพในเอกลักษณ์ของบุคคลอื่น รวมทั้งเห็นคุณค่าและเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่นนี้ ผู้เรียนก็จะเรียนอย่าง

มีความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง เห็นคุณค่าในตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็มีความเคารพในผู้อื่น และอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

4. ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบเพื่อวัดความสามารถทางเชาว์ปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และที่สำคัญคือไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้นๆ ตามปกติ วิธีการประเมินการเรียนการสอนที่ดีควรมีการประเมินหลายๆ ด้าน และในแต่ละด้าน ควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านนั้นๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหาหรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านนั้นๆ อีกวิธีหนึ่งก็คือการให้ผู้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายๆ ด้าน หรือการให้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาหลายๆ ด้าน และสังเกตว่า ผู้เรียนเลือกใช้เชาว์ปัญญาด้านใด หรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านใด มากเพียงไร

5.4 ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

เพียเจต์และวิกทอทสกี เป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ทั้งเพียเจต์และวิกทอทสกี นับว่าเป็นนักทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มพุทธินิยม (Cognition) หรือกระบวนการรู้คิด หรือกระบวนการทางปัญญา นักคิดคนสำคัญในกลุ่มนี้ คือ อุลริช ไนส์เซอร์ (Ulrich Neisser) ได้ให้คำนิยามของคำนี้ไว้ว่า “เป็นกระบวนการรู้คิดของสมองในการปรับเปลี่ยน ลด ตัด ทอน ขยาย จัดเก็บ และใช้ข้อมูลต่างๆ ที่รับเข้ามาทางประสาทสัมผัส ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดหรือไม่เกิดจากการกระตุ้นของสิ่งเร้าภายนอกก็ได้ การรู้สึก การรับรู้ จินตนาการ การระลึกได้ การจำ การคงอยู่ การแก้ปัญหาการคิด และอื่นๆ จึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรู้คิดนี้” (สุรงค์ ไคว้ตระกูล, 2541: 208-209) และแนวคิดนี้มีความเห็นว่า “โลกนี้มีความรู้ ความจริง ซึ่งเป็นแก่นแท้แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง การศึกษาคือทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความจริง ความจริงเหล่านั้น ดังนั้นครูจึงต้องพยายามถ่ายทอดความรู้ และความจริงนี้ให้ผู้เรียน และผู้เรียนจะสามารถรับสิ่งที่ครูถ่ายทอดได้อย่างเข้าใจตามที่ครูต้องการ ทฤษฎีนี้ถือว่าสมองเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการแปลความหมายของปรากฏการณ์ เหตุการณ์ และสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ การแปลความหมายของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับ การรับรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ ความสนใจ และภูมิหลังของแต่ละคน ซึ่งมีความแตกต่างกัน การเรียนรู้ตามทฤษฎีการสร้างความรู้เป็นการบวนการใน “acting on” ไม่ใช่ “taking in” กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนจะต้องกระทำกับข้อมูล ไม่ใช่เพียงแต่รับข้อมูลเข้ามา” (Fosnot, C., 1992: 171)

การนำทฤษฎีการสร้างความรู้ไปใช้ในการเรียนการสอน สามารถทำได้หลายวิธีดังนี้

1. ตามทฤษฎีการเรียนรู้ ผลของการเรียนจะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างความรู้ และการตระหนักรู้ในกระบวนการนั้น เป้าหมายการเรียนรู้จะต้องมาจากการปฏิบัติงานจริง ครูจะต้องเป็น

2. เป้าหมายของการสอนจะเปลี่ยนจากการถ่ายทอด ให้ผู้เรียนได้รับสาระความรู้ที่แน่นอนตายตัว ไปสู่การสาธิตกระบวนการแปลและสร้างความหมายที่หลากหลาย การเรียนรู้ทักษะต่างๆ จะต้องให้มีประสิทธิภาพถึงขั้นทำได้และแก้ปัญหาได้จริง

3. ในการเรียนการสอน ผู้เรียนจะเป็นผู้มีความสำคัญในการเรียนรู้อย่างเต็มที่ ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้จัดกระทำกับข้อมูลหรือประสบการณ์ต่างๆ และจะต้องสร้างความหมายให้กับสิ่งนั้นด้วยตนเอง โดยการให้ผู้เรียนอยู่ในบริบทจริง ซึ่งอาจจะจัดเป็นกิจกรรมก็ได้

4. ในการจัดการเรียนการสอน ครูจะต้องพยายามสร้างบรรยากาศทางสังคมจริยธรรมให้เกิดขึ้น กล่าวคือ ผู้เรียนจะต้องมีโอกาสเรียนรู้ในบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม จะช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนกว้างขึ้น ชับซ้อนขึ้น และหลากหลายขึ้น

5. ในการเรียนการสอนผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้อย่างเต็มที่โดยผู้เรียนจะนำตนเองและควบคุมตนเองในการเรียนรู้ เช่น ผู้เรียนจะเลือกสิ่งที่ตนต้องการเรียนเอง ตั้งกฎระเบียบเอง และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเอง

6. ในการเรียนการสอนแบบสร้างความรู้ ครูจะมีบทบาทแตกต่างไปจากเดิม คือจากผู้ถ่ายทอดความรู้และการควบคุมการเรียนรู้ เปลี่ยนไปเป็นการให้ความร่วมมือ อำนวยความสะดวก และช่วยเหลือผู้เรียนในการเรียนรู้

7. ในด้านการประเมินผลการเรียนการสอน เนื่องจากทฤษฎีนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจและการสร้างความหมายที่แตกต่างกันของบุคคล ผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะหลากหลาย ดังนั้นการประเมินผลจึงจำเป็นต้องมีลักษณะเป็น “goal free evaluation) ซึ่งก็หมายถึงการประเมินตามจุดมุ่งหมายในลักษณะที่ยืดหยุ่นกันไปในแต่ละบุคคล หรืออาจจะใช้วิธี “socially negotiated gold” และการประเมินควรใช้วิธีหลากหลาย ซึ่งอาจจะเป็นการประเมินจากเพื่อน แฟ้มผลงาน (portfolio) รวมทั้งการประเมินตนเองด้วย(Dervies, R. and Zan, B., 1992: 1)

สรุปว่า จุดมุ่งหมาย ความหมายและความสำคัญของทฤษฎี มีประเด็นที่ศึกษาเกี่ยวกับการบูรณาการหลักสูตร

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

เชิดศักดิ์ ภัคศิริโรจน์ (2556:170-173) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการเรียนรู้เชิงรุกเรื่องทักษะกระบวนการทางคณิตศาสตร์ที่มีต่อความสามารถในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์การคิดอย่างวิจาร์ณญาณ และความเชื่อมั่นในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3” ผลการศึกษาพบว่า “ทั้งความสามารถ ในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ การคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณ และความเชื่อมั่นในตนเอง หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01”

ชลธิชา หอมฟุ้งและสมพร ร่วมสุข (2559: 1549-1563) ได้ศึกษาเรื่อง “การสอนคติชนวิทยา กับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่21ของผู้เรียนและการเสริมสร้างความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผลการศึกษาพบว่า “ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะในศตวรรษที่21ได้อย่างรอบด้านทั้งทักษะด้านการอ่าน Read) การเขียน (Write) การคิดเลข Numeracy ทักษะการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ Creative (Problem Solving Skills) ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ Critical (Thinking Skills) ทักษะการทำงานร่วมกัน (Collaborative Skills) ทักษะการสื่อสาร (Communicative Skills) ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ (Computing Skills) ทักษะอาชีพและทักษะการใช้ชีวิต Career (and life Skills) และทักษะการใช้ชีวิต ในวัฒนธรรมข้ามชาติ Cross(-Cultural Skills) และจากการสัมภาษณ์ผู้เรียน พบว่าผู้เรียนภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นอีกด้วยทั้งนี้การลงภาคสนามสามารถพัฒนาทักษะ ในศตวรรษที่21”

เดชดนัย จุ้ยชุม และคณะ 2559:47) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง ทักษะการคิดของนักศึกษาในรายวิชาทักษะการคิด (Thinking Skills)” ผลการศึกษาพบว่า 1) นักศึกษามีพฤติกรรมการเรียนดีขึ้นหลังจากใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Active Learning) 2) นักศึกษามีผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงขึ้น และ 3) นักศึกษาพึงพอใจต่อการเรียนด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Active Learning) ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 4.17

ศิริรัชต์ อินสุข อภิชาติ อัจฉริยศักดิ์ชัย และรณภพ อัมทับ (2559:192-200) ได้ศึกษา เรื่อง “การจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุกรายวิชาชีวเคมีตามกรอบมาตรฐานผลการเรียนรู้ ระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พุทธชินราช” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

1. ผลสัมฤทธิ์ การจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุกรายวิชาชีวเคมีตามกรอบมาตรฐานผลการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ ทั้ง5ด้าน อยู่ในระดับสูง

2. ผลการเรียนรู้รายวิชาชีวเคมีตามกรอบมาตรฐานผลการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ 5 ด้านทั้ง อยู่ในระดับสูง

3. ผลการประเมินการใช้การจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก พบว่า นักศึกษาเรียนอย่างมีความสุข กิจกรรมสนุกสนาน ไม่เครียด ได้พัฒนาทักษะ เรียนรู้ ทักษะการสืบค้นข้อมูล ด้านผู้สอน ผู้สอนได้พัฒนาความรู้ตนเองมีวิธีสอนที่หลากหลาย และ ผลที่เกิดกับวิทยาลัยพยาบาล คือ มีการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างให้นักศึกษามีความสามารถมีทักษะในการเป็นพยาบาลวิชาชีพได้

สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี (2560) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุก สำหรับ คณาจารย์วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้” ผลการวิจัยพบว่า

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกสำหรับคณาจารย์วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ที่พัฒนาขึ้น เรียกว่า “POARE Model” ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญของการจัดการเรียนรู้ คือ อาจารย์เตรียมความพร้อมพร้อม (P) นักศึกษาทราบทิศทางในการเรียน (O) นักศึกษาเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (A)

อาจารย์ ส่งเสริมพฤติกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (R) และประเมินผลการเรียนรู้รอบด้าน (E) ซึ่งรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ (75/75)

2. เมื่อนำรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกไปทดลองใช้ พฤติกรรมการเรียนรู้เชิงรุกของนักศึกษาในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยพฤติกรรมการเรียนรู้เชิงรุก กลุ่มทดลองที่อาจารย์จัดการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกมีค่าเฉลี่ยสูง กว่ากลุ่มควบคุมที่อาจารย์จัดการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบปกติ และ นักศึกษาที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ตามรูปแบบการเรียนรู้เชิงรุกมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในภาพรวมอยู่ในระดับดี

เจริญ ราชโสภาได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษา” ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

1. การบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากและแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยในลำดับสูงสุด ได้แก่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และรายชื่อส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยในลำดับสูงสุดได้แก่ การส่งเสริมให้ครูได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม เมื่อจำแนกตามขนาดสถานศึกษา สถานศึกษาขนาดเล็กและขนาดกลาง โดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ส่วนสถานศึกษาขนาดใหญ่ โดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน

2. รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือ การมีส่วนร่วมการวางแผน การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล และการมีส่วนร่วมปรับปรุงและพัฒนา ภารกิจและขอบข่ายงานด้านวิชาการ ประกอบด้วย 12 ด้าน คือ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผลและเทียบโอนผลการเรียน การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษา การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การนิเทศการศึกษา การแนะแนวทางการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการ และการส่งเสริมสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กรหน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

3. ตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการสัมภาษณ์คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความคิดเห็นว่ามีเหมาะสมและเป็นไปได้ทุกข้อและผลการสอบถามความคิดเห็นของ

ผู้เชี่ยวชาญ มีความคิดเห็นว่ามีเหมาะสมและเป็นไปได้ ผลโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ผลการทดลองใช้รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่พัฒนาขึ้น ส่งผลให้ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและบุคลากรในสถานศึกษามีความรู้ความเข้าใจในหลักการและขั้นตอนกระบวนการการมีส่วนร่วมและสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนของรูปแบบของการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมได้

4. ผลการประเมินผลการใช้รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหลังจากทดลอง ยืนยันรูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่พัฒนาขึ้น พบว่า มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้และมีประโยชน์อยู่ในระดับมาก และรูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน และขอบข่ายและภารกิจงานด้านวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 12 ด้าน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ทุกแห่ง

สุรินทร์ ภูสิงห์ (2552) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการศึกษาโดยบูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี” ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. การจัดการศึกษาโดยบูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานีจะจัดได้ดีเมื่อมีองค์ประกอบ 2 ส่วน ส่วนแรก ได้แก่ องค์ประกอบของรูปแบบที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย การจัดการ ดำเนินการ ตัวชี้วัดความสำเร็จ การนำรูปแบบไปใช้ และเงื่อนไขความสำเร็จ และส่วนที่ 2 ได้แก่ องค์ประกอบด้านการจัดการศึกษา ประกอบด้วย การบริหารและจัดการ การปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การจัดกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตรสถานศึกษา การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การนิเทศ ติดตาม ประเมินผลและรายงานผล การประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่าย และคุณภาพนักเรียนตามลักษณะความมีชีวิตพอเพียง

2. รูปแบบที่จะนำไปสู่ประสิทธิผลในการจัดการศึกษามีลักษณะดังนี้ 1) หลักการจัดตั้งยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มียุทธศาสตร์ที่อยู่บนพื้นฐานการรู้จักตนเอง การช่วยเหลือตนเองการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการสร้างเครือข่าย หลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ภายใต้เงื่อนไขการมีความรู้และคุณธรรม สอดคล้องกับภูมิสังคม และโรงเรียนต้องเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) 2) จุดมุ่งหมาย เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีมาตรฐานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ส่งผลสู่การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของผู้เรียน ผู้บริหารโรงเรียน ครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน 3) การจัดองค์การ

ยึดหลัก การมีส่วนร่วม และเน้นการทำงานเป็นทีม 4) การดำเนินการ มีดังนี้ การบริหารและจัดการ การศึกษา การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม การนิเทศ ติดตาม ประเมินผลและรายงานผล และการประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่าย 5) ตัวชี้วัดความสำเร็จ ได้แก่ โครงสร้างการบริหาร แผนปฏิบัติการ หลักสูตรสถานศึกษา แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จำนวนแหล่งเรียนรู้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน และรายงานการประเมินตนเอง 6) การนำรูปแบบไปใช้โรงเรียนมียุทธศาสตร์ ขั้นตอนวิธีการ อย่างเป็นระบบ ดำเนินการตามขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ ขั้นติดตาม แนะนำและขั้น ประเมินผล รายงานผลและขยายผล 7) เงื่อนไขความสำเร็จ ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครู และนักเรียน ต้องมีความรู้ ตระหนักและเห็นความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ผู้บริหารโรงเรียนต้องมีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ การศึกษา โดยมุ่งประโยชน์สูงสุดที่นักเรียน และให้ความสำคัญกับชุมชน และการจัดการศึกษาโดย บูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษามีความเหมาะสมสำหรับนำไปใช้จัดการ การศึกษาในโรงเรียน เพราะมีองค์ประกอบและการดำเนินการที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละ โรงเรียน ส่งผลให้นักเรียนมีคุณลักษณะความมีชีวิตพอเพียงอย่างยั่งยืนคือมี ความพอประมาณ มีเหตุ มีผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ภายใต้เงื่อนไขการมีความรู้ คุณธรรม

จุฬารพร เหมวรรณวดีกุล (2555) ได้วิจัยเรื่อง “ผ้าไทยโช่ง: การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อ การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน” ผลการวิจัยพบว่า “ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นใน โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จังหวัดนครปฐม ปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ครูสอนไม่ตรงตาม สาขา ต้องรับผิดชอบหลายสาระ ทำให้ไม่มีเวลาคิดค้นการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ปัญหารองลงมา คือ ครูมีภาระหลายด้าน ทั้งการสอน งานนอกหน้าที่ ช่วยเหลือชุมชน ปัญหาที่สาม คือ นักเรียนโรงเรียน ขยายโอกาสส่วนใหญ่ด้อยโอกาส มีความสามารถในการเรียนอาจด้อยกว่านักเรียนโรงเรียนในเขต เมือง ยากจน ขาดความอบอุ่น และมีปัญหาของครอบครัว ทำให้ครูไม่สามารถจัดการเรียนรู้ได้ดี เท่าที่ควร จึงมักสอนตามตำราเรียน และมุ่งเพื่อการสอบวัดผล ปัญหาสุดท้าย คือ ผู้ปกครอง ส่วน ใหญ่ไม่ให้ความสนใจการจัดการเรียนรู้ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะต้องการให้เน้นวิชาการมากกว่า ด้านความต้องการหลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาส จังหวัดนครปฐม พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีความต้องการให้จัดการเรียนรู้หลักสูตรภูมิปัญญาผ้าไทยโช่ง โดยโรงเรียนมีความพร้อม ด้านครูภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่สามารถเป็นวิทยากรให้กับโรงเรียน รวมทั้งมีข้อมูลด้านเนื้อหา สาระประวัติความเป็นมาและองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าไทยโช่งการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นภูมิ ปัญญาพื้นบ้านผ้าไทยโช่งในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จังหวัดนครปฐม ดำเนินการพัฒนา หลักสูตร 4 ขั้นตอนดังนี้ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานพบว่า โรงเรียนมีความพร้อมในการจัดหลักสูตร ท้องถิ่นภูมิปัญญาพื้นบ้านผ้าไทยโช่ง โดยมีครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้สอน รวมทั้งมีความเข้าใจ

เกี่ยวกับเนื้อหาของภูมิปัญญาผ้าไทยโชนง 2) การพัฒนาโครงร่างหลักสูตร ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เนื้อหาสาระกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอน ระยะเวลาเรียน วิธีการวัดและประเมินผล 3) การประเมินหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร และครูผู้สอน การงานอาชีพและเทคโนโลยี ประเมินความเหมาะสมของการจัดหลักสูตร 4) การปรับปรุงหลักสูตรตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญและการประชุมเชิงปฏิบัติการวิพากษ์หลักสูตร ให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นภูมิปัญญาพื้นบ้านผ้าไทยโชนงสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการเรียนการสอนในสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยี ดังนี้ ม.1 การเรียนรู้ผลิตภัณฑ์ผ้าจากลวดลายของไทยโชนง เพื่อเรียนรู้และเข้าใจประวัติภูมิปัญญาของผ้าไทยโชนงการพับและเย็บผ้าแบบไทยโชนง ม.2 การอนุรักษ์ผลิตภัณฑ์ผ้าจากลวดลายของไทยโชนง เพื่อเรียนรู้วิธีการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผ้าจากลวดลายของไทยโชนงลายเบื้องต้น และ ม.3 การสร้างสรรค์สืบทอดผลิตภัณฑ์ผ้าจากลวดลายของไทยโชนง โดยการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่สำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน”

ปาริฉัตร สีสาละเออเกียรติ (2554) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนารูปร่าง ในโรงเรียนและชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในจังหวัดสมุทรปราการ แบ่งเป็นกลุ่มอาชีพได้ 68 กลุ่มคือ ในอำเภอเมือง 35 กลุ่ม อำเภอบางพลี 9 กลุ่ม อำเภอพระประแดง 13 กลุ่ม อำเภอบางบ่อ 5 กลุ่มอำเภอพระสมุทรเจดีย์ 3 กลุ่ม และอำเภอบางเสาธง 3 กลุ่ม อาชีพที่ได้ผ่านการคัดสรรว่าเห็นควรนำเข้าสู่การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมี 9 อาชีพ ได้แก่ กุ้งเหยียด ผลิตภัณฑ์จากพลาสติก ขนมหากวุ่นในลูกมะพร้าว แหนมปลา แซลมอนสมุนไพร ลูกประคบสมุนไพร การประดิษฐ์ดอกไม้จากเกล็ดปลาและผลิตภัณฑ์ผักตบชวา ส่วนภูมิปัญญาที่จะนำเข้าสู่การประชุมเชิงปฏิบัติการคือ กุ้งเหยียด ผลิตภัณฑ์พลาสติก และขนมหากวุ่นแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแนวทางปฏิบัติด้วยกระบวนการอนุรักษ์ พื้นฟูและเผยแพร่ ซึ่งมีขั้นตอนการปฏิบัติจากการคัดสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงปฏิบัติอยู่ และค่อนข้างจะลบล้างไปแล้ว มาเข้าระบบการเรียนรู้ ผึกฝนอย่างจริงจัง และมีการประเมินผลตามขั้นตอน แล้วนำภูมิปัญญาไปเผยแพร่สืบทอดต่อไปรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ทำได้โดยการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน มีการปฏิบัติฝึกฝน โดยการกำกับดูแลของครู ปราชญ์ชุมชน และปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด จนกว่าผู้เรียนจะเกิดความรู้ ทักษะ และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง”

ทัศนีย์ ทองไชย (2556) ได้วิจัยเรื่อง "การพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา" ผลการวิจัยพบว่า

1. การพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โดยยึดหลักการเรียนรู้ที่เน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม มุ่งเน้นให้นักเรียน สร้างความรู้จากการปฏิบัติร่วมกันและมีการจัดเก็บความรู้ที่มีอยู่ใน

ตัวตนของนักเรียนเปลี่ยนเป็นความรู้ที่ชัดเจนด้วย การแลกเปลี่ยนความรู้ ส่วนรูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา เรียกว่า “PHOSAI Model” มีองค์ประกอบสำคัญคือ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) กระบวนการจัดการความรู้ 4) การวัดและประเมินผล และ 5) ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการความรู้

2. ผลการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ส่วนทักษะการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และนักเรียนมีความพึงพอใจต่อ รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

3. ผลการถอดบทเรียน จากการบันทึกความรู้โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนการสัมภาษณ์นักเรียน และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนจะให้ประสบผลสำเร็จนั้นต้องเริ่มต้นที่ตัวครูก่อน โดยครูผู้สอน จะต้องเป็นผู้เตรียมการเรียนการสอน นำเสนอตัวอย่างและแนะนำแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางให้นักเรียนได้ดำเนิน กิจกรรมให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

ศักดิ์สิน ช่องดารากุล (2553:229-236) ได้วิจัยเรื่อง “การละเล่นพื้นบ้านไทยของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง: การจัดการความรู้เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ผลการวิจัยพบว่า “ชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ในจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี และสมุทรสงคราม มีความเป็นมาที่แตกต่างกัน แต่ละชุมชนมีการสร้างสรรค์ความรู้เกี่ยวกับการละเล่นขึ้นในท้องถิ่นและมีการพัฒนากันมาอย่างต่อเนื่อง องค์ความรู้เหล่านี้มีการสั่งสม และสืบทอดผ่านต่อรุ่นสู่รุ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนในเรื่องการคิด ความเชื่อ (Belief) ค่านิยมทางสังคม (Social Values) และการสร้างสรรค์คุณค่าทางปัญญาของท้องถิ่นนั้นๆ เกี่ยวกับประโยชน์ การสืบสาน และปัญหาการละเล่นพื้นบ้านไทย พบว่า การละเล่นพื้นบ้านเป็นการแสดง เพื่อการสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ สร้างความสามัคคีในหมู่คณะและเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นส่วนปัญหาสำคัญที่พบ คือ ขาดผู้สืบทอด และไม่มีการพัฒนาสำหรับรูปแบบการจัดการความรู้เพื่อการสืบสานการละเล่นพื้นบ้านไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ต้องประกอบด้วย 1) มีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ตัวบ่งชี้ ความคิดรวบยอด เนื้อหาสาระการละเล่นพื้นบ้านว่ามีหรืออยู่ที่ใดบ้าง 2) มีการสร้างและแสวงหาความรู้ 3) การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ 4) การประมวผลผลความรู้ 5) การเข้าถึงความรู้ และการต่อยอดความรู้ให้มีความสำคัญ ตระหนัก แก้ไขปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีการสอดแทรกในกิจกรรมต่างๆ จัดการเรียนการสอนที่มีการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจอย่างมีคุณภาพ จัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ และ 7) ระบบเสริมสร้าง สืบสานวิถีเรียนรู้การละเล่นพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง ด้วยการพัฒนากิจกรรม สื่อ

นวัตกรรมทั้งของโรงเรียนและชุมชนอย่างสม่ำเสมอโดยจัดการความรู้และส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องจะทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมการเรียนรู้การเล่นที่บ้านก็จะไม่สูญหายไปจากชุมชน”

มรกต วัฒนศักดิ์ (2553: 314-328) ได้ศึกษาเรื่อง “โรงเรียนอนุบาลเอกชน: การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้จากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานด้านการดูแลพัฒนาการเด็ก” ผลการศึกษาพบว่า “ประวัติความเป็นมาในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนมีความจำเป็นต้องใช้มาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา มาตรฐานด้านผู้บริหารและมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานเกณฑ์ในการประเมินโรงเรียนพระราชทานนั้นไว้ เพื่อมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และชุมชนต่อการจัดการศึกษา โดยให้มีการสนับสนุน และใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาในท้องถิ่นด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้โดยการเชื่อมโยง และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่นสนับสนุนให้มีแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษา เพื่อระดมความคิดและความร่วมมือในด้านต่างๆ ของโรงเรียนเอกชนสภาพปัจจุบันพบว่า การจัดการศึกษาในโรงเรียนนั้นทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนในชุมชน โรงเรียนมีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ด้านคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ส่วนการพัฒนาของบุคลากรในด้านการเรียนการสอน พบว่ามีปัญหา คือไม่สามารถสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาพื้นบ้านได้สมบูรณ์ เพราะยังไม่ครอบคลุมถึงกระบวนการตลอดชีวิต วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ท้องถิ่นมีรูปแบบการถ่ายทอดในระดับปัจเจกบุคคล เฉพาะกลุ่มบุคคล หรือเฉพาะภายในหน่วยงาน ในการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้จากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน พบว่า การดำเนินการของโรงเรียนเอกชนต้องบริหารจัดการทรัพยากรทางการศึกษา ด้วยการเน้นนโยบายและเป้าหมายในการจัดการศึกษาของผู้ก่อตั้งโรงเรียน ปฏิบัติตามมาตรฐานการศึกษา และหลักสูตรสถานศึกษา โดยใช้องค์ความรู้จากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านกระบวนการจัดการความรู้ทั้งเจ็ดขั้นตอนมาออกแบบหน่วยการเรียนรู้ในการดูแลพัฒนาการเด็ก โดยครูผู้สอนต้องรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสู่การออกแบบหน่วยการเรียนรู้เป็นรายสัปดาห์ให้นักเรียน”

สมหวัง มหาวัง (2554:227-238) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะครูด้านการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักสูตรฝึกอบรมที่ผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนมีความเหมาะสม ประกอบด้วย สภาพปัญหาและความจำเป็น หลักการ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ โครงสร้างหลักสูตร แนวการจัดกิจกรรมการฝึกอบรม สื่อที่ใช้ในการฝึกอบรม การวัดและการประเมินผล และเกณฑ์การผ่านหลักสูตรฝึกอบรม 2) ครูมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตรแกนกลาง และหลักสูตรสถานศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและแสวงหาความรู้เกี่ยวกับภูมิ

ปัญหาท้องถิ่นและความรู้เกี่ยวกับการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ครูมีเจตคติ ได้แก่ ตระหนักและเห็นความสำคัญ รักษาการทำงานร่วมกันการมีส่วนร่วม และการเห็นคุณค่าของตนเอง และครูมีทักษะ ได้แก่ สามารถทำหน่วยการเรียนรู้และรายวิชาเพิ่มเติมได้อย่างเหมาะสม ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสมรรถนะครู ได้แก่ วิสัยทัศน์และเจตคติของผู้บริหาร สถานศึกษา นโยบายของสถานศึกษา ระยะเวลาในการเสริมสร้างสมรรถนะ ภาระหน้าที่ที่เพิ่มมากขึ้น ของครู การมีส่วนร่วมในการฝึกอบรม การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ และการนิเทศติดตามผลการปฏิบัติการ 3) ครูผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีคะแนนเฉลี่ยสมรรถนะด้านความรู้ความเข้าใจ และมีการประเมินตนเองด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านเจตคติ และด้านทักษะปฏิบัติ หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และครูผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ประเมินความเหมาะสมการใช้หลักสูตรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก และ 4) นักเรียนที่เรียนด้วยหน่วยการเรียนรู้และรายวิชาเพิ่มเติมที่ผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญแล้วมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีความพึงพอใจต่อการเรียนทุกหน่วยการเรียนรู้และรายวิชาเพิ่มเติม อยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ยงวาน (Yonghwan, 1995: 2125-A) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นอิสระจากส่วนกลางโดยให้อำนาจหน้าที่แก่คณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่นและโรงเรียนของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ” ผลการศึกษาพบว่า “หลักสูตรแห่งชาติที่กำหนดมาจากส่วนกลางนั้นมีข้อจำกัดต่อความสำเร็จของการสอนไม่สามารถนำมาใช้ได้จริงในการที่จะสนับสนุนให้โรงเรียนได้อิสระต่อการเรียนในการเรียนรู้แนวคิดใหม่ๆของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นมาจากพื้นเดิมของท้องถิ่นและปรัชญาของท้องถิ่นนั้นๆโดยยึดหลักการที่ว่าทำให้ความรู้ทั้งหมดจะถูกกำหนดโดยผู้มีส่วนร่วมในท้องถิ่นโดยบทบาทของครูในชั้นเรียนควรที่จะกำหนดให้มีความแตกต่างจากการใช้หลักสูตรแห่งชาติ”

ยูเนสโก (UNESCO, 1994: 139) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาและภูมิปัญญาในสาธารณรัฐเกาหลี” ผลการวิจัยพบว่า “ประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้จัดระบบการอนุรักษ์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยออกกฎหมายคุ้มครองสมบัติทางวัฒนธรรมเชิงจิตวิญญาณอันเป็นวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของชาติซึ่งแสดงออกมาเชิงประวัติศาสตร์คุณค่าทางศิลปะได้แก่การเล่นดนตรีการฟ้อนรำการเล่นละครพิธีกรรมศิลปะการป้องกันตัวและศิลปะหัตถกรรมต่างๆสำหรับผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาได้รับการยกย่องว่าผู้ทรงภูมิปัญญาวิธีการถ่ายทอดโดยการฝึกอบรมเยาวชนอย่างน้อย6เดือนถึง 5 ปี รัฐให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายและมีการแสดงผลงานของผู้ทรงคุณปัญญาปีละ 1 ครั้ง”

เฟอร์กูสัน (Ferguson, 1997: 32) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของเด็กในชนบทของรัฐเนบราสก้าในการศึกษาดังกล่าวจะมีทั้งโปรแกรมการพัฒนาภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์โดยการนำเด็กออกไปหาประสบการณ์นอกสถานที่พบกับผู้ประกอบการระดับท้องถิ่นพบกับวิทยากรที่ทรงคุณวุฒิ

ของชุมชนเพื่อให้เด็กเกิดแนวคิดใหม่ๆ แปลกๆ และก้าวไกลด้านภูมิปัญญาหลังจากทำการทดลองดังกล่าวรวม5สัปดาห์แล้วทำการประเมินผลการศึกษาผลการวิจัยพบว่า “เด็กสามารถนำภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานเข้ากับความคิดของตนเองได้ดีกว่าการศึกษาอยู่ภายในโรงเรียน”

แมคเคย์ (Mackey,1995: 288) ได้ศึกษาเรื่อง “การแสดงดนตรีพื้นบ้านของเมืองโนวาสกอตตาWผลการวิจัยพบว่า “ชาวบ้านในโนวาสกอตตามีความซาบซึ้งและภูมิใจในภูมิปัญญาด้านดนตรีพื้นบ้านของตนเองและพยายามที่จะสืบทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกหลานโดยวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่ปฏิบัติ”

บันเนลล์ (Bunnell. 1999: 175) ได้ศึกษาผลของการวิเคราะห์และเลือกสรรนิทานพื้นบ้านที่มีคุณภาพเหมาะสมที่จะใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนให้เข้าใจในความงดงามคุณค่าและศิลปะวัฒนธรรมโดยนิทานที่นำมาใช้เป็นสื่อพัฒนาการเรียนภาษานั้นได้ผ่านการพิจารณาคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญอย่างน้อย5ประเทศว่าเป็นนิทานพื้นบ้านที่เหมาะสมสำหรับการนำมาพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนซึ่งนิทานที่ได้รับการคัดเลือกมีทั้งหมด7เรื่องผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่านิทานพื้นบ้านเหมาะสมที่จะนำมาประกอบการสอนเพราะนอกจากจะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาการเรียนรู้ทักษะทางภาษาสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้วยังช่วยให้ครูมีสื่อการสอนที่ดีอีกด้วย

โลเวย์ (Lowey,1998: 17) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมในท้องถิ่นผลการศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า “การให้ความสำคัญกับท้องถิ่นโดยนำภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นที่มีความรู้ในศาสตร์มาสู่โรงเรียนจะทำให้การเรียนการสอนมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์พัฒนาระหว่างชุมชนและโรงเรียนได้ใน3วันแนวทางที่ใช้ในการศึกษา1) การใช้พื้นที่ชุมชนเป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า2) องค์กรในระดับท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา3) ชุมชนผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการศึกษา”

วิทเทอร์ (Wither,2000: 2176) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดการศึกษาพื้นฐานการศึกษาเพื่อพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขอสถาบันการศึกษาYVLEI”ผลการศึกษาพบว่า “โรงเรียนมีการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของหลักสูตรปรับปรุงหลักสูตรให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทำให้เด็กเกิดความคิดใช้ประสาทสัมผัสทุกส่วนของเด็กกับสิ่งแวดล้อมให้ออกาสนักเรียนแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนซึ่งหลักสูตรได้พัฒนาทุกระดับชั้นโดยเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่6เน้นในเรื่องระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัดโดยร่วมมือกันระหว่างครูชุมชนนักเรียนและผู้นำชุมชนจะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามมาตรฐานซึ่งเป็นที่ยอมรับ”

ฮอปกินส์ (Hopkins, 1985: 1824-1825-A) ได้วิจัยเรื่อง "การจัดหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับ Valley View School ประเทศสหรัฐอเมริกา" ผลการวิจัยสรุปได้ว่า "องค์ประกอบที่มีผลกระทบต่อการจัดทำหลักสูตร ที่สำคัญคือ ปัญหาการปรับใช้แผนปฏิบัติการของโรงเรียนให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม โรงเรียนยังขาดหลักสูตรเฉพาะ ประชาชนในท้องถิ่นไม่ได้เข้ามาจัดทำหลักสูตรระดับท้องถิ่นของตน ไม่มีการวัดผลปรับปรุงหลักสูตร"

คานโน (Kanno, 1997: 156) ได้ศึกษาเรื่อง "วิถีชุมชนสามารถลดต้นทุนการบริหารจัดการของกลุ่มธุรกิจชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มทอผ้า 2 กลุ่มในจังหวัดขอนแก่น" ผลการศึกษาพบว่า "กลุ่มแรกเป็นสมาชิกศูนย์ศิลปหัตถกรรมพัฒนาสตรีอีสานซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนช่วยจัดการตลาดให้การดำเนินงานของกลุ่มอาศัยกลไกนอกวิถีชุมชนมาก ทำให้การดำรงอยู่ของกลุ่มต้องพึ่งพาอาศัยองค์กรภายนอกเป็นสำคัญ ในขณะที่กลุ่มดำเนินงานโดยชุมชนเองทั้งหมด และสามารถดำรงอยู่ได้ในเชิงการค้าและมีต้นทุนการบริหารจัดการต่ำ เป็นผลของ 2 ปัจจัยที่สืบเนื่องจากวิถีชุมชน คือ 1) ผู้นำที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งเป็นผลจากค่านิยมที่ต้องการรักษาชื่อเสียงของคนในชุมชนไว้ และ 2) ผู้ประสานงานด้านการตลาด ซึ่งได้ส่วนแบ่งจากกำไรของผลิตเป็นรายชิ้นทำให้มีแรงจูงใจที่จะขายผลผลิตและกระตุ้นสมาชิกทำการผลิตให้ได้มากที่สุด จึงเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมการผลิตและการค้าร่วมกันของกลุ่ม"

สรุปว่า จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยการรวบรวมและเรียบเรียงวิเคราะห์ สังเคราะห์ แสดงให้เห็นว่า ในภาพรวมมีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเป็นเนื้อหาในการเรียนการสอน และนำมาบูรณาการในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นพื้นฐานหรือรากเหง้าของคนในท้องถิ่นจะต้องเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน หรือวิถีชีวิตชาวบ้านในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต และมีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างทางสังคมอย่างสมบูรณ์สืบไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีสำรวจ สัมภาษณ์ ประชุมกลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเป็นศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 การศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 และศึกษาผลการใช้รูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบเชิงรุก บนฐานวัฒนธรรมที่เหมาะสมอย่างสมบูรณ์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) มีขั้นตอนและรายละเอียด ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
2. วิธีวิจัย
3. พื้นที่วิจัย
4. ระยะในการวิจัย
5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
6. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
7. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ
8. การเก็บรวบรวมข้อมูล
9. การวิเคราะห์ข้อมูล
10. การนำเสนอข้อมูล

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ศึกษามีขอบเขต ดังนี้

- 1.1 ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2
- 1.2 ศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2
- 1.3 ศึกษาการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบเชิงรุก

2. วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” ครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต การสนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์รูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งสุภางค์ จันทวานิช (2548: 12-15) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพไว้ดังนี้

1. เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุม หรือยึดแนวคิดทฤษฎีที่มีความหมาย ไม่ใช่ยึดแนวคิดใดคิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว
2. เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก เพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งมีความเป็นพลวัต ซึ่งจะต้องใช้เวลาศึกษาเป็นระยะยาว อาจใช้เวลาตลอดทั้งปี
3. ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและศึกษาตามความสนใจ ซึ่งส่วนมากจะมีการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วย และไม่มีการควบคุมการทดลองในห้องปฏิบัติการ
4. คำนี้ถึงความจำเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัย ผู้วิจัยจะต้องเคารพผู้ถูกวิจัยในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่มีความสำคัญเสมอตนเอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี สร้างความไว้วางใจ สร้างมิตรภาพที่ดี เปิดเผยความจริงใจ และไม่ข่มเหงรังแกในสิทธิ์และความรู้สึกของผู้ถูกวิจัย
5. ใช้ในการพรรณนาและการวิเคราะห์แบบอุปนัยมากกว่าการใช้สถิติ

6. เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้วยความรู้สึกรู้สึกคิด จิตใจ ความหมายในการศึกษา

ปรากฏการณ์สังคม เพราะนักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อว่าองค์ประกอบด้านจิตใจ ความคิดและความหมาย คือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์

3. ระยะในการวิจัย

ระยะเวลาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาการวิจัย โดยเริ่มจากที่ได้รับการ พิจารณาอนุมัติเค้าโครงวิทยานิพนธ์ จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โดยจะ ดำเนินให้แล้วเสร็จตามกรอบที่มหาวิทยาลัยกำหนด ไม่เกิน 8 เดือน แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1) การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย โดย ใช้การใช้แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ กับกลุ่มประชากร ซึ่งเป็นผู้บริหาร ครูสอน และ ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

2) ลงพื้นที่ศึกษาโดยเลือกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตั้งอยู่เลขที่ ถนนมิตรภาพ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยใช้พื้นที่เป็นโรงเรียนระดับ ประถมศึกษาในพื้นที่ 6 อำเภอๆ ละ 3 โรงเรียน ที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ได้แก่ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย และอำเภอโคกโพธิ์ ไชย

ระยะที่ 2 ศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 โดย ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Study) กับหลักการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

ระยะที่ 3 การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ขอนแก่น เขต 2 โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังต่อไปนี้

1) ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษา ระยะที่ 1 และระยะที่ 2 มาเป็นแนวทางในการ จัดทำข้อเสนอเทศ เพื่อการการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ

2) จัดสนทนากลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยในกลุ่มผู้บริหาร ครูสอนวิชาภาษาไทย หัวหน้าวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป เพื่อสนทนาตามประเด็นให้ครอบคลุมตาม ความมุ่งหมายของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ

3) ร่างรูปแบบ แนวทาง และจัดทำรูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบการเรียนรู้เชิงรุก

4) นำรูปแบบมาทำการศึกษาและประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ เพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมในการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบการเรียนรู้เชิงรุก โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

5) จัดทำคู่มือรูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบการเรียนรู้เชิงรุก นำไปเป็นแนวปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม

4. พื้นที่วิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้พื้นที่วิจัย คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตั้งอยู่เลขที่ ถนนมิตรภาพ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยใช้พื้นที่เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาในพื้นที่ 6 อำเภอๆ ละ 3 โรงเรียน ที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ได้แก่ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย และอำเภอโคกโพธิ์ไชย รวมเป็น 18 โรงเรียน มีรายละเอียดในตารางข้างล่างนี้

ที่	อำเภอ	ชื่อโรงเรียน	ขนาด	จำนวนประชากรและชุมชน		
				นักเรียน	ครู	ชุมชน
1	ชนบท	1.1 ชุมชนบ้านชนบท	ใหญ่	584	30	7
		1.2 ห้วยแกดอนหันฯ	กลาง	140	13	3
		1.3 ห้วยไร่	เล็ก	48	6	2
2	บ้านไผ่	2.1 บ้านไผ่ประถมศึกษา	ใหญ่	884	38	5
		2.2 ป่าจิวหนองฮี	กลาง	473	27	3
		2.3 หนองร้านหญ้าโนนข่า	เล็ก	57	5	2
3	มัญจาคีรี	3.1 ชุมชนบ้านหันมัญจา	ใหญ่	390	19	5
		3.2 หนองแปน	กลาง	193	15	3
		3.3 เหล่าใหญ่วิทยา	เล็ก	78	5	3
4	บ้านแฮด	4.1 หนองไฮขามเปี้ย	ใหญ่	166	16	4
		4.2 ประชาพัฒนา	กลาง	149	9	3

		4.3 ห้วยม่วงคุรุราษฎร์รังสรรค์	เล็ก	92	6	3
5	เป็ยน้อย	5.1 ชุมชนบ้านหัวขัว	ใหญ่	265	19	5
		5.2 วังฝื่อขามป้อม	กลาง	192	15	4
		5.3 หินฮ้าวลำวังซู	เล็ก	41	4	3
6	โคกโพธิ์ไชย	6.1 ชุมชนบ้านโคก	ใหญ่	163	10	5
		6.2 บ้านมูลนาค	กลาง	149	14	4
		6.3 อุดมคงคาศรีเขต	เล็ก	32	3	2
รวม	6	18		3,996	254	66

ตารางประกอบที่ 1 : รายละเอียดพื้นที่วิจัย

5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยครูสอนภาษาไทยผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่การศึกษาจากโรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่ม 3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 72 คน ประกอบด้วย

5.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants=KI) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแนวเชิงรุก เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการถ่ายทอดการเรียนรู้ด้านการใช้ภาษา จาก 18 โรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียน หรือผู้นำชุมชน จำนวน 18 คน

5.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants=CI) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงรุกในการ ปฏิบัติเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบูรณาการการเรียนการสอนภาษาไทย สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 ประกอบด้วย ครูผู้สอนและเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการผลิตผ้าไหมและการทำนา และผู้บริหารสถานศึกษาจาก 18 โรงเรียน จำนวน 18 คน

5.3 กลุ่มทั่วไป (General Informants=CI) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ได้แก่ ประชาชนทั่วไป โดยเจาะจงผู้เชี่ยวชาญภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านการทำผ้าไหม และด้านการทำนา ด้านละ 18 คน รวมเป็น 36 คน

6. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้รูปแบบของการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์แล้วจัดทำเครื่องมือ ประกอบด้วย

- 1.1 แบบสำรวจ (Survey)
- 1.2 แบบสังเกต (Observation)
- 1.3 แบบสัมภาษณ์ (Key Informant)
- 1.4 แบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)
- 1.5 แบบแนวทางการประชุมเชิงปฏิบัติการ

โดยขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ประกอบการวิจัย ดังนี้

- 1) การศึกษาวัตถุประสงค์ แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดของเรื่องที่จะวิจัย
- 2) การกำหนดคำนิยามศัพท์ปฏิบัติการเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์
- 3) การสร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดของเรื่องที่จะศึกษา
- 4) เมื่อได้แบบสัมภาษณ์ที่ได้รับความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว นำแบบสัมภาษณ์ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) และเชื่อถือได้ (Credibility)
- 5) ได้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพความเที่ยงตรงในด้านเนื้อหา นำไปใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ในการศึกษาครั้งนี้

7. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเรื่อง การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากเอกสารและงานวิจัยเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาในการจัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยได้สังเคราะห์จากการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย (ทรงคุณ จันทจร, 2553) ดังนี้

7.1 แบบสำรวจ ผู้วิจัยสร้างแบบสำรวจ โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ จากนั้นผู้วิจัยกำหนดขอบข่ายการสำรวจ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ตามบริบทองค์ประกอบโครงสร้างพื้นฐานสถานที่ เช่น ลักษณะของบริเวณสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค โดยแบบสำรวจมีลักษณะเป็นแบบสำรวจรายการ (Check List) กำหนดแนวคำตอบ “มี” หรือ “ไม่มี” แล้วจัดทำเป็นแบบสำรวจฉบับร่างเพื่อเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม ถูกต้อง และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบสำรวจเพื่อปรับปรุงแก้ไข เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

7.2 แบบสังเกต ผู้วิจัยสร้างแบบสังเกต โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ โดยกำหนดเนื้อหาที่ใช้ในการสังเกตเพื่อใช้ในการสังเกตสถานที่เช่น การสังเกตการกระทำ พฤติกรรมของคนในชุมชน แบบแผนการกระทำ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งที่จะศึกษา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน และสภาพสังคม (ทรงคุณ จันทจร, 2553) ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆ ที่พบในการเข้าไปสังเกต จากนั้นผู้วิจัยสร้างแบบสังเกตฉบับร่างทั้งแบบสังเกตชนิดมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ให้ครอบคลุมความมุ่งหมายของการวิจัยแล้วจัดทำเป็นแบบสังเกตฉบับร่างเพื่อเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม ถูกต้อง และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบสังเกตเพื่อปรับปรุงแก้ไข เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

7.3 แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ โดยใช้กรอบเนื้อหาที่ได้จากสังเคราะห์ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) จากนั้นผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างทั้งแบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) โดยให้ครอบคลุมความมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม ถูกต้อง และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบสัมภาษณ์เพื่อปรับปรุงแก้ไข เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

7.4 แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยสร้างแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ จากนั้นกำหนดขอบข่ายเนื้อหาที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม โดยใช้กรอบเนื้อหาที่ได้จากสังเคราะห์จากการจัดการเรียนการสอนแบบการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) จากนั้นผู้วิจัยสร้างแบบบันทึกการสนทนากลุ่มฉบับร่างโดยให้ครอบคลุมความมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อเป็นรูปแบบแนวทาง ในการจัดการเรียนการสอนแบบการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ไปเสนอต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม ถูกต้องและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบบันทึกการสนทนากลุ่มเพื่อปรับปรุงแก้ไข เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

8. การเก็บรวบรวมข้อมูล

8.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาพื้นบ้านจากเอกสารประเภทตำรา เอกสารวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ บทความจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 เกี่ยวกับการจัดการเรียนการ

สอนวิชาภาษาไทยแบบเชิงรุก และข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธี “สำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ ประชุมกลุ่มย่อยในพื้นที่และการประชุมเชิงปฏิบัติการ”

8.2 ศึกษาเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

8.3 สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยแบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

8.4 กำหนดแผนปฏิบัติงานภาคสนาม เพื่อลงพื้นที่ศึกษาสถานที่ใช้เก็บข้อมูล ในการจัดการเรียนการสอนแบบการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ซึ่งประกอบไปด้วย อำเภอบ้านไผ่ อำเภอชนบท อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย

8.5 ผู้วิจัยขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ไปยังบุคคล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผู้เป็นเจ้าของสถานที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัย โดยการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ จัดประชุมกลุ่มย่อย

9. ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์และการจัดกระทำข้อมูล โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนามมาจัดกระทำ ดังนี้

9.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่างๆ มาศึกษาอย่างละเอียดพร้อมจัดระบบหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้

9.2 นำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จาก “การสำรวจ การสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม”

9.3 การตรวจสอบความถูกต้องของ ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามที่รวบรวมได้จากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม มาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน โดยการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการเพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่

9.4 นำข้อมูลในแต่ละครั้งมาสรุปและจัดหมวดหมู่ เพื่อตอบคำถามการวิจัย และความมุ่งหมายของการวิจัย

9.5. เพิ่มเติมประเด็นที่ขาดหายไปจากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

9.6 การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเรื่อง การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้ (ทรงคุณ จันทจร, 2553)

9.7 การสังเกต นำแบบสังเกต และเครื่องมือที่ช่วยในการสังเกตทำการบันทึกข้อมูลลงในสมุดบันทึก บางกรณีอาจใช้เครื่องบันทึกเสียงในการบันทึกข้อมูลการสนทนา ตลอดถึงการใช้กล้องถ่ายภาพ

9.8 การสัมภาษณ์ นำแบบสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์ประเด็น ทำการจัดหมวดหมู่ พร้อมทั้งนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้เทคนิควิเคราะห์แบบสามเส้า (Triangulation) ข้อเสนอแนะแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ในแต่ละประเด็นแล้วนำมาสรุปในเชิงพรรณนา

9.9 การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม ด้วยการ “สำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม” ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เชิงบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active learning) วิเคราะห์สรุปสังเคราะห์ ข้อค้นพบจากการเก็บข้อมูลโดยนำเสนอตามประเด็นที่กำหนด

9.10 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แนวการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active learning) ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึก การสังเกต การสำรวจ การสนทนากลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้บันทึกไว้ โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้แล้วสรุปข้อมูลจากการค้นพบโดยข้อมูลโดยนำเสนอตามประเด็นที่กำหนด

9.11 การวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีทางวัฒนธรรม ได้แก่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และทฤษฎีนิเวศวิทยา วัฒนธรรม มาวิเคราะห์ ความเป็นมา สภาพปัจจุบัน ปัญหาและแนวการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning)

9.12 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ดังรายละเอียด ดังนี้

9.12.1 การกระทำ (Acts) ได้แก่เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง

9.12.2 กิจกรรม (Activities) สถานการณ์หรือเหตุการณ์ และชนบประเพณี ค่านิยมที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ต่อเนื่องจนมีความผูกพันกับกลุ่มบุคคลบางกลุ่มหรือบางคณะ

9.12.3 ความหมาย (Meanings) เป็นการอธิบายของบุคคลหรือการสื่อสารและให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำหรือกิจกรรม อาจเป็นการให้ความหมายที่มีลักษณะเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน

9.12.4 ความสัมพันธ์ (Relationship) ได้แก่ความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลหลายๆ คน ในสังคมที่ศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นรูปแบบที่เข้ากันได้และเข้ากันไม่ได้ก็ได้

9.12.5 การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Participation) ได้แก่ความผูกพันของบุคคล และการเข้าร่วมกิจกรรม การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

9.12.6 สภาพสังคม (Setting) สถานการณ์หรือสภาวะการณ์ที่กำลังทำหรือกำลังศึกษา

10. การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลภาคสนามด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ ตามประเด็นต่างๆ ที่ได้ศึกษา คือ ปัญหาของการเรียนการสอนเชิงบูรณาการวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้น ประถมศึกษา ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยแบบบูรณาการเชิงรุก (Active Learning) สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถม ศึกษาปีที่ 1 และการพัฒนาระบบการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านแบบบูรณาการสร้างสรรค์เชิงรุก (Active Learning) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กับการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต 2 บนฐานวัฒนธรรมลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2” ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่วิจัย โดยการสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยจึงกำหนดลำดับขั้นตอนการนำเสนอตามความมุ่งหมาย โดยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

ระยะที่ 2 เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

ระยะที่ 3 เพื่อศึกษารูปแบบการสอนจากการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ตามกระบวนการสอนแบบเชิงรุก

ระยะที่ 1 การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

จากการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยการสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการสอนภาษาไทยในเขตพื้นที่การวิจัย พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำสบายใจ รู้สึกอบอุ่น ให้คุณค่าทางจิตใจและความรู้สึก ถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรมหรือประเพณี การรวมกำลังช่วยกันทำงานที่ใหญ่หลวงเกินวิสัยที่จะทำได้สำเร็จคนเดียว เช่น การลงแขกสร้างบ้าน สร้างวัด สร้างถนนหนทาง หรือขุดลอกแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่นคือสร้างสำนึกเป็นหมู่คณะสูงทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ จังหวัดขอนแก่นเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีความโดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านมากมาย เช่น ศาลหลักเมืองขอนแก่น พระมหาธาตุแก่นนคร อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ พระธาตุขามแก่น หม่า ไล่กรอก กุนเชียง ข้าวเม่า ก๋วยข้าวและกระต๊อบ

ข้าว หวดนึ่งข้าวเหนียว ข้าวฮางอก ปลาย้า แก้วบอง ยาฮากไม้ พานบายศรี การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทำนา หมอลำ หนังประโมทัย แคน พิณ ซุง โปงกลาง ขอลอ โหวด เป็นต้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านในเขตพื้นที่ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ซึ่งเป็นพื้นที่การวิจัยครั้งนี้ทั้ง 6 อำเภอ คือ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอฆ้องชัย อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย และอำเภอโคกโพธิ์ไชย มีเป็นจำนวนมากมาย แต่ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีลักษณะโดดเด่นและเป็นรูปธรรมชัดเจนที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ทั้ง 6 อำเภอเหมือนกันและสามารถที่จะนำมาใช้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านสำหรับประกอบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มี 2 ประเภท ดังนี้ คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม และภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการศึกษาในภูมิปัญญาพื้นบ้านทั้งสองประเภท ในสามประเด็นหลักที่นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ควรรู้ คือ

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม
2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา
3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อันจะเป็นได้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และได้ผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม

จากการศึกษาพบว่า ผ้าไหมมัดหมี่จากอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ได้รับรางวัลชนะเลิศประกวดในงานมรดกสิ่งทอเอเชีย จัดขึ้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ โดยสำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อ พุทธศักราช 2535 ซึ่งในการประกวดครั้งนี้มีสิ่งทอจากนานาชาติในทวีปเอเชีย เข้าประกวดกว่า 3,000 ชิ้น พื้นที่จังหวัดขอนแก่น ณ ปัจจุบันบริเวณตอนล่างแม่น้ำชี คือ พื้นที่ของเมืองชลบท เดิมนั่นเอง และสินค้าสำคัญ ผ้าไหมมีหลายประเภท แต่ที่ขึ้นชื่อของอำเภอชนบทคือ ผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งมีการการเล่นสืออย่างจัดจ้านเพื่อผู้ชมด้อยมจนพร้อมที่จะมาทอ โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ที่เรียกกันติดปากว่า "หมี่กะเทย" จะมีลายที่สวยงามและประณีตมากและเป็นที่ต้องการของตลาดลายหมี่สำคัญ ลายขอพระเทพ และในเขตเทศบาลตำบลชนบท จะมี "ถนนสายไหม" (เริ่มจากถนนข้างประตูทางเข้าอำเภอชนบทด้านทิศตะวันออกจรด วัดศรีบุญเรือง) ซึ่งจะมีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ไหมเรียงรายสองข้างทางเป็นจำนวนมาก สามารถแวะชมสินค้าได้ทุกวัน (พูนทรัพย์ โยธา, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการสอนภาษาไทย”, วันที่ 3 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

เพชรไทย บุตรชม (2562: สัมภาษณ์) ได้แสดงศัพท์วิชาการอันเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในการทอผ้าไหมไว้ ดังนี้

ตาราง 4.1: ศัพท์วิชาการสำหรับการทอผ้าไหม

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	การต่องไหม	การฟอกไหม
2	ไหมลืบ	ไหมเส้นใหญ่
3	ไหมน้อย	ไหมยอด
4	กวั๊กไหม	กวั๊กไหม
5	หมี่	ลาย

ที่มา: เพชรไทย บุตรชม , (2562: สัมภาษณ์)

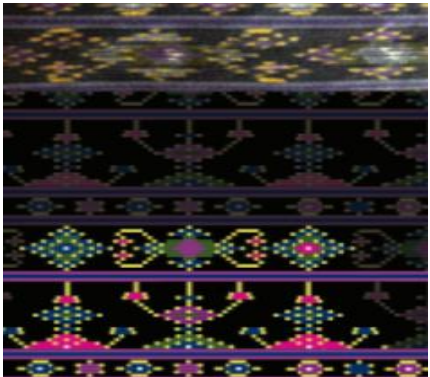

ภาพที่ 33 : ลวดลายผ้ามัดหมี่ชนบท

ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับเกษตรกรรม คือ “ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นการบูรณาการและการผสมผสานภูมิปัญญาองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับระบบสังคมเกษตรและอื่นๆ เป็นระบบการประยุกต์และบูรณาการในการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้ในวิชาภาษาไทย ได้เจาะจงที่ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหม เพราะในพื้นที่มี ‘ผ้าไหมมัดหมี่ชนบท’ เป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงระดับโลก มีคู่กับวัฒนธรรมการทอผ้า ผูกพันกับชาวอีสานมาอย่างยาวนาน การทอผ้าถือเป็นชีวิตของหญิงชาวอีสานที่ทอไว้ใช้ในครัวเรือนมาแต่อดีต โดยถือว่าเป็นงานจำเป็นของสตรีอีสานที่ต้องเรียนรู้และปฏิบัติให้ชำนาญเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวันและใช้ในพิธีการทางศาสนา วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวอีสานได้รับอิทธิพลมาจากการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนจากหลายพื้นที่ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในภูมิภาคอีสานปัจจุบัน แต่ละกลุ่มชนจะมีลักษณะและลวดลาย กรรมวิธีการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ปัจจุบันผ้าทอกลายเป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของอีสานโดยเฉพาะ อำเภอชนบท เพราะมีผ้าทอมัดหมี่ชนบท เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย งามอย่าง มีเอกลักษณ์ทั้งสีสรรค์และลวดลาย ผ่านการสร้างสรรค์

จากภูมิปัญญาที่สร้างสมมาอย่างต่อเนื่องและยาวไกล ผลิตเพื่อการค้าเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา ปัจจุบันรูปแบบผ้าจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการใช้งานและตลาดผู้บริโภค แต่ยังมีรากเหง้ามาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ก่อให้เกิดความแตกต่างกันของรูปแบบและวิธีการผลิตผ้าในแต่ละท้องถิ่น” (ชื่นจิตร์ ชุมมุง, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการสอนภาษาไทย”, วันที่ 26 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

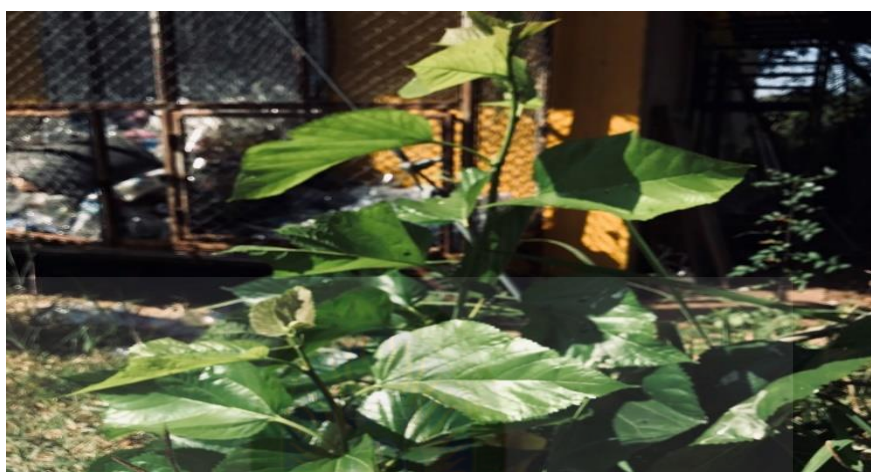
เพชรไทย บุตรชม “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทอผ้า” ได้ให้ข้อมูลเชิงลึกสรุปได้ว่า ผ้าทอด้วยมือที่มีชื่อเสียงที่สุดของอำเภอชนบท คือ “ผ้าไหมมัดหมี่ โดยมีขั้นตอนเริ่มจากการคัดเลือกเส้นไหม การออกแบบลายหมี่ การให้สี การทอเป็นผืนผ้า เป็นงานที่ละเอียดอ่อน ผ้าไหมชนบทมีจุดเด่น คือ มีความสวยงาม ลวดลายละเอียดแตกต่างจากที่อื่น เอกลักษณ์ของผ้าไหมชนบทคือ ‘ลาย’ และ เทคนิคการทอ ลวดลายเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาและถือว่าเป็นลายต้น แบบและเป็นลายเก่าแก่ของผ้าเมืองขอนแก่น คือ “ลายหมี่กึ่ง ลายชั้นหมากเบ็ง ลายขอพระเทพ หรือ ลายเชิงเทียน” ลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ชนบทลวดลายดั้งเดิม เป็นลวดลายที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ใช้วิธีการมัดหมี่และทอแบบดั้งเดิม แม้ว่าปัจจุบันอาจเปลี่ยนแปลงสีเส้นได้ตามความต้องการของผู้บริโภค แต่กระบวนการและกรรมวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ชนบท ยังเป็นการทอผ้ามัดหมี่เส้นพุ่ง คือ มีการมัดลวดลายและย้อมสีเฉพาะเส้นพุ่ง ส่วนเส้นยืนใช้เส้นไหมย้อมสีตามที่ต้องการแต่ไม่มีการมัดทำลวดลาย เป็นกระบวนการในการทอผ้ามัดหมี่ส่วนใหญ่ของประเทศไทยอีกด้วย” และการทอผ้าไหมแต่เดิมเพื่อนำไปใช้ในครอบครัว จึงกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญยิ่งที่สตรีอีสานจะต้องเรียนรู้และฝึกหัด โดยได้ถ่ายทอดความรู้และเทคนิควิธีการทอผ้าให้ลูกหลาน สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ผ้าไหมที่ทอได้ นิยมสวมใส่ไปทำบุญที่วัด หรือ งานพิธีสำคัญและงานมงคลต่างๆ รวมทั้งเก็บไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน อีกทั้งยังสามารถสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวและคนในท้องถิ่น จนกลายมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นอีกด้วย กระบวนการสร้างผ้าไหมของชุมชนในท้องถิ่นประกอบด้วย” (เพชรไทย บุตรชม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทอผ้า”, วันที่ 25 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์) และได้คัดลายที่เด่นและเป็นที่ยอมรับสูงสุดมาเสนอไว้ ดังนี้

1. ลายจากความคิดสร้างสรรค์	
ชื่อลาย/ตัวอย่าง	ที่มารายละเอียดและแรงบันดาลใจ
<p>ลายหมี่กึ่ง</p> <p>ลายหลัก ลายคั่น ลายหลัก ลายคั่น ลายขอบลายเชิง</p>	<p>เป็นลายต้นแบบที่เก่าแก่ของผ้าพื้นเมืองในจังหวัดขอนแก่น เป็นลายมัดหมี่ที่ประ ยุคต์จากสวิงหรือแหของชาวบ้านใช้เป็นอุปกรณ์ในการทำมาหากิน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนลักษณะของลาย ลายผ้าจะใช้สีสลับกันอย่างสวยงามมีความโดดเด่นในเรื่องของสีใช้สีที่มีความเป็นเอก ลักษณะดั้งเดิม คือสีน้ำตาล (เม็ดมะขาม) เป็นสีหลักของลวดลาย</p>
2. ลายจากพืช	
ชื่อลาย/ตัวอย่าง	ที่มารายละเอียดและแรงบันดาลใจ
<p>ลายหมี่ราชินี</p> 	<p>ผ้าไหมมัดหมี่ลายหมี่ราชินี เป็นการทอ กี่โบราณ มีลักษณะเป็นลายดอกไม้สีกลีบ หมากรับเป็นดอกไม้สีเหลือง มีสีกลีบ นำมาเรียงต่อกัน ลักษณะการใช้สีแบบแผนโบราณคือ เส้นยืนทอด้วยสีดำสลับแดง แล้วมัดเส้นพุ่งด้วยสีสว่างต่อกัน</p>
3. ลายจากเครื่องใช้	
ชื่อลาย/ตัวอย่าง	ที่มารายละเอียดและแรงบันดาลใจ
<p>ลายหมี่ขอพระเทพ</p> 	<p>ลายหมี่ขอพระเทพ เป็นลายขอประ ยุคต์ได้แรงบันดาลใจมาจากการสังเกตการนุ่งผ้าของสมเด็จพระเทพฯ เป็นลายหมี่ดั้งเดิมลวดลายมีลักษณะเหมือนตะขอจุดเด่นของผ้านั้นจะเป็นลายที่มีขนาดใหญ่ทั้งผืนจะใช้เส้นซิกแซ็กเป็นหลักสลับไปมา ส่วนของปลายเส้นจะหวัดม้วนเข้าไป</p>

3. ลายจากเครื่องใช้ (ต่อ)	
ชื่อลาย/ตัวอย่าง	ที่มารายละเอียดและแรงบันดาลใจ
ลายหน้านางน้อย 	ลายหน้านางน้อย มีลักษณะเป็นหมี่ขึ้น ได้แรงบันดาลใจจากผ้าหน้านางของ สยามที่มีลักษณะเป็นกรวยเชิง
4. ลายจากศรัทธาความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม	
ลายหมี่กง 	ลายหมี่กง ถือว่าเป็นลายต้นแบบและ เป็นลายเก่าแก่ของผ้าเมืองขอนแก่น นับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมเมือง ขอนแก่น
ลายอกแมงมุมน้อย 	

การเลือกพื้นที่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกหม่อนในสมัยอดีตและปัจจุบันจะไม่นิยมปลูกกันมากนัก “ทั้งนี้เพราะการปลูกหม่อนมีความยุ่งยาก มีขั้นตอนในการปลูกและไม่มีเวลามาดูแลรักษาการปลูกหม่อน ในอดีตจะปลูกในพื้นที่ที่ว่างตามสวน ตามไร่ หรือถ้าผู้เลี้ยงไหมคนใดมีพื้นที่มากก็จะปลูกหม่อนลงไปได้ทันที ในการปลูกหม่อนจะเริ่มตั้งแต่ การเตรียมพื้นที่ที่จะปลูก พันธุ์ต้นหม่อน และอุปกรณ์ต่างๆ ในการปลูก เช่น จอบ เสียม ปุ๋ย และฟางสำหรับมาคลุมต้นหม่อน เมื่อปลูกเสร็จเรียบร้อย

แล้ว หรือจะใช้แสงมาคลุมหน้าดินก็ได้ อุปกรณ์ต่างๆ เหล่านี้ก็จะหาได้จากท้องถิ่นของตนเอง ในการที่ใช้ ฟางหรือแกลงมาปกคลุมต้นหม่อนเมื่อปลูกเสร็จแล้วผู้เลี้ยงไหมบอกว่า ใช้กันไม่ให้ความชื้นของน้ำที่รด ต้นหม่อนนั้นระเหยได้ง่าย การเตรียมดินสำหรับปลูกต้นหม่อนคนสมัยก่อนจะใช้ควายไถในพื้นที่ที่มี จำนวนมากและจะใช้จอบขุดดินในพื้นที่ที่มีจำนวนน้อย” (ทองสุข จันทะวงษ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทางด้านการทอผ้า”, วันที่ 1 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 34 : ต้นหม่อนที่ใช้ใบเพาะตัวไหม

องอาจ นาคะรัตน์ (2562: สัมภาษณ์) ได้เสนอทัศนเกี่ยวกับคำศัพท์เชิงวิชาการในการ ปลูกหม่อนและการนำไปบูรณาการสำหรับการเรียนการสอนในวิชาภาษาไทย สรุปเป็นลักษณะตาราง ได้ ดังนี้

ตาราง 4.2 ศัพท์วิชาการท้องถิ่นสำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ใบม่อน (ใบ-ม้อ่น)	ใบหม่อน
2	หรง่า	กิ่ง
3	หย้า	วัชพืช
4	เปี้ย	ต้นกล้า
5	ต้น	ลำต้น

ที่มา: องอาจ นาคะรัตน์ (2562: สัมภาษณ์)

การเลี้ยงไหมแต่ละรุ่น จะเริ่มตั้งแต่การวางไข่จากตัวผีเสื้อนี้เป็นตัวหนอนไหม การเลี้ยง จะใช้เวลาประมาณ 45 วัน เมื่อตัวหนอนไหมแตกออกจากไข่ ก็จะเริ่มให้อาหารทันทีที่อาหารของตัว หนอนไหมนั้นก็คือใบหม่อนการให้อาหาร ตัวหนอนจะไม่เหมือนกัน คือ “ไหมวัย 1 เรียก ว่า นอน 1 หรือไหมนอน จะให้ใบหม่อนที่ไม่มีเส้นใบแข็งใช้ใบอ่อนหั่นฝอย ไหมวัยนี้จะให้อาหาร 2 ครั้งเท่านั้น

คือ เวลาเช้าและเวลาบ่าย การให้อาหารในวัยนี้ของตัวไหมประมาณ 6-7 วันเท่านั้น เพราะวันต่อไปก็ จะเริ่มกินอาหาร ต่อจากนั้นตัวไหมจะเริ่มไหวตัวซึ่งวัยนี้จะเริ่มเข้าสู่ วัยที่ 2 หรือนอน 2 ตัวไหมก็จะ เริ่มกินอาหารใหม่ ตัวไหมตัวโตสมบูรณ์จะกินใบหม่อนมาก ตัวไหมในวัยนี้ประมาณ 8-9 วัน หลังจากนั้น ตัวไหมก็จะเริ่มสุกหรือแก่เต็มที่ตัวไหมก็จะมีสีเหลืองอมส้มเมื่อตัวไหมสุกได้ที่แล้ว ใช้ผ้าคลุมไว้ ทั้งนี้เพื่อให้ตัวไหมชดไชเป็นรังไหมได้เต็มที่” (มณี หมิ่นศรีจุม, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการสอน ภาษาไทย”, วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 35 : ภูมิปัญญาการผสมพันธุ์และการเลี้ยงตัวไหม

การเลี้ยงไหมวัยแก่ หมายถึง การเลี้ยงไหมวัย 4-5 จนกระทั่งไหมทำการรังการจับพื้นที่เลี้ยง จะต้องมีขนาดเหมาะสมกับปริมาณหนอนไหมเพราะหนอนตัวโตจะมีการเผาผลาญมาก อาจจะทำให้ สภาพอากาศรอบๆ ร้อนการจัดการแรงงานก็ต้องเหมาะสมใบหม่อนที่เก็บมาเลี้ยงไหมสามารถทำ ได้ทั้งโดยวิธีเก็บใบและตัดกิ่งเลี้ยง โดยเฉพาะการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศในวัยที่ 5 เกษตรกรจะตัดกิ่งหม่อนมาเลี้ยงเพื่อความรวดเร็วในการเลี้ยงไหมและประหยัดแรงงานการเลี้ยงไหม ด้วย

พื้นที่การเลี้ยงไหม ในการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศเกษตรกรจะตัดหม่อนเป็นกิ่ง มาเลี้ยง โดยจะแบ่งพื้นที่การเลี้ยง ดังนี้ “พื้นที่ 20 ตารางเมตร/กล่อ่ง สำหรับเกษตรกร ทั่วประเทศ และ พื้นที่ 16 ตารางเมตร/กล่อ่งสำหรับเกษตรกรที่มีความชำนาญสำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงเป็นกระดิ่งจะใช้ 40 กระดิ่ง/กล่อ่ง การปฏิบัติต่อไหมแต่วัยแก่ มีรายละเอียด ดังนี้ “ไหมวัยแก่กินใบหม่อนมาก ประมาณร้อยละ 85-90 ของปริมาณใบหม่อนทั้งหมด ดังนั้นควรให้อาหารวันละ 3 -4 ครั้ง ในปริมาณ ที่พอเพียงกับความต้องการจะทำให้ตัวไหมสมบูรณ์และได้รังดีมีคุณภาพการเลี้ยงด้วยกิ่งจะทำให้ใบ หม่อนไม่แห้งเร็วมีการถ่ายเทอากาศได้ดีและควรขยายพื้นที่ให้เหมาะสมในแต่ละวัยด้วย” (ปราณี เสา

หลัก, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม” วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)
 ดึงภาพประกอบที่ 4.4

ภาพที่ 36 : ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการให้อาหารตัวไหม

ตัวอย่างการเลี้ยงไหมโดยใช้พื้นที่ 20 ตารางเมตรต่อกล่อง คือ “วัยที่ 4 เริ่มเลี้ยงพื้นที่ 5 ตารางเมตรขยายพื้นที่ 2 ครั้งให้ได้พื้นที่ 10 ตารางเมตร และวัยที่ 5 เริ่มเลี้ยงพื้นที่ 5 ตารางเมตรขยายพื้นที่ 2-3 ครั้งให้ได้พื้นที่ 20 ตารางเมตรการถ่ายมูลไหมวัยแก่มีการถ่ายมูลบ่อย ครั้งเพราะใบหม่อนที่ให้ปริมาณมากและจะมีเศษเหลือเวลาที่ความชื้นสูง ผันตกชุกอาจทำให้หนอนไหมเป็นโรคได้” (เพชรไทย บุตรชม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทอผ้า”, วันที่ 25 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

การลดความชื้นซึ่งสามารถทำได้โดยการโรยแกลบเผาหรือปูนขาวเพื่อลดการเกิดโรคของหนอนไหมขั้นตอนการถ่ายมูล และการเก็บไหมสุกไหมวัย 5 ประมาณวันที่ 6-8 ตัวไหมจะโตเต็มที่อาหารที่กินจะถูกนำไปสร้างเป็นต่อมเส้นใยพร้อมจะทำรัง ลักษณะลำตัวโปร่งแสงมูลไหมมีสีเขียวนอ่อนหยุดกินอาหารเดินเร็วหัวส่ายไปมาและพันเส้นใยออกมาห่อหุ้มตัวเอง และการเก็บไหมสุกเข้าจอบปัจจุบันนิยมเก็บ 2 วิธี คือ “วิธีที่หนึ่งเก็บทีละตัว นิยมใช้กับการเลี้ยงไหมจำนวนน้อยเพราะเสียเวลามาก วิธีที่สองเขย่าก้างสำหรับการเลี้ยงไหมโดยใช้กิ่งหม่อนจะทำให้สามารถเก็บได้เร็ววิธีนี้จะเหมาะกับการเลี้ยงไหมจำนวนมากเนื่องจากประหยัดแรงงานและสามารถเก็บได้ทันต่อเวลาจอบที่ ใช้เก็บรังไหมก็

มีหลายชนิด เช่น จ่อกระดิ่งใส่ตัวไหมได้ 700 ตัว จ่อพลาสติก จ่อลวด จ่อกความยาว 1 เมตรใส่ตัวไหม 300-350 ตัว จ่อหมุนใส่ตัวไหมได้ 1,500 ตัวต่อชุดดังนั้นจะต้องใช้ประมาณ 12-13 ชุด/กล่อง” (นฤมล จันทรเสนา, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม", วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

การดูแลไหมขณะทำรัง ก่อนที่ไหมทำรังจะมีการขับถ่ายของเหลวออกมาประมาณ 0.5-1 ซีซี ซึ่งจะส่งผลทำให้สภาพแวดล้อมเปียกชื้นและสกปรก ดังนั้นจึงควรหากระดาษมาปูพื้นเพื่อซับความร้อนและปรับสภาพแวดล้อมโดยรอบให้มีการถ่ายเท อากาศที่อุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 23-24 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ประมาณร้อยละ 65-70

ภาพที่ 37 : ฝักไหม(รัง)ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการให้อาหารตัวไหม

เพชรไทย บุตรชม (2562) ได้เสนอคำศัพท์พื้นถิ่นสำหรับการการดูแลไหมขณะทำรัง และควรนำไปปรับประยุกต์สำหรับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ดังนี้

ตารางที่ 4.3: ศัพท์วิชาการท้องถิ่นสำหรับการหม่อนเลี้ยงไหม

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ตัวหม่อน	ตัวไหม
2	ดักแด้	ดักแด้
3	ตัวบี้	ตัวผีเสื้อ
4	จ่อ	จ่อกระดิ่ง
5	แนวม่อน	พันธุ์ไหม

ที่มา: เพชรไทย บุตรชม , (2562: สัมภาษณ์)

การดูแลไหมขณะทำรังและการทำเส้นใย การทำเส้นใยไหมหรือการสาวไหม หรือ ภาษาอีสานบางท้องถิ่นเรียกว่า สาวหลอก ในอดีตและปัจจุบันนั้นมีขั้นตอนที่ย่างยากพอสมควร

การดูแลไหมขณะทำรังและการทำเส้นใย การทำเส้นใยไหมหรือการสาวไหม หรือ ภาษาอีสานบางท้องถิ่นเรียกว่าสาวหลอก ในอดีตและปัจจุบันนี้มีขั้นตอนที่ย่างยากพอสมควร โดยจะเริ่มตั้งแต่เตรียมอุปกรณ์ในการทำเส้นใยไหม อุปกรณ์เหล่านี้ได้แก่ เต้าไฟ หม้อดิน เครื่องสาวไหม ไม้คียบ ถังใส่น้ำ แก้วสำหรับนั่งสาวไหม เชื้อเพลิงหรือฟืน กระบุงสำหรับใส่เส้นใยที่สาวออกจากรังไหม และ รังไหมดิบ เมื่อเตรียมอุปกรณ์ครบแล้วก็ลงมือทำการสาวไหมตามขั้นตอนต่อไป ดังภาพประกอบที่ 4.7

ภาพที่ 38 : กระบวนการเตรียมไหมเพื่อนำไปสาวไหม

การสาวไหมของผู้เลี้ยงไหมมี 2 ขั้นตอน คือ การสาวไหมดิบ (ไหมเส้นใหญ่) เป็นการสาวเส้นใยไหมครั้งแรก ลักษณะของเส้นใยจะเส้นใหญ่ เนื้อหยาบมีสีเหลืองอมส้ม การสาวดิบหรือไหมเส้นใหญ่นี้จะสาวไปจนเห็นว่ารังไหมมีสีจางลงเป็นสีเหลืองอ่อน ต่อจากนั้นก็ตัดเอารังไหมมาพักไว้เพื่อที่จะสาวเอาเส้นใยต่อไป ขั้นตอนที่ 2 ของการสาวไหม คือ การสาวไหมน้อย (ไหมยอด) เป็นการสาวเอาเส้นใยอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นก็ลงมือทำการสาวไหมต่อไป ในการสาวไหมในขั้นที่ 2 นี้ จะต้องทำด้วยความระมัดระวังและทำด้วยความชำนาญเส้นใยที่ได้ในครั้งนี้จะมียลักษณะเป็นวาวอ่อนนุ่ม มีสีเหลืองอ่อน” (นฤมล จันทรเสนา, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม”, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ขั้นเตรียมการทอผ้าไหม ในการทอผ้าไหมจะมีการเตรียมเส้นด้าย 2 ลักษณะ คือ “เตรียมเส้นด้ายพุ่งและเตรียมเส้นด้ายยืน (ด้ายทางเครือ)” มีรายละเอียดวิธีการเตรียมการ ดังนี้ “การเตรียมเส้นด้ายพุ่งการเตรียมเส้นด้ายพุ่ง ในการทอผ้าแต่ละครั้งช่างทอผ้าจะซื้อเส้นใยไหมมาจากถิ่นอื่น ซื้อในขณะที่เส้นใยไหมยังไม่ได้ผ่านกรรมวิธีทำให้เส้นใยอ่อนนุ่ม กรรมวิธีคือ การดองไหม (การฟอกไหม) นั่นเอง โดยทำเป็นเช็ดไว้เรียบร้อยแล้ว ช่างทอผ้าก็จะนำเช็ดไหมนั้นมาผ่านกรรมวิธีตามวิธีการต่างๆ

ภาพที่ 39 : กระบวนการและขั้นตอนในการสาวไหม

การต้องไหม (การฟอกไหม) คือ การนำเส้นใยไหมที่เป็นเช็ดมาต้มในน้ำด่างที่เดือด เพื่อให้เส้นใยอ่อนนุ่มและเปลี่ยนสีเส้นใยจากธรรมชาติที่ไม่สวยงามให้สวยงามมากขึ้น การทำน้ำด่างนั้นจะทำมาจากพืช ได้แก่ ผักขมหวาน กาบมะพร้าว กาบกล้วยและฟางข้าว ฟางข้าวนี้คัดเอาแต่ฟางที่เป็นก้านของรวงข้าวที่นวดข้าวออกแล้ว ซึ่งมีกรรมวิธีการทำน้ำด่างนำอย่างใดอย่างหนึ่งไปตากให้แห้ง ในการนำไปตากให้แห้งจะมากขึ้นอยู่กับจำนวนเส้นใยที่นำมาต้อง (ฟอก) ไม่ได้กำหนดตายตัวลงไป เมื่อตากแห้งแล้วนำไปเผาเพื่อจะเอาเถ้ามาทำเป็นน้ำด่างต่อไปในการเผา โดยมีหม้อหนึ่งข้างรองรับน้ำด่างแล้วเทน้ำแช่เถ้าที่อยู่ในหม้อ ใช้ไม้คนไปเรื่อยๆ จนเหลือแต่กากหรือเศษไม้ต่างๆ เมื่อกรองเสร็จแล้วปล่อยให้แห้งให้ตกตะกอนหลังจากนั้นจึงเอาน้ำในของน้ำด่าง น้ำด่างที่ได้จะเป็นน้ำด่างที่ใช้ในการฟอกไหมต่อไป การฟอกไหมครั้ง ผู้เลี้ยงไหมต้องมีความชำนาญในการฟอกเป็นอย่างดี” (ทองสุข จันทะวงษ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำผ้า”, วันที่ 1 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 40 : อุปกรณ์การทอผ้า (เครื่องทอ)

กระบวนการต่อมา คือ “การกวักไหม การกวักไหม คือกรรมวิธีที่นำเอาเช็ดไหมที่ผ่าน การฟอกมาแล้วนามากวักทั้งนี้เพื่อให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวตลอดเพราะการฟอกไหมแต่ละ ครั้งนั้นจะทำให้เส้นใยไหมขาดไม่ติดต่อกันและไม่เป็นระเบียบในการกวักไหมนี้มีเครื่อง มือ 2 ชนิด คือ กง และอักหรือก๊วกกง คือ เครื่องมือสำหรับใส่เช็ดไหมที่ทำด้วยไม้ไผ่และเชือก อักคือเครื่องมือ สำหรับปั่นไหมหรือก๊วกไหม ที่ทำด้วยไม้จริงการคันไหม (การเรียงเส้นใยไหม) คือกรรมวิธีเอาเส้นใย ไหมที่ก๊วกเรียบร้อยแล้วมาเรียงใส่เครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า โง่งคันหมี่ เพื่อทำให้เป็น เช็ดอีกครั้งหนึ่ง ในการทำเช็ดไหมครั้งนี้ขึ้นอยู่กับความกว้างของหน้าฟืม โดยการขยายโง่งคันหมี่ ออกไป การคันไหมหรือการเรียงเส้นใยไหมนี้ ช่วงทอผ้าจะเรียงเส้นใยไหมขึ้นและเรียงเส้นใยไหมลงมา ตามหลักของ โง่งคันหมี่ ซึ่งโง่งคันหมี่นี้จะประกอบด้วยไม้เหลากกลม 2 ชั้น มีเส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ 1-1.5 นิ้ว สูงประมาณ 80 - เซนติเมตร ฝังอยู่ในท่อนไม้สี่ เหลี่ยมที่มีความหนาและความ ยาวพอประมาณ 2 ชั้น ในระหว่างไม้สี่เหลี่ยม 2 ชั้น จะยึดด้วยไม้ระแนงอีกครั้งหนึ่ง ไม้ระแนงนี้จะ สามารถขยายเข้าออกได้ตามต้องการของผู้ที่ทำการคันไหม การคันไหมหรือเรียงเส้นใยไหม สำหรับจะ ใช้เป็นเช็ดของการ” (จिरนนท์ เผ่าวงษ์, “ครุภูมิปัญญาพื้น บ้านด้านการทอผ้าไหม”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

กระบวนการมัดหมี่ “เมื่อเตรียมอุปกรณ์ในการคันไหมเรียบร้อยแล้ว ช่วงที่จะคันนั้นจะ เรียงเส้นใยไหมขึ้นและลงในโง่งคันหมี่ การคัน หรือ เรียงแต่ละครั้งจะต้องใช้เส้นใยไหมอย่างต่ำ 2 เส้นขึ้นไป ถ้าใช้เส้นใยไหมหลายเส้นก็ได้เส้นใยมากขึ้น ในการคันขึ้นลงแต่ละครั้งเรียกว่า ชิน หรือ เกล็ดหรือเส้นชิน หรือเกล็ดหรือเส้นนี้จะมีเส้นใยไหม 4 เส้น คือ 1 รอบขึ้นลงนั่นเอง แต่ถ้าต้องการ มากกว่านี้ก็ทำได้ในทำนองเดียวกัน ซึ่งชิน หรือเกล็ดหรือเส้นนั้นเรียกว่า ลำ (ลำคือการเรียงเส้นใย ไหมให้ครบตามความต้องการของผืนผ้า) ในการคัน หรือเรียงเส้นใยไหมแต่ละครั้งจะใช้ด้ายต่างสีมา เป็น เครื่องหมายคันแต่ละชินแทนการนับ การคันไหมเป็นเช็ดสำหรับมัดหมี่แต่ละครั้งจะคันนี้เป็น 25 ลำ 35 ลำขึ้นไป คำว่า 25 ลำ 35 ลำ นี้หมายความถึงความยาวของผ้ามัดหมี่ การคันไหมเป็นกรรมวิธี สุดท้ายของการเตรียมเส้นด้ายพุ่ง” (ยุพิน สง่าชัย, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยง ไหม”, วันที่ 8 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 41 : รายละเอียดอุปกรณ์การทอผ้า (เครื่องทูก)

เพชรไทย บุตรชม ได้แสดงรายละเอียดคำศัพท์วิชาการที่ควรรู้สำหรับการทำเส้นใยไหม ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.4

ตาราง 4.4: คำศัพท์วิชาการสำหรับการเลี้ยงไหม

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ผ้าซิ่น	ผ้าถุง
2	ผ้าโสร่ง	ผ้านุ่ง
3	ผ้าอึ๊ปี้	ผ้าขาวม้า
4	หลักฝื่อ	เครื่องมือคั่นทูก
5	ไหมเครือ	เส้นยืน
6	ลายเต็มตัว	เต็มผืน
7	ลายครึ่งท่อน	ครึ่งผืน
8	การโอบหมี่	พันหมี่
9	เครื่องทูก	เครื่องทูก

ที่มา: เพชรไทย บุตรชม, (2562: สัมภาษณ์)

การเหล่งไหม คือการกรอไหมหรือการถ่าไหมออกจากกระบุงหรือภาชนะที่ใช้รองรับเส้นใยที่สาวออกมาจากรังไหมเพื่อนำมาทำเป็นเช็ด มีอุปกรณ์ในการทำเป็นเช็ด ดังนี้ “เครื่องเหล่งไหมพร้อมขาตั้ง เครื่องเหล่งไหมนี้จะทำด้วยไม้จริง 2 อันเมื่อเตรียมอุปกรณ์ในการเหล่งไหมเรียบร้อยแล้วก็ลงมือทำเช็ดหรือใจไหม” (อ่อนจันทร์ สุวรรณภาพ, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทอผ้า”, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

วิธีการทำเครื่องทูกแต่ละคนครั้งจะต้องทดลองหาความยาวของเครื่องทูก เสียก่อน โดยการนำเอาเส้นด้ายมาคั่นทูก 1 เส้น เช่น ถ้าเราต้องการผ้า 4 หลา ใช้เส้นด้ายตัวอย่าง ผูกที่จุดเริ่มต้น แล้วเดินเส้นด้ายเหนือไม้หลักที่ 2 ซึ่งอยู่ทางซ้ายมือของหลักที่ 1 แล้วเดินด้ายอ้อมไป หลักที่ 3 ไปทาง

ด้ายซ้ายมือวกกลับมาทางด้ายขวามือมาหลักที่ 4 อ้อมหลักที่ 4 แล้วเดินด้ายมาหลัก ที่ 5 อ้อมไปถึงหลักที่ 6 ผ่านไปหาหลักที่ 7 แล้วลอดใต้ผ่านหลักที่ 8 ทำในลักษณะนี้ก็จะได้ ความยาวเส้นไหม เครื่องสำหรับผ้า 1 ผืนพอ ดีถ้าต้องการหลายผืนก็ให้ทำขึ้นไปต่างหลักเพื่อแล้ววกกลับลงมาตามหลักเพื่อแล้วมาหยุดอยู่ที่หลักที่ 1 ก็ให้เอาเส้นด้ายต่างสีมาผูกไว้ตรงหลักที่ 1 และที่ 2 ที่ไขว้กันเพื่อสะดวกในการนับเส้น ด้ายแต่ละครั้ง ในการทำเครื่องหูก หรือเรียงเส้นยืนนั้นจะต้องให้ครบตามจำนวนของช่องพืมหรือพันหวีด้วยเมื่อทำเครื่องหูกเสร็จเรียบร้อยแล้วช่างทำเครื่องหูก จะเอาเครื่องหูกออกจากหลักเพื่อโดยการคล้องกันนี้เป็นโซ่ ใช้มือทำหน้าที่เหมือนเข็มควัก โดยจับปลายด้ายยืนขึ้นมาทำเป็นห่วง ทำไปเรื่อยๆ จนถึงปลายด้ายอีกข้างหนึ่ง ในการทำเป็นลูกโซ่นี้เพื่อให้เป็นระเบียบและไม่ยุ่งง่าย เมื่อทำเครื่องหูกเรียบร้อยแล้วขั้นต่อไปก็คือการย้อมเครื่องหูก หรือย้อมไหมเครื่อง” (เอมอร โคตรภูธร, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทอผ้า”, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 41 : กระบวนการในการมัดหมี่

กระบวนการย้อมไหมเครื่อง (เครื่องหูก) คือ กรรมวิธีที่นำไหมเครื่องที่คันเสร็จเรียบร้อยแล้วไปย้อมในน้ำสีที่เดือดโดยเติมน้ำต่างลงเล็กน้อยเพื่อให้สีติดและเส้นใยอ่อนนุ่มอีกครั้งหนึ่ง สีที่จะนำมาย้อมนี้จะต้องให้กลมกลืนกับสีของลายหมี่ที่จะมาใช้ทอหรือจะย้อมให้เป็นสีเดียวกันก็ได้แต่ส่วนมากแล้วนิยมย้อมสีดำเป็นสีพื้น เพราะเข้ากับลายหมี่ได้ทุกสี ต่อจากการย้อมสีของไหมเครื่องแล้วขั้นต่อไปคือการสีหูกกันนั่นเอง และการมัดหมี่ เป็นกรรมวิธีที่สำคัญที่สุดที่จะทำผ้าไหมให้เป็นลายและสีสันต่างๆ ในการมัดหมี่ให้เป็นลายและสีต่างๆ นั้นขึ้นอยู่กับกรรมวิธีและความนิยมของผู้ใช้เป็นสำคัญเพราะลายและสีของผ้าไหมมีมากมายเหลือเกิน เช่น ถ้าต้องการผ้าไหมมีลายเล็กๆ เติมผืนและหลายๆ สี ต้องใช้ผู้ที่ฝีมือประณีตในการมัดหมี่ขณะเดียวกันค่าแรงงานในการจ้างมัดหมี่ก็แพงขึ้นด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการมัดหมี่คือมีดบางเล็กๆ หรือใบมีดโกนชนิดมีด้าม เชือก ฟาง (สมัยก่อนใช้กาบกล้วยแห้ง) “ธงหมี่” และ“แบบลายหมี่” (สรุปจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ 2: พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 42 : กระบวนการและขั้นตอนในการมัดหมี่

การมัดลายเต็มตัว (เต็มผืน) ผู้มัดจะต้องมัดลายตามแบบลายหมี่ให้เต็มปอยหมี่ (ผู้ที่ชำนาญในการมัดหมี่จะไม่ดูแบบลายหมี่) ส่วนการมัดลายครึ่งท่อน (ครึ่งผืน) ผู้มัดหมี่จะมัดเพียงครึ่งเดียวของปอยหมี่เท่านั้น “ขั้นตอนการมัดหมี่จะเริ่มจากเอาปอยหมี่ที่ค้นเสร็จแล้วใส่ “องหมี่” ใช้เชือกฟางที่ซอยเล็กๆ มัดลำหมี่แต่ละลำไปตามแบบลายหมี่ ส่วนของไหมที่ถูกเชือกฟางมัดนี้เวลานำไปย้อมสีสีอื่นจะไม่สามารถเข้าไปในส่วนนั้นๆ ได้ จะคงสีไว้ตามเดิมและส่วนที่ไม่ถูกมัดจะมีสีตามที่ย้อม ถ้ามัดหมี่และย้อมสลับกันหลายครั้งจะทำให้ผ้าไหมมีหลายๆ สีการย้อมหมี่ คือกรรมวิธีทำให้ผ้าไหมมีสีต่างๆ โดยนำปอยหมี่ที่มัดหมี่เรียบร้อยแล้วไปย้อมสีในน้ำเดือด โดยสีย้อมไหมที่มีคุณภาพดีถ้าหากต้องการให้ผ้าไหมมีหลายๆ เพิ่มขึ้นเมื่อย้อมหมี่ด้วยสีย้อมใหม่เรียบร้อยแล้ว จะต้องนำไป “โอบหมี่” คือการใช้เชือกฟางที่เส้นเล็กๆ พันลำหมี่ตรงส่วนที่ยังไม่ถูกมัดที่หมี่ตามแบบลายมัดหมี่ การโอบ (พัน) ต้องโอบ (พัน) ให้เชือกฟางแน่นที่สุดและหลายๆ รอบนำหมี่ที่โอบหมี่เรียบร้อยแล้ว ไปล้างสีออกในน้ำเดือด (จะล้างออกเฉพาะบริเวณที่ไม่ถูกมัดหรือโอบเท่านั้น) โดยเติม “ต่างเหม็น” (ผงดำที่มีกลิ่นเหม็น” หมี่ส่วนที่โอบหรือมัดไว้จะคงสีตามเดิมส่วนที่ไม่ถูกโอบหรือมัดจะถูกล้างออกเป็นสีขาวนำไปย้อมเป็นสีอื่นอีกครั้งหนึ่งตามต้องการบางสีเมื่อย้อมและนำไปโอบ (พัน) เรียบร้อยแล้ว ไม่ต้องนำไปล้างออก ใช้สีอื่นย้อมทับลงไปเลยก็ได้ เช่นย้อมสีฟ้าหรือสีน้ำเงินแล้ว ต้องการให้ผ้าไหมเป็นสีเขียวต้องใช้สีเหลืองย้อมทับอีกทีหนึ่ง เป็นต้น” (เพชรไทย บุตรชม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านทอผ้า”, วันที่ 25 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

การแก้มี่คือกรรมวิธีแก้เชือกฟางที่ใช้มัดลำหมี่แต่ละลำออกให้หมดโดยใช้มีดบางเล็กๆ คม หรือ ใบมีดโกนชนิดมีด้าม การแก้มี่จะต้องทำอย่างระมัดระวังอย่าให้มีดถูกเส้นไหมขาดหมี่ที่แก้เชือกฟางออกหมดแล้วจะเห็นลายหมี่ได้สวยงามและชัดเจนมากการกวักหมี่คือกรรมวิธีคล้ายๆ กับการ “กวักไหม” โดยใช้อุปกรณ์ในการกวักเหมือนกันนำหมี่ที่แก้เรียบร้อยแล้วใส่ “กง” และ “กวัก” ออกจนหมดปอยเหมือนการกวักไหมทุกประการแต่จะต้องระมัดระวังอย่าให้เส้นไหมขาดตอนเพราะเมื่อนำไปทอแล้วจะไม่เป็นลายตามต้องการ การปั่นหลอดคือกรรมวิธีนำเอาหมี่ที่กวักเรียบร้อยแล้วไป “ปั่น” (กรอ) ใส่หลอด (ทำด้วยต้นปอแห้งที่ลอกเปลือกแล้วยาว 2 - 3 นิ้ว) โดยใช้เครื่องมือเรียกว่า

"ไน"หมี่หนึ่งปอยจะปั้นใส่หลอดได้ประมาณ 35 - 45 หลอด โดยปั้น "กรอ"เรียงลำดับของหลอดไว้ ตั้งแต่หลอดแรกจนถึงหลอดสุดท้ายสลับที่กันไม่ได้ นำหลอดแรกบรรจุใน "กระสวย" (ทำด้วยไม้หรือพลาสติก)นำไปทอในไหมเครือ (เส้นยืน) ที่เตรียมไว้จนหมดจำนวนหลอดที่ปั้นได้" (นฤมล จันทรเสนา , “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม”, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

เพชรไทย บุตรชม, (2562) ได้แสดงคำศัพท์สำหรับการมัดหมี่ไว้และแสดงรายละเอียด ลักษณะตารางได้ ดังนี้

ตาราง 4.5 คำศัพท์ในการมัดหมี่

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ปั้น	กรอ
2	เส้นด้ายยืน	ด้ายทางเครือ
3	การต่องไหม	การฟอกไหม
4	นำมาดอง	ฟอก
5	การคันไหม	การเรียงเส้นใยไหม
6	การปั้นหลอด	ปั้นด้าย
7	การย้อมไหมเครือ	เครือหูก
8	เครือหูก	การย้อมไหมเครือ
9	การต่องไหม	ฟอก

ที่มา: เพชรไทย บุตรชม, (2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 43 : ก่ออุปกรณ์สำคัญในการทอผ้า

การทอผ้าไหม ขั้นสุดท้ายของการทอผ้าไหม เป็นการนำเอาเส้นใยไหมพุ่งมาทอขัด กันเข้ากับไหมเครือ เครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้า ประกอบด้วย “ โครงกี ฟีม เขาหูกหรือตะกอ ไม้ม้วนผ้า และหลักม้วนผ้า ไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลง (คานเหยียบ) ไม้แกน ม้วนด้ายยืน คานแขวน กระจวย หลอดด้ายพุ่ง ผังหรือสะดึงซึ่งผ้าให้ตั้ง” (ทองสุข จันทะวงษ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้า”, วันที่ 1 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

โครงกีประกอบด้วยเสา 4 เสา มีราวหูกทั้ง 4 ด้าน จะมีทั้งด้านบนและด้านล่างสมัย ก่อนเสาหูกจะฝังไว้กับดิน เพราะเชื่อว่า “ การทอหูกหรือการทอผ้า จะทำได้เฉพาะใต้ถุนบ้านเท่านั้น แม้กระทั่งปัจจุบันก็ตามยังนิยมที่จะทอผ้าใต้ถุนบ้านเหมือนกันฟีมหรือฟันหวี เป็นเครื่อง มือสำหรับทอผ้า มีฟันเป็นซี่ๆ คล้ายหวี ใช้สำหรับสอดไหมยืน หรือไหมเครือเพื่อจัดเส้นไหมให้อยู่ห่างกัน และใช้กระตบไหมพุ่งที่สานขัดกันกับไหมยืนหรือไหมเครือให้ยึดแน่นเป็นผืนผ้า ฟีมทำด้วยไม้ไผ่ที่เหลาเป็นซี่เล็กๆ ผูกเชือกติดกันแล้วกระหนาบด้วยกรอบไม้จริง ฟีมหนึ่งจะมี 35-40 หลบ แต่ละหลบจะมี 40 ฟัน แต่ละฟัน (ช่องฟันหวี) ใช้สอดเส้นไหมยืน 2 เส้น ในการทอผ้า จะทอทั้งผ้าเนื้อหนา และผ้าเนื้อบาง ฉะนั้นหวีหรือฟีมจะใช้แตกต่างกันคือ ฟีมยาว 25 นิ้ว จะมี 20 หลบ ใน 1 หลบมี 40 ช่อง ถ้า 20 หลบ ก็จะเท่ากับ 600 ช่องฟีมในลักษณะนี้สำหรับผ้าเนื้อหนา ถ้าผ้าเนื้อบางถึงใช้ฟีม 25 นิ้ว จะทำเหมือนกันแตกต่างกัน คือ จำนวนช่องฟันหวีใช้ 30 หลบ ใน 1 หลบมี 40 ช่อง ถ้า 30 หลบก็จะเท่ากับ 1200 ช่อง ฟีมที่ใช้ในการทอผ้าไหมปัจจุบันส่วนมากจะใช้ฟันเหล็กหรือฟันทองเหลืองทั้งนี้เพื่อทนต่อการกระตบในสมัยก่อนจะใช้ฟันที่ทำด้วยไม้ซี่เล็กๆ จึงไม่มีความคงทนต่อการกระตบ ในปัจจุบันช่างทอจะสั่งฟีมมาจากที่อื่น ฟีมที่มีขนาดตั้งแต่ 14 นิ้วจนถึง 85 นิ้ว ซึ่งแต่ละขนาดจะใช้ทอผ้าที่มีขนาดไม่เท่ากัน เช่น ฟีมหรือหวี 20 นิ้ว ใน 1 นิ้ว จะมี 10 ช่องฟัน ฟีมหรือหวี 40 นิ้ว ใน 1 นิ้ว จะมี 20 ช่องฟัน ฟีมหรือหวี 80 นิ้ว ใน 1 นิ้ว จะมี 40 ช่องฟัน ถ้าต้องการทอผ้าหน้ากว้าง 40 นิ้ว จะต้องใช้ฟีมหรือฟันหวี 40 นิ้ว (ใน 1 นิ้ว มี 20 ฟองฟันหวี) ถ้าวอยเส้นด้ายในฟันหวีช่องละ 1 เส้น ใน 1 นิ้ว จะมีเส้นด้าย 20 เส้น แต่ถ้าร้อยเส้นด้ายในช่องฟันหวีช่องละ 2 เส้น ใน 1 นิ้ว ก็จะมีเส้นด้าย

40 เส้นต่อ 1 นิ้ว แล้วบอกริมข้างละ 6 ช่อง ช่องละ 2 เส้น ก็จะเท่ากับ 12 เส้น ถ้าริม 2 ข้างก็จะได้เส้นด้าน 25 เส้น เขาหูกหรือตะกอก คือ เชือกที่ร้อยคล้องไหมเครือหรือไหมยีน เพื่อแบ่งเส้นไหมเป็นหมวดหมู่ตามต้องการ เมื่อยกเขาขึ้นก็จะดึงเส้นไหมเครือเปิดช่อง สามารถพุ่งกระสวยเข้าไป ทำให้เส้นไหมพุ่งสานขัดกันกับไหมเครือได้ เขาหูกหรือตะกอกมี 2 ชนิด คือ 2 เขา (สองตะกอก) และ 3 เขา (สามตะกอก) ถ้าพื้อมี 2 เขา จะเรียกพื้อมสองเขาหรือสองตะกอก ถ้าพื้อมี 3 เขาจะเรียกพื้อมสามเขาหรือสามตะกอก ส่วนช่องพื้อมที่อยู่ด้านตรงข้ามกับเขาจะมีด้ายหรือไหมทำเป็นกนกหูก ซึ่งหมายถึงส่วนที่จะนำไปต่อกับไหมเครือ โดยบิดให้เส้นด้ายทั้ง 2 เข้าด้วยกันเรียกว่า การสืบหูก นั่นเองตะกอนี้ทำด้วยด้ายถักเรียงกันกับไม้ไผ่ที่เหลาจนเรียวยาวให้ได้ขนาดพื้อม 2 เขา หรือ 2 ตะกอก สำหรับผ้าธรรมดา (ลายขัด) ถ้ามี 3 เขาเรียกว่าพื้อม 3 เขา หรือ 3 ตะกอก จะใช้ผ้าพิเศษ คือ ผ้าเนื้อหนาและมีน้ำหนักเป็นพิเศษไม้แกนม้วนผ้า คือ ไม้ที่ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่ง เป็นไม้จริงขนาดความกว้างเท่ากับไม้แกนม้วนผ้า นี้จะเหลาเป็นเหลี่ยมเพื่อจะได้ยึดผ้าที่ม้วนเข้ามาเก็บไว้ไม่ให้คลายออกไปในขณะที่ทอผ้าที่ปลายทั้ง 2 ข้าง จะทำไม่เหมือนกัน คือ ข้างหนึ่งจะเจาะรู ส่วนอีกข้างหนึ่งจะไม่เจาะรู รูที่เจาะนั้นช่างที่ทำบอกว่า เป็นการยึดไม้แกนม้วนผ้ากับหลักม้วนผ้าที่ทอแล้วไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า คือ

และให้ยาวกว่าก็เล็กน้อย” (ปราณี เสาทลัก, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 44 : เครื่องทอ 4 เขา และราวหูก 4 ด้าน

ไม้กระดานที่ใช้สำหรับนั่งทอผ้านี้จะใช้พาดระหว่างซี่ข้างหน้ากับหลักม้วนผ้านอก จากจะใช้สำหรับนั่งทอผ้าแล้วยังเป็นที่วางกระจาดหลอดผ้าที่จะใช้ทอหรือวางกระสวยสำหรับที่จะใช้ทอต่อไป ไม้เหยียบหรือคานเหยียบ คือ ไม้ 2 อันผูกเชือกเชื่อมโยงกับเขาหูก “เพื่อใช้สำหรับเหยียบดึงเขาหูกทั้ง 2 อัน ให้รังไหมยีนขึ้นลงสลับกันและเปิดช่องเมื่อพุ่งกระสวยไหมพุ่งเข้าไปในช่องดังกล่าว เส้นไหมทั้ง 2 ชนิดจะสานกันเป็นเนื้อผ้า ตีนพื้อมทำด้วยไม้มี 2 อันลักษณะกลมไม่ใหญ่นัก ความยาวประมาณ 95 เซนติเมตร บ่าก็ เป็นไม้ที่รองรับส่วนปลายสองด้านของไม้ม้วนผ้ามี 2 หลัก สูงประมาณ 69 เซนติเมตร แต่ละหลักอยู่คนละข้างของหูกคานแขวน เป็นไม้ห้อยอยู่กับคานของที่ใช้แขวนเชือกที่ต่อมาจากเขาหรือตะกอนั่นเอง เพื่อให้เขาหรือตะกอกตั้งอยู่ตลอดเวลา โดยใช้เชือกเป็นห่วงให้คานแขวนจากโครงที่ทั้งซ้าย

และขวากระสวย คือ เครื่องมือทอผ้าที่ใช้บรรจุหลอดไหมพุ่งสำหรับพุ่งสอดไประหว่างช่องของเส้นไหม ยืนจะทำให้เส้นไหม 2 ชนิดนี้สานขัดกันจนเกิดเป็นเนื้อผ้าขึ้น กระสวยทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ขนาดยาว ประมาณ 25-30 เซนติเมตร กว้าง 2-3.5 เซนติเมตร ต้นและปลายเรียว ตรงกลางเจาะเป็นช่องสำหรับ ใส่หลอดด้าย และมีแกนไม้เล็กๆ สำหรับใส่หลอดด้ายพุ่งหลอดด้ายพุ่ง คือ เครื่องมือที่ใช้กรอด้าย สำหรับทอผ้า หลอดด้ายพุ่งนี้ทำด้วยลำต้นของไม้ล้มลุกชนิดหนึ่งมีลักษณะเครือเถาที่ชาวบ้านเรียกว่า เครือไส้ตัน จะเอาลำต้นที่แห้งมาตัดเป็นท่อนๆ ยาวประมาณ 6-7 เซนติเมตร ตรงกลางของลำต้น จะต้องเจาะให้ทะลุ เพื่อจะได้สอดไม้เล็กๆ ที่ทำเป็นแกนของหลอดด้ายพุ่งเพื่อให้ด้ายหมุนไปตามแรงพุ่ง ของกระสวยและจะต้องทำกระสวยไว้ให้ได้จำนวนมากพอกับด้ายพุ่งผืน เป็นไม้ที่ใช้ซังไว้ตามความต้องการของผ้าที่ทอ เพื่อทำให้หน้าผ้าตึงพอดีกับพืม และเพื่อให้ลายผ้าตรงไม่คดไปคดมา ส่วนปลาย ทั้ง 2 ข้าง ของผืนจะผูกเข็มหรือเหลาทำเป็นปลายแหลม เพื่อใช้ปักริมผ้าทั้ง 2 ด้าน” (จิรนนท์ เผ่าวงศ์, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทอผ้าไหม”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ในการทอผ้าแต่ละครั้งไม่ว่าจะเป็นผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม มีวิธีการทอเหมือนกันและมี เครื่องมือเครื่องใช้เหมือนกันทุกอย่าง ในการทอผ้าของเขตนอกเมืองจะไม่ทอผ้ายกดอกการผลิตและ ใช้ประโยชน์จากผ้าไหมในด้านเครื่องแต่งกาย การใช้ประโยชน์จากผ้าไหมผ้าขึ้น เป็นเครื่องใช้ของ ผู้หญิง มีความหมายเดียวกันกับผ้าถุง มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนเชิง ด้านบน ส่วนกลางและส่วนเชิงด้านล่าง ส่วนที่เป็นเชิงด้านบนและเชิงด้านล่างจะทอเป็นสี่พื้นเรียบไม่มี ลวดลาย ส่วนบางชนิดส่วนบนและส่วนล่างเหมือนกันกับส่วนกลาง คือ “ผ้าขึ้นทั้งผืนเหมือนกันหมด เรียกผ้าขึ้นไม่มีเชิง ผ้าขึ้นมีหลายประเภท แต่ที่จะนำมากล่าวในที่นี้ เป็นผ้าขึ้นที่ชาวบ้านนิยมใช้ทั้งใน อดีตและปัจจุบัน เช่น ขึ้นคั่น ขึ้นหมี ขึ้นทิว เป็นต้นขึ้นคั่น หมายถึง ขึ้นที่ทอด้วยไหมหรือด้วยสีต่างๆ สลับหรือคั่นกันตามแนวทงดำ (ทางพุ่ง) หรือแนวนอนขณะที่ทอ การทอผ้าขึ้นคั่นจะสืบเส้นเครือด้าย หรือไหมสีเดียวกันทั้งหมดแล้วสร้างลวด ลายด้วยเส้นดำหรือพุ่งหรือสีอื่นตามต้องการซึ่งการคั่นจะมี ขนาดเส้นเท่ากันทั้งผืน เมื่อขณะกำลังทออยู่ในเครือหูกจะมองเห็นเส้นคั่นไปตามแนวหน้าผ้าขนานกับ พืม แต่เมื่อเวลามาเย็บเป็นยืนผ้าขึ้นแล้วเวลาใส่จะมองเห็นเป็นแนวตั้ง ขึ้นคั่นนี้ถ้าทำจากฝ้ายล้วน และไม่มีลวดลายใดๆ เข้ามาแทรกเส้นก็จะเรียกว่า ขึ้นคั่นฝ้าย นั่นก็หมายถึงขึ้นคั่นที่ทำจากฝ้าย นั่นเอง และในขณะเดียวกันถ้านำวัสดุที่มากำทำเป็นเส้นไหมแต่ลวดลายเดียวกันนี้เรียกว่าขึ้นคั่นไหม แต่ ตามความนิยมแล้ว ขึ้นคั่นที่ทำด้วยไหมมักจะนำลายมาคั่น ลายที่นำมาคั่นนั้นส่วนมากเป็นลวดลายที่ เกิดจากการมัดหรือเกิดจากการมัดหมี่นั่นเอง ขึ้นที่มีเส้นคั่นสลับเส้นคั่นด้วยลายมัดหมี่นี้เรียกก “ขึ้น คั่นหมี” หรือ “ขึ้นหมีคั่น” ลักษณะเด่นของขึ้นคั่นและของขึ้นคั่นหมีคือ ขึ้นคั่นจะใช้ไหมหรือฝ้ายย้อม สีพื้นต่างๆ ทอขัดให้เกิดแนวเส้นคั่น สลับกันตามจังหวะ ส่วนลักษณะเด่นของขึ้นคั่นจะใส่ลวดลายที่ มีการประดิษฐ์ในรูปของผ้ามัดหมี่ในระหว่างเส้นคั่น ขึ้นคั่น ที่ทำจากไหม เรียกขึ้นคั่นไหม และทำจาก ฝ้ายฝ้ายเรียกว่า ขึ้นคั่นฝ้าย ขึ้นคั่นหมี ไม่ว่าจะทำจากไหมหรือจากฝ้าย ถ้าลวดลายอยู่ในระหว่าง

ส่วนบนเล็กกว่าหัวซิ่นและผ้าแถบล่างเรียกว่าตีนซิ่นซิ่นหมี่ เป็นผ้าถุงที่ส่วนตัวผ้าถุง ทำเป็นลวดลายต่างๆ โดยจากการมัดหมี่ โดยการนำเอาด้ายหรือไหมไปมัดด้วยเชือกกล้วยหรือเชือกฟางเพื่อให้เกิดรูปแบบและลวดลายต่างๆ แล้วนำไปย้อมสีจะมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ถูกย้อม (ส่วนที่ไม่ได้มัด) และส่วนที่ไม่ได้มัด (ส่วนที่ถูกย้อม) ถ้าทอจากการมัดหมี่ลวดลายต่างๆ ทั้งผืนโดยไม่มีเส้นคั่นเรียก “หมี่ลวด” (กาญจนพร หอศิลาชัย, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการสอนภาษาไทย”, วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ผ้าซิ่นหมี่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการทอซิ่นหมี่มีกรรมวิธีมากมายและสลับซับซ้อน กล่าวคือ ก่อนจะทอต้องนำเอาเส้นไหมไปมัดให้เป็นลวดลายที่ต้องการเสียก่อนแล้วจึงนำไปย้อม การย้อมให้เป็นหลายสีจะต้องมัดเส้นไหม ให้เป็นหลายลวดลาย หลายแบบและต้องย้อมอีกหลายรอบ เช่น ถ้าอยากเพิ่มสีสันทันในเส้นหมี่อีกจะต้องแกะเชือกที่มัดออกแล้วนำไปย้อมสีใหม่ซ้ำอีก จึงมามัดลวดลายสอดแทรกอีกจึงจะได้ผ้าซิ่นหมี่ที่มีลวดลายสีสันทันสลับซับซ้อนมากขึ้น การทอซิ่นหมี่เป็นกรรมวิธีที่ต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน จึงจะสามารถทอให้เป็นซิ่นหมี่ได้ ช่างทอจะต้องมีประสบการณ์สามารถเข้าใจระบบการทอทุกขั้นตอนตั้งแต่ ขั้นตอนการคั่น การมัด การย้อม การมัดโอบ เพื่อให้ได้สีสันทันต่างๆ ของลวดลายซิ่นหมี่และซิ่นคั่นในอดีตจะนิยมใส่หัวซิ่นตีนซิ่นเสมอ ส่วนในปัจจุบันการเพิ่มหัวซิ่นและเพิ่มตีนซิ่นจะนิยมในหมู่ผู้สูงอายุเท่านั้น ซึ่งนิยมใส่ผ้าถุงมีหัว มีตีน ดังนั้นผ้าถุงชนิดนี้จึงแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ “หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น” (ยุพิน สง่าชัย, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม”, วันที่ 8 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 45 รูปแบบและผลผลิตผ้าไหมจากพื้นที่วิจัย

หัวซิ่น คือ “ผ้าที่ทอเพื่อใช้เป็น หัวซิ่น โดยเฉพาะเท่านั้น ส่วนใหญ่จะนิยม ใช้ไหมเป็นหลัก ทอเป็นลายคั่นหรือขีดคั่นถ้าทอเป็นลวดลายเป็นลวดลายจะใช้วิธีการทั้งแบบ ‘เก็บจก’ และ เก็บขีด แต่ทั่วไปชาวบ้านจะเรียก หัวซิ่นจก ชาวบ้านนิยมสีแดงและสีส้ม บางคนใช้สีพื้นแดง สีพื้นส้มไปเลย หรือไม่ก็เก็บขีดเป็นลวดลายขนาดเล็กๆ ขนาดความกว้างของซิ่นประมาณ 20 เซนติเมตร ความยาวเท่ากับความกว้างของผ้าถุง เมื่อเย็บติดกับผ้าถุงแล้วเป็นลายตามยาวซึ่งจะเป็นลายตรงข้ามกับลายตีนซิ่น” (เอมอร โคตรภูธร คุรุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทอผ้า, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

สำหรับส่วนที่เป็นตัวซิ่น คือส่วนกลางของตัวผ้าซิ่น ซึ่งจะมีความกว้างมากกว่าส่วนอื่น คือเมื่อเย็บริมผ้าต่อดัดกัน จะมีความกว้างประมาณ 1 เมตร ส่วนนี้จะต่อเข้ากับส่วนหัวและส่วนตีนผ้าซิ่น ส่วนที่เป็นส่วนกลางนี้เป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายพื้นหวี ลายดอกแก้ว ลายขोन้อย ลายขอใหญ่ ลายกาบ ลายช้าง กรรมวิธีในการประดิษฐ์ลวดลายส่วนนี้ คือ การมัดเส้นด้ายตามลวดลายและย้อมมีหลายขั้นตอนก่อนที่จะนำไปทอส่วนที่เป็นตีนผ้าซิ่น คือ ส่วนล่างของผ้าซิ่นเป็นผ้าขีดที่ทอขึ้นอีกชั้นหนึ่งต่างหากแล้วนำมาต่อเข้ากับส่วนล่างหรือตีนของซิ่น ตีนซิ่นนี้มีความกว้างของผ้าน้อยกว่าทุกส่วน คือกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร และยาวเท่ากับความกว้างของผ้าซิ่น เมื่อต่อกันเข้ากับตัวผ้าซิ่นแล้วลายจะเป็นตรงกันข้ามกับหัวผ้าซิ่น ความงามน้อยที่การเก็บเข้า

ภาพที่ 46 : ผ้าซิ่นตีนแดง

สมัยก่อนจะใช้วิธีเก็บลายด้วย “ไม้เก็บลาย” แล้วจึงสอดเส้นตั้งหรือเส้นพุ่ง ด้วยกระสวย แล้วนำให้แน่นโดยการใช้กระสวย “ตี” เส้นฝ้ายแทนการใช้พิมพ์ตัวอย่างการทอผ้าทั่วไป ต่อมาภายหลังจึงให้มาใช้วิธีการเก็บลายใส่ “เขา” บางครั้งก็เรียกว่า “เก็บเขา” ทำให้ทอได้เร็วขึ้น จะได้ลายเดียวกันทั้งหมดในเขาเดียวความงามนอกจากการเก็บเขาแล้วยังได้จากการสลับสีลวด ลาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเลียนแบบมาจากลวดลายของสัตว์ และรูปทรงเรขาคณิต ลวดลายของสัตว์ที่นิยมมาทำเป็นลายตีนซิ่น เช่น “ลายงู ลายช้าง ลายแมลงปองลายหงษ์ฟ้า ส่วนที่เป็นตีนซิ่นนี้ จะเป็นแถบๆ สีกลมกลืนกับตัวผ้าซิ่น นำมาต่อเพื่อให้ทอทานต่อการใช้งาน และยึดใช้ชายผ้าถุงแคบเข้า มีน้ำ หนักมากขึ้น เนื่องจาก

ส่วนล่างนี้จตสกรปก เปรอะเปื้อนเวลาทำงานมากในสมัย ก่อนจึงนิยมต่อตีนผ้าถุงขึ้นทิว เป็นชื่อที่ใช้เรียกผ้าขึ้นที่เป็นลายเส้นทางยาวแต่เวลานุ่งจะเป็นลายเส้นขวางลำตัว ลักษณะที่สำคัญของขึ้นทิวที่พอจะสังเกตเห็นได้ว่าแตกต่างกับขึ้นชนิดอื่นๆ อีกอย่างหนึ่งก็คือ ขึ้นทิวจะนิยมทอด้วยพื้ม 40-42 หลบ ซึ่งเป็นพื้มที่ใช้ทอผ้าโสร่งจึงได้ผ้าหน้ากว้าง มีความยาวหรือความสูงที่ใช้นุ่งได้โดยไม่ต้องต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น ขึ้นทิวนี้ คล้ายขึ้นตาล่องปัจจุบันเพียงแต่ขึ้นตาล่องเป็นของโรงงาน แต่ขึ้นทิวเป็นฝีมือของชาวบ้านจริงๆ เวลาสวมใส่แล้วจะมองเห็นเส้นคั่นเป็นแนวขวางหรือแนวนอนเหมือนกันขึ้นก้านเชิง เป็นผ้าขึ้นขึ้นชนิดหนึ่งทอจากโรง งาน ลักษณะเป็นสีพื้นต่างๆ ไม่มีลวดลายตลอดผืน หรือไม่มีก็เป็นลายขีด เก็บลายขีดโดยโรงงาน จะปรากฏลายขีด ช่วงล่างของขีด ที่ปรากฏส่วนมากจะเลียนแบบลายขีดทั่วไป แต่จะไม่ถึงปลายตีนผ้าถุง” (สมหวัง ชื่อสัตย์, “ศึกษานิตเทศก์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการสอนภาษาไทย”, วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ผ้าถุงชนิดนี้นิยมใช้ในวัยสาวถึงวัยกลางคนเครื่องประดับและเครื่องประกอบการแต่งกายเครื่องประดับ ที่นิยมใช้กันมีหลายประเภท แต่ละประเภทรูปคุณค่าอยู่ที่ผู้ใส่ว่ามีจุดประสงค์อย่างไร บางประเภทรูปนั้นใส่ตามร่างกายหรือเครื่องนุ่งห่มเพื่อความสวยงาม เครื่องประดับใส่ตามร่างกายเพื่อความสวยงาม เช่น กีบ ข้องผม ที่คล้องผม ตุ่มหู สายสร้อย ลูกปัด ก้องแขน แหวน ดอกไม้ ชนิดต่างๆ ส่วนเครื่องประดับที่ประดับตามเครื่องนุ่งห่มนั้น เช่น เข็มกลัด ผ้ากิ้นสีต่างๆ (ผ้าขลิบรีม) มีทั้งเป็นสีพื้นเรียบและลายขีด และอีกอย่างที่เป็นเครื่องประดับเสื้อสวยงามและแสดงถึงฐานะผู้สวมใส่คือ เม็ดกระดุม กระดุมที่ว่าเม็ทังกระดุมที่เป็นพลาสติก การใช้เครื่องประดับนั้นคุณค่าหรือประโยชน์อยู่ที่ผู้ใส่ว่าจะจัดอยู่ในประเภทใดใน 4 ประเภทที่กล่าวมา คือ “เพื่อความสวยงามเพื่อความเชื่อค่านิยมและเพื่อความจำเป็นของการแต่งกาย หรือเพื่อความจำเป็นต่อธรรมชาติ ผู้ที่จะให้คุณค่าของเหล่านี้อยู่ที่เจตนาของผู้ใช้ส่วนเครื่องประกอบการแต่งกายที่เกี่ยวกับการแต่งกาย” (ทองสุข จันทะวงษ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้า”, วันที่ 1 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

เพชรไทย บุตรชม (2562) ได้เสนอคำศัพท์ที่ใช้สำหรับลายผ้าใหม่ไว้ ดังนี้

ตาราง 4.6 คำวิชาการท้องถิ่นสำหรับลายใหม่

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ลายขอใหญ่	ลายขอใหญ่
2	ลายงู ลายแมลงงอด	ลายงู ลายแมลงป่อง
3	ลายช้าง	ความหมายในภาษาไทย ลายช้าง
4	ลายหงส์ฟ้า	ลายหงษ์ฟ้า
5	ลายพันหวี ลายกาบ ลายช้าง	ลายพันหวี ลายกาบ ลายช้าง
6	ลายดอกแก้ว	ลายดอกแก้ว

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
7	ลายขोन้อย	ลายขोन้อย

ที่มา: เพชรไทย บุตรชม, (2562: สัมภาษณ์)

สรุป

ผ้าไหมไทยมีวิวัฒนาการและสืบทอดเมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว เริ่มต้นจากยุคหินใหม่ บรรพชนได้คิดค้นเทคนิคการมัดย้อมแบบมัดหมี่ขึ้น เป็นเทคนิคการสร้างลวดลายให้กับผ้าทอมือที่เกิดจากการนำเส้นไหมหรือฝ้ายมามัดให้เกิดลวดลายก่อนการย้อมสีจากนั้นจึงนำเส้น ด้ายเหล่านั้นมาทอเป็นผืนผ้า โดยการก่อรูปของลายมัดหมี่ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน กรณีหมี่ขึ้นแบบหมี่ลวดจะมีการออกแบบวางลายจากแม่ลายเดียวกันให้มีรูปแบบต่างกันโดยอาศัยการซ้ำ โดยการกำหนดทิศทางและขนาดของลาย สามารถทำได้ 2 ขั้นตอน ได้แก่ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมเส้นพุ่งโดยการค้นหมี่ที่เครื่องโยกหมี่ และขั้นตอนที่ 2 การมัดหมี่ โดยทั้งสองขั้นตอนมีความสัมพันธ์กันและภูมิปัญญาพื้นบ้านใช้ระบบโมดูลสำหรับการผลิต ซึ่งทั้งสองขั้นตอนมีผลต่อการก่อรูปของลายมัดหมี่ กล่าวคือ การเตรียมเส้นพุ่งแบบหมี่ลวดทำให้เกิดการก่อรูปของลายแบบวางลายตั้งขึ้นในทิศทางเดียวกันตลอดทั้งผืนผ้า แต่การเตรียมเส้นพุ่งแบบหมี่ลวด ทำให้เกิดการก่อรูปของลายแบบภาพสะท้อนกลับตลอดทั้งผืนผ้า หากนักออกแบบเข้าใจกระบวนการดังกล่าวจะสามารถสร้างสรรค์งานใหม่ได้ โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม ที่มีกระบวนการและเทคนิคการผลิตที่ผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมจากบรรพชนรุ่นต่อรุ่น กลายเป็นระบบและกระบวนการผลิตผ้าไหมตลอดถึงการพัฒนาผลผลิตให้เป็นสินค้ามาตรฐานจากผลิตภัณฑ์ชุมชน มีแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้เป็นมรดกของชุมชน ประกอบด้วย “เทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น การถ่ายทอดมีวิธีการหลายทาง เช่น เทคนิคการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า เพื่อให้ปฏิบัติตามโดยการทำให้ดูพร้อมทั้งการพูด ค่อยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน วิธีการเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการลงมือทำการลองผิดลองถูกกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัตรจนเกิดการสั่งสมและพัฒนาความรู้การทอผ้าไหมอยู่ตลอดเวลา แต่ละวิธีขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และกลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด กระบวนการผลิตผ้าไหม แบ่ง เป็น 6 ขั้นตอน คือ “การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การทำเส้นใย การมัดหมี่การย้อมหมี่ และการทอผ้าไหม ส่วนการพัฒนาผ้าไหมให้เป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ ชุมชน มีกระบวนการ พัฒนา 5 ประการ คือ “ประการที่หนึ่งการพัฒนาบุคคลด้านการเรียนรู้โดยวิธีกระบวนการกลุ่ม ประการที่สอง การพัฒนาเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์ในการผลิต ประการที่สาม การพัฒนาผลิตภัณฑ์และคุณภาพของเส้นไหม ประการที่สี่ การพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพได้มาตรฐานสากล และประการที่ห้า คือการพัฒนากระบวนการตลาดเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านในเชิงธุรกิจ แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้เป็นมรดกของชุมชน คือ การสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐเพื่อส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหมให้มีความยั่งยืน ด้วยแนวคิดเศรษฐกิจ

สร้างสรรค์ (Creative Economy) สอดคล้องซึ่งประเทศไทยที่ได้เริ่มคำนึงถึงเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550-2554) และมีความชัดเจนขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (2555-2559) เพราะประเทศไทยมีความพร้อมด้านทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรมและทรัพยากรมนุษย์ที่มีความเป็นเลิศในการต่อยอดแนวคิดสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้ประเทศไทยที่มีบทบาทที่สำคัญในเวทีการค้าโลก

ภูมิปัญญาเป็นพลังทางวัฒนธรรมเป็นอาวุธสำคัญเพื่อต่อสู้กับวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยมต้องบำรุงรากแก้วที่สำคัญนี้ให้สมบูรณ์ แข็งแรง คงทนส่งผลถึงความสง่างามเบื้องต้นที่โดดเด่นในโลกกระบวนการพัฒนาประเทศกำลังพลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแสพื้นบ้าน ทำให้คำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาไทยและการพึ่งพาตนเอง” เป็นคำนิยมในกระบวนการพัฒนาการดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตเดิมแบบอดีตกาลที่มีชีวิตอยู่อย่างไม่มีปัญหา ท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจและสังคมผ้าไหมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมการแต่งกายที่สืบสานกันมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว โดยมีแหล่งสำคัญอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่นและได้ขยายไปยังภาคเหนือตอนบน จนปัจจุบันได้แพร่กระจายไปทุกภูมิภาคของประเทศ แม้มีความแตกต่างกันในลวดลายตามเชิงความคิดและวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบทยังมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยเจ้าพ่อพระยาแลเป็นชุมชนที่มีการทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมานานในหมู่ผู้นิยมผ้าไหมและเกิดการเล่าขานพรกระจาย ในกลุ่มนักสะสมผ้าไหมว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของตนเองสืบต่อถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ การทอผ้าไหมมัดหมี่ชาวบ้านเขว้า ได้รับการถ่ายทอดมาจากรพชนานเกือบ 200 ปีนับแต่มีการก่อตั้งชุมชนบ้านเขว้าเริ่มจากการทอเพื่อใช้ในครัวเรือน ต่อมาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน ใช้เป็นเครื่องแต่งกายของเจ้าบ่าว เจ้าสาว ใช้เป็นของขวัญสำหรับญาติฝ่ายชายในงานแต่งงาน งานบวชใช้แต่งตัวนาคและผู้ที่เกี่ยวข้องงาน รวมถึงงานบุญงานทาน งานประเพณีต่างๆ ผู้คนจะแต่งกายด้วยผ้าไหม ทั้งหญิงและชาย เป็นการประกวด ประชันฝีมือการทอและการตัดเย็บกัน

เอกลักษณ์ของลายผ้าเป็นการสะท้อนความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกของชุมชนก่อให้เกิดจินตนาการคิดค้นออกมาเป็นลวดลายต่างๆ บนผืนผ้า โดยได้รับการถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมอำเภอชนบท มีทั้งการสาธิตการผลิตผลิตภัณฑ์และกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการผลิต เช่น การทอผ้าการเพนท์ผ้า การหยุดทองการทอผ้าไหมจึงเป็นภูมิปัญญาอีกสาขาหนึ่งที่ได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ประเทศไทยมีการทอผ้ามาเป็นเวลายาวนานแต่ไหนแต่ไรไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดได้นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติ ศาสตร์ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี พบร่องรอยการใช้ผ้าไหมและใยป่านกัญชาติดอยู่กับกำไลยุคสำริด อายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว

นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมยังเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพราะผ้าไหม มีบทบาททางเศรษฐกิจและเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ กระบวนการทอผ้าเป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ที่พัฒนาจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่เป็นทุนทางสังคมในการพึ่งพาตนเองได้ด้วย เหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น” เพื่อทราบถึงเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญา กระบวนการผลิตผ้าไหมเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญา การทอผ้าไหมเป็นมรดกของชุมชนท้องถิ่นและชาติสืบไป

ชาวโลกรู้จักและตระหนักถึงคุณค่าว่า ผ้าไหมไทยถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานโดยเฉพาะลวดลายผ้าไหมในแต่ละท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะมากมายจนสามารถสร้างชื่อเสียงและความมีเอกลักษณ์ให้แก่ประเทศไทยเนื่องจากมีการประยุกต์ใช้วัสดุท้องถิ่น ผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของแต่ละท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และบรรพบุรุษของชาวอีสานได้สั่งสมภูมิปัญญา ด้านหัตถกรรมทอผ้ามานานนับสิบศตวรรษ หลักฐานเก่าแก่ที่สุดของการทอผ้าที่พบในประเทศไทย วัฒนธรรมบ้านเชียงที่สันนิษฐานว่ามีอายุราว 7 ศตวรรษ ก่อนคริสตกาล เพราะมีการพบชิ้นส่วนผ้าฝ้ายไหม และใยกล้วยา รูปแบบและลวดลายของผ้าล้วนสะท้อนถึงวัฒนธรรมการดำรงชีวิตและประเพณีอันดีงามในอดีตได้เป็นอย่างดี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ผ้าไหมอีสานเป็นสินค้าสำคัญที่ส่งไปขายยังกรุงศรีอยุธยา มีทั้งไหมลาว ไหมเขมร และไหมโคราช ปัจจุบันคนไทยให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของชาวบ้านมากขึ้น หันมาบริโภคสินค้าไทย นิยมแต่งกายด้วยผ้าไทย ใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าทอมือ โดยเฉพาะผ้าไหมไทยเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่ทอขึ้น มาจากเส้นไหมอันเป็นเส้นใยจากธรรมชาติ มีเทคนิคการทอ ลวดลายที่มีความสวยงาม เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นต่างๆ มีเสน่ห์ในตัวเอง เป็นการสร้างสีสันทางศิลปะให้กับงานฝีมือของไทย เลือกซื้อหาได้ง่ายไม่น้อยกว่าผ้าทอและผลิตภัณฑ์ผ้าทออื่นๆ ผ้าไหมไทยมีความโดดเด่น เพราะมีเนื้อผ้าเป็นมันวาวเป็นประกาย มีเอกลักษณ์ของตัวเองที่ไม่เหมือนกับผ้าไหมจากประเทศอื่นๆ แม้ปัจจุบันสินค้าผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมจะมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศเพิ่มขึ้นตามลำดับในเรื่องของการสร้างรายได้ให้ชาวชนบท และการแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานสู่เมืองใหญ่ แต่สินค้าประเภทนี้ยังต้องเผชิญปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาในด้านต้นทุนการผลิต การพัฒนารูปแบบสินค้าและการตลาด การพัฒนาการบริหารจัดการ เพื่อเพิ่มผลผลิต การพัฒนาด้านบุคลากรและเทคโนโลยีผ้าไหม และผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยนับเป็นสินค้าที่น่าสนใจ ประเภทหนึ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนควรหันมาสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน

ในตลาดระดับต่างๆ นอกเหนือจากจะมีรายได้ของการจำหน่ายสินค้าดังกล่าวในรูปแบบเงินตราแล้ว ยังส่งผลให้แรงงานในชนบทซึ่งมีจำนวนมากมีโอกาสในการหารายได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย

ผ้าไหมไทยกลายเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และยุโรป สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 ทรงเห็นคุณค่าบนผืนผ้าไหมของไทย ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ยิ่งพระองค์ได้เสด็จตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ออกไปเยี่ยมราษฎรในภาคอีสาน ตั้งแต่ พุทธศักราช 2498 ทรงพอพระราชหฤทัยในความงามของผ้าไหมที่ราษฎรได้สวมใส่มารับเสด็จ พระองค์จึงทรงเลือกงานผ้าไหมเป็นอาชีพเสริมให้กับราษฎรด้วยพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านไว้มิให้สูญหายไปจากแผ่นดินไทยในที่สุดได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ” ขึ้น ในปีพุทธศักราช 2519 จากเงินที่ข้าราชการบริพารและผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้าถวาย โดยพระองค์ทรงรับเป็นองค์ประธาน เพื่อจะได้ดำเนินกรช่วยเหลือให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น จากงานฝีมือที่เขาคุ่นเคยด้วยการทอผ้าไหมไว้เป็นอาชีพเสริมและกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนมากขึ้นและมีพระราชดำริว่าหากมีการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อผลิตเส้นไหมในประเทศได้มากขึ้นแล้วจะเป็นการช่วยเหลือราษฎรให้มีอาชีพ และลดค่าใช้จ่ายในการสั่งซื้อเส้นไหมจากต่างประเทศ ปัจจุบัน ศูนย์ศิลปาชีพมีสาขาอยู่ทั่วไปทุกภาค รวมทั้งมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหม โดยพระองค์ได้รวบรวมผู้มีฝีมือในการทอผ้าไหมแต่ละชนิดเป็น ครูผู้ถ่ายทอดวิชาสู่ผู้สนใจอีกทั้งพระองค์ได้ทรงเป็นธุระในการเผยแพร่ผ้าไหมไทยให้ชาวต่างประเทศได้รู้จัก และทรงหาตลาดเพื่อการส่งออกตลอดมา เพื่อให้ไหมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของแผ่นดินสืบต่อไป

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนาของคนภาคอีสาน มีความเป็นมา จากความเชื่อและพิธีกรรมจนกลายเป็นวัฒนธรรมข้าวของชุมชนอีสานในภาพรวม เริ่มกระบวนการปลูกข้าว ด้วยพิธีกรรมเลี้ยงผีตาแฮกก่อนลงมือทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จทุกปี และนำเมล็ดข้าวขึ้นเก็บไว้ในยุ้งฉางให้ปิดประตูยุ้งมิดชิด วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จึงทำพิธีเปิดยุ้งฉาง สู่วัยข้าวตักข้าวในยุ้งไปทำบุญที่วัด หาบฝุ่นใส่เนา และยังมีประเพณีประกอบพิธีตามประเพณีบุญคุณลาน เป็นความเชื่อที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน ปัจจุบันวัฒนธรรมข้าว ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนอีสานนั้น ยังสืบต่อกันต่อมาอย่างต่อเนื่องและยาวไกล เช่น “บุญคุณลาน บุญเปิดยุ้งฉาง” ภายใต้อาณาเขตความเชื่อว่าจะต้องสู่วัยข้าวบอกกล่าวพระแม่โพสพและต้องนำไปทำบุญถวายพระที่วัด ก่อนตักข้าวมาบริโภคและจำหน่ายจ่ายแจก การสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยลักษณะวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับประเพณีข้าว ผ่านระบบค่านิยมความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนอีสาน โดยกระบวนการ คือ การทำนาหรือการปลูกข้าวของชาวนาในอดีตนั้นก่อนที่จะทำนาชาวนาจะเอามูลวัว มูลควายไปโยนลงในพื้นที่นาทิ้งไว้เสียก่อน จากนั้นหาวันดี วันเสียและตั้งแต่สมัยโบราณได้บอกไว้ว่า “พุทธโธนา พฤหัส

หวานกล้าความหมาย คือ “จะทำการไถนาในวันพุธ วันพฤหัสบดีจะทำการหวานต้นกล้า” ปัจจุบันประเพณีนี้จางหายไปเยอะมากแล้ว กระบวนการต่างๆ จะอยู่ที่ความสะดวกมากกว่าจะต้องไปดูในพื้นที่นาเสียก่อนว่า มีอะไรที่จะต้องปรับปรุงดูแลบ้างหลังจากที่ทำการไถ ชั้นแรกที่จะต้องลงมือทำก่อนนั้น คือ การปักคันทาเพื่อกันน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกและจะต้องมีรูไว้ด้วยเพื่อที่จะได้เอาใส่ในนา” (เวชยันต์ จันทรเสนา, “ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ตาราง 4.7 ศัพท์วิชาการท้องถิ่นสำหรับการทำนา

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ผีตาแฮก	ผีตาแฮก
2	เฮ็ดนา	ทำนา
3	เม็ดข้าว	เมล็ดข้าว
4	ข้าวปลูก	พันธุ์ข้าว
5	คันทา	คันทา

ที่มา: เวชยันต์ จันทรเสนา(2562: สัมภาษณ์)

มีกระบวนการและขั้นตอนการทำนา ผ่านระบบความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บรรพชน ดังนี้ “ประเพณีแฮกนา พิธีแฮกนา หรือแรกนา เป็นพิธีกรรมที่ทำก่อนจะเริ่มไถนา ทำกันในแต่ละครอบครัว เพื่อบวงสรวงหรือบูชาเทพยดาที่คุ้มครองเกี่ยวกับการทำนา คือ ท้าวจตุโลกบาล และแม่โคสก “แม่โพสพ” แม่ธรณี เพื่อให้เกิดสิริมงคล ให้การไถนาเป็นไปด้วยดี ช่วยให้อา้งนาพ้นจากแมลงหอย ปู ที่จะมาเบียดเบียน ตลอดจนผลผลิตงอกงามดี ในการจะประกอบพิธีแฮกนา ต้องตรวจหาวันดีตามความเชื่อของชาวอีสาน แต่ทั่วไปที่ง่ายก็จะถือเอาวันอาทิตย์หรือวันพฤหัสบดี และต้องจัดเตรียมเครื่องพลีกรรม ประกอบด้วย “ตั้งเช้าแรก (โตะ หรือตั้งสำหรับวางเครื่องสังเวย) ถ้าไม่ไผ่หรือไม้รวก ตัดแต่โคนและกิ่งก้านออกให้หมด ตาเหลว (คือ เถลว) ไม้ว่อง (คือ ไม้ไผ่จักเป็นตอกเส้นบาง สานเป็นห่วงวงกลม) รูปปลาสำหรับห้อย สานด้วยเส้นตอกไม้ไผ่ แทนท้าวทั้งสี่ คือ ท้าวเครื่องสังเวยท้าวจตุโลกบาล) สวดดอก คือ กรวยใส่ดอกไม้ธูปเทียน จำนวน 5 อัน) ส้อหล้อ (คือ ที่ใส่เครื่องพลีกรรม ทำจากไม้ไผ่ปล้อง นำมาผ่าเป็นซีก แล้วเอาไม้ไผ่สานตามซีก เป็นรูปวงกลม ทำให้ปากขยายออกคล้ายกรวย จำนวน 5 อัน นำมาปักไว้รอบ ตั้งเช้าแรก) ตวั๊ก (คือ กระทงขนาดเล็กทำด้วยใบตองสำหรับใส่เครื่องพลีกรรม สังเวยแม่ธรณี)หลังจากเตรียมเครื่องพลีกรรมพร้อมแล้ว ฟ่อนา (หัวหน้าครอบครัว) พร้อมภรรยาและบุตร นำเครื่องพลีกรรมไปยังที่นา นำเครื่องพลีกรรมวางบนแทนท้าวทั้งสี่ ส่วนหนึ่งวางบนส้อหล้อเพื่อสังเวยแม่

โพสพ และใส่ตัวไก่สังเวทย์แม่ธรณี จากนั้นจุดธูป เทียนบูชา ถ้าพ่อนามีความรู้ในการพิธีกรรมก็จะทำพิธีเอง ถ้าไม่รู้ก็จะไปขอให้ปู่จารย์ (ผู้เชี่ยวชาญทางพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน) มาช่วยทำพิธีให้ โดยจะกล่าวสังเวทย์ท้าวทั้งสี่ก่อน แล้วจึงกล่าวคำสังเวทย์แม่โพสพและแม่ธรณีตามลำดับจนเสร็จพิธี จากนั้นก็เริ่มไถ” (ดวง ตลอดไธสง, "ผู้บริหารภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการสอนภาษาไทย", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 47 : ข้าวชนิดต่างๆ ของชาวนาอีสาน

วัฒนธรรมข้าวเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มชน เป็นระบบและแบบแผนที่

สมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน ปัจจุบันชาวอีสานในภาพรวมยังคงสืบทอดวัฒนธรรมข้าวความเชื่อและพิธีกรรม บุญประเพณีเกี่ยวกับข้าว คือ "บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวกระยาสารท และบุญข้าวทิพย์" แต่บางชุมชนได้เปลี่ยนแปลงด้านเวลา โดยนำบุญประเพณีหลายอย่างมาจัดรวมกัน เช่น บางชุมชน จัดประเพณี "บุญคุณลาน บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดินบุญข้าวกระยาสารท บุญข้าวทิพย์ และบุญชะเทศ" จัดรวมกันในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เช่นเทศกาลตรุษจีน และจัดประเพณีข้าวประดับดิน บุญข้าวทิพย์และบุญข้าวกระยาสารทรวมกันในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ทั้งนี้เพื่อเป็นการประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย และบุตรหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดหรือกรุงเทพมหานคร เพราะไม่ต้องเสียเวลามากหลายครั้ง วิธีการดังกล่าวอาจทำให้ลูกหลานรุ่นหลัง สับสนด้านความเชื่อและพิธีกรรมแต่ละบุญประเพณี แต่เงื่อนไขความจะเป็นบางครั้งก็ต้องอนุโลมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและความเป็นปัจจุบัน พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวก็จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแม่โพสพซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพที่คอยดูแลรักษาพืชพันธุ์ ธัญญาหารต่างๆ ให้อุดมสมบูรณ์ “แม่โพสพก็เหมือนกับมนุษย์ที่ต้องการความเอาใจใส่เหมือนบุคคลทั่วๆ ไปมนุษย์ต้องคอยดูแลแม่โพสพเหมือนดูแลตัวเอง ต้องมีความกตัญญู ต้องเคารพนับถือ มีกิริยาที่สุภาพเรียบร้อยจะพูดจาหยาบคายหรือพูดเสียงดังไม่ได้ แม่โพสพเป็นคนขี้หว้ออ่อนเพราะถ้าเกิดไม่พอใจจะหนีไปเลยและตามประวัติเคยหนีไปหลายครั้งด้วยความน้อยใจ เวลา

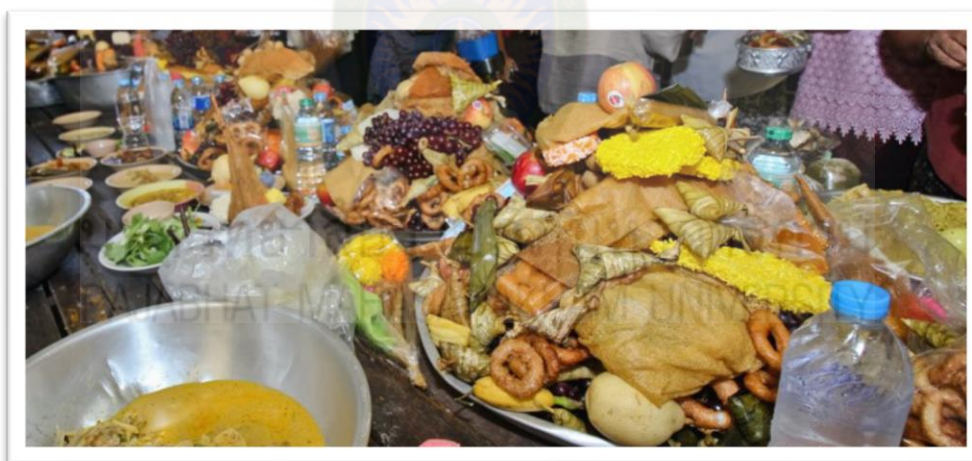
มีคนพูดเสียงดังพอหนีไปที่ อดอยากกันเป็นพันปี เพราะ ฉะนั้นอันนี้ เป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวังมาก เวลาติดต่อกับแม่โพสพควรใช้ความสุภาพอ่อนโยน และความกตัญญูทเวทอย่างสูงที่สุด ” (เวชยันต์ จันทรเสนา,

“ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ตาราง 4.8 คำที่ควรรู้ข้าวชนิดต่างๆ ของชาวนา

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ตูป	ศาลพระภูมิ
2	เล้า	ยุ่ง
3	ตั่ง	เก้าอี้
4	ฟาดเข้า	นวดข้าว
5	หนึ่งเข้า	ข้าวหนึ่ง

ที่มา: เวชยันต์ จันทรเสนา(2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 48 : เครื่องเส้นไหว้เกี่ยวกับการทำนาของชาวอีสาน

วัฒนธรรมข้าวของชาวนาอีสานมีพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่โพสพที่สลับซับซ้อนไม่ว่า จะดำนา จะไถ ต้องเชิญแม่โพสพมาก่อน ตั้งแต่ข้าวเริ่มตั้งท้องก็ต้องไปเอาอกเอาใจหาอาหาร เป็รี้ยว หวาน มัน เค็ม ไปบูชาแม่โพสพ หรือ ว่าเมื่อเสร็จแล้วจะนวดจะเอาข้าวเข้ายุ้งทุกอย่างนี้จะต้องมีพิธีกรรมเข้าไป ประกอบ เพื่อก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือ ความมั่นใจว่าปีนี้มีข้าวและปีหน้าต้องมีนะ หรือว่า พันธุ์ข้าวที่มีต้องเก็บไว้และทำอะไรให้เก็บได้ดี ไม่เสียหาย โดยมีแม่โพสพเป็นตัวแทน “ทำขวัญข้าว ของไหว้แม่โพสพ เผลวขวัญข้าว” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

นอกจากการทำนา การทำไร่ ก็มีพิธีกรรมเหมือนกันในการที่จะดูแลข้าวของตัวเอง อย่างเช่นในกลุ่มชาวเขา ก็มีพิธีกรรมเวลาปลูกข้าวไร้ มีวันที่วันไหนจะไปเผาไร้ได้ วันไหนเผาไม่ได้ เวลาข้าวตั้งท้องต้องรู้ว่าจะทำอย่างไร เพราะถือว่า “ช่วงข้าวตั้งท้องหรือช่วงข้าวเกี่ยวพาราสี จะบอก ว่าห้ามไปไร้ในช่วงนั้น เพราะว่าข้าวกำลังเกี่ยวพาราสีกัน หรือเวลาข้าวตั้งท้องก็ต้องหาเงินไปผูก เอาไว้ ต้องผูกเตี้ยๆ ด้วย เพราะว่าแม่ข้าวเขาตัวเตี้ย จะได้เก็บเงินไปได้ถ้าเกิดไม่เอาเงินหรือเอา กระดาษไปผูกเป็นรูปเงินให้แล้ว อาจจะไม่ตกลงตาลให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ก็ได้ ฉะนั้น ในกลุ่มทุกกลุ่ม หรือแม้แต่พวกขิ่นมีความเชื่อเรื่องการปลูกข้าวเหมือนกันก่อนการปลูกข้าว มีการสร้างตูปผีเอาไว้ เชิญ ผีซึ่งเคยอยู่ที่ท้องนาขึ้นมาอยู่บนตูป เวลาจะไถจะได้ไม่รังควานผี มีการเซ่นไหว้ เวลาจะหยอดข้าวก็ ต้องเรียไร้เงิน มาซื้อหมูฆ่าหมูมาเซ่นผี มาเอาใจผีอีก เพราะว่าถ้าผีไม่พอใจปลูกข้าวแล้วจะมีผลเสีย หรือถ้าหากว่าจะทำสู่ขวัญข้าวก็ต้องทำพิธีเลี้ยงผีอีก ต้องไปซื้อสัตว์เรียไร้กัน เอาเงินมาฆ่าเอาสัตว์มา สักแวและจะปิดตาเหลวเอา ไว้ ตาเหลวเป็นสัญลักษณ์ของการป้องกันและบอกขอบเขต ไม่ให้สัตว์ป่า ต่างๆ มาทำ ลายข้าวในไร้ จะเห็นว่ามีกฎหมายลงโทษคนที่ไปทำมีดมีราย ไปซื้อไปเยี่ยว ซ้าง ม้า วัว ควาย ไปละเมิดทำให้ไร้นาข้าวปลาเสียหาย มีกฎหมายบัญญัติไว้ว่า ให้ทำบัตรพลีตีไหว้หรือว่าต้องเซ่น ไหว้ เพราะไม่ใช่เพียงแต่ว่าเป็นการลง โทษคนที่ละเมิดทำข้าวเสียหายเท่านั้น แต่ว่าเป็นลักษณะของ ความอุบาทว์หรือสิ่งที่ทางภาคเหนืออาจเรียกว่า "ซิด" คือ ถ้าเผื่อว่าทำแล้วมันเสียหายแก่ท้องนาแก่ ข้าวแล้วไม่ใช่เพียงแต่ว่าคนคน นั้นหรือเจ้าของนาจะเดือดร้อน แต่ว่าจะก่อให้เกิดความอุบาทว์หรือ วิปริตไปทั้งหมดได้ เพราะ ฉะนั้นเพื่อกันความเสีย หายของชุมชนจะต้องทำการบัตรพลีตีไหว้ อันนี้ เป็นกฎหมายตราไว้เลย” (บุญมี ยงยอด, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำนา", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ข้าวไทยเป็นพืชอาหารประจำชาติที่มีตำนานประวัติศาสตร์มายาวนานปรากฏ เป็น ร่องรอยพร้อมกับอารยธรรมไทยมาไม่น้อยกว่า 5,500 ปีซึ่งมีหลักฐานจากเมล็ดข้าวที่เป็นส่วน ผสม ของดินใช้เครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเชียง อำเภอโนนนกทา ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง อันสันนิษฐานได้ ว่าเป็นเมล็ดข้าวที่เก่าแก่ที่สุดของ ไทยรวมทั้งยังพบหลักฐาน เมล็ดข้าวที่ขุดพบที่ถ้ำปุงสูงจังหวัด แม่ฮ่องสอนโดยเมล็ดข้าวที่พบนี้มีลักษณะของ ข้าวเหนียวเมล็ดใหญ่ ที่เจริญงอกงามในที่สูง นอกจากนี้ยังมีการค้นพบเมล็ดข้าว แก้วถ่านในดิน และรอยเมล็ดข้าวบนเครื่องปั้นดินเผาที่โคกพนมดี อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีแสดงให้เห็นถึงชุมชนปลูกข้าวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแถบชายฝั่ง ทะเลในช่วงเวลานั้นเริ่มมีการเพาะปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวยาวขึ้นแล้ว สันนิษฐานว่านำมาจาก อาณาจักรขอม ซึ่งในยุคนั้นถือว่าเป็นชนชั้นปกครอง การหุงต้มข้าวเมล็ดยาวนี้แตกต่างจากข้าวของ ชาวพื้นเมือง จึงเชื่อว่าเป็นสาเหตุให้ชาวชนชั้นนี้ถูกเรียกว่า “ข้าวเจ้า” และเรียกข้าวเหนียวว่า “ข้าว ไพร” บ้างก็เรียกว่า “ข้าวบ่าว” หรือ “ข้าวหนึ่ง” ซึ่งข้าวในสมัยนั้นเรียกกันเป็นสิ่งบ่งบอกชนชั้นได้อีก ด้วยปัจจุบันการปลูกข้าวในประเทศไทย คงมีเพียงข้าวเมล็ดป้อมที่พบมากในภาคเหนือ และภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่ข้าวเมล็ดยาว พบมากในภาคกลางและภาคใต้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มากที่สุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ปลูกข้าว คิดเป็นร้อยละ 45 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งประเทศ ส่วนใหญ่ปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ซึ่งเป็นข้าวคุณภาพดีที่สุดในโลก ข้าวที่ปลูกในพื้นที่แถบนี้จึงมักปลูกไว้เพื่อขาย รองลงมา คือ ภาคกลาง และภาคเหนือ ที่พื้นที่เพาะปลูกเท่ากันประมาณร้อยละ 25 ปัจจุบันไทยเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ผลิตรายต่อไร่มากที่สุด (พิทักษ์ เชียงนางาม ครอบคลุมปัญหาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

2.1 วิธีการปักคันทนา

การปักคันทนาที่แปลงนา เพื่อกั้นน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกก่อนทำจะต้องใช้ไม้พรว้า ถางหญ้าที่อยู่บริเวณคันทนาออกให้หมดก่อน หลังจากนั้นก็เอาซีโคลนมากองและปักบนคันทนาให้สูงขึ้น เสร็จแล้วใช้มือปาดให้เรียบเท่ากับพื้นที่คันทนาเดิมที่มีอยู่แล้ว หลังจากปักเป็นที่เรียบ ร้อยแล้วจะเอาน้ำใส่ทิ้งไว้ การปักคันทนานั้นหากยังไม่แห้งถ้าขึ้นไปเหยียบจะทำให้เสียรูปทรงฉะนั้น เด็กที่ชอบไปหาปู ปลาในนาก็จะโดนตืออยู่บ่อยครั้งเพราะมันคือความสนุกสนานที่ได้ไปวิ่งเล่นและจับปู ปลา วิธีการทำของชาวนาในอดีตนั้นจะแฝงไปด้วยภูมิปัญญา ถ้าหากน้ำในพื้นที่นามีมากเกินไป ความต้องการจะต้องระบายน้ำออก วิธีทำในปัจจุบันนั้น ใช้เครื่องสูบน้ำสูบออกเพราะมีความรวดเร็ว แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก แต่วิธีการทำของชาวนาในอดีตนั้นจะใช้วิธีการ “ลากไห” (สอน บุญวอน, 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 49 คันทนาที่ปักเสร็จ

ตาราง 4.9 คำที่ควรรู้สำหรับการทำนา

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	คั่นแท	คั้нна
2	ตอด	จิก
3	บักจก	จอบ
4	แกไห	ลากไห
5	ซี้ตม	ซี้โคลน

ที่มา: สอน บุญวอน, (2562: สัมภาษณ์)

2.2 การลากไห

การลากไห คือ “ภูมิปัญญาของชาวนาในอดีตเพื่อที่จะเอาน้ำออกจากในพื้นที่นา ไหซึ่งมีน้ำหนักที่มากอยู่แล้วและถ้าได้ซี้เปอะ (ซี้โคลน) ใส่เข้าไปในไหก็จะเพิ่มน้ำหนักมากขึ้นอีกจากนั้นก็เอาเชือกผูกกับคอไหนำลงวางในพื้นที่นา แล้วดึงเชือกก็จะเกิดเป็นร่องน้ำขึ้นมา ดึงไปรอบๆ ที่มีน้ำอยู่มากก็จะเกิดร่องน้ำไปตลอดระยะทาง จนถึงประตูระบายน้ำออกน้ำก็จะค่อยๆ ไหลออกอย่างช้าๆ เพราะว่าการที่น้ำไหลออกช้ามันสิ่งที่ได้สังเกตเห็น คือ โคลนในพื้นที่นาจะปรับความสม่ำเสมอด้วยวิธีธรรมชาติ เพียงแต่เพิ่มระยะเวลาขึ้นมาอีกเล็กน้อยเท่านั้น ภูมิปัญญาที่มีค่าเหล่านี้จึงได้หายไป ก่อนจะปลูกหรือดำนาชาวนาจะดูวันดี วันเสีย วันปากนก ปากกา เสีย ก่อน กลางท้องทุ่งนาจะมีแต่หุ่นไล่กาอยู่เท่านั้น นกก็จะไม่กล้าที่จะลงมาจิกกินเมล็ดข้าว แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีเครื่องเกิดขึ้นมามากมาย เพื่อที่จะขับไล่นกโดยเฉพาะเท่านั้นและยังไม่พอเพียงเท่านั้น ชาวนาจะต้องไปอยู่ในที่นาตั้งแต่เช้าจนตะวันตกดิน เพื่อดูอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดเสียงดังอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะขับไล่ไปได้ทั้งหมดเพราะนกในปัจจุบันจะมีความฉลาดมาก พอถึงฤดูทำนาชาวนาจะต้องค้นคิดหาวิธีไล่ก ในบางท้องที่ต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าให้หุ่นไล่กาทุกวันเปลี่ยนกันวันละสีกันเลยทีเดียว” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักของชาวไทย โดยเฉพาะชาวอีสาน ชุมชนอีสานได้สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการทำนาข้าว มีวัฒนธรรมบุญประเพณีความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับ ข้าวตลอดจนประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสาน โดยจัดตามวัน เวลา ฤกษ์ยาม มีขั้นตอนการประ กอบพิธีกรรม และปฏิบัติตามข้อห้าม ตามความเชื่อที่ได้สืบทอดแต่ละบุญประเพณีอย่างเคร่งครัด เป็นวัฒนธรรมและแบบแผน การดำเนินชีวิต ได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน ปัจจุบันชาวอีสานยังคงสืบทอดวัฒนธรรมข้าวผ่านความเชื่อและพิธีกรรม บุญประเพณีเกี่ยวกับข้าวได้แก่ “บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญเปิดยุ่งฉาง บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวกระยาสารท และบุญข้าวทิพย์ แต่บางชุมชนได้

เปลี่ยนแปลงด้านเวลา โดยนำบุญประเพณีหลายอย่างมาจัดรวมกัน เช่น ชุมชนบ้านหนองบัวทุ่ง จัดประเพณี บุญคุณลาน บุญเป็ดยังฉาง บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวกระยาสารท บุญข้าวทิพย์ และบุญผะเหวด โดยจัดรวมกันในช่วงเทศกาลตรุษจีน ชุมชนบ้านสำโรงจัดประเพณีข้าวประดับดิน บุญข้าวทิพย์ และบุญข้าวกระยาสารทโดยจัดรวมกันในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ทั้งนี้เป็นการระหยัดเวลาค่าใช้จ่าย และบุตรหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัด หรือกรุงเทพฯ มหานคร ไม่ต้องเสียเวลามาหลายครั้ง วิธีการดังกล่าว อาจทำให้ลูกหลานรุ่นหลัง สับสนด้านความเชื่อและพิธีกรรมแต่ละบุญประเพณี” (บุญมี ยงยอด, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำนา”, วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ตำนานข้าวมีว่า “ข้าวเป็นพืชพื้นเมืองมีต้นกำเนิดจากประเทศจีน เมล็ดข้าวเก่าแก่ที่สุดในโลกถูกค้นพบเมื่อ 14,000 ปีที่แล้ว ชาวจีนปลูกข้าว กินข้าว มาเป็นหมื่นปี จากนั้นจึงแพร่หลายไปยังประเทศอินเดีย แล้วเฉียงมาทางใต้ ผ่านเผ่าจ้วง เผ่าไทยตามตำนานเล่าว่า แต่ก่อนเมล็ดข้าวใหญ่มาก มีแม่หม้ายมาตีข้าว ข้าวแตกไปอยู่บนเขา กลายเป็นข้าวไร่ของชาวเขา ที่ตกมาอยู่กับน้ำก็เป็นข้าวนาดำ ข้าวก็เหมือนกับแม่ เรียกว่า 'แม่โพสพ' มีนิสัยอ่อนโยน ต้องดูแลให้ดี ทุกคนต้องไหว้แม่โพสพ ต้องกตัญญูกับแม่โพสพ ถ้าเราละเลยเรื่องการกตัญญูต่อข้าว แม่โพสพก็จะหนีไปบนเขา เราต้องไปง้อลงมาการปลูกข้าวบนพื้นที่เขา การปลูกข้าวไร่แบบชาวเขาทำอย่างไร การปลูกในนาทำอย่างไร เครื่องมือเครื่องมือไม้ ไปไล่ไปเกี่ยว เกิดขึ้นพัฒนาไปตามแต่ละยุค จากเดิมเอาไปไม้ทิ่มแล้วหยอดเมล็ดข้าวลงไป พัฒนามาเป็นไม้ปลายแหลมๆ เปลี่ยนมาเป็นไม้หัวเหล็ก แล้วก็มาเป็นคราดในที่สุด พื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยและชาวอาเซียนจะนับถือผี ก่อนที่จะรับเอาศาสนาพราหมณ์และพุทธมาจากอินเดีย รับมาแล้วก็ไม่ได้ตัดของเก่าทิ้ง แต่เอามาผสม ผสานเข้าด้วยกัน มีความเชื่อว่า “มนุษย์มีสองส่วน คือ ร่างกาย ภายนอก กับส่วนที่เรียกว่าขวัญ มีอยู่แต่มองไม่เห็น ทั้งสองส่วนทำให้ชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่อย่างปกติ ต้องมีร่างกายและขวัญอยู่ด้วย กัน จะหลุดออกจากกันไม่ได้ ถ้าหลุดออกจากกัน เรียกว่าขวัญหาย ทำให้มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้อย่างปกติ จึงต้องมีวิธีเรียกขวัญกลับคืนมาเด็กที่เพิ่งเกิดจะมีพิธีรับขวัญ มีแม่ซื้อมาซื้อเด็กในราคา 32 เปี้ย ในภาคกลางเชื่อว่าคนเรามี 32 ขวัญ รูปร่างของขวัญคล้ายกับกันหอย เช่น ลาย นิ้วมือ หรือ ขดบนหัว รวมแล้วเป็น 32 ขวัญ คนเข้าใจผิดว่าร่างกายครบ 32 เป็นชิ้นส่วนนั้นไม่ใช่ แต่หมายถึงร่าง กายอยู่กับขวัญครบ 32 ไปไหนมาแล้วขวัญครบไหม ชาวอีสานเชื่อว่า ขวัญมีอยู่ในทุกสรรพสิ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างมีชีวิต ทั้งสิ่งที่เรามองไม่เห็น ในที่นา ในไร่ ในแม่น้ำ คู คลอง ทุกอย่างมีผีเจ้าที่ มีเจ้าของ ผู้ใหญ่มักจะสอนเด็กๆ ว่า ไปไหนอย่าลืมไหว้เจ้าที่เจ้าทาง” (เวชยันต์ จันทร สนา, “ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)ความเป็นมาด้านความเชื่อและพิธีกรรมวัฒนธรรมข้าวของชุมชนอีสาน คือ “จากอดีตจนปัจจุบัน กล่าว คือ ในอดีตก่อนจะลงมือทำนา และหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จทุกปี จะต้องเลี้ยงผีตาแสด ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีเฝ้าดูแลรักษาข้าวในนา ไม่ให้มีศัตรูข้าวมาทำลายต้นข้าว ทำให้ข้าวในนาเจริญงอกงาม ได้ผลผลิตมาก เป็นการขอบคุณผู้มีพระคุณต่อชาวนาก่อนจะตักข้าวในยุ้งฉางออกมาบริโภค

หรือจำหน่ายจ่ายแจก ญาติพี่น้องต้องทำพิธีเปิดยั้งฉาง หรือ ทำบุญเปิดยั้งฉาง เชื่อว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์นิยมทำพิธีกรรมในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี เป็นการบอกกล่าวพระแม่โพสพ และขออนุญาตตัดข้าวออกจากยั้งฉาง โดยตัดไปทำบุญถวายพระที่วัดก่อน ล้วนจึงตัดมาบริโภคหรือจำหน่ายจ่ายแจกตามความเหมาะสม ชาวอีสานเชื่อว่าในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันดี มีสิ่งมหัศจรรย์ เกิดขึ้น 3 อย่าง คือ “กบไม่มีปาก นากไม่มีรู้ทวาร มะขามป้อมมีรสวาน” ในวันนี้ชาวนาในชุมชนอีสานแต่ละชุมชน จึงประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา คือ พิธีหาบฝุ่นใส่เนา เชื่อว่า “เป็นวันฟ้าเปิดประตูฝน” พิธีเปิดยั้งฉาง และพิธีบุญคุณลาน บุญข้าวจีจัดขึ้นในเดือนสาม บุญข้าวกระยาสารทจัดในเดือนสิบ และบุญข้าวทิพย์จัดขึ้นในช่วงเทศกาลออกพรรษาทุกปี” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 50 เครื่องประกอบพิธีแรกนาข้าว “ตะแหล่วแม่หม้าย”

พิธีแรกข้าว 9 ต้น สำหรับภาคกลาง คือ พิธีแรกนา หรือ พิธีหลวง คือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ถือว่า “วันพีชมงคล” หมายถึง วันที่กำหนดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพระราชพิธีเก่าแก่มาแต่โบราณที่เสริมสร้างให้เกิดขวัญกำลังใจแก่เกษตรกรของชาติ “ก่อนจะปลูกข้าวในนาเจ้าของนาจะต้องทำพิธีแรกข้าว 9 ต้นเสียก่อน พ่อเฒ่า แม่เฒ่าได้บอกกับลูกหลานอยู่เสมอว่า “ข้าวเป็นเจ้า” ไม่ว่าจะกินข้าวก็ยกข้าวขึ้นไว้บนหัวเพื่อเป็นการขอบคุณได้ทำข้าวตกพื้นหรือว่าได้เหยียบย่ำเมล็ดข้าว จะเก็บข้าวขึ้นมาแล้วพูดว่า “ขอสะมาข้าว” พิธีแรกข้าว 9 เป็นพิธีที่ขอให้แม่ธรณีเจ้าที่ เสื้อต่ง เสื้อนา ได้ดูแลและปกป้องรักษาข้าวในนาให้อุดมสมบูรณ์ให้ปลอดภัยจากเพลี้ยและแมลงต่างๆ ก่อนทำพิธีให้นำดอกไม้ ธูป เทียนมาวางตรงที่จะทำพิธี เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่แม่ธรณีเจ้าที่ หลังจากนั้นตั้งนะโม 3 จบแล้วนำต้นกล้ามาปักดำในนาที่ทำพิธี จะปักดำ 3 กอ กอละ 3 แถว รวมกันแล้วจะมีจำนวน 9 กอ” (จิรพันธุ์ ชัยบาล, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

หลังจากนั้นนำตะแหล่วแม่หม้ายมาปักไว้หัวมุมคันนาที่ทำพิธี จากนั้นจึงได้เริ่มต้นการปลูกข้าวโดยการเอามือ คือการช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกันพอดตกเย็นก็มีการสังสรรค์เล็กๆ น้อยๆ ก่อนกลับบ้านและสิ่งที่ได้กลับมาอีก คือ ความรักความสามัคคีในชุมชนชาวนาในอดีตจะยึดถือ

เอาความสำคัญของ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว เพื่อความสุขสมบูรณ์ของตนเองและครอบครัว ในปัจจุบันยังคงยึดและปฏิบัติตามแต่เหลือชานาที่ได้ทำพิธีแกล้วข้าว 9 ต้นอยู่จำนวนที่ เหลือน้อยเต็มที เกี่ยวข้าวเสร็จแล้วชานาจะเอาข้าวมากองไว้ที่ตอเพื่อง (ตอซังข้าว) เพื่อตากให้ข้าวแห้งและง่ายสำหรับการตีข้าวให้หลุดออกจากรวง ปกติจะใช้เวลาเพียง 3 –4 วันที่มีแสงแดดทั้งวัน และหากวันไหนมีฝนตกลงมาจะมีค่าพุดพังเพยของคนเฒ่าคนแก่ว่า “ฝนเจยมัดข้าว” และจะยังเก็บเกี่ยวไม่ได้ต้องเพิ่มระยะเวลาไปอีกประมาณ 3-4 วันเหมือนกันก่อนที่จะทำการเก็บเกี่ยว นั้น ชานาจะไม่เกี่ยวเกี่ยวในวันอังคาร จะไปเกี่ยวพันกับการไถนาซึ่งห้ามไถวันด้วยเหมือนกัน เป็นวิถีคิดของคนในอดีตว่า วันอังคารเป็นวันที่แข็งซึ่งเหมาะกับการทำพิธีทางไสยศาสตร์เท่านั้น หลังจากที่ได้ตีข้าวเสร็จแล้วก่อนที่จะนำข้าวเข้าไปใส่ในตู้ข้าว เจ้าของนาจะจุดเทียน 9 เล่ม และเกี่ยวข้าวแกล้ว 9 ต้นที่ทำพิธีไว้และนำมามัดรวมกัน พร้อมกับกล่าวว่า “ขวัญข้าวอย่าตก ตกใจ ไปเนอบัดนี้การนาก็ได้เสร็จสิ้นหมดแล้ว ก็ขอให้อขวัญข้าวตั้งหมด ตั้งมวลมมาต่อม มาหอมกันอยู่ตู้ข้าวแกล้ว 9 ต้นนี้เน้อ จากนั้นนำมาใส่ในตู้ข้าวพร้อมทั้ง ข้าวปั้น กล้วยหน่วยน้ำ 1 แก้วพร้อมกล่าวว่า “เจ้าน้อย (ข้าว) ขอเจริญมาอยู่ในถุงข้าว หลองข้าวขอให้อยู่อย่างสุขสบาย ขอให้อยู่ดีกินดีทุกปีอย่าได้หมดอย่าได้ขาด” (เวชยันต์ จันทรเสนา, ประชาญญมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 28 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ข้าวที่มีปลูกในภาคอีสาน มี 2 พันธุ์ คือ “ข้าวเหนียว และข้าวเจ้า” ข้าวเหนียวปลูกเพื่อการบริโภค เพราะคนอีสานส่วนใหญ่บริโภคข้าวเหนียว ส่วนข้าวเจ้า ปลูกเพื่อการพาณิชย์และส่วนมากจะเป็นพันธุ์ข้าวหอมมะลิ พันธุ์ 105

ภาพที่ 51 กระบวนการปลูกข้าวของเกษตรกรภาคอีสาน

พิทักษ์ เชียงนางาม(2562) ได้เสนอคำศัพท์สำหรับการปลูกข้าวไว้ สรุปได้ ดังนี้
 ตารางที่ 10 ศัพท์วิชาการท้องถิ่นสำหรับการทำนา

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ข้าวดอ	ข้าวเบา
2	ตกกกล้า	หว่านเมล็ดพันธุ์
3	แนวข้าว	พันธุ์ข้าว
4	ข้าวถอก	ข้าวออกรวง

ที่มา : พิทักษ์ เชียงนางาม, (2562: สัมภาษณ์)

หลังจากที่เกษตรกรเริ่มทำนา นับแต่เริ่มพิธีแฮกนา (แรกนา) กระบวนการทำนาจะเริ่มต้นนับแต่นั้น หากเป็นนาหว่านก็จะเริ่มไถ คราด นวดพื้นนาให้เกิดเป็นดินโคลนแล้วหว่านเมล็ดข้าวลงพื้นนา หากนาดำ ก็จะเริ่มการ “ตกกกล้า” คือ “การหว่านเมล็ดข้าวเปลือกลงในแปลงนาเรียกว่า “ตกกกล้า” มีภาษีคนอีสานที่กล่าวถึงชายผู้ไม่คุ้นชินกับการทำนา “บุญหว่าบเคยตกกกล้า ตกสามตาได้กกล้าสามหน่อ กระต่ายหม้อกินได้หน่อเดียว” (พิทักษ์ เชียงนางาม, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 30 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์) และหลังจากนี้ข้าวก็จะถูกปลูกอีกรอบหากเป็นนาดำ และภูมิปัญญาข้าว เป็นองค์ความรู้พื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องข้าวในแง่มุมต่างๆ มีคุณลักษณะเฉพาะถิ่นที่ยึดโยงอยู่กับวัฒนธรรมระบบคุณค่า ระบบความ สัมพันธ์ของคนในชุมชนและความสามารถในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านแบบลองผิดลองถูกเพื่อเพิ่มผลผลิตในไร่นา “ภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาข้าวส่งผลดีต่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เพราะเป็นความรู้ที่ตกผลึกมาจากความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ และบริบททางสังคมในพื้นที่แห่งนั้น “ภูมิปัญญาข้าวยังสะท้อนถึง อารยธรรมของมนุษย์ที่ได้เรียนรู้แสวงหาความรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องข้าวสืบเนื่องต่อกันมาอย่างยาวไกล โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่โลก ได้ปรับ เปลี่ยนเข้าสู่สังคมยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ เกษตรกรจึงต้องแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องและหลากหลายวิธีตลอดมา จนเกิดเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาข้าวที่ฝังรากอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ถือเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่นักวิชาการให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะสามารถนำไปเป็นใช้ในการสร้างขีดความสามารถทางการแข่งขันด้านการผลิตข้าวของประเทศได้” (จิรพันธุ์ ชัยบาล, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

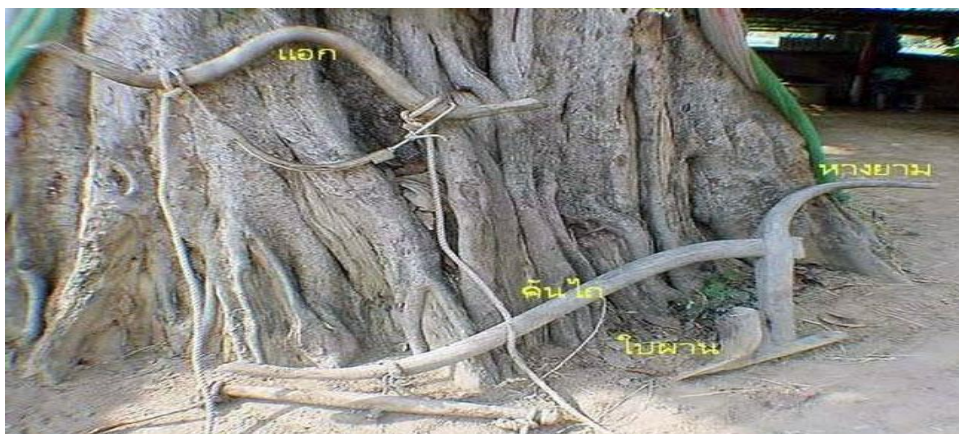
ประเทศไทยทุกภูมิภาคอยู่ในฐานะสังคมเกษตรกรรม มีพื้นฐานมาจากการปลูกข้าว เป็นหลัก จึงมีพัฒนาการของความรู้ภูมิปัญญาข้าวอย่างลุ่มลึกและยาวนานโดยอาศัยความรู้ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท (Tai) ผสมผสานกับภูมิปัญญาทางการเกษตรในแถบสุวรรณภูมิทำให้ชาวนาไทยค้นพบวิธีการผลิตข้าวที่ใช้แรงงานน้อยมาก เริ่มตั้งแต่การที่เมล็ดข้าวที่หว่านลงในพื้น ดินที่เปียกชื้นและงอกเป็นต้นข้าวและเมื่อเวลาผ่านไปได้มีการสร้างคันนาเพื่อกักน้ำทำให้ได้ผลผลิตแน่นอนขึ้น และ

ได้มีการใช้ควายพื้นบ้านเดินเหยียบย่ำดินเพื่อลดการซึมผ่านของน้ำและต่อ มาได้ใช้ควายช่วยไถนา แม้แต่มูลควายที่ถ่ายลงในนาอันถือว่าเป็นปุ๋ยบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นระบบการปลูกข้าวในที่ลุ่มซึ่งผสมผสานการปลูกข้าวแบบไถหว่านร่วมกับการเลี้ยงปลาและปลูกมะพร้าว จนในศตวรรษที่ 13 จึงได้แพร่กระจายจนกลายเป็นวัฒนธรรมข้าวไปทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และระยะเวลาของการเพาะกล้าที่ใช้สำหรับรดน้ำ และการนับเวลาในการเพาะกล้าจะนับตั้ง แต่เริ่มโรยกล้างในถาดเพาะ เพราะการเจริญเติบโตของข้าวแต่ละพันธุ์แตกต่างกัน พันธุ์ข้าวแต่ละชนิดจะใช้เวลาไม่เท่ากันแบ่งได้คร่าวๆ ดังนี้ “ข้าวเจ้า จะใช้ระยะเวลา ในการเพาะกล้าที่เหมาะสมที่สุดคือประมาณ 18 - 19 วัน ข้าวเหนียว จะใช้ระยะเวลาในการเพาะกล้าที่เหมาะสมที่สุดคือประมาณ 13 - 15 วัน การเตรียมกล้าให้พร้อมสำหรับการปักดำ เมื่อกกล้าเจริญเติบโตจนพร้อมปักดำ ก่อนจะนำกล้าออกจากแปลงเพาะเพื่อนำไปปักดำ ต้องมีการระบายน้ำออกปล่อยให้แปลงเพาะกล้าแห้งประมาณ 2 - 3 วัน เพื่อบังคับให้กล้ามีความแกร่ง ต้นและรากมีความเหนียวไม่หักเสียหายได้ง่าย ในขณะที่เคลื่อนย้ายและปักดำ ขั้นตอนเหล่านี้มีความสำคัญถึงขนาดเป็นตัวชี้วัดผลผลิตข้าวของเกษตรกรในฤดูกาลนั้นๆ เลยทีเดียว หากทำได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมาก็เปรียบเสมือนว่าพี่น้องเกษตรกรได้วางรากฐานความสำเร็จไปแล้วครึ่งทาง” (อุทัย ไสวดี, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

คนอีสาน หรือภาคอีสาน ที่ชาวไทยภาคอื่นเรียกขานนั้น มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ในการประกอบอาชีพการทำมาหาเลี้ยงชีพ เช่นเกษตรกรรม มีรูปแบบและเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น และคนในยุคสมัยก่อนนั้นจะใช้เครื่องมือในการทำมาหากินจากวัสดุใกล้ตัว เช่น เรื่องจักสานจากไม้ไผ่ หวาย ที่สามารถสาน ถัก ทอ เป็นรูปร่างต่างๆ ได้ง่าย มีน้ำหนักเบา ถ้าต้องการให้กันน้ำหรืออุ้มน้ำได้ก็ทำด้วยขี้สี (ชันโรง น้ำมันยาง) อุปกรณ์บางชิ้นที่ต้องการความคงทนถาวรก็ทำจากไม้เนื้อแข็ง ด้วยการถาก ขุดเป็นหลุม เป็นท่อน เช่น ครก สาก คราด ไถ ด้ามมีด/พร้า ขวาน เป็นต้น “คนอีสานในยุคโบราณเก่าก่อนมีความรู้ความสามารถในด้านการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ซึ่งมีการปลูกทั้งข้าวเจ้า ข้าวเหนียวข้าวข้าวเหนียวดำ มีการผลิตเครื่องมือเพื่อการเพาะปลูกโดยใช้แรงงานคน และแรงงานสัตว์เพื่อทุ่นแรงและประหยัดเวลา จากวัสดุที่เป็นไม้เนื้อแข็ง ไม้ไผ่” (สายันต์ ขอนศักดิ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 8 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จากการที่ต้องไถพลิกดินจากข้างล่างขึ้นข้างบน เพื่อให้ดินร่วน กำจัดวัชพืช การใช้จอบขุดดินเอาก็ทำได้ แต่คงไม่ไหวเพราะผืนนาค่อนข้างกว้างใหญ่ จึงจำเป็นต้องหาเครื่องทุ่นแรงมาช่วย แล้วนำแรงงานสัตว์มาเสริม คงไม่พ้น วัว ควาย นั่นเอง ชาวอีสานนิยมใช้ควายมากกว่าวัว เพราะควายชอบน้ำและโคลนตม รวมทั้งมีความบึกบึนแข็งแรงกว่า ส่วนวัวนั้นไม่ชอบน้ำแต่กลับทนแดดได้ดีกว่า เลยนิยมนำไปใช้เทียมเกวียนเดินทาง แต่ในบางประเทศ เช่น พม่า เขมร นิยมใช้วัวเทียม

ไถนา บางแห่งใช้ช่างก็มี เช่น ชนเผ่าปะกาเกอญอ หรือกะเหรี่ยง ในจังหวัดตากและจาก นั้น จึงมีการคิดประดิษฐ์เครื่องมือขึ้นมาเรียก "ไถ" ด้วยการไปเลือกหากิ่งไม้เนื้อแข็งที่มี

ภาพที่ 52 : อุปกรณ์ประกอบการทำนาสมัยโบราณ “คั่นไถแบบเทียมควายตัวเดียว”

ลักษณะความโค้งงอตามที่ออกแบบไว้ เช่น พวงไม้ประดู่ ชิงชัน พยุง เป็นต้น นำมาถากเหลาเป็นคั่นไถตามที่ต้องการ เหมาะสมกับขนาดของสัตว์ที่ใช้เทียมลาก ลักษณะ ดังภาพประกอบ

ตาราง 4.11 คำศัพท์วิชาการท้องถิ่นที่ควรรู้สำหรับการทำนา

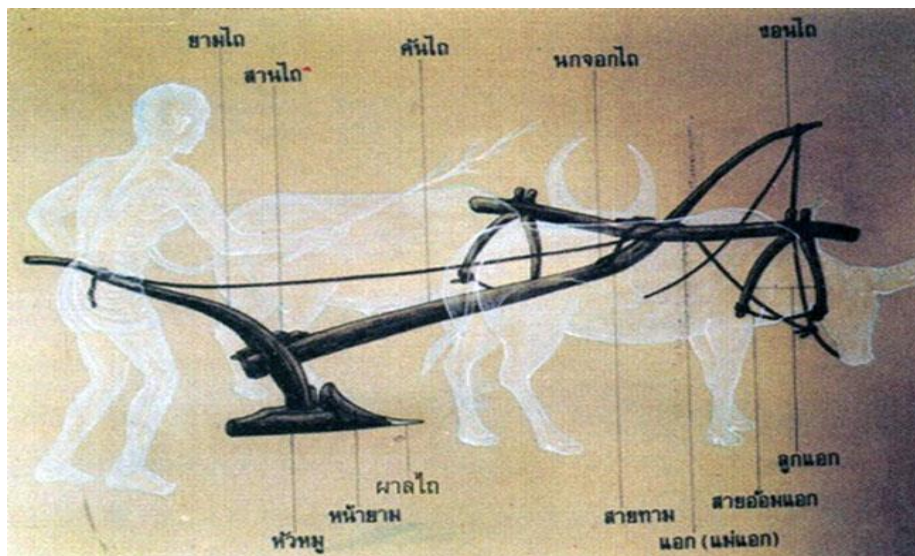
ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	แอก	แอก
2	คั่นไถ	คั่นไถ
3	ใบพาน	พานไถ
4	หางไถ	หางไถ
5	ซี่ไถ	ซี่ไถ

ที่มา : วิชัย คำสุโพธิ์, (2562: สัมภาษณ์)

ตัวไถ จะเป็นไม้สามชิ้น ได้แก่ “คั่นไถ หางไถ และ หัวหมู” ประกอบกันด้วยการเข้าลิ้ม และส่วนที่ผูกติดกับควายอีกสามชิ้นส่วนประกอบของไถมี ดังนี้ “ส่วนที่หนึ่ง หางไถ คือ ส่วนที่ชาวนาใช้จับเวลาไถ เป็นไม้ชิ้นเดียวทำให้เป็นลักษณะเอียงจากหัวหมูประมาณ 15 องศา มาจนถึงส่วนที่จะต่อเข้ากับคั่นไถจะเจาะรูสี่เหลี่ยมผืนผ้าทะลุขึ้นไม้เพื่อใส่ลิ้มต่อกับคั่นไถ เหนือส่วนนี้ขึ้นไปจะทำเป็นรูปโค้งเพื่อสะดวกต่อการจับ เวลาประกอบเข้าเป็นตัวไถแล้วส่วนนี้จะตั้งขึ้นและส่วนโค้งจะยื่นไปด้านหลัง

ระดับประมาณเอว ส่วนที่สอง คันไถ คือ ส่วนที่ยื่นออกไปด้านหน้า เพื่อเชื่อมต่อกับส่วนที่ผูกควาย เป็นไม้อีกท่อนที่เป็นส่วนประกอบของตัวไถ ส่วนที่ต่อกับหางไถจะทำเป็นเดือยตัวผู้เพื่อใช้ต่อกับรูเดือยตัวเมียที่หางไถ ทำให้แน่นโดยใช้ลิ่มตีเข้าด้านบน เพื่อให้ไม้สองชิ้นประกบกันแน่น ส่วนปลายยื่นออกไปข้างหน้า โค้งทำมุมต่ำลง มีปลายซ้อนขึ้น เพื่อใส่ตะขอสำหรับต่อกับพวงไถ ส่วนที่สาม หวหมู คือ ส่วนที่ใช้ไถดิน จะประกอบด้วยไม้หนึ่งชิ้นบากปลายให้แหลมและบาน เจาะรูเดือยตัวเมียสี่เหลี่ยมสำหรับต่อเข้ากับหางไถ ส่วนท้ายจะทำเป็นรูปท่อนกลมยาว เพื่อรักษาระดับไถเวลาไถนา ส่วนประกอบที่เป็นเหล็กตัวส่วนหัว จะเป็นรูปทรงแหลมกลวงเรียกว่า ผานไถ ใช้สวมเข้ากับตัวไม้หัวหมูแล้วยึดติดด้วยตะปู ส่วนที่เป็นเหล็กแผ่นรับขึ้นมามากขึ้นเรียกว่า ปะขางไถ (หรือใบไถ) ใช้บังคับดินที่ถูกไถ หรือที่เรียกว่า ชีไถ ให้พลิกไปตามแนวที่ต้องการ ทางบ้านผมที่อุบลราชธานีชีไถจะพลิกออกไปทางขวามือ” (วิชัย คำสุโพธิ์, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ผานไถ ทำจาก "ขาง" เป็นโลหะเหล็กผสมพลวงที่นำไปหล่อเป็นใบขาง ผานไถสำหรับสวมเข้ากับหัวหมูไม้ใบไถมีขนาดประมาณ 8 x 6 นิ้ว ปลายแหลม ให้สามารถจิกลงในเนื้อดินเพื่อให้ควายลากกดหัวไถให้จมดิน แล้วค่อยขยิบให้ดินพลิกหงายขึ้น (ไทอุบลฯ บ้านผมเอ็นว่า "บักสบไถ") ผานไถหรือสบไถที่ผมเคยเห็นมามีอยู่ 2 แบบ คือ “ผานไถแบบขึ้นเดียว ตั้งแต่ปลายแหลมยาวขึ้นไปจนสุดใบไถ คือรวมเอาปะขางไถเข้าเป็นชิ้นเดียวกัน และผานไถแบบสองชิ้น จะแยกส่วนปลายแหลมกับส่วนใบออกจากกัน ส่วนปลายมักจะสึกเร็วกว่า ก็เปลี่ยนเฉพาะส่วนนี้ได้ ส่วนขนาดก็จะแปรเปลี่ยนไปตามขนาดของคันไถ ซึ่งจะมีเดือย "หัวหมู" ที่เหลาให้ปลายเรียวแหลมเพื่อสอดเข้าไปในรูของผานไถได้พอดี แล้วจะตอกยึดตัวผานไถเข้ากับหัวหมูด้วยตะปูเกลียวอีกทีให้แน่นหนา พวงไถ ส่วนนี้จะเป็นไม้ท่อนกลมๆ มีขอเหล็กติดอยู่ตรงกลางเพื่อยึดเข้ากับขอเหล็กของคันไถ ส่วนหัวทั้งสองข้างจะทำเป็นปมหยัก เพื่อใช้ผูกเชือกติดกับปลายที่แอกคอกควาย แอก คือ ไม้ชิ้นที่ทำเพื่อวางบนคอกควาย มีลักษณะเหมือนเขาควางกางออก ตรงกลางสูงขึ้นเพื่อให้รับพอดีกับคอกควาย ส่วยปลายสองข้างไว้ผูกเชือกต่อกับพวงไถ ผองคอกควาย คือส่วนที่อยู่ใต้คอกควาย เป็นไม้ชิ้นแบนๆ ทำให้เป็นรูปประมาณครึ่งวงกลม ด้านบนเรียบเพื่อให้รับเข้าได้กับคอกควายด้าน ล่างจะทำรูเพื่อร้อยเชือกเพื่อผูกให้ผองคอกควายติดกับกับแอก และแนบกับคอกควายได้พอดี มีไถเหล็กมาแทนที่ไถไม้บ้างเพราะน้ำหนักเบาและทนทานกว่า แต่ไถไม้ก็ยังมิใช้อยู่” (อุทัย ไสวดี ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 53 : คันไถแบบโบราณของภาคอีสาน

อุปกรณ์ทำนาที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ “คราด” เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับทำให้ดินที่ไถแล้วให้ละเอียด เรียบ “ประกอบด้วยตัวคราด ลูกคราด คันคราด เสาจับคราด และมือจับตัวคราด ทำจากไม้ท่อนเจาะรูกลมสำหรับใส่ลูกคราดลูกคราด เป็นท่อนไม้กลมๆ รูปรีเวลาด้านปลายตีเข้าไปในรูของตัวคราด โผล่ออกมาจากตัวคราดประมาณ 10-15 ซม. แต่ละซี่ห่างกันประมาณ 10-15 ซม. เช่นกัน ขึ้นอยู่กับผู้ทำ ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวคันคราด เป็นไม้สองชิ้นยาวที่ต่อระหว่างตัวคราด ขนานกลับพื้น ยาวจนถึงแอกควาย เวลาใช้งานควายจะอยู่ระหว่างคันคราดเสาจับคาคด เป็นเสาสองเสาที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นตัวยึดมือจับกับตัวคราดมือจับ เป็นไม้ยาวทรงกลมสำหรับจับเวลาคราดนาส่วนที่ผูกกับคอควายก็ใช้แอกและผองคอควายมาจากชุดเดียวกันของไถนั่นเอง” (บุญมี ยงยอด, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทำนา", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 54 : คราดปรับพื้นที่นา

หลังจากผ่านกระบวนการปลูกดำข้าวแล้ว กระบวนการต่อมาคือ การบำรุงรักษา รอวันข้าวตั้งท้อง หลังจากปลูกข้าวเสร็จแล้ว ชาวนาจะสังเกตต้นข้าวที่ออกรวงเป็นเมล็ดนํ้านม และเมื่อสังเกตรวงข้าวจะมีสีเหลืองทอง ชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าวโดยใช้เคียวมาเกี่ยวข้าว และตากไว้ในแปลงนา ทำเป็นฟ่อนๆ เพื่อตากข้าวให้แห้ง การตากจะใช้เวลาประมาณ 2 – 3 วัน จึงมัดรวมกันเป็นฟ่อนหรือมัด จากนั้นขนไปกองรวมกันที่ลานข้าวที่เตรียมไว้ จนเสร็จ

ภาพที่ 55 : การคราดพื้นนาก่อนปลูกข้าว (ดำข้าว)

ตาราง 12 คำศัพท์ภาษาถิ่น/คำศัพท์ภาษาไทยสำหรับการทำนา

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	แก่ข้าว	ชนข้าว
2	เล้า	ยุ่ง ฉาง
3	ข้าวแก่	ข้าวสุก
4	ตีข้าว	นวดข้าว
5	กระต่า	กระบุง
6	คาน	ขาง
7	สะยัว	จันทัน

ที่มา: บุญมี ยงยอด,, (2562: สัมภาษณ์)

การตีข้าวหรือนวดข้าว จะนิยมตีด้วยมือ จนหมด จึงขนเมล็ดข้าวไปเก็บที่ เล้าข้าวหรือยุ่งฉาง จากนั้นจะปิดเล้าข้าว โดยจะเปิดเล้าอีกครั้ง ในเดือนสาม (หลังปีใหม่) แต่ในปัจจุบันนี้การ

เก็บเกี่ยวข้าวจะนิยมใช้รถเกี่ยวข้าว โดยสังเกตว่าเมล็ดข้าวแก่เป็นสีน้ำตาลแล้ว จะนำรถเกี่ยวข้าวมาเกี่ยว ซึ่งจะเกี่ยวพร้อมกันกับนวดข้าว หลังใช้รถเกี่ยวเกี่ยวแล้วจะได้เมล็ดข้าวออกมา เราจึงนำเมล็ดข้าวมาตากบริเวณใกล้บ้านเพื่อให้ข้าวแห้ง จะใช้เวลาในการตาก ประมาณ 3 – 4 วัน หรือ จนกว่าจะแห้ง จึงนำมาเก็บที่เล้าข้าวได้ “เล้าข้าว มีชื่อเรียกหลายอย่าง ด้วยภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปของแต่ละท้องถิ่น ในกลุ่มชาวนาภาคเหนือในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เรียกว่า เล้าข้าว หลองข้าว กระหลองข้าว ภาคอีสาน จะนิยมเรียกว่า เล้าข้าว เล้าเช่า เล้าข้าว ภาคกลางส่วนใหญ่นิยมเรียกว่า ยุ้งข้าว แต่มีบางจังหวัดเรียกว่า ฉางข้าว ส่วนภาคใต้เรียกว่า เรือนข้าว หรือ เร็นข้าว

ภาพที่ 56 : แปลงกล้าเพราะในกระบะเพาะ พร้อมปลูก (แบบใช้รถปักดำ)

ภูมิปัญญาในการก่อสร้างเล้าข้าว ในวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสาน ทัวไป คือ “ยกพื้นสูง เพื่อป้องกันความชื้น ป้องกันการรบกวนของสัตว์ใหญ่ เช่น แรดและช้าง การก่อสร้างผนังอยู่ริมในของเสา เพื่อให้ภายในยุ้งข้าวไม่มีซอกมุมที่เกิดจากเหลี่ยมเสา เพื่อลดการสะสมของเมล็ดข้าวอยู่ตามซอก ไม่มีบันไดและหน้าต่างเพื่อป้องกันแสง ความร้อนและความชื้น ในขณะเดียวกันก็สามารถระบายอากาศได้ดี และโครงสร้างอยู่ภายนอกผนังเพื่อรับน้ำหนัก ระบบโครงสร้างกับระบบผนังมักจะแยกเป็นอิสระจากกัน ผนังจะทำหน้าที่รับน้ำหนักของข้าว ถ้ายกน้ำหนักลงบนตงและคาน ผนังจะรับแรงถึบจากด้านข้าง เสาจะรับทั้งน้ำหนักและแรงถึบจากผนัง ในเล้าข้าวขนาดใหญ่มักจะมีเครื่อตีเสริมระหว่างเสา เพื่อช่วยรับแรงถึบของข้าว และมักเอียงเสาเข้า เพื่อรับแรงอีกทางหนึ่ง ในภาคอีสานเรียกรูปแบบนี้ว่า “ทรงช้างขี้” มีหลังคาลาดชันระบายน้ำได้ดี หลังคาจะค่อนข้างชัน เพื่อป้องกันฝนรั่ว ทำลายข้าวภายในเล้าข้าวมีรายละเอียดในการก่อสร้าง เพื่อป้องกัน นกหนู แมลง ที่กินเมล็ดธัญพืชเป็นอาหาร เป็นศัตรูสำคัญซึ่งทำให้ผลผลิตที่เก็บไว้ยุ้งข้าวเสียหาย ชาวอีสานโบราณได้สั่งสมความรู้ และพัฒนานวัตกรรมต่างๆ เพื่อป้องกันผลผลิตจากแมลงและหนูโดยจะไม่วางเล้าไว้ใกล้บ้าน รั้ว หรือต้นไม้ เพื่อกันหนูกระโจน เข้ามาในเล้า และที่โคนเสาก็จะใช้วัสดุผิวมันกรูเอาไว้เพื่อป้องกันหนูไต่จาริตและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเคารพต่อธรรมชาติ ทุกวัฒนธรรมที่ปลูกข้าวจะมีผีและเทวดาที่

เกี่ยวข้องกับข้าว แผ่นดิน ต้นไม้ ฝน น้ำ ที่สำคัญต่อการเพาะปลูก เช่น พระแม่โพสพ พญาเถน พญา คันคาก นาค งู เจือก ฯลฯ โดยผีและเทวดาเหล่านี้เป็นตัวแทนของธรรมชาติ สามารถให้คุณและโทษแก่ ผลผลิตข้าวของเกษตรกรได้ จึงต้องมีจารีตประเพณีเพื่อแสดงความเคารพ ขอขมา บอกกล่าวต่อ ธรรมชาติอยู่มาจนตลอดทั้งปี “สถาปัตยกรรมเล่าข้าวอีสานจะแบ่งออกเป็น 3 ขนาด คือ “เล่าข้าว ขนาดเล็ก มีขนาดยาว 1 - 3 ช่วงเสา กว้าง 1 - 2 ช่วงเสา แต่ละช่วงเสาอยู่ห่างกัน 1.00 - 2.00 เมตร เกือบข้าวได้ไม่เกิน 500 กระบุง เล่าข้าวขนาดกลาง พบว่า มีมากที่สุดประมาณร้อยละ 90 ขนาดยาว 3 - 4 ช่วงเสา กว้าง 2 - 3 ช่วงเสา ใช้วัสดุที่คงทนถาวร เช่น ไม้เนื้อแข็ง ส่วนหลังคามักมุงกระเบื้องดินเผา หรือกระเบื้องคอนกรีต แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ เล่าข้าวขนาดกลางเกือบข้าว ได้ 500 - 1,000 กระบุง เล่าข้าวขนาดใหญ่ ยาวมากกว่า 4 ช่วงเสากว้างมากกว่า 3 ช่วงเสา ใช้วัสดุที่ คงทนถาวรเช่นเดียวกับ เล่าข้าวขนาดกลาง เล่าข้าวขนาดใหญ่เกือบข้าวได้มากกว่า 1,000 กระบุง” (สรุปจากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2: 2562)

วัสดุที่ใช้และส่วนประกอบของเล่าข้าว และโครงสร้างทั้งหมดของเล่าข้าวนิยมใช้ไม้เนื้อ แข็งในการก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็น เสา ขาง(คาน) ตง คร่าว ชื่อ สะยัว (จันทัน) ตั้ง ตลอดจนกะทอต (พลึง) แปะ กลอน และวงกบประตู เพื่อความคงทนแข็งแรงในการรับน้ำหนัก ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของ เล่าข้าว ซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. ตง คือไม้เนื้อแข็งขนาด ประมาณ 3 - 4 นิ้ว ขนาดยาว ที่ใช้วางบนคาน(ขาง) ซึ่ง บางครั้งจะมีหรือไม่มีก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุคือ ไม้ และความต้องการในเรื่องความคงทน แข็งแรง เพราะถ้าใช้ตงวางบนคาน ก็จะช่วยทำให้การรับน้ำหนักของพื้นเล้ามีมากยิ่งขึ้น แต่ถ้าจะมีแต่คานโดย ไม่มีตงก็สามารถรับน้ำหนักได้อยู่แล้ว

2. หลังคา จะมีรูปทรงเป็นหน้าจั่ว ยุคแรกๆ จะนิยมใช้หญ้าแฝก หญ้าคามุงกันมาก ต่อมามีการใช้แผ่นไม้มุง (แป้นมุง-แผ่นไม้แข็งที่เอามาตัดและถากให้เป็นรูปคล้ายกระเบื้องดินขอ) และ ในสมัยปัจจุบันนิยมใช้สังกะสี หน้าจั่ว จะใช้หญ้าแฝก,หญ้าคา หรือไม้ไผ่สาน เพื่อกันฝนสาดเข้าไปถูก ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในเล้า

3. พื้น จะใช้ไม้แผ่นเนื้อแข็งอีสานเรียก แป้น เพราะเป็นส่วนที่ต้องรับน้ำหนัก เมื่อปู พื้นด้วยไม้แผ่นเนื้อแข็งแล้ว จะเกิดร่องระหว่างแผ่นที่เกิดจากการไม่ชิดกันของแผ่นไม้ ชาวอีสานจะใช้ ไม้ไผ่ผ่าเป็นชิ้นกว้างประมาณ 2 ซม. เศษๆ หรือบางครั้งก็ใช้ไม้แผ่นตีทับตามแนวร่องปิดไว้ ไม้แผ่นที่ตี ปิดร่องนี้เรียกว่า “ลือก” หรือ “ลือกไม้” เพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวเปลือกร่วงออกจากพื้นเล้า

4. ฝา เป็นส่วนประกอบเล่าที่สำคัญมาก ในแง่ประโยชน์ใช้สอย ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของ เล่าข้าว ในอดีตจะนิยมใช้ไม้แฉง(ลำแฉง) ไม้แฉม(ลำแฉม) และไม้ไผ่จักเป็นเส้นขนาดประมาณ 1 ซม. มาสานเป็นลายขัด แล้วทาอุดด้วยขี้วัว ขี้ควายผสมน้ำและดินโคลนตามความเหมาะสม เพื่ออุดรอยร้าว ของลายขัด ซึ่งนิยมใช้ไม้แฉงมากกว่าไม้แฉม เพราะมีความคงทนกว่า แต่ต้องไปตัดไกลๆ จากหมู่บ้าน

คนที่ชอบสะดวกและง่าย ๆ ก็มักจะใช้ไม้แฉม เพราะขึ้นอยู่กับบริเวณหนองน้ำใกล้ๆ หมู่บ้าน พอไม้แฉงและไม้แฉมหายาก จึงใช้ไม้ไผ่จักเป็นเส้นมาสานทำเป็นฝาแทน ต่อมาจึงมีการใช้ไม้แผ่น(ไม้แป้น) มาทำเป็นฝากันมากขึ้น เพราะคงทนถาวรมากกว่า เมื่อไม้แผ่นหายากและมีราคาสูง ในปัจจุบันส่วนมากจึงนิยมใช้สังกะสีมาทำเป็นฝาแล้วข้าวเพราะสะดวก หาง่าย และราคาไม่แพง

5. ประตู จะนิยมใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นแผ่นๆ ใส่จากด้านบนของวงกบที่ละแผ่น โดยทำวงกบเป็นร่องตามแนวตั้งทั้งสองข้าง เพื่อใส่แผ่นไม้ที่ทำเป็นประตู แต่ที่ใช้เป็นบานเปิด-ปิดแบบเรือนพักอาศัยก็มี แต่จะเก็บข้าวเปลือกได้น้อยกว่าแบบแรก ใช้สอยเก็บข้าวไม่สะดวก และทำให้ข้าวไหลออกจนเสียหายได้ง่าย การทำประตูแล้วข้าวจึงยึดประโยชน์ใช้สอยเป็นตัวกำหนด

6. กะทอ (พลึง) คือแผ่นไม้แผ่นหนาแข็ง ทำหน้าที่เป็นเสมือนเข็มขัดรัดตรงส่วนกลาง ปิดรอบตามแนวฝาที่จดกับพื้น หน้าที่เพื่อตรึงฝาแล้วข้าวไว้

7. บันได ปกติแล้วข้าวจะไม่มีบันไดขึ้น-ลง แต่ถ้าจำเป็นต้องใช้จริง ก็จะใช้ไม้กระดานวางให้มีความลาดชันมากๆ เพื่อขนข้าวขึ้น-ลง ถ้ากระดานมีความลื่นก็จะใช้ไม้ชั้นเล็กๆ ตีเป็นชั้นๆ ไว้ ซึ่งจะไม่ใช้บันไดเป็นแบบขั้นๆ แบบของเรือนพักอาศัย ในอดีตจะนิยมใช้ไม้ไผ่ลำใหญ่ๆ ตัดให้เหลือแขนง วางพาดข้างเสาด้านหน้า สำหรับปีนขึ้น-ลง ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “เกิน”

ภาพที่ 57 : กระบวนการและขั้นตอนการสร้างแล้วข้าว

แล้วข้าวไม้ที่สร้างจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีลักษณะ ดังนี้ “ยุ้งฉางที่สร้างโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยการก่อสร้างยุ้งฉางด้วยไม้ทั้งหลัง ซึ่งใช้ไม้กระดานปูพื้น และใช้ไม้เป็นฝาผนังด้วย พร้อมทั้งหลังคาสังกะสีกันแดดกันฝน ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญในการทำยุ้งฉางคือ การนำเอาซี่ควายมาอุดร่องไม้กระดาน หรือปิดร่องไม้กระดาน ทั้งไม้กระดานที่ปูพื้นและไม้ฝาผนังทุกด้าน เพื่อปิดรอยต่อของไม้แต่ละแผ่น การนำเอาซี่ควายมาอุดร่องไม้นั้น จะทำให้อยุ้งฉางเกิดความทนทาน ป้องกันข้าวรั่ว

หล่นออกจากยุงฉาง ยุงฉางไม้ที่อุดร่องไม้กระดานด้วยขี้ควายแบบนี้ สามารถดูดซับความชื้นของข้าวเปลือกได้เป็นอย่างดี เป็นเหมือนตู้อบข้าวภูมิปัญญาพื้นบ้าน ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุงฉางไม้จะมีความชื้นที่เหมาะสม มีเปอร์เซ็นต์ต้นข้าวสูง ทำให้ข้าวเปลือกมีคุณภาพการสีสูง คือ ข้าวเปลือกที่สีขัดเปลือกออกมาเป็นข้าวสารแล้ว เมล็ดข้าวสารไม่แตกหักหรือป่น การจัดเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุงฉางไม้จะทำให้ข้าวเปลือกได้ที่มีคุณภาพดี และที่สำคัญเกษตรกร ชาวนา ควรหลีกเลี่ยงการจัดเก็บข้าวเปลือกบนพื้นซีเมนต์ทั่วไป เพราะจะทำให้ข้าวเปลือกเกิดปัญหาเกี่ยวกับความชื้นที่มาจากพื้นซีเมนต์ ในสังคมคนอีสานในอดีตนั้น เมื่อสร้างเรือนพักอาศัยต้องมีการสร้างเล้าข้าวด้วย เพราะอาชีพหลักคือการทำนา ข้าวเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุดในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน ถึงกับมีฉายาอาชีพอีสานกล่าวไว้ว่า “ทุกข์ขบมีเสื่อผ้า ผาเหือดดีพอลื้ออยู่ ทุกข์ขบมีเขายู่เล่า ลินอนลื้ออยู่จ้งได้” เมื่อสร้างเรือนก็ต้องสร้างเล้าข้าว เพื่อเก็บข้าวไว้บริโภคตลอดทั้งปีจนกว่าจะถึงฤดูกาลทำนาในปีถัดไป ดังจะสังเกตได้จากบ้านเรือนคนอีสาน จะมีเล้าข้าวอยู่ในบริเวณบ้านด้วย

ภาพที่ 58 : เล้าข้าวของชุมชนอีสาน

ในอดีตเล้าข้าว ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวนาภาคอีสาน ถือเป็นสมบัติที่มีมูลค่ามากที่สุดของชาวนา นอกจากนี้ เล้าข้าว ยังเป็นเครื่องบ่งบอกสถานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของเล้า บ้านไหนมีเล้าใหญ่อาจหมายความว่ามั่งมีนามาก มีความรวยมาก มีกำลังการผลิตและผลผลิตสูง น่าจะเป็นคนขยันขันแข็ง เป็นผู้มั่งมีฐานะดีและเป็นที่นับถือของคนในชุมชน ปริมาณข้าวที่อยู่ภายในเล้าจะเป็นหลักประกันว่า ชาวนาจะสามารถยังชีพอยู่รอดไปได้ตลอดทั้งปีจนกว่าจะถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวใหม่อีกครั้ง การจัดเก็บข้าวเปลือกของเกษตรกรชาวนาทุกวันนี้ ไม่ได้เก็บข้าวเปลือกไว้ในเล้าข้าว หรือ ยุงฉาง เหมือนแต่ก่อน เนื่องจากเล้าข้าวไม้ที่มีอายุเก่าแก่แล้วมีการรื้อถอนออกเพื่อใช้พื้นที่หรือสถานที่ทำอย่างอื่นแทน และไม่ค่อยมีการสร้างยุงฉางไม้ขึ้นมาใหม่ ความจริง คือ ชาวนาไม่มีข้าวมากพอที่จะเก็บในเล้าข้าว จากการเป็นหนี้สินกับนายทุน หรือ ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) จำเป็นต้องขายเพื่อใช้หนี้ก่อนไม่เหลือเก็บ ที่เรียกกันว่า ขายข้าวเขียว เกษตรกร

ชานาในปัจจุบัน ส่วนมากจึงจัดเก็บข้าวเปลือกโดยการบรรจุใส่กระสอบแล้ววางไว้ในบ้าน หรือสถานที่ที่เป็นโรงเรือนเก็บ มีพื้นเป็นซีเมนต์และมีการใช้วัสดุรองพื้นก่อนวางกระสอบข้าวด้วยแคร่ไม้ หรือวัสดุกันความชื้นต่างๆ แต่วิธีนี้อาจจะเป็นวิธีการจัดเก็บข้าวเปลือกที่เหมาะสมเท่าไรนั้น เพราะอาจทำให้ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ไม่ได้คุณภาพ” (อุทัย ไสวดี, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 10 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

เล้าข้าว เป็นสถาปัตยกรรมที่พบเห็นได้ทั่วไปคู่กับบ้านเรือนในชนบทของภาคอีสาน มีลักษณะเป็นเรือนหลังเตี้ยขนาดเล็ก แยกออกมาจากตัวบ้าน ใช้สำหรับเก็บรักษาข้าวเปลือก และผลิตพลังงานเกษตรอื่นๆ โดยในอดีต เล้าข้าว ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวนาภาคอีสาน ถือเป็นสมบัติที่มีมูลค่ามากที่สุดของชาวนา ภูมิปัญญาเล้าข้าวอีสาน “เล้าข้าว เป็นที่เก็บข้าวเปลือกซึ่งมีน้ำหนักมาก ดังนั้นจึงต้องออกแบบโครงสร้างให้แข็งแรง เสาและกระทอต (หรือ ฟริ่ง) จะอยู่ด้านนอกของผนัง แต่ก่อนฝาเล้าข้าวจะทำด้วยไม้ไผ่สาน ทาด้วยขี้เปียะ (ขี้วัวคลุกแกลบและดินเหนียว) สามารถกันความชื้น ความร้อน มดและแมลงได้เป็นอย่างดี ต่อมานิยมทำฝาเล้าข้าวด้วยไม้กระดาน ชาวนาอีสานมีพิธี “ทำขวัญเล้าข้าว” การตักข้าวในเล้าจะใช้กระตองเต่าตัก ก่อนตักจะนั่งลงไหว้แม่โพสพก่อนแล้วพูดว่า “กินอย่าให้บก จกอย่าให้พร่อง” (วิชัย คำสุโพธิ์, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จิรพันธุ์ ชัยบาล, (2562) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเล้าข้าว ในบทสัมภาษณ์ว่า “ชาวนาอีสานแต่โบราณเชื่อว่า วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันฟ้าไข (เปิด) ประตูฝน เพื่อให้ฝนตกลงมาสู่โลกมนุษย์ และเชื่อว่าวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันที่โลกมีความอึมและอุดมสมบูรณ์ที่สุด” ถึงขนาดมีคำกล่าว “กบปมีปาก นาคปมีฮูซี่ (ฮูซี่ แปลว่า รุทวารหนัก) หมากขามป้อมก็ตัวหวาน” จึงถือโอกาสเปิดประตูเล้าข้าว (ประตูขี้ข้าว) ของตน ซึ่งปิดไว้ห้ามเปิดมาตั้งแต่วันเอาข้าวขึ้นเล้าหลังนวดข้าวเสร็จ ในประมาณกลางเดือนสิบสอง หรือต้นเดือนอ้ายเป็นอย่างดี ซึ่งจะมี ‘พิธีเอาข้าวขึ้นเล้า พิธีสู่วขวัญข้าว และพิธีต้อมปากเล้า’ ก่อนที่จะเปิดประตูเล้า และจะนำข้าวเปลือกที่อยู่ในเล้าไปถวายวัด ก่อนจะตักข้าวในเล้าลงมาตักกินในครัวเรือน (สมัยโบราณใช้วิธีการตำข้าวด้วยครกมอ) เพื่อให้เป็นไปตาม “คองสิบสี่สำหรับประชาชน ข้อที่ 1” ที่บัญญัติไว้ว่าเมื่อได้เข้าใหม่หลือหมากไม้ เป็น หมากใหม่ ๓ นออย่า ฟ้าว กิน ก่อน ให้ เอา ทำ บุญ ทำ ทาน แก่ ผู้ มี สีล กินก่อนแล้วตนจึงกินเมื่อพายุลง และให้แบ่งแก่ญาติพี่น้องน้า” (จิรพันธุ์ ชัยบาล, “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 3 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลเชิงลึกด้วยการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย 3 ครั้งในพื้นที่ โดยผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกมีตำแหน่ง “ครุภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำนา” ประกอบด้วย บุญมี ยงยอด (2562) เวชยันต์ จันทรสนา (2562) พัทธ์ชัย เชียงนางาม (2562) พัทธ์ชัย เชียงนางาม (2562)

สายันต์ ขอนศักดิ์ (2562) อุทัย ไสวดี (2562) วิชัย คำสุโพธิ์ (2562) สรุปรายละเอียดเกี่ยวกับอุปกรณ์การแปรรูปข้าวเพื่อบริโภคของคนชุมชนสัสยโหราณประมาณ 100 ที่ผ่านมา ผ่านเครื่องมืออันเป็นแนวคิดที่เป็นภูมิปัญญา คือ “ครก มีสองประเภท ครกมือ ครกมอง หรือ ครกกระเดื่อง สำหรับคนภาคกลางเรียก” มีรายละเอียดและองค์ประกอบ ดังนี้

1. ครกมอง หรือ ครกกระเดื่อง เป็นครกตำข้าวที่มีพัฒนาจากครกมือ ซึ่งสามารถตำข้าวได้ปริมาณมาก โดยมีส่วนประกอบ คือ ตัวครก แม่มองหรือตัวมอง หัวแม่มอง เสามอง คานมอง และสากมอง

2. ตัวครก ทำจากไม้เนื้อแข็งเช่นเดียวกับการทำครกมือ แต่จะทำจากท่อนไม้กลมยาวพอประมาณ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 เมตร เจาะเป็นร่องลึกตรงกลางเหมือนครกทั่วๆ ไป ใช้ขวานฟันตรงกลาง นำแกลบใส่เป็นเชื้อและจุดไฟเผา จนได้หลุมครกลึกตามต้องการ ชัดภายในให้เรียบ จากนั้นจึงนำไปฝังลงในดินให้แน่น ให้มีระยะจากกันครกถึงด้านส่วนล่างสุดของไม้ประมาณหนึ่งศอก

3. แม่มองหรือตัวมอง นิยมทำจากไม้สมอไทยเพราะมีเนื้อแข็ง เหนียว และทนทาน ไม้ให้หักง่ายและแตกง่าย เวลาตอกลิ้มที่หัวแม่มอง หรือแรงกระแทกเวลาตำข้าว แบ่งเป็นสองส่วน คือ หัวแม่มอง และหางแม่มอง

4. หัวแม่มอง คือ ส่วนโคนของต้นไม้เพื่อเพิ่มน้ำหนักในการตำข้าว การเจาะรูสำหรับใส่สากมอง ควรกระยะห่างจากหัวแม่มองไม้สั้นหรือยาวจนเกินไป

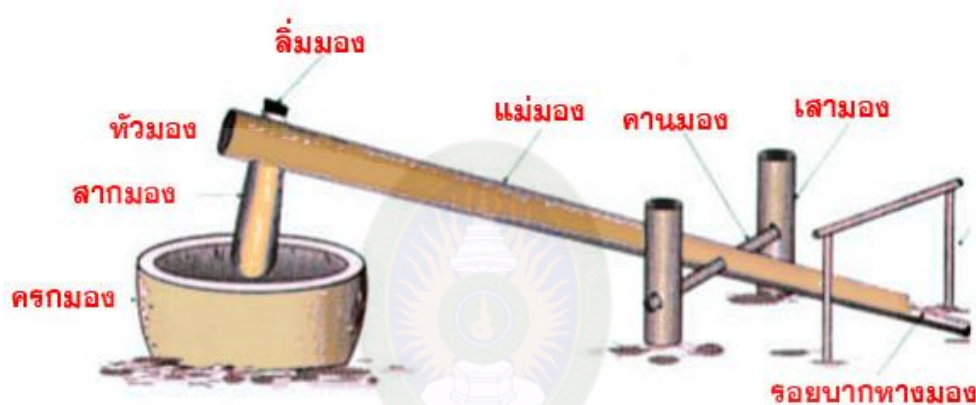
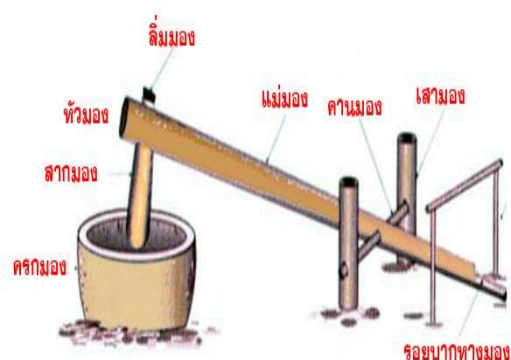
5. หางแม่มอง คือ ส่วนที่อยู่ปลายของลำต้น และเป็นส่วนที่ใช้ทำเหยียบเพื่อจะให้แม่มองกระดกขึ้นเวลาตำข้าว หางแม่มองจะบากหรือถากออกเล็กน้อยไม่ให้ลื่น ดินบริเวณใต้หางแม่มองจะขุดเป็นหลุมเรียกว่า "หลุมแม่มอง" ซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยให้การตำข้าวได้ผลดี ถ้าไม่มีหลุมแม่มองหางแม่มองจะตกลงได้น้อย เกินกว่าที่หัวหัวแม่มองจะตกลงมากระแทกลงในครกทำให้ข้าวแหลกได้ เวลาตำข้าวจะต้องออกแรงมากนั่นเอง

6. เสामแม่มอง จะอยู่ค่อนไปทางหางแม่มอง ประกอบด้วยเสาสองต้นปักดินให้แน่น เสामแม่มองเป็นไม้เนื้อแข็งเหนียวและทนทาน เพราะต้องรับแรงเสียดสีจากคานแม่มอง ทั้งรับน้ำหนักแม่มองและสากมอง ถ้าเสामทำจากไม้ไม่ดีจะสึกและพังเร็ว

7. คานมอง เป็นส่วนของไม้ที่สอดเพื่อยึดตัวมองกับเสामแม่มอง อยู่ค่อนไปทางหางแม่มอง ซึ่งบางแห่งนิยมทำสลัก เพื่อไม่ให้ตัวมองเลื่อนไปทางใดทางหนึ่ง

8. ลิ้มแม่มอง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เหนียวและทนทาน เพราะได้รับแรงกระแทกอยู่ตลอดเวลา ใช้สำหรับตอกเสริมสาก

9. หลักจับ เป็นหลักไม้สำหรับผู้ตำข้าวใช้จับพยางค์เวลาตำข้าว

ภาพที่ 59 : อุปกรณ์แปรรูปข้าว “ครกมือ ครกมอญ หรือ ครกกระเดื่อง”

ตาราง 4.7 คำที่ควรรู้สำหรับการทำงาน

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	ตำข้าว	โหลกข้าว
2	ครกมอญ	ครกกระเดื่อง
3	สากตำข้าว	ไม้ตีข้าว
4	กระดั่งเชิง	กระดั่งร่อน

ที่มา: เวชยันต์ จันทรเสนา (2562: สัมภาษณ์)

ขั้นตอนการตำข้าว คือ ในการการตำข้าวเพื่อให้ได้เมล็ดข้าวสวย ขึ้นอยู่กับจังหวะการตำข้าว ถ้าตำช้าเนิบๆ ทั้งช่วงซ้ำๆ จะทำให้ข้าวหักเมล็ด ข้าวไม่สวย เพราะการกระแทกสาก ลงที่ครกมีน้ำหนักมากทั้งช่วงนาน แต่ถ้าจังหวะตำข้าวเร็วเป็นจังหวะถี่ๆ เร็วสม่ำเสมอจะทำให้ได้ข้าวเมล็ดไม่แตก ได้ข้าวเมล็ดสวย การตำข้าวด้วยครกมอญ หรือ ครกกระเดื่อง จะใช้เครื่องมือ คือ สากมอญ ทำจากไม้ค้อและไม้หนามแท่ง เพราะมีน้ำหนัก เหนียวแข็ง และมัน มีความยาว 60 เซนติเมตร แบ่งเป็น 3 ชนิด ตามความต้องการใช้งาน คือ

1. สากตำ มีขนาดเล็กเพื่อให้กระทงถึงกันครกในขณะที่ตำข้าว ทำให้ข้าวเกิดการกระทะปะเปลือกเร็วขึ้น
2. สากตำว มีขนาดใหญ่กว่าสากตำ ใช้ตำข้าวให้เป็นข้าวกล็องแค่กระทะปะเปลือกไม่ต้องขัดสีเม็ดข้าวมาก
3. สากซ้อม มีขนาดใหญ่ ใช้ตำเพื่อขัดข้าวในชั้นสุดท้าย ให้ข้าวขาวและได้รำข้าวมาก

ภาพที่ 60 : ครกมอ หรือครกมือ และสาก

กระบวนการแปรรูป คือ ตักข้าวจากยุ้งใส่กระบุงหรือตะกร้าเทลงในครกมอ หรือครก กระเบื้อง ปริมาณที่ตำแล้วแต่ความต้องการ ส่วนใหญ่ตำสำหรับบริโภควันเดียว หรือสองวัน สวมสากตำ ตอกลิ้นเสริมสากให้แน่น ใช้เวลาตำประมาณ 15 - 20 นาที การตำตอนนี้เรียกว่า ตำแหลมเปลือกหรือตำบุง ข้าวที่ตำเสร็จแล้วเรียกว่า ข้าวตำ รายนละเอียดแต่ละขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนหนึ่ง: การตำข้าวเริ่มจาก “ตำแหลมเปลือก หรือ ตำบุง ใช้เวลา 15-20 นาที จะได้ ข้าวตำตัก จากนั้นจะตักใส่ กระด้งเชิง ร้อน แล้วใส่กระด้งฝัด เพื่อคัดเลือกแกลบหรือเปลือกข้าวออก

ขั้นตอนที่สอง: การตำตำว ข้าวที่ได้จากการตำเรียกว่า “ข้าวตำว หรือ ข้าวกล็อง” แล้วจึงตักข้าวออกมาใส่ “เชิง” ร้อนอีกครั้ง จะได้แกลบละเอียดหรือรำ แล้วจึงเทข้าวที่ร้อนแล้วใส่กระด้งฝัด

ขั้นตอนที่สาม: การตำด้วยสากซ้อม ประมาณ 20 นาที จะได้ “ข้าวซ้อมมือ” มีข้าวสารปนกับข้าวปลายหักและข้าวเปลือกเล็กน้อยเมื่อใช้ “เชิง” ร้อนจะได้ปลายข้าวและรำอ่อน แล้ว จึงนำข้าวที่ร้อนแล้วไป “ทิก” ด้วยกระด้งเรียกว่า “ทิกข้าว” และนำไป “ฝัด” เพื่อแยกข้าว สารออกจากข้าวเปลือก

สายันต์ ขอนศักดิ์ (2562) ได้ให้รายละเอียดในการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับพิธีเอาข้าวขึ้นเถ้าของชุมชนอีสานที่เป็นภูมิปัญญาพื้นถิ่นมาแต่โบราณว่า “พิธีเอาข้าวขึ้นเถ้า คือ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็จะนำมาใส่ไว้ในเถ้า นิยมทำวันจันทร์ พุธ ศุกร์ เวลาราย 3 โมง ถึงบ่าย 5 โมง มีขั้นตอน คือ เอาเทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ใส่ขัน (แต่งขัน 5) พร้อมกระบุงเปล่า 1 ใบ และหาขันหรือกระบอกใส่ข้าว (ขวัญข้าว) 1 อัน หัวหน้าครอบครัวเอาผ้าขาวม้าพาดเฉียงบ่า ถือกระบุง และขันดอกไม้พร้อมทั้งขันหรือกระบอกสำหรับใส่ขวัญข้าวไปยังลานข้าว ยกขัน 5 ขึ้น ว่า นโม 3 จบ แล้วให้ว่าคาถาเรียกขวัญข้าว ‘อุกาสะ อุกาสะ ผู้ข้าขอโอกาสธรรณาแม่โพสพให้เมื่ออยู่เถ้า คุณข้าวให้เมื่ออยู่ฉาง ภาสะพะโกชะนัง มะหาลาภัง สุขัง โหตุ’ แล้วเอาขันที่เตรียมไปตักขวัญข้าวขึ้น ใส่กระบุง อุ้มเดินกลับบ้าน เอาขันไปวางไว้บนช่อด้านหลังสุด ตรงข้ามประตูเข้าเถ้า ซึ่งขวัญข้าวที่เก็บไว้นั้นจะนำมาผสมกับข้าวปลูกเพื่อทำพันธุ์ในปีต่อไป” (สายันต์ ขอนศักดิ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 8 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

จากการสังเกตการณ์ในพื้นที่ ด้านการทำนาของชุมชนอีสาน มีวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมและสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวไกล แม้ว่าจะเสื่อมคลายไปบ้างในบางอย่าง แต่ยังพบเห็นได้ สรุปได้ ดังนี้

1. พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีสู่ขวัญข้าว เป็นประเพณีที่ชาวอีสานแต่ละครอบครัวจะทำกัน ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3
2. พิธีตุมปากเถ้า ชาวอีสานหลังจาก “เอาเขาขึ้นเถ้า” แล้วชาวนาอีสานจะปิดประตูเถ้าสนิท จะไม่ตักข้าวในเถ้ามากินหรือมาขายเป็นอันขาด ข้าวเปลือกที่จะนำมาตำหรือมาสีกินในระหว่างที่ปิดประตูเถ้าข้าวขึ้น จะแบ่งไว้หรือกันไว้นอกเถ้าข้าวต่างหาก เพราะชาวอีสานเชื่อว่า เมื่อนำข้าวขึ้นเถ้าแล้วต้องปิดประตูเถ้า รอถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเชื่อว่า “เป็นวันมงคล”

ภาพที่ 61 : ภูมิปัญญาเถ้าข้าวของชุมชนอีสานสมัยโบราณ

สำนัต์ ขอนคักดี, (2562) ได้เสนอคำศัพท์สำหรับการเก็บเกี่ยวและเก็บรักษาข้าวไว้
ดังนี้

ตารางที่ 14 คำศัพท์สำหรับการเก็บเกี่ยวและเก็บรักษาข้าว

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	คายข้าว	ฟุ่นข้าว
2	ข้าวเปียก	ข้าวเปลือก
3	เล้าข้าว	ยุ้งฉาง
4	ชานเล้า	ระเบียงยุ้งข้าว
5	เช่าสาร	ข้าวสาร

ที่มา: สำนัต์ ขอนคักดี, (2562: สัมภาษณ์)

การแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน วิธีการแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน นำ “ข้าวเปลือก” ไปสีให้เป็นข้าวสาร ที่โรงสีประจำหมู่บ้าน ซึ่งข้าวที่สีมาแล้ว เรียกว่า “ข้าวสาร” จะมีการสังเกตดูได้จาก ถ้าข้าวสารเป็นข้าวเหนียว จะมีสีขาวขุ่น แต่ถ้าเป็น ข้าวเจ้า จะมีสีขาวใส มีวิธีการทำข้าวให้สุก โดยข้าวเจ้าจะทำให้สุกโดยการหุงข้าว ข้าวเหนียวทำให้สุกโดยการนึ่ง “การหุงข้าวเจ้า มีวิธีการ คือ นำข้าวสารมาล้างให้สะอาด หุงข้าวให้สุกโดยใช้หม้อไฟเตาถ่าน หรือหม้อหุงข้าวไฟฟ้า ณ ปัจจุบัน การนึ่งข้าวเหนียว มีวิธีการ คือ นำข้าวสาร (ข้าวเหนียว) มาล้างให้สะอาด และแช่ข้าวอย่างน้อย 3 ชั่วโมง นำข้าวมานึ่งให้สุกเมื่อนึ่งเสร็จ สามารถนำมารับประทานได้” (บุญมี ยงยอด, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำงาน", วันที่ 4 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

สำนัต์ ขอนคักดี, (2562) ได้เสนอคำศัพท์สำหรับการแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทานไว้ ดังนี้

ตารางที่ 4.8: คำศัพท์ที่ใช้ใช้สำหรับการแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	หม่าข้าว	แช่ข้าว
2	มวย	หวด
3	ก่องข้าว	กระติบข้าว
4	ส่ายข้าว	คนข้าวระบายความร้อน
5	โบม	กระโบม

ที่มา: สำนัต์ ขอนคักดี, (2562: สัมภาษณ์)

สรุป

คนสมัยโบราณทำนาข้าวด้วยภูมิปัญญาที่แหลมคมและชาญฉลาดอิงแอบอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปราศจากเครื่องมือแบบทันสมัยเช่นปัจจุบัน กว่าที่จะได้ข้าวแต่ละเม็ดจึงต้องใช้ความเพียรพยายาม และเทคนิคการดำข้าวที่ละเอียดอ่อน อันเป็นภูมิปัญญาที่สะสมตกผลึกมานับหลายชั่วอายุคน ปัจจุบันกระบวนการเหล่านี้เลือนรางจางหายไปเกือบหมดสิ้นแล้ว กระบวนการแปรรูปข้าวของคนสมัยโบราณยังเป็นสิ่งที่สตรีหรือลูกผู้หญิงในอดีตนั้นต้องเรียนรู้ เพื่อเป็นแม่ศรีเรือนของบ้านในอนาคต ข้าวเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนอีสาน หลายสิ่งหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับข้าวจึงต้องมีความ สำคัญตามไปด้วย หรือแม้แต่ความเชื่อต่างๆ ก็เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นวิถี ทางสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันเรื่อยมา เป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน ด้านความเชื่อในลักษณะข้อห้ามต่างๆ เช่น ห้ามหันประตูเล่าข้าว (หันด้านหน้า) ไปทางทิศดาวซ่าง (ดาวจระเข้) เพราะเชื่อกันว่าเป็นการหันประตูไปทางปากซ่าง แล้วซ่างจะกินข้าว อันเป็นเหตุให้เกิดรักษาข้าวไม่อยู่หรือมีเหตุให้สูญเสียวอยู่เรื่อยๆ ห้ามหันประตูเล่าข้าวเข้าหาเรือน ด้วยความเชื่อและเหตุ ผลเวลาชนข้าวเข้า-ออก จะได้ สะดวกสบาย ไม่นิยมสร้างเล่าข้าวไว้ในตำแหน่งทิศหัวนอนของเรือนพักอาศัย เพราะเชื่อว่าเป็นการนอนหนุนข้าว จะเป็นเหตุให้คนในครอบครัวเจ็บ ป่วย ไม่สบายและมีภัยพิบัติ เล่าข้าวที่ถูกรื้อแล้วห้ามนำไม้ไปสร้างเรือนพักอาศัย เพราะเชื่อว่าจะทำมาค้าขายไม่เจริญและมีภัยพิบัติใหญ่เกิดขึ้นกับครอบครัว บริเวณที่สร้างเล่าข้าวเมื่อรื้อออกหรือย้ายออกจะไม่สามารถสร้างบ้านบริเวณนั้นได้ เพราะเชื่อว่าบริเวณนั้นเป็นที่อยู่ของแม่โพสพ ที่เคารพนับถือ มีพระคุณ และการสร้างเล่าข้าวจะไม่สร้างในลักษณะขวางตะวัน เพราะเชื่อว่าถ้าสร้างแล้วจะมีแต่สิ่งที่ไม่ดีขวาง ไม่อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ถูกลดบทบาทลง ยิ่งหลง เหลืออยู่บ้างในบางข้อ เนื่องด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตสมัยใหม่”

ภูมิปัญญาข้าวเริ่มจากพิธีแสดกโถนา (แบบชาวนาอีสาน) การแสดกโถนาทำในเดือนหก วันพູ เวลาเช้า เจ้าของนาเป็นผู้ทำพิธี เทพเจ้าหลักที่อ้างถึงใน พิธีนี้คือ นางธรรณี หรือ ผีตาแสด แล้วแต่ใครจะนับถือองค์ไหน เทพเจ้าประกอบได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ และ รุกขเทวดา กระทำพิธีในนาแปลงใดก็ได้ องค์ประกอบในพิธีมี พาหวน 4 และ พายา 4 กอก (กรณี นับถือตาแสด) องค์ ประกอบนี้เปลี่ยนแปลงไปตามข้อปฏิบัติของแต่ละบุคคล วิธีทำ นำเอาเครื่องประกอบเหล่านี้ไปเช่นสังเวทยอก กล่าวว่ “มือนี้เป็นมือสันทวันดี จะทำการแสดกโถนา ขอให้เทพเจ้า (ออกชื่อ) จงช่วยคุ้มกันรักษา ขยับขยายที่ได้ทำนา อย่างสุขสบาย” แล้วเริ่มโถนาในทิศทางที่ตามเกล็ดนาศ (ห้ามไถทวนเกล็ดนาศ) โถวน จำนวน 3 รอบแล้วหยุด ปล่อยควาย เป็นการเสร็จพิธี วันต่อไปจึงเริ่มไถเป็นปกติได้ พิธีนี้มีเป้าหมายเพื่อให้เทพเจ้าคุ้มครองรักษาทั้งคน สัตว์ ข้าวกล้า และขออนุญาตต่อเทพเจ้า เพื่อเตรียมดินปลูกข้าวในปีนั้นๆ ตามความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันมา “พิธีจะจัดขึ้นประมาณเดือนเจ็ดหรือเดือนแปด (มิถุนายน - กรกฎาคม) วันประกอบพิธีต้องเป็น วันพູ หรือวันจันทร์ หรือวันพฤหัสบดี หรือวันเกิดของเจ้าของนา แล้วแต่ใครจะเลือกนับถือ ทำพิธีเวลาเช้า พ่อบ้านหรือแม่บ้านเป็นผู้กระทำ เทพเจ้าที่อ้าง

ถึงได้แก่ ผีตาแฮก หรือ นางธรรณี แล้วแต่ ใครจะนับถือรูปใดก็บูชารูปนั้น สถานที่ที่ปลูกข้าวตาแฮกนั้น ให้เลือกเอาบริเวณที่ใกล้ๆ กับโพพนา (จอมปลวก) หรือใกล้กกไม้ (โคนต้นไม้)” วิธีทำ เตรียมดินให้กว้างพอจะปลูกข้าวแฮกประมาณ 7 หรือ 14 กอ แล้วสร้างร้านสี่เสา เล็กๆ ขึ้นพอจะเป็นที่วางเครื่องสังเวทย์ได้ เอาเครื่องสังเวทย์ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับพิธีแฮกไถนาวางบน ร้าน จากนั้นจึงกล่าวคำอ้อนวอนว่า "มือนี้มือสันทันต์ พวกข้าจะมาปักแฮก ขอให้ตาแฮก (หรือนางธรรณี) ช่วยคุ้มครองรักษาให้ข้าวก้าวในนางอองกาม ไม่มีพวกข้าง พวกควาย หรือ ไพร่พลมาทำลาย" แล้วจึงปักข้าวแฮก 7 หรือ 14 กอ ตามแต่นับถือ เป็นอันเสร็จพิธี และเป้าหมายของพิธี คือ ต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองข้าวก้าวให้ อองกาม ไม่มีโรคภัยมา เบียดเบียน สำหรับกรณีผู้นับถือตาแฮกจะบนบานว่า หลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วจะแบ่งข้าวที่ได้ให้ ตาแฮก 4 เกวียน (เกวียนจำลอง)

พิธีเลี้ยงผีปู่ตาหรือผีตาปู่ โบราณอีสานจะตั้งบ้านตั้งเมือง ณ ที่ใด จะตรวจดูแม่น้ำและป่าไม้ก่อนสิ่งอื่นๆ เพราะแม่น้ำนั้นมีความสำคัญเป็นอันดับแรก หากไปตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำจะไม่สะดวกในการทำมาหากิน อาหารที่จำเป็นของชาวอีสานอันดับแรกคือ ปลา ถ้าบ้านใกล้แม่น้ำจะหาปลาได้ง่าย ไม่ต้องขุดสระเลี้ยงปลา ในสมัยโบราณปลามีอุดมสมบูรณ์

บ้านช้อยพูนดินดำน้ำชุ่ม ปลากุ่มบ่อนคือแซ่แก่งหาง
ปลานางบ่อนคือขางฟ้าลั่น จักจั่นฮ้องคือฆ้องลั่นยาม

ความสำคัญอันดับสองคือ ป่าไม้ เพราะมีประโยชน์ทั้งการนำไม้มาสร้างบ้านเรือน เป็นที่หาอาหารเช่น พืชผัก ผลไม้ เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง และสัตว์อื่นๆ การรักษาป่าของคนโบราณอีสานฉลาดนัก แทนที่จะมอบให้คนรักษาแต่ไม่มอบให้ เพราะคนรู้จักและเข้าใจคนว่าชอบแต่ได้ไม่ชอบเสีย และไม่ซื้อตรง แอบลักลอบทำการเอาประโยชน์ส่วนตน จึงมอบให้ผีปกปักรักษาป่า สร้างที่อยู่ให้ผีเรียก หอปู่ตา แล้วทำการเชิญผีมาอยู่ ผีที่ว่าก็หมายถึง ผีปู่ตายายที่ล่วงลับไปแล้ว ให้มาเฝ้าดูแลป่าและปกปักรักษาลูกหลาน ในแต่ละปีจะมีการเลี้ยงผี เพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจและความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน ป่าดอนปู่ตานี้จะอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

วิชัย คำสุโพธิ์ (2562) ได้เสนอรายละเอียดไว้ในการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับการเลี้ยงผีปู่ตานี้ว่า “พิธีกรรมจะจัดขึ้นในเดือนหก (ประมาณเดือนพฤษภาคม) วันพุธ (จะเป็นวันพุธสัปดาห์ไหนก็ได้) ตอนเช้า พิธีนี้มี "จ้ำ" เป็นผู้ดำเนินการ โดยป่าวประกาศให้ลูกบ้านทราบว่าจะทำพิธีวันไหน และให้ลูกบ้านบริจาคเงิน ข้าวของตามศรัทธาให้แก่จ้ำ เพื่อจะได้นำไปซื้อเครื่องเช่นมาทำพิธี ซึ่งมีไก่ 3 ตัว เหล้า 1 ขวด บุหรี่ ยาสูบ หมาก ผ้าซิ่น ดอกไม้ และรูปเทียนเมื่อถึงวันพิธี ชาวบ้านทุกคนครบไปร่วมงาน ซึ่งจัดขึ้นเวลาเช้า ณ ศาลปู่ตาประจำ หมู่บ้าน ในพิธีมีการเสี่ยงทายโดยใช้ไก่ 3 ตัว เป็นเครื่องเสี่ยงทาย 3 กรณี คือ

ไก่ตัวที่ 1 เสี่ยงทายเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์

ไก่ตัวที่ 2 เสี่ยงทายเกี่ยวกับฝนฟ้าอากาศ

ไถ่ตัวที่ 3 เสี่ยงทายเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงและพืชพันธุ์

โดยดูจากลักษณะปลายขากรรไกรล่างทั้งสองข้างของไก่ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง การเสี่ยงทายอีกประการหนึ่ง คือ “การเสี่ยงทายฟ้าฝนด้วยไม้ว่า โดยเอาไม้มาหนึ่งท่อนขนาดยาว 1 วาของจ้ำ (ผู้กระทำพิธี) นำมาเข้าพิธี โดยอธิษฐานว่า ถ้าฝนดีขอให้ไม้สั้นกว่า 1 วาของจ้ำ ถ้าฝนแล้งขอให้ไม้สั้นกว่า 1 วาของจ้ำ เมื่อทำพิธีอธิษฐานแล้วก็เอาไม้มาวัดเทียบกับวาของจ้ำ แล้วให้ทำนายตามผลที่ปรากฏ ส่วนการทำนายตามลักษณะไก่ คือ ดึงเอาขากรรไกร (ปากล่าง) ของไก่ที่ขูเข้าปู้ตาแล้ว ออกมา แล้วดูว่าปลายขากรรไกรทั้งสองข้าง (ซึ่งมีลักษณะเป็นสองง่าม) เป็นอย่างไร ถ้าปลายง่ามห้อยตกลงหรือไม่เสมอกัน หมายถึงในปีนั้นสัตว์เลี้ยงจะไม่สบาย เกิดโรค ถ้าเกี่ยวกับคนทายว่าจะแตกความสามัคคี เจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร ก็จะไม่สมบูรณ์ถ้าง่ามขากรรไกรทั้งสองข้างยาวเท่ากัน จะหมายถึงมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งสัตว์เลี้ยง ผู้คน และพืชพันธุ์ ถ้าขากรรไกรมีสีขาว แสดงว่า ฝนแล้งถ้าขากรรไกรมีสีดำ แสดงว่า ฝนฟ้าดีพิธีเลี้ยงผีปู้ตา เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ปลูกข้าวอย่างใกล้ชิด ผลคำทำนายเป็นเช่นไร? ชาวบ้านมักจะนำไปเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวทำนาในปีนั้นๆ นอกจากนั้นปู้ตา ยังมีความสำคัญกับหมู่บ้านเพราะเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้อนุรักษ์ป่าไม้ชุมชนของหมู่บ้านนั้นๆ ให้ ยังคงอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารเลี้ยงชุมชนตราบเท่า ลูกหลาน” (วิชัย คำสุโพธิ์, “ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา”, วันที่ 15 มิถุนายน 2562: สัมภาษณ์)

ดอนปู้ตา นอกจากจะเป็นสถานที่เคารพสักการะ ที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจแล้ว ดอนปู้ตา ยังเป็นแหล่งอาหารสำคัญของหมู่บ้าน เพราะอุดมสมบูรณ์ด้วยต้นไม้ ป่าไม้ ที่ให้ร่มเงา ทั้งไม้เนื้อแข็ง ไม้ผล ไม้ไผ่ ที่ให้ทั้งใบ ดอก ผล และหน่ออ่อน ที่เป็นอาหารของคนในชุมชน มีเห็ดนานาชนิด และสัตว์ต่างๆ ที่เป็นอาหารได้ ดอนปู้ตาจึงเปรียบได้กับตลาดสดใกล้บ้าน หรือตู้เย็นที่เก็บสะสมอาหารสดใหม่ให้กับชุมชนได้ประโยชน์ในทุกฤดูกาลนั่นเอง ปัจจุบัน เมื่อความเจริญคือคลื่นเข้ามาหลายๆ เรื่องของ "ดอนปู้ตา" ในทุกพื้นที่ของสังคมและชุมชนอีสาน ได้จางหายไปเป็นหลายๆ หมู่บ้าน ด้วยเหตุที่ดอนปู้ตาไปอยู่ในเส้นทางของการพัฒนา ตัดถนนหนทางให้กว้างขวาง (ไม่ได้ตัดอ้อมวกวนเหมือนกับทางเกวียนในอดีต) มักได้ยินผู้อาวุโสประจำถิ่นพูดว่า ผีปู้ตามาเข้า ผีนเจ้าจ้ำบอกว่า "เห็นลืออยู่หม่องเก่าบได้ละเด้อ กูถึกบักกุดจีทอง (รถแทรกเตอร์) มันมาไกลมาคุณจนตูปกุงพังหลายลงเปิดแล้ว ทั้งๆ ที่เจ้าของของมัน (คนขับรถไถ) ก็พยายามดึงบังเหียน (คันบังคับรถ) ไว้อย่างสุดแรงก็ยังไม่ยอมดึง มันแรงแมดเข้ามาไกลโพนและตูปของกุงพังหลายลงเปิดแล้ว คือลือได้ไปหาหม่องอยู่ใหม่ บอกไทบ้านแห่น ..." และนับวันดอนปู้ตาจะสูญหายและหมดไปจากชุมชนและคนอีสาน

ภาพที่ 62 : เครื่องประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวและตุ้มปากเล่า ชุมชนอีสาน

ตาราง 4.16 คำศัพท์ภาษาถิ่น/ภาษาไทย สำหรับการทำงานสู่ขวัญข้าว

ที่	คำศัพท์ภาษาถิ่น/การออกเสียง	คำศัพท์ภาษาไทย
1	จ๊า	พราหม์ ผู้ทำพิธี
2	ตูปู่ตา	ศาลปู่ตา
3	หม่องเก่า	ที่เก่า
4	สู่ขวัญ	บายศรีสู่ขวัญ
5	ผีตาแฮก	นางธรรณี

ที่มา: วิชัย คำสุโพธิ์, (2562: สัมภาษณ์)

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ “แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร” เพราะในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึกหรือเขียนไว้ในใบลานหรือสมุดข่อย สำหรับภาคอีสานพบได้จากจารึกในใบลาน ลักษณะงานและเก่าแก่มากมีอายุประมาณหลายศตวรรษ ในปัจจุบันมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านสื่อมวลชนทุกสาขา และการที่ชนชาติและเผ่าพันธุ์ต่างๆ อยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้ เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกับผู้คนในสังคมเดียวกัน และกับสังคมอื่นๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่ และถ่ายทอดสืบสานกันมา บางส่วนนั้นอาจหายไป แต่มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม นับแต่อดีตจน

ปัจจุบัน คนไทยอีสานมีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่อิงอยู่กับธรรมชาติ

การดำเนินชีวิตผูกพันกับการอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันและอยู่ตามแบบธรรมชาติหรือตามที่ราบลุ่มแม่น้ำเพื่อประกอบอาชีพกสิกรรมเลี้ยงสัตว์ จนกลายเป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษจนถึงอนุชนรุ่นหลัง มีวิวัฒนาการและเป็นพื้นฐานความเจริญงอกงามของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสมัยใหม่ สิ่งหนึ่งที่เกิดจากการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นปึกและเหนียวแน่นนั้น คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ก่อให้เกิดความปรองดองของผู้คนในสังคม และมีส่วนเยียวยารักษาให้สังคมเกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนภูมิปัญญาพื้นบ้านบางอย่างได้ถูกลบเลือนและจางหายไปกับวันเวลาและชีวิตของผู้คนอย่างน่าเสียดาย กระนั้นก็ตาม ยังมีผู้ที่เล็งเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สมควรได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทย จึงได้มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิล สมุดข่อยปั๊บสา หรือหนังสือจนถึงคอมพิวเตอร์ จนสามารถรักษาไว้ให้เป็นมรดกตกทอดมาถึงคนในยุคนปัจจุบัน

ภาพที่ 63 : กิจกรรมภาคสนาม “การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมครั้งที่ 1/2562

บัวแก้ว ทิริโกกุล (2563) ได้เสนอแนวคิดกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อบูรณาการให้สอดคล้องกับรายวิชาในแต่ละบทเรียน สรุปได้ ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น “เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน การทอผ้า” สมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะกล่าว คือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น “ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่างๆ” ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น “ช่างสร้างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย หรือ หมอยาพื้นบ้าน” เป็นต้น

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น “การแกะสลักหิน การแกะสลักไม้ และการทำเครื่องปั้นดินเผา” เป็นต้น

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน มีวิญญูณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้

6. สร้างระบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กนักเรียนในบทเรียนรายวิชา เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบๆตัวเองกิจกรรมการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่ายๆไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น “การละเล่น การเล่นิทานการทดลองทำหรือการเข้าร่วมปรากฏ การณ์ตลอดจนการเล่นปริศนาคำทาย” ครูคอยช่วยอธิบายขยายความ

7. สร้างกระบวนการและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ถือว่าผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มานานพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น “วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีแต่งงานของท้องถิ่นต่างๆ จะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาววิธีการถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง เช่น “การสอดแทรกในคำร้องของเพลงพื้นบ้าน งานบันเทิง (บัวแก้ว หิริโกกุล, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการสอนภาษาไทย", วันที่ 3 พฤษภาคม 2563: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 64 กิจกรรมภาคสนาม “การประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 2/2562 ในพื้นที่วิจัย”

ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในอดีต มีรูปแบบใหญ่ๆ แบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ “แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึก หรือเขียนไว้ในใบลานหรือสมุดข่อย หรือใบลาน ส่วนในปัจจุบัน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น “หนังสือ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่นๆ” การถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษร ก็ได้ องค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ “องค์คติ (Concepts) ได้แก่ “ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่างๆ องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ “ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย องค์วัตถุ (Instrument ARY and symbolic objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ เช่น ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่างๆ เช่น “ภาษา การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านของการเลี้ยงไหมและการทำนา ผู้ถ่ายทอด เป็นบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่และ ผู้ถูกถ่ายทอด คือ เด็กนักเรียน นอกจากจะได้ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพของครอบครัวเดิมแล้ว นักเรียนจะต้องเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการทอผ้าหรือการทำนา จึงนับเป็นสิ่งสำคัญการใส่ทอดดังกล่าว นักเรียนทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจก็ตาม ก็จะได้รับภาระกระตุ้นจากบิดามารดาให้เกิดความกระตือรือร้น

ภาพที่ 65 กิจกรรมภาคสนาม “การประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 3 ในพื้นที่วิจัย”

ภาษาถิ่นที่ใช้เป็นการสื่อสารระหว่างคนในครอบครัวและชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่กับต่างๆ ที่เกิดจากการเลี้ยงไหมก็ดีหรือการทำนาก็ดี แม้นักเรียนจะมีความรู้และความเข้าใจสามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง แต่ก็มีปัญหาเมื่อแปลงจากภาษาถิ่นให้เป็นภาษากลางโดยมีความสำเร็จของการเรียนการสอนเป็นตัวยืนยัน ลักษณะเช่นนี้เป็นการขัดเกลาทางสังคมที่เรียกว่า “Socialization” แบ่งได้ออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

1. การถ่ายทอด การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้า การทอผ้าเป็นกิจกรรมหลักเป็นอาชีพหลักของพื้นที่วิจัยตั้งปลูกอำเภอเพราะฉะนั้นสัตว์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้าจึงมีมากมายที่เป็นภาษาถิ่นแต่อย่างที่เรียนไว้ข้างต้นแม้เด็กจะเรียนรู้ภาษาถิ่นไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์เครื่องมือกระบวนการทอผ้าหรืออะไรต่างๆ แต่ก็มีปัญหาเมื่อเทียบกับภาษาไทยกลางคือไม่สามารถสื่อสารให้กับคนภาคกลางได้

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำนา ประกอบด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง มีขั้นตอน มีพันธุ์ข้าว มีอุปกรณ์เครื่องมือ มีเทคนิควิธีการซึ่งล้วนแต่ต้องใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารภายในครอบครัว เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ตั้งแต่เกิด มีความรู้และความเข้าใจสามารถสื่อความหมายกับบิดามารดาได้ มีปัญหาเมื่อนำศัพท์ภาษาถิ่นไปแปลเป็นภาษาไทยกลางซึ่งผู้วิจัยจะได้นำส่วนนี้ไปเชื่อมต่อกับวิธีการเรียนการสอนสมัยใหม่ ในระบบโรงเรียนที่เรียกว่า “Active Learning” การสอนแบบเชิงรุก การถ่ายทอดภูมิปัญญา มีเนื้อหาที่จะต้องได้รับการถ่ายทอดอยู่ 3 ประเด็น คือ “ประเด็นที่หนึ่ง องค์ความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่จะต้องถ่ายทอด ประเด็นที่สองการสร้างความรู้สึก ความตระหนักให้กับผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดให้เห็นความสำคัญขององค์ความรู้ ประเด็นที่สามวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามที่ประชาชนได้สืบทอดกันมาจนเป็นที่แน่ใจว่าวิธีการนี้ถูกต้อง ตัวอย่างเช่น การทอผ้าไหมและการทำนา”

ฉวีวงศ์ คมขาว (2562) ได้เสนอแนะคิดว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านนับว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นระบบสืบทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยเฉพาะเด็กนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งเป็นอนาคตของครอบครัวของชุมชนและของประเทศชาติแล้วมีผลโดยตรงต่อความมั่นคงทางสังคมและเอกลักษณ์ของชุมชนเพราะถ้าการถ่ายทอดภูมิปัญญาเสื่อม หละวจะทำให้เกิดความสูญเสียทางด้านวัฒนธรรมประเพณีค่านิยมเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของท้องถิ่นตนนำมาซึ่งความอ่อนแอทางสังคมของชุมชนที่ทนอาศัยอยู่วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่มของผู้วิจัยพอสรุปได้ ดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการให้กระทำจริง ปฏิบัติจริง ในพื้นที่สถานการณ์จริง เช่น “ให้เด็กมีส่วนร่วมในการทอผ้า มีส่วนร่วมในการใช้คำศัพท์ เพื่อสื่อสารกับพ่อแม่หรือคนในชุมชน โดยให้ทดลองทอผ้าหรือทำนาในขั้นตอนต่างๆ สามารถรับคำสั่ง เพื่อให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง”

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านพิธีกรรม โดยให้ผู้รับการถ่ายทอดซึ่งเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของสังคมของชุมชน เช่น “การเข้าร่วมในงานประเพณีบุญคุณลาน บุญข้าวสาก บุญกุ่มข้าวใหญ่ งานประเพณีในฮีต 12 อื่นๆ นอกจากนี้ในพิธีกรรมของผี ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเลี้ยงผีตอนการทำนา ทำให้ทราบถึงขั้นตอน วิธีการรวมทั้งให้

เห็นคุณค่าและความหมายของภูมิปัญญาเหล่านั้น โดยสามารถใช้คำศัพท์สื่อสารกับบิดามารดาและคนในชุมชนได้”

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยทางพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน เช่น “กิจกรรมงานบุญของวัด การฟังเทศน์ การถวายภัตตาหารพระ การร่วมบุญระวัด และสามารถใช้อำนาจศัพท์ในภาษาถิ่นสื่อความหมายในทางพุทธศาสนาได้”

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างของคนในชุมชนในครอบครัวการใช้คำศัพท์และการปฏิบัติในการเลือกพันธุ์ข้าวที่จะนำมาทำพันธุ์ หรือพันธุ์หม่อนที่ใช้ในการนำมาเลี้ยงตัวไหมเพื่อผลิตผ้าไหมนับเป็นการเรียนรู้ให้เกิดความรู้ใหม่แก่นักเรียนซึ่งเป็นอนุชนรุ่นหลัง

5. ลองผิดลองถูก เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบหนึ่งให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลองผิดลองถูกในการปฏิบัติโดยผู้ให้การถ่ายทอดอยู่ห่างๆและคอยสอนคอยแนะนำในภายหลังเช่นการใช้คำศัพท์ที่ไม่ถูกต้องในการทอผ้า หรือการสังเกตเมล็ดข้าวว่าไหนเป็นข้าวเจ้าอันไหนเป็นข้าวเหนียว ลองผิดลองถูกจะทำให้เกิดความประทับใจและสามารถปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องได้ง่ายขึ้นถูกกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านการปฏิบัติของผู้เรียน

6. ครูพักลักจำ เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยให้ผู้เรียนแอบเรียนแอบเอาตัวอย่างแอบลองทำดู เช่นผู้เรียนเข้าร่วมในพิธี ในงานเทศกาลบุญทางพุทธศาสนาหรือเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผี ปกป้องหมู่บ้าน เช่น ผีปู่ตา ผู้เรียนสามารถสังเกตและจดจำจากผู้นำในการประกอบพิธีพูดพูดกับผี การไถนาที่มีคำศัพท์ที่พูดไถนาได้พูดหรือสั่งการกับควายเป็นต้น และเมื่อถึงคราวที่ตัวเองจะต้องปฏิบัติก็สามารถใช้คำศัพท์สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง

7. การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านบทกลอน ผ่านเพลงพื้นบ้าน ซึ่งบิดามารดาได้ปฏิบัติให้ดู ได้ร้องเพลงให้ฟัง นับเป็นวิธีการกระตุ้นนักเรียนผู้ได้รับการถ่ายทอดตระหนักถึงเหตุการณ์เกิดความซาบซึ้งในศิลปะจากเพลงหรือนิทานพื้นบ้านเหล่านั้นที่มีคติสอนใจ นอกจากนี้จะได้คำศัพท์ที่เป็นบทกลอนเหล่านั้นแล้ว ยังทำให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย ซึ่งนักเรียนทุกเพศทุกวัยสามารถรับรู้ได้

8. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทาง จารีต หรือกฎเกณฑ์ ข้อห้าม ในการทำนา หรือในการทอผ้า จะมีกฎเกณฑ์ข้อห้าม ที่เรียกว่า “ชะ-ล่า” (ข้อห้ามหรือ Taboo) ข้อห้ามเหล่านี้เชื่อกันว่าจะเป็นภัยหรือทำให้เกิดเป็นอุปสรรค หรือเป็นอันตรายต่อผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม และที่สำคัญจะทำให้ให้นักเรียนสามารถจดจำและศึกษากฎเกณฑ์เพื่อมิให้ปฏิบัติได้ถูกหรือผิดและภาษานับว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศึกษากฎเกณฑ์ข้อห้ามเหล่านี้ (ฉวีวงศ์ คมขาว, "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการสอนภาษาไทย", วันที่ 3 พฤษภาคม 2562: สัมภาษณ์)

สรุป

กระบวนการถ่ายทอด การเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดจากการทอดผ้าไหม และการทำนา มีผลทำให้ผู้เรียนรู้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความรู้สึกนึกคิด และการปฏิบัติสำหรับวิถี การถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นมีหลายรูปแบบ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การ ศึกษา หรือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาในลักษณะนี้ เป็นการศึกษาความจริงของชีวิต แม้ขั้นตอนต่างๆ ของการถ่ายทอด ประสบการณ์ ไม่ว่าจะใช้เวลานานเท่าไรก็ตาม การถ่ายทอดนั้นต้องบรรลุวัตถุประสงค์ หากได้นำวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ไปใช้ในโรงเรียนซึ่งเป็นการศึกษาสมัยใหม่ ที่เรียกว่าการศึกษาเชิงรุก หรือ “Active Learning” จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อวงการศึกษ ทำให้อุทิศการเรียนรู้มีความถูกต้องสมบูรณ์ในกระแสของโลกไร้พรมแดนปัจจุบัน แนว คิดและความสำคัญที่เกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา คือ การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาไทยในอดีตและในปัจจุบัน มีลักษณะหลากหลายรูปแบบ การเรียนรู้ภูมิปัญญา มีบริบทด้านความหมายที่กว้าง หลากหลายลักษณะขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ว่าทำที่ไหนและอย่างไร เพราะมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย เรียนรู้ในวิถีชีวิต เรียนรู้ในการปฏิบัติ เรียนรู้ในการทำงาน และเรียนรู้ในความสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชนกระบวนการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาแห่ง คือ ครอบครัว การถ่ายทอดและสืบทอด จากพ่อแม่สู่ลูก จากพี่สู่น้อง เครือญาติใกล้ชิด ที่ถ่ายทอดให้กันและกัน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา ความรู้หลายอย่างจะไม่มีใครเผยแพร่ให้ใครคนอื่น ถือว่าเป็น “มรดก” ของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยาสมุนไพร ศิลปะการแสดง ศิลปหัตถกรรม

ระยะที่ 2 เพื่อศึกษาปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

1. ปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย จากนั้น ได้ลงพื้นที่สำรวจสภาพการเรียนการสอน และปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 เพื่อเป็นข้อมูลในการนำมาบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โดยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ ในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย สามารถนำมาสรุปปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ตามลำดับดังนี้

1. การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ จากการสนทนากลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ ณ โรงเรียนชุมชนบ้านชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น

พบว่า ครูกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยในการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนมีการเตรียมพร้อมโดยการเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ และแนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา จัดทำสารสนเทศของสถานศึกษาและการวัดผลประเมินผล การเรียนรู้มีการสำรวจข้อมูลโดยร่วมกันผู้ปกครองนักเรียนในชุมชนสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำการศึกษาเอกสารจากหน่วยงานในชุมชนซึ่งการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ประกอบไปด้วย

1) วิธีการวางแผนการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วางแผนร่วมกันระหว่างครูทุกกลุ่มสาระ วางแผนร่วมกับครูในกลุ่มสาระ และวางแผนร่วมกับผู้รู้ในท้องถิ่น และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มคือผู้รู้ในท้องถิ่น การใช้สถานที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ใกล้โรงเรียน และการใช้ประเพณีต่าง ๆ ในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มควรมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น มีความรู้และเทคนิคสนใจ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ และแก้ปัญหาการดำรงชีวิต

2) มีการเรียนรู้ที่นำไปใช้จริง และส่งเสริมการประกอบอาชีพในอนาคต ทำให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น เห็นคุณค่าและช่วยพัฒนาท้องถิ่น ได้กระบวนกรเรียนรู้และเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และครูช่วยให้การจัดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมช่วยให้จัดการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับสภาพจริงในท้องถิ่น ช่วยแก้ปัญหาในเรื่องความรู้ประสบการณ์ และสื่อการเรียนรู้ที่ไม่มีความถนัด ช่วยทำให้มีความรู้และสามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน มีการวางแผนร่วมกับครูในกลุ่มสาระ และวางแผนร่วมกับผู้รู้ในท้องถิ่น และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่ม คือผู้รู้ในท้องถิ่น การใช้สถานที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ใกล้โรงเรียน และครูช่วยให้การจัดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมช่วยให้จัดการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับสภาพจริงในท้องถิ่น ช่วยแก้ปัญหาในเรื่องความรู้ประสบการณ์และสื่อการเรียนรู้ที่ไม่มีความถนัด ช่วยทำให้มีความรู้และสามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน

2. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยนั้น จากการสนทนากลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ ณ โรงเรียนชุมชนบ้านชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น พบว่า

1) วัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยตรงจากผู้รู้ให้ท้องถิ่น ให้ผู้เรียนมีทักษะการทำงานนี้เป็นหมู่คณะ การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและประเพณีท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงโดยฝึกงานในแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

2) วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน เชิญผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมสอน ให้นักเรียนสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วนำมาวิเคราะห์ ค้นคว้าเพิ่มเติมร่วมกัน นำนักเรียนไปเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

3) ให้นักเรียนปฏิบัติ ให้นักเรียนทำโครงการให้นักเรียนสร้างชิ้นงานให้นักเรียนนำเสนอผลงาน หรือผู้ผลการสำรวจ ให้นักเรียนนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ภาพประกอบ ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

3. ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยจากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย จากการสนทนากลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ ณ โรงเรียนชุมชนบ้านชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น พบว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในสาระต่างๆ ดังนี้ การทอผ้าไหม การจักสาน การทำนา การปลูกข้าว การละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยได้มีการบูรณาการการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เน้นเครื่องมือและการคิดระดับสูง 5 แบบ เน้นฐานความรู้ คือการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดบูรณาการการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ และการคิดสร้างสรรค์และการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการเรียนการสอนภาษาไทยว่า สามารถทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน สามารถนำมาใช้พัฒนาได้ทุกทักษะทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน และดูและสามารถใช้ฝึกได้ทั้งการคิดขั้นพื้นฐานและในระดับวิจารณ์ญาณ เช่น ฝึกทักษะการฟัง อาจใช้บัตรร้องเล่น นิทาน ตำนาน เพลงพื้นบ้าน โดยครูเน้นผู้อ่าน หรือจัดทำเน้นแถบบันทึกเสียงให้นักเรียนฝึกจับใจความสำคัญจากการฟัง ให้นักเรียนนำเสนอที่ได้จากการฟังด้วยการพูดหรือให้นักเรียน ฝึกทักษะการพูด เช่น สัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น การตั้งคำถาม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นต้น การฝึกทักษะการอ่าน อาจใช้ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี นิทาน ตำนาน ความเชื่อในท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคมาจัดทำเน้นบทอ่านในลักษณะของสื่อการอ่าน ให้นักเรียนฝึกจับใจความสำคัญจากการอ่านให้อ่านแล้วตอบคำถาม ด้านการฝึกทักษะการเขียน อาจทำได้โดยให้เขียนสรุปจากสิ่งที่อ่าน หรือฟังเขียนแสดงความคิดเห็น หรือความรู้สึก การฝึกทักษะการคิดทั้ง ขั้นพื้นฐานและขั้นการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่าได้ เช่น อาจตั้งคำถาม ว่า เหตุใดในท้องถิ่นจึงมีความเชื่อเช่นนี้ นิทานเรื่องนี้ให้ข้อคิดอย่างไร หรือ นักเรียนจะช่วยกันอนุรักษ์ ประเพณีเหล่านี้ได้อย่างไร เป็นต้น

ส่วนการฝึกทักษะการดูฝึกได้โดยการนำของจริงมาให้นักเรียนดูซึ่งอาจเน้นภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพของชาวบ้านในท้องถิ่นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตและทำมาหากินต่าง ๆ ให้ฝึกการสังเกต คิดและวิเคราะห์ เช่นเหตุผลในการจัดประเพณี การแก้ปัญหาวิธีการการทำเครื่องใช้วัสดุที่ใช้ทำ เพราะเหตุใดท้องถิ่นนี้จึงต้องใช้วัสดุชนิด

นี้ เป็นต้น โดยดูแล้วให้แสดงความคิดเห็นโดยการพูดที่ใช้เหตุผล เพื่อเน้นการฝึกให้นักเรียนได้คิดอย่างมีวิจารณญาณ รู้จักวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่าสิ่งที่ถูกหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย มีสนับสนุนการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง และร่วมทำการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนในการไปที่เรียนรู้ที่แหล่งเรียนในชุมชนโดยกลุ่มสาระการเรียนรู้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ ดังนี้ การทอผ้า การเพาะปลูก การร้องเพลงพื้นบ้าน การปลูกข้าว การละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยได้มีการบูรณาการการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เน้นเครื่องมือและการคิดระดับสูง 5 แบบ เน้นฐานความรู้ คือการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดบูรณาการ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดสร้างสรรค์ และการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการเรียนการสอน ภาษาไทยว่า สามารถทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน สามารถนำมาใช้พัฒนาได้ทุกทักษะทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน และดู ฝึกทักษะการฟัง อาจใช้บทร้องเล่น นิทาน ตำนาน เพลงพื้นบ้าน โดยครูเน้น ผู้อ่าน หรือจัดทำเน้นแถบบันทึกเสียงให้นักเรียนฝึกจับใจความสำคัญจากการฟัง ฝึกทักษะการพูดเช่น สัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น การตั้งคำถาม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นต้น การอ่าน อาจใช้ภูมิปัญญา ด้านวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี นิทาน ตำนาน ความเชื่อในท้องถิ่น การเขียนให้เขียนสรุปสั้นๆ จากสิ่งที่อ่าน หรือฟัง เขียนแสดงความคิดเห็น หรือความรู้สึก การฝึกทักษะการคิด

ทั้ง
ขั้นพื้นฐานและขั้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่าได้ เช่น อาจตั้งคำถามว่า เหตุใดใน ท้องถิ่นจึงมีความเชื่อเช่นนี้ นิทานเรื่องนี้ให้ข้อคิดอย่างไรหรือนักเรียนจะช่วยกันอนุรักษ์ประเพณีเหล่านี้ ได้อย่างไร เป็นต้น การถูกฝึกได้โดยการนำของจริงมาให้นักเรียนดูซึ่งอาจเน้นภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพของชาวบ้านในท้องถิ่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตและทำมาหากินต่าง ๆ

4. การวัดและประเมินผลของกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย จากการสนทนากลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ ณ โรงเรียนชุมชนบ้านชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น พบว่า

1) วัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผลให้การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยการประเมินผลก่อนเรียน ประเมินผลเพื่อปรับปรุง ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน

2) ลักษณะการวัดและประเมินผลกระบวนการเรียนรู้ เน้นการประเมินเพื่อพัฒนาตนเองของนักเรียน เน้นพฤติกรรมแสดงออกของนักเรียนเป็นสำคัญ เน้นคุณภาพของผลงานที่ได้จากการบูรณาการความรู้และทักษะ เน้นการประเมินโดยเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องทั้งที่บ้านและโรงเรียน

3) เครื่องมือในการวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ใช้การสังเกตพฤติกรรมการแสดงออกเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่ม ใช้แบบสอบถามต่าง ๆ ทั้งเขียน ตอบและเลือกตอบ ใช้ชิ้นงาน ผลงาน รายงาน ใช้การบันทึกผลการเรียนของผู้เรียน

จากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย พบว่า ส่วนใหญ่จัดให้มีการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ เพื่อปรับปรุงและพัฒนา ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน บางส่วนสนับสนุนการให้ใช้การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยสนับสนุนการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง และร่วมทำการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนในการไปที่เรียนรู้ที่แหล่งเรียนในชุมชนโดยมี วัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผลให้การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยการประเมินผลก่อนเรียนประเมินผลเพื่อปรับปรุง ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน

5. กิจกรรมบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย จากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย พบว่า มีวิธีการขั้นตอน ประกอบด้วย

1) ชั้นเตรียมการ ประกอบด้วย (1) ครูและนักเรียนวางแผนการดำเนินงานและแบ่งงานที่ได้รับผิดชอบร่วมกัน (2) นักเรียนและครูแต่ละห้องร่วมกันคัดเลือกปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน (3) นักเรียนและครูร่วมกันค้นคว้า ฝึกอ่าน ทำความเข้าใจ (4) นำเสนอผลงาน

2) ชั้นดำเนินการ ประกอบด้วย (1) ครูนำเข้าสู่บทเรียนโดยนำตัวอย่างภูมิปัญญาพื้นบ้าน (2) นักเรียนใช้ทักษะอ่าน การฟัง และการพูด พร้อมยกตัวอย่าง พร้อมนำเสนอผลงาน และแก้ไข นำเสนอผลงาน เพื่อรับคำแนะนำจากครูและเพื่อนระหว่างกลุ่มเพื่อนไปพัฒนาและปรุงผลงาน (3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนภายในห้องเรียน ได้แก่ การฝึกพูดระดับห้องเรียน

จากการลงพื้นที่สำรวจปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 โดยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศึกษานิเทศก์ และนักวิชาการ สามารถนำมาสรุปปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ดังนี้

6. ปัญหาด้านการสอน อ่าน การเขียน ภาษาไทย

ปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ยังมีปัญหาในการอ่านออกเขียนได้ การเขียนคัดลายมือ ซึ่งการอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ นี้ จะส่งผลถึงความสามารถและทักษะของเด็กเมื่อเติบโตขึ้น อาทิ ความสามารถด้านการเรียนรู้ ความฉลาด/ความรอบรู้ทางสุขภาพ ดังนั้น วัตถุประสงค์สำคัญในการบูรณาการ การทำงานร่วมกับเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ คือ การพัฒนาการอ่านออกเขียนได้ กับ

นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนในเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปัจจุบันมีปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขดังนี้

- 1) มีความหลากหลายของภาษาที่ใช้ในประเทศไทย ส่งผลต่อการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย
- 2) กระแสความเจริญของโลกเทคโนโลยีการสื่อสาร ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ด้านอื่นๆ ทำให้ละเลยไม่สนใจเรียนภาษาไทย
- 3) เด็กจำนวนหนึ่งอยู่ในครอบครัว ยากจนขาดโอกาส ไปโรงเรียนไม่ต่อเนื่อง ขาดการฝึกฝนการอ่านการเขียน
- 4) ผู้สอนภาษาไทยบางส่วนขาดองค์ความรู้และวิธีสอนภาษาไทย
- 5) นักเรียนอ่านเขียนภาษาไทยไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรและความเหมาะสมตามช่วงวัย
- 6) ขาดการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาบูรณาการ วิชาภาษาไทย
- 7) ครูผู้สอนไม่มีการนำหลักการ รูปแบบและลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้จัดการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ
- 8) การเรียนการสอนไม่เน้นให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนขาดกระบวนการคิด

ภาพที่ 66 : กิจกรรมภาคสนาม “การสนทนากลุ่ม ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศิษยานิเทศก์และนักวิชาการ”

7. การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ จากการสนทนากลุ่ม ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ศิษยานิเทศก์และนักวิชาการ ได้ข้อสรุปว่า “ครูกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ในการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนมีการเตรียมพร้อมโดยการเข้ารับการ

อบรมเกี่ยวกับการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ และแนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา จัดทำสารสนเทศของสถานศึกษาและการวัดผลประเมินผล การเรียนรู้ มีการสำรวจข้อมูลโดยรวม กับผู้ปกครองนักเรียนในชุมชนสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำการศึกษาเอกสารจากหน่วยงานในชุมชนซึ่งการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย”

ประกอบด้วย

- 1) วิธีการวางแผนการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้น บ้านวางแผนร่วมกันระหว่างครูทุกกลุ่มสาระ วางแผนร่วมกับครูในกลุ่มสาระ และวางแผนร่วม กับผู้รู้ในท้องถิ่น และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่ม คือ ผู้รู้ในท้องถิ่น การใช้สถานที่ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ใกล้โรงเรียน และการใช้ประเพณีต่างๆ ในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการเรียน รู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มควรมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น มีความรู้และเทคนิคสนใจ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ และแก้ปัญหาการดำรงชีวิต

1.1.1 มีการเรียนรู้ที่นำไปใช้จริง และส่งเสริมการประกอบอาชีพในอนาคต ทำให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น เห็นคุณค่าและช่วยพัฒนาท้องถิ่น ได้กระบวนกรเรียนรู้และเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และครูช่วยให้การจัดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมช่วยให้จัดการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับสภาพจริงในท้องถิ่น ช่วยแก้ ปัญหาใน

ภาพที่ 67 กิจกรรมภาคสนาม “การประชุมกลุ่มย่อยในพื้นที่” ครั้งที่ 3

- 2) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาภาษา ในภาพรวมสรุปได้ ดังนี้ (1) วัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยตรงจากผู้รู้ให้ท้องถิ่น ให้ผู้เรียนมีทักษะการทำงานนี้เป็นหมู่คณะ การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และประเพณีท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงโดยฝึกงานในแหล่งเรียนรู้ในชุมชน (2) วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ใน

ห้องเรียน เชิญผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมสอน ให้นักเรียนสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วนำมาวิเคราะห์ ค้นคว้าเพิ่มเติมร่วมกัน นำนักเรียนไปเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ในชุมชน (3) ให้นักเรียนปฏิบัติ ให้นักเรียน ทำโครงการ ให้นักเรียนสร้างชิ้นงาน ให้นักเรียนนำเสนอผลงาน หรือการสำรวจ ให้นักเรียนนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ประกอบภาพ ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

3) ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย จากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยสรุปว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ นำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในสาระต่างๆ ดังนี้ “การทอผ้าไหม การจักสาน การทำนา การปลูกข้าว การละเล่นพื้นบ้าน”

ภาพที่ 68 กิจกรรมภาคสนาม “การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม” ครั้งที่ 3/2562

2. ปัญหาด้านการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสำคัญที่ควรส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นและสถานศึกษาเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการความรู้ ปัญหาที่ต้องการหาทางออก และผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาไทย เนื่องจากปัจจุบันมีภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำคุณค่ามาปรับใช้ในการจัดการศึกษาและวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากขาดแคลนภูมิปัญญาไทย ผู้คนส่วนไทยละเลย ละทิ้งไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทยทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน

การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษาของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 พบว่ายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรมีสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่น ไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้และไม่มีความพอในเรื่องดังกล่าว ไม่มีงบประมาณสนับสนุนและมีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาการศึกษาค่อนข้างน้อย สถานศึกษาขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณด้านภูมิ

ปัญหาพื้นฐานมาก ครูผู้สอนในโรงเรียนไม่มีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ ถ่ายทอด ภูมิปัญญาพื้นฐานมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

ระบบการทำงานของสถานศึกษาไม่เอื้อให้ครูผู้สอนออกนอกสถานศึกษาเพื่อ ประสานงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากับผู้ทรงปัญญาในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น หรือนำนักเรียน ออกนอกสถานที่และชุมชน ผู้บริหาร ครูชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจเนื้อหาของภูมิปัญญาพื้นฐาน หรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เข้าใจเนื้อหาความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา หรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เป็นลักษณะที่ทำให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีใน การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นฐาน ดังนั้น จึงสามารถสรุป ปัญหาการเรียนการสอนการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นฐาน ในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ดังนี้

1) การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นฐาน ใน โรงเรียน มี ค่อนข้าง น้อย ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่การจักสานและเทคนิคการทอผ้าเทคนิค การทำเกษตรกรรม เป็นต้น การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ใน การจัดการ เรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำ ความรู้ประสบการณ์ของ ชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งใน เรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนและการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

2) ปัญหาอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาพื้นฐานไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาพื้นฐานไปใช้ในการสอน ผู้สอนมีความ จัดการเรียนการสอนคือ ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ไม่เข้าใจในการนำความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูในท้องถิ่นบางคนมีความเข้าใจใน การถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

จากเหตุผลและปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้สถานศึกษาที่มีหน้าที่ดูแลและจัด การศึกษาในปัจจุบันต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน โดยเฉพาะการนำภูมิปัญญาพื้นฐานเข้า มามีส่วนร่วมในสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษามีหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนที่จะเจริญเติบโต เป็นบุคคลที่มีคุณภาพในอนาคตเป็นทั้งคนดี คนเก่งและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่สะสมกันมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมแตกต่างกันและถ่ายทอด สืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน การนำภูมิปัญญาพื้นฐานเข้ามามีส่วนร่วมใน การจัดการเรียนรู้จึงเป็นการนำภูมิปัญญาภูมิปัญญาไทยผ่านกระบวนการจัดการศึกษาใน สถานศึกษา โรงเรียนถือเป็นตัวแทนของสถานศึกษาซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสถาบันอื่นและ เกี่ยวข้องกับชุมชนส่วนใหญ่ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมช่วยเหลือสนับสนุนโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ ดูแลและจัดการความรู้ยังต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะการจัดการความรู้ของภูมิปัญญา

พื้นบ้านซึ่งพบว่ายังขาดแนวทางที่ชัดเจนและการดำเนินงานไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเท่าที่ควร

นอกจากนี้ ปัญหาในการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่างที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาและใช้หลักสูตรแบบบูรณาการเชิงรุกกับภูมิปัญญาพื้นบ้านและภาษาไทยระดับประถมศึกษาในโรงเรียน ประกอบด้วย

1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการให้กระทำจริงปฏิบัติจริงในพื้นที่สถานการณ์จริง เกี่ยวข้องกับ ผู้สอนที่มีทั้งปัญหาด้านความรู้ในกระบวนการพัฒนาประยุกต์หลักสูตรและความรู้ทางด้านภาษาไทยกลางและไทยถิ่น

2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านพิธีกรรมโดยให้ผู้รับการถ่ายทอดซึ่งเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของสังคมของชุมชน บุญคุณสถาน บุญข้าวสาก บุญกุ่มข้าวใหญ่ งานประเพณีในฮีต 12 อื่นๆ ให้ทราบถึงขั้นตอนวิธีการรวมทั้งให้เห็นคุณค่าและความหมายของภูมิปัญญาเหล่านั้นโดยสามารถใช้คำศัพท์สื่อสารบิดามารดาและคนในชุมชนได้ แต่เนื้อหาวิชาเกี่ยวกับท้องถิ่นมักใช้ภาษาเฉพาะทางและมีโครงสร้างการใช้ภาษาที่ต่างจากตำราเรียนทั่วไปในกลุ่มสาระการเรียนรู้

3) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านทางพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน เช่น กิจกรรมงานบุญของวัดการฟังเทศน์การถวายภัตตาหารพระการร่วมบุญระฆังวัดและสามารถทำคำสื่อความหมายในทางพุทธศาสนาได้

4) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างของคนในชุมชนในครอบครัว การใช้คำศัพท์และการปฏิบัติในการเลือกพันธุ์ข้าว หรือการเลี้ยงตัวไหมเพื่อผลิตผ้าไหมนับเป็นการเรียนรู้ให้เกิดความรู้ใหม่แก่นักเรียนซึ่งเป็นอนุชนรุ่นหลังการพัฒนาบทเรียนที่ต้องอาศัยทั้งเวลาในการหาข้อมูลที่ต้องกลับไปมีการคัดเลือกเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของผู้เรียน

5) ลองผิดลองถูก เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบหนึ่งให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลองผิดลองถูกในการปฏิบัติโดยผู้ให้การถ่ายทอดอยู่ห่างๆและคอยสอนคอยแนะนำในภายหลังเช่นการใช้คำศัพท์ที่ไม่ถูกต้องในการทอผ้าหรือการสังเกตเมล็ดข้าวว่าไหนเป็นข้าวเจ้าอันไหนเป็นข้าวเหนียวลองผิดลองถูกจะทำให้เกิดความประทับใจและสามารถปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องได้ง่ายขึ้นผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านการปฏิบัติของผู้เรียนกิจกรรมประกอบการเรียนการสอนไม่มีการปรับให้นำสนใจและเหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน

6) ครูพักลักจำ เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยให้ผู้เรียนแอบเรียนแอบเอาตัวอย่างแอบลองทำดู เช่นผู้เรียนเข้าร่วมในพิธี ในงานเทศกาลบุญทางพุทธศาสนาหรือเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผี ปกป้องหมู่บ้าน เช่น ผีปู่ตา ผู้เรียนสามารถสังเกตและจดจำจากผู้นำในการ ประกอบพิธีพุดพุด

กับผี เป็นการเกษตรในการไถนาก็มีคำศัพท์ที่พูดไถนาได้พูดหรือสั่งการกับควายเป็นต้น และเมื่อถึงคราวที่ตัวเองจะต้องปฏิบัติก็สามารถใช้คำศัพท์สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง

7) การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านบทกลอน ผ่านเพลงพื้นบ้าน โดยสมาชิกในครอบครัว เช่น “บิดามารดาได้ปฏิบัติให้ดู ได้ร้องให้เพลงให้ฟัง นับเป็นวิธีการกระตุ้นนักเรียนผู้ได้รับการถ่ายทอดตระหนักถึงเหตุการณ์เกิดความซาบซึ้งในศิลปะจากเพลงหรือนิทานพื้นบ้านเหล่านั้นที่มีคติสอนใจ นอกจากนี้จะได้คำศัพท์ที่เป็นบทกลอนเหล่านั้นแล้ว ยังทำให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย ซึ่งนักเรียนทุกเพศทุกวัยสามารถรับรู้ได้ และการบริหารจัดการและการยอมรับของโรงเรียนและผู้บริหารไม่สอดคล้องกันในหลายๆ ประเด็น”

8) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทางจารีต หรือกฎเกณฑ์ ข้อห้าม ในการทำนา หรือในการทอผ้า จะมีกฎเกณฑ์ข้อห้าม ที่เรียกว่า “ชะ-ล่า” (ข้อห้ามหรือ Taboo) ข้อห้ามเหล่านี้เชื่อกันว่าจะเป็นการกัณฑ์หรือทำให้เกิดเป็นอุปสรรค หรือเป็นอันตรายต่อผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม และที่สำคัญจะทำให้ให้นักเรียนสามารถจดจำและศึกษากฎเกณฑ์เพื่อมิให้ปฏิบัติได้ถูกหรือผิดและภาษานี้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศึกษากฎเกณฑ์ข้อห้ามเหล่านี้กระบวนการในการแบ่งเวลาสำหรับเรียนเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

3. ปัญหาด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่บทเรียนภาษาไทย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีสาเหตุหลายปัจจัยด้วยกัน เช่น ไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน ปราชญ์พื้นบ้านไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้และไม่มีเวลาพอในเรื่องดังกล่าว ไม่มีงบประมาณสนับสนุนและมีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาการศึกษาค่อนข้างน้อย สถานศึกษาขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านมาก ครูผู้สอนในโรงเรียนไม่มีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ระบบการทำงานของสถานศึกษาไม่เอื้อให้ครูผู้สอนออกนอกสถานศึกษาเพื่อประสานงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากับปราชญ์ในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น หรือนำนักเรียนออกนอกสถานที่และชุมชน ผู้บริหาร ครูชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจในเนื้อหาของภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เข้าใจเนื้อหาความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาหรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เป็นลักษณะที่ทำให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอขาดผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ปัญหาการเรียนการสอนการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในระดับประถมศึกษา ปีที่ 1 ได้ ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อย ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม ภูมิปัญญาพื้นบ้านใน

การทำนา “ขาดการสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำ ความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งใน เรื่องของการ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ไม่มีแผนและ ยุทธศาสตร์ที่เด่นชัด สำหรับสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง”

2. ปัญหาอุปสรรคของการนาภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นาภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการสอน ผู้สอนมีความ จัดการเรียนการสอน คือ “ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ไม่เข้าใจในการนำ ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูในท้องถิ่นบางคนมีความ เข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย”

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสำคัญที่ควรส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นและสถาน ศึกษาเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการความรู้ ปัญหาที่พบคือ ภาษาถิ่นที่นัก เรียน ทราบไม่สามารถเชื่อมโยงกับภาษาเป็นไทยกลางได้ นอกจากนี้ยังขาดการนำเอาคำภาษาถิ่นที่เป็นภูมิ ปัญญาในการประกอบอาชีพในวิถีชีวิตมาสอนในหลักสูตรวิชาภาษาไทย ปัญหาดังกล่าวต้องการ หาทางออก ให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการความรู้วิชาภาษาไทยและภูมิปัญญาไทย เนื่องจาก ปัจจุบันมีภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้ถูกนำมาบูรณาการให้ เชื่อมกับสากล ดังนั้น การจัดการศึกษาโดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยผ่านคำภาษาถิ่น ลดน้อยลง ระบบการเรียนการสอนภาษาไทยถูกละเลย จนทำให้เด็กเรียนขาดความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจใน ภาษาถิ่นและภูมิปัญญาของตน

ระยะที่ 3 รูปแบบการบูรณาการการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

การเรียนการสอนแบบเชิงรุกโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานในวิชาภาษาไทยสำหรับ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ “ส่วนที่หนึ่งภูมิปัญญาพื้น บ้านในการ จัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ส่วนที่สองกระบวนการเรียนการสอนภาษาไทยในปัจจุบัน” ภูมิ ปัญญาพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาการ ดำรงชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและสามารถช่วยพัฒนามนุษย์ทั้งทางวัตถุและจิตใจ ด้วย เหตุที่ภูมิปัญญามีคุณค่ามหาศาลจึงทำให้การศึกษาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศตระหนักถึง ความสำคัญและบูรณาการภูมิปัญญามาใช้อย่างสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอน วิธีการบูรณาการ ภูมิปัญญาใช้ในการจัดการเรียนการสอนทำได้ 3 วิธี คือ “วิธีที่หนึ่งการนำโรงเรียนออกสู่ภูมิปัญญา

พื้นบ้าน วิธีที่สองนำภูมิปัญญาพื้นบ้านบูรณาการเข้าสู่โรงเรียน และวิธีที่สาม คือ วิธีผสมผสาน ทั้งสองวิธีเข้าด้วยกัน ภูมิปัญญาพื้นบ้านสามารถนำมาใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนการสอนและพัฒนาผู้เรียนให้เกิดทักษะที่สำคัญในการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างครบถ้วน คือ มีทักษะพื้นฐาน สามารถอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ และทักษะที่จำ เป็นแปดทักษะ คือ ทักษะที่หนึ่งคิดอย่างมีวิจารณญาณ แก้ปัญหาได้ ทักษะที่สอง คิดสร้างสรรค์เชิงนวัตกรรม ทักษะที่สาม ความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม ทักษะที่สี่ การทำงานร่วมกับผู้อื่น ทักษะที่ห้า ทักษะในการสื่อสาร ทักษะที่หก ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ ทักษะที่เจ็ด ทักษะเกี่ยว กับอาชีพและการเรียนรู้ และทักษะที่แปด มีความเมตตา กรุณา มีคุณธรรมและมีระเบียบวินัย

1. รูปแบบการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

จากการศึกษาปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย มีรูปแบบและกระบวนการหลากหลายประการ ด้าน “การสอน อ่าน เขียน ภาษาไทย” คือ

1) ความหลากหลายของภาษาที่ใช้ในประเทศไทย ส่งผลต่อการเรียนการสอนภาษาไทย เพราะผู้สอนบางคนไม่ได้เป็นคนท้องถิ่นและภูมิภาคโดยตรง มาจากท้องถิ่นและภูมิภาคอื่น แต่มาสังกัดและเป็นครูประจำยังพื้นที่และสถานศึกษา เพราะระบบราชการ

2) กระแสความเจริญของโลกเทคโนโลยีการสื่อสาร ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ด้านอื่นๆ ทำให้ละเลยไม่สนใจเรียนภาษาไทย (โลกโซเซียลมีอิทธิพลกับเยาวชนอย่างมาก)

3) เด็กจำนวนหนึ่งในครอบครัวยากจน จากพื้นฐานเศรษฐกิจ ขาดโอกาส และขาดเรียนบ่อย การเรียนไม่ต่อเนื่อง ขาดการฝึกฝนการอ่านการเขียน

4) ผู้สอนภาษาไทยบางขาดองค์ความรู้และวิธีสอนภาษาไทย เชิงบูรณาการ และการเรียนเชิงรุก

5) นักเรียนอ่านเขียนภาษาไทยไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรและความเหมาะสมตามช่วงวัย

6) ขาดการนำภูมิปัญญาพื้นบ้าน มาบูรณาการในวิชาภาษาไทยอย่างเป็นระบบและแบบแผนเชิงรุก

7) ครูผู้สอนไม่มีการนำหลักการ รูปแบบและลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้จัดการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ

8) การเรียนการสอนไม่เน้นให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนขาดกระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์

2. รูปแบบการบูรณาการการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยเชิงรุก

กระบวนการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานสำหรับนักเรียนประถมศึกษา ปีที่ 1 ควรการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเชิงรุก (Active Learning)

การออกแบบการเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง สร้างองค์ความรู้ ผ่านการคิดขั้นสูง (Higher-Order Thinking) การได้ปฏิบัติงาน สร้างสรรค์งาน และนำเสนองานด้วยตัวเอง เป็นการจัดการเรียนแบบใฝ่รู้ด้วยเทคนิคการทำเป็นกลุ่ม ทำเป็นคู่ และทำคนเดียวโดยใช้การจัดกิจกรรมแบบ Active learning ในรายวิชาภาษาไทย

รูปแบบที่ 1: ชั้นสร้างสถานการณ์ปัญหา การตั้งคำถาม

1.1 จัดสถานการณ์หรือเรื่องราวที่น่าสนใจ เพื่อกระตุ้นให้นักเรียน สังเกต สงสัย เหตุการณ์ หรือเรื่องราว

1.2 กระตุ้นให้นักเรียนระบุปัญหาจากการสังเกต และวิเคราะห์ว่าอะไรคือปัญหา

1.3 ให้นักเรียนตั้งคำถามและระดมความคิด

1.4 ให้นักเรียนคาดการณ์และสรุปแนวคิดที่จะเป็นคำตอบของปัญหานั้น

รูปแบบที่ 2: ชั้นศึกษาหาความรู้

2.1 มอบหมายให้นักเรียน ไปค้นคว้าหาข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่างๆ

2.2 ให้นักเรียนวิเคราะห์และประเมิน ข้อมูลเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือไม่ มีความถูกต้องหรือไม่

รูปแบบที่ 3: ชั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน คือ “นำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันกันอภิปรายเพื่อสนับสนุนว่าปัญหานั้นมีคำตอบหรือข้อสรุปอย่างไร ทำการตรวจสอบ กำหนดทางเลือกให้ได้”

รูปแบบที่ 4: ชั้นนำเสนอความรู้ คือ “การนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า แผลผลสรุปผล ในรูปการนำเสนอ การบรรยาย การสาธิต การนำไปเชื่อมโยงความรู้ นำไปสู่การสรุป”

รูปแบบที่ 5: ชั้นลงสู่กิจกรรมสาธารณะ คือ “นำความรู้ที่ได้หรือข้อสรุปที่ได้นำไปสู่การปฏิบัติโดยการจัดโฮ์ซึ้นงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเล่าประสบการณ์ นำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน”

จากรูปแบบนี้ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์ ดังนี้

รูปแบบการบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 บนฐานภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ขั้นที่ 1 : ขั้นสร้างสถานการณ์	
จุดประสงค์การเรียนรู้	“คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ประเด็นปัญหาต่างๆ เป็น”
สาระการเรียนรู้	การนำเข้าสู่บทเรียนโดย ครุมนำเสนอนิทานพื้นบ้านหรือบทเพลงพื้นบ้าน บทกลอน บทบาทสมมุติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากนั้นให้นักเรียนตั้งคำถามในใจว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เป็นการกระตุ้นให้เด็กสนใจ หากคำตอบ ถือเป็นกระตุ้นให้นักเรียน อยากรู้ อยากเห็น อยากเรียน เพื่อตอบโจทย์ปัญหานั้น นับเป็นการบูรณาการวิชาภาษาไทย โดยการนำนิทานในท้องถิ่นที่มีการเล่าสืบต่อกันมาเล่าให้นักเรียนฟังในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนการเรียนรู้ โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา
ขั้นที่ 2 : ขั้นศึกษาหาความรู้	
จุดประสงค์การเรียนรู้	ใช้แหล่งข้อมูลได้ ค้นคว้าข้อมูลเป็น และยุคที่ใช้กับตนเอง และงานที่มอบหมายได้”
สาระการเรียนรู้	มอบหมายให้นักเรียน ไปค้นคว้าหาข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ให้นักเรียนวิเคราะห์และประเมิน ข้อมูลเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาการใช้ภาษาไทยที่เป็นภาษาถิ่นกับภาษาไทยกลาง มีความถูกต้องหรือไม่ โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา
ขั้นที่ 3 : ขั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน	
จุดประสงค์การเรียนรู้	“นักเรียนสามารถวิเคราะห์ปริวรรตภูมิปัญญาพื้นบ้านตามหลักภาษาไทยถิ่นและกลางได้”
สาระการเรียนรู้	มอบหมายให้นักเรียน ไปค้นคว้าหาข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ให้นักเรียนวิเคราะห์และประเมิน

	ข้อมูลเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือไม่ มีความถูกต้องหรือไม่ ใช้ใบกิจกรรม ใบงาน แหล่งเรียนรู้ สัมภาษณ์ โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา เป็นหลัก
--	---

3. องค์ความรู้ที่ได้

การวิเคราะห์สวอต (SWOT Analysis) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายใน ภูมิปัญญาพื้นบ้านสองประเภท “ประเภทที่หนึ่ง ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหม ประเภทที่สอง ภูมิปัญญา ดัดาน การทำนา” ด้วยการศึกษาค้นคว้าวิธีการ “สำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ ประชุมกลุ่มย่อยในพื้นที่” สรุปวิเคราะห์ สังเคราะห์ได้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปประเด็น สังเคราะห์เนื้อหา สรุปวิเคราะห์สวอต (SWOT Analysis) สรุปองค์ความรู้แต่ละด้าน ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

3.1 องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาพื้นบ้านถือรากเหง้าที่บ่งบอกถึงความเป็นมาของท้องถิ่นหรือสังคมนั้นๆ มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการส่งเสริมหรือพัฒนาภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นให้ดำรงอยู่และเกิดความภาคภูมิใจในผลผลิตของบรรพบุรุษ

1) ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการหล่อหลอมรวมกับวิทยาการของสถานศึกษา สามารถสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ และมี 2 วิธีทาง (Two – Way Communication) คือ “การถ่ายทอดความรู้จากสถานศึกษาไปสู่ชุมชนและการนำความรู้จากชุมชนมาสู่สถานศึกษา จึงจะเป็นการบูรณาการการศึกษาแผนใหม่” หลักสูตรเนื้อหา 3 ลักษณะ และองค์ประกอบ

2) วิชาที่เป็นสากล (Universal Content) เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์

3) วิชาที่เป็นความรู้เกี่ยวกับชาติของตนเอง (National Content) เช่น

ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม

4) วิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่น (Local Content)

จากการศึกษาดังกล่าวทำให้ทราบว่าข้อมูลท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา แม้ว่าเรื่องการจัดการเรียนการสอนโดยนำข้อมูลท้องถิ่นมาเป็นองค์ประกอบในการจัดการเรียนการสอนไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ แต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นและใช้มานานแล้ว หากแต่เพราะสิ่งต่างๆ เหล่านั้นเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของคนในสังคมที่ต้องกลับไปให้ความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นครูผู้สอนยังต้องมีหน้าที่ปลูกฝังให้นักเรียนได้รู้จักรัก ห่วงแหน และภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ผู้วิจัยในฐานะครูสอนวิชาภาษาไทย มีการนำข้อมูลท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านมาบูรณาการและปรับประยุกต์เป็นสื่อในการเรียนการสอนในรูปแบบของการจัดการเรียนแบบเชิงรุก (Active Learning) โดยการนำข้อมูลท้องถิ่นมาให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้โดยสอดแทรกในทักษะต่างๆ ในวิชาภาษาไทยในแต่ละชั่วโมงเรียน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น

พื้นฐาน เพื่อให้ให้นักเรียนได้ซึมซับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน และสิ่งที่ตั้งถามที่อยู่คู่ท้องถิ่นของตน อีกทั้งยังได้ใช้สื่อการสอนที่มีอยู่ใกล้ตัวอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดโดยปราศจากค่าใช้จ่ายองค์ความรู้ด้านการเรียนแบบเชิงรุก (Active Learning) ในงานวิจัย คือ การเรียนรู้ที่เน้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของผู้เรียนแบบเชิงรุก (Active Learning) ทำให้ผู้เรียนสามารถรักษาผลการเรียนรู้ให้อยู่คงทนได้มากและนานกว่ากระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียน เป็นฝ่ายรับความรู้ (Passive Learning) เพราะกระบวนการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) สอดคล้องกับการทำงานของสมองที่เกี่ยวข้องกับความจำ ที่มีศักยภาพสามารถเก็บและจำสิ่งที่ผู้เรียนเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วม มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ผู้สอน สิ่งแวดล้อม ทุกกระบวนการผ่านการปฏิบัติจริง 7 กระบวนการและขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เน้นการอ่าน ร้อยละ 10
2. การฟัง ร้อยละ 20
3. การเห็น ร้อยละ 30
4. การฟังและการเห็น ร้อยละ 50
5. การพูดและอภิปราย ร้อยละ 70
6. การลงมือปฏิบัติจริง ร้อยละ 80
7. การสอนซึ่งกันและกัน ร้อยละ 95

องค์ความรู้ คือ “ผู้เรียนถูกสิ่งที่ได้ยิน จำสิ่งที่ได้เห็น เข้าใจสิ่งที่ได้ทำ” และสามารถเก็บความจำ ในระบบความจำระยะยาว (Long Term Memory) ทำให้ผลการเรียนรู้ ยังคงอยู่ได้ในปริมาณที่มากกว่า ระยะยาวกว่า โดยแบ่งโดยสรุปภาพรวมได้เป็น 2 กระบวนการ ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้แบบตั้งรับ (Passive Learning)

1.1 การเรียนรู้โดยการอ่าน ท่องจำ ผู้เรียนจะจำได้ในสิ่งที่เรียนเพียงร้อยละ 20 ของการเรียนในแต่ละชั่วโมงเรียน

1.2 การเรียนรู้โดยการฟังบรรยายเพียงอย่างเดียวโดยที่ผู้เรียนไม่มีโอกาสได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมอื่นในขณะที่ครูสอน เมื่อเวลาผ่านไปผู้เรียนจะจำได้เพียง ร้อยละ 20 เท่านั้น แต่หากในการเรียนการสอนผู้เรียนมีโอกาสได้เห็นภาพประกอบด้วยจะทำให้ผลการเรียนรู้คงอยู่ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30

1.3 การเรียนรู้ที่ผู้สอนจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนเพิ่มขึ้น เช่น การให้ดูภาพยนตร์ การสาธิต การจัดนิทรรศการให้ผู้เรียนได้ดู รวมทั้งการนำผู้เรียนไปทัศนศึกษาหรือดูงาน ทำให้ผลการเรียนรู้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 50

2. กระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)

2.1 ผู้เรียนมีบทบาทในการแสวงหาความรู้และเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์จนเกิดความรู้อย่างมีความเข้าใจ นำไปประยุกต์ใช้ สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า หรือ สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ และพัฒนาตนเองเต็มความสามารถ รวมถึงการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ได้รับร่วมอภิปรายให้ฝึกทักษะการสื่อสาร ทำให้ผลการเรียนรู้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 70

2.2 การนำเสนอผลงานทางการเรียนรู้ในสถานการณ์จำลอง ทั้งมีการฝึกปฏิบัติในสภาพจริง มีการเชื่อมโยงกับสถานการณ์ต่างๆ ทำให้ผลการเรียนรู้เกิดขึ้นถึงร้อยละ 90

3.2 องค์ความรู้ด้านการทำผ้าไหม

จากการลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ และประชุมกลุ่มย่อย ผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าไหมทุกกระบวนการและขั้นตอน โดยเพชรไทย บุตรชม "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้า" (2562) นฤมล จันทระเสนา "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม" (2562) ทองสุข จันทะวงษ์ "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้า" (2562) ปราณี เสาหลัก "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม" (2562) จิรนนท์ เผ่าวงษ์ "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้าไหม" (2562) ยุพิน สง่าชัย "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม" (2562) อ่อนจันทร์ สุวรรณภาพ "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้า" (2562) เอมอร โคตรภูธร "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการทอผ้า" (2562) สรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างผ้าไหมได้ว่า ไทยถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีประวัติ ศาสตร์อันยาวนานโดยเฉพาะลวดลายผ้าไหมในแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะมากมายจนสามารถสร้างชื่อเสียงและความมีเอกลักษณ์ให้แก่ประเทศไทยเนื่องจากการประยุกต์ใช้วัสดุท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของแต่ละท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น บรรพบุรุษของชาวอีสานได้ส่งสมภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมทอผ้ามาช้านานนับพันปี หลักฐานเก่าแก่ที่สุดของทอผ้าที่พบในประเทศไทยพบในวัฒนธรรมบ้านเชียงที่สันนิษฐานว่ามีอายุราว 700 ปี ก่อนคริสตกาล โดยพบชิ้นส่วนผ้าฝ้ายไหม และใยกัญชาซึ่งรูปแบบและลวดลายของผ้าล้วนสะท้อนถึงวัฒนธรรมการดำรงชีวิตและประเพณีอันดั้งเดิมในอดีตได้เป็นอย่างดี และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการศึกษาภาคสนามชี้ชัดว่า "ผ้าไหมอีสานเป็นสินค้าสำคัญที่ส่งไปขายยังกรุงศรีอยุธยาที่ทั้งไหมลาว ไหมเขมร และไหมโคราช" องค์ความรู้ด้านการผลิตผ้าไหม คือ หม่อน เป็นพืชอาหารชนิดเดียวของหนอนไหมบ้าน ปัจจุบันการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการปลูกหม่อนเพื่อการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เป็นอาชีพหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเกษตรกร igrไทย เพราะสามารถเป็นได้ทั้งอาชีพหลักและอาชีพรองและสามารถทำได้ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แต่ส่วนใหญ่แล้วการปลูกหม่อนการทอผ้าไหมจะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ คือ ภาคอีสาน เพราะเป็นพื้นที่ที่มีดินปนทรายสูงที่เหมาะสมกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ ปัจจุบันพื้นที่ปลูก

หม่อนเลี้ยงไหมของประเทศไทยมีทั้งสิ้น 106,166 ไร่ ในจำนวนนี้และอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) 98,080 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 92.44

3.2.1 องค์ความด้านสายพันธุ์ต้นหม่อนไหม

ต้นหม่อนเป็นพืชที่อยู่ในวงศ์ (Moraceae สกุล Morus) มีหลายชนิด (Species) ถิ่นกำเนิดส่วนมากจะอยู่ในเขตหนาว (Temperate zone) และเขตอบอุ่น (Subtropical zone) โดยเฉพาะแถบเอเชีย คือ ประเทศจีนและญี่ปุ่น แต่ขึ้นได้ดีในเขตร้อน (Tropical zone) ประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นการปลูกเพื่อการเลี้ยงไหม และมีอีกหลายสายพันธุ์ที่นำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่นเช่น การรับประทานผลสด การใช้ต้นสำหรับบังลม (Wind Break) และเพื่อใช้สำหรับเป็นอาหารของนก ปัจจุบันเกษตรกรมีการเพาะปลูกหม่อนเพื่อรับประทานผลสดเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากผลหม่อนมีประโยชน์ต่อสุขภาพ เช่น มีสารต้านอนุมูลอิสระ (Antioxidant) ชื่อว่า “Anthocyanin” ซึ่งเป็นสารสีม่วงแดงและสายพันธุ์หม่อนไหมที่เกษตรกรนิยมปลูกสูงสุดในพื้นที่ มี 5 สายพันธุ์ คือ “สายพันธุ์ที่หนึ่ง สายพันธุ์หม่อนนครราชสีมา 60 สายพันธุ์ที่สอง สายพันธุ์หม่อนบุรีรัมย์ 60 สายพันธุ์ที่สาม พันธุ์บุรีรัมย์ 51 สายพันธุ์ที่สี่ สายพันธุ์หม่อนศรีสะเกษ 33 และสายพันธุ์ที่ห้า สายพันธุ์หม่อนสกลนคร 72”

3.2.2 องค์ความรู้สายพันธุ์ตัวไหม

จากต้นหม่อนที่ให้คุณค่าด้านองค์ความรู้ด้านสายพันธุ์จึงสามารถคัดเลือกตัวหม่อนหนอนไหมที่นำมาเลี้ยงได้ดีและให้ผลผลิตพร้อมสร้างมูลค่าเพิ่มได้ดีมี 2 สายพันธุ์ คือ

1. พันธุ์ไทยพื้นบ้านที่มีชื่อว่า “พันธุ์นางน้อยและพันธุ์นางवल” เป็นไหมพื้นบ้านจะมีลักษณะของรังเป็นสี่เหลี่ยมทองเข้ม หนึ่งรังจะให้เส้นไหมยาวถึง 300 เมตรโดยประมาณ
2. พันธุ์ไทยลูกผสมชื่อว่า “พันธุ์เหลืองสระบุรี” หนอนไหมสายพันธุ์นี้จะให้เส้นไหมที่มีความยาวถึง 700 เมตรต่อหนึ่งรังโดยประมาณ มีลักษณะสีของเส้นไหมที่โดดเด่นคือเป็นเส้นไหมสีเงิน

3.2.3 องค์ความรู้ด้านวงจรชีวิตของหนอนไหม

วงจรชีวิตของหนอนไหมจะใช้ระยะเวลาประมาณ 45-52 วันโดยประมาณ หนอนไหมจะกินใบหม่อนหลังจากที่ออกจากไข่เป็นระยะเวลาประมาณ 10 วัน และหลังจากนั้นจะหยุดกินอาหารและเริ่มลอกคราบ ระยะนี้เรียกว่าไหมนอน ต่อจากนั้นจะกินนอนและลอกคราบประมาณ 4 ครั้งเรียกว่าไหมตื่น ลำตัวจะมีสีขาวใสหัดสั้นและหยุดกินอาหารอีกครั้ง ในระยะนี้จะเรียกว่าหนอนสุก และเป็นช่วงที่ทางกลุ่มจะต้องรีบแยกหนอนไหมสุกออกจากกองใบหม่อนพร้อมกับเตรียมจ่อเพื่อที่จะให้หนอนไหมที่สุกแล้วนั้นได้ทำการชักใยห่อหุ้มตัวเอง เมื่อหนอนไหมเริ่มพันใยได้ประมาณ 6-7 วันก็จะสามารถเก็บรังไหมออกจากจ่อเพื่อนำมาสาวไหมในขั้นตอนต่อไป

3.2.4 องค์ความรู้ด้านสายพันธุ์หม่อนไหมที่เกษตรกรนิยมปลูก

สายพันธุ์ไหมหม่อนที่กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่นิยมนำมาปลูกคือพันธุ์ “หม่อนสกลนคร” จะมีลักษณะใบดกและใบใหญ่ปลูกง่ายให้ผลผลิตดี หลังจากที่ทางกลุ่มได้เก็บรังไหมมาแล้วจะถูกส่งไปยังสมาชิกกลุ่มที่ทำหน้าที่สาวไหมเพื่อที่จะได้ผลิตเส้นไหมนั้นส่งกลับไปยังศูนย์ศิลปาชีพในททกฯ 3 เดือนประมาณ 300 กิโลกรัมต่อครั้ง อีกทั้งได้นำเส้นไหมออกไปจัดจำหน่ายตามงานเทศกาลไหมต่างๆ อีกด้วย

3.2.5 องค์ความรู้ด้านการผลิตผ้าไหม

เทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น มีวิธีการถ่ายทอดได้หลายทางโดยใช้เทคนิคการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า เพื่อให้ปฏิบัติตามโดยการทำให้ดูพร้อมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน วิธีการเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการลงมือทำ การลองผิด ลองถูก ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัตร จนเกิดการสั่งสมและพัฒนาความรู้การทอผ้าไหมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแต่ละวิธีขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และกลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด และกระบวนการผลิตผ้าไหม แบ่งเป็น 6 ขั้นตอน คือ “การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การทำเส้นใย การมัดหมี่ การย้อมหมี่ และการทอผ้าไหม” ส่วนการพัฒนาผ้าไหมให้เป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนมีกระบวนการพัฒนา 5 ประการ คือ “การพัฒนาบุคคลด้านการเรียนรู้โดยวิธีกระบวนการกลุ่ม การพัฒนาเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์ในการผลิต การพัฒนาผลิต ภัณฑ์และคุณภาพของเส้นไหม การพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณภาพ และการพัฒนาการตลาดเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านในเชิงธุรกิจ” และองค์ความรู้ด้านแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้เป็นมรดกของชุมชน คือ “การสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐเพื่อส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหมให้มีความยั่งยืนและควรมีการสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การจัดหลักสูตรการทอผ้าให้กับสถาบันการศึกษาเพื่อให้สถาบันที่เกี่ยวข้อง ช่วยสืบสานและสืบทอดเพื่อบรรจุเป็นหนึ่งในหลักสูตรการเรียนการสอน และการส่งเสริมการบันทึกตลาดลายผ้าไหม เพื่อเป็นหลักฐานและถ่ายทอดภูมิปัญญาอันล้ำค่าของบรรพบุรุษ”

3.3 องค์ความรู้ด้านการทำนาข้าว

จากข้อมูลภาคสนาม ที่ได้จากการ สํารวจ สังเกต สัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อยในพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกด้านกระบวนการในการทำนาของคนภาคอีสานและชุมชนที่เป็นพื้นที่วิจัย โดย บุญมี ยงยอด "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านทางด้านการทำนา" (2562) เวชยันต์ จันทระเสนา "ปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา" (2562) พิทักษ์ เชียงนางาม "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา" (2562) พิทักษ์ เชียงนางาม "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา" (2562) สายันต์ ขอนศักดิ์ "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา" (2562) อุทัย ไสวดี "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา" (2562) วิชัย คำสุโพธิ์ "ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา" (2562) สรุพงศ์ความรู้ด้านกระบวนการทำนาของชุมชนภาคอีสานได้ว่า สภาพสังคมไทยในอดีตเป็นสิ่งพึ่งตนเองเป็นอยู่แบบพอเพียง อาศัย

ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาศักดิ์กับธรรมชาติในระบบเครือญาติ เกื้อหนุน
 จุนเจือกัน แบ่งปันผลผลิตที่ได้มา ประกอบอาชีพเพื่อการอยู่รอด ชุมชนในอดีตจึงเป็นชุมชนที่เข้ม
 แข็งพึ่งตนเองได้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างรวดเร็ว ทำให้
 สังคมตกอยู่ภายใต้กระแสวัฒนธรรมความรับผิดชอบ และจิตสำนึกสาธารณะการปลูกข้าวในยุค
 สมัยต่างๆ ตามแบบแผนวิถีชีวิตคนไทย มุ่งปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก เหลือบริโภคก็เก็บไว้ในยุ้งฉาง
 จะนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่นๆ บ้าง เฉพาะสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น เช่น นำข้าวไปแลกเปลี่ยนเสื้อผ้า ยา
 รักษาโรค หรืออาหารประเภทอื่น แต่ไม่นิยมขายข้าว ไม่แลกเปลี่ยนข้าวกับเครื่อง มือประทัดประหาร
 ทั้งนี้เพราะคนไทยเชื่อว่า ข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณ มีจิตวิญญาณ มีเทพธิดาประจำชื่อว่า "พระแม่โพสพ"
 ข้าวสามารถให้คุณโทษแก่นมนุษย์ได้ข้าวเกิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารให้มนุษย์บริโภคเท่านั้น หาได้มีวัตถุประสงค์
 ประสงค์เป็นพืชเศรษฐกิจไม่ ในการผลิตข้าวของชุมชนเกษตรกรชาวนาที่ทำนาเป็นอาชีพหลักในอดีต
 นั้นผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือน ปัจจุบันภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบท ส่งผลให้ชุมชน
 และชาวนามีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ มุ่งเน้นการปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตจำนวนมากเพื่อการ
 ส่งออก ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นเชิง
 พาณิชย คือ ผลิตเพื่อขาย เข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ภายใต้อิทธิพลของกลไกทุนนิยม คือ ต้องนำสินค้า
 ที่ผลิตได้ไปขายในตลาด เพื่อที่จะได้เงินมาซื้อปัจจัยในการดำรงชีวิต และในการขายสินค้าในตลาดนั้น
 ผู้ผลิตเหล่านี้ไม่มีอำนาจใดๆ ไปกำหนดกฎเกณฑ์ภาวะของตลาด และโดยทั่วไปมักจะตกเป็นฝ่าย
 เสียเปรียบต่อพ่อค้าและนายทุนเสมอ ข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปในสังคมไทย มี
 การลงทุนทุกชั้นตอน มีการจ้างแรงงาน ใช้เทคโนโลยีทันสมัยในการผลิต เช่น เครื่องจักรกล ปุ๋ยเคมี
 ยา กำจัดแมลง อย่างไรก็ตาม สิ่งก็ตามมา คือรายจ่ายในครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นตามการพัฒนาเศรษฐกิจ
 ของประเทศ ที่มุ่งการพัฒนาที่เจริญให้ทันกับโลกยุคปัจจุบัน ในขณะที่ผลผลิตของชาวนากลับมีราคาตก
 ต่ำลง

ภาคอีสานแต่เดิมนั้นการผลิตข้าวมุ่งเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน หรือการทำนาของ
 ชาวนาอีสานแต่เดิมเน้นการปลูกข้าวเพื่อกินเอง มีการปลูกข้าวที่ลากหลายสายพันธุ์ตามลักษณะพื้นที่
 การใช้ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ พันธุ์ข้าว ที่ดินและแรงงาน ยังคงอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง
 และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะในเรื่อง เมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกนั้น ชาวนาอีสาน
 ทุกครัวเรือนจะต้องคัดพันธุ์ข้าวปลูก คือเลือกคัดรวงข้าวที่มีลักษณะดีตามสายพันธุ์เดิมไว้และเก็บพันธุ์
 ข้าวปลูกไว้ให้เพียงพอสำหรับฤดูกาลปลูกในปีถัดไป แต่ในระยะหลังชาวนาในพื้นที่วิจัย ได้รับอิทธิพล
 จากพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่ในการปลูกข้าว มีการใช้เทคโนโลยี สมัยใหม่แทนควาย มีการใช้รถ
 เกี่ยวข้าวแทนแรงงานคน เทคโนโลยีสมัยใหม่นี้

ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนา มีการปลูกข้าวเพื่อขายไม่ใช่ปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภค
 เท่านั้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้กระบวนการในการทำนาเปลี่ยนไป แต่ยังมีกลุ่มชาวนาบางกลุ่ม

ที่พยายามที่จะรักษาขนบธรรมเนียมการปลูกข้าวแบบดั้งเดิมไว้ โดยไม่พึ่งพาเทคโนโลยีทางการเกษตรมากนัก เพราะจะรักษาความเป็นชาวนาแบบเดิมไว้เพื่อพึ่งพาตนเอง โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักธรรมในทางพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต องค์ความรู้ที่ได้สำหรับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการทำนา ประกอบด้วยจากหลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ มีข้อสันนิษฐานว่า ทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น่าเป็นภูมิภาคแรกในโลกที่ปลูกข้าวเพื่อยังชีพ บรรพบุรุษที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ ได้สร้างและสั่งสมภูมิปัญญาการปลูกข้าวมาอย่างยาวนาน ซึ่งต่อมาได้ถ่ายทอดมรดกทางภูมิปัญญาเหล่านี้ มาสู่ชนรุ่นหลัง โดยคนโบราณที่อาศัยในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ก็ได้รับเอาภูมิปัญญาการปลูกข้าวมาด้วยเช่นกัน ในหลักฐานเกี่ยวกับการปลูกข้าวเก่าที่สุดในประเทศไทย คือ ร่องรอยแกลบข้าวเหนียวบริเวณภาคเหนือและอีสาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้คนในบริเวณนี้รู้จักและนิยมปลูกพันธุ์ข้าวเหนียว ก่อนที่จะหันมานิยมปลูกข้าวเจ้าในเวลาต่อมา ภูมิปัญญาในการปลูกข้าวที่คนโบราณได้รับมรดกมาแล้วสืบทอดมายังคนรุ่นปัจจุบัน สามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ดังนี้

3.3.1 องค์ความรู้ด้านการจัดการพื้นที่นา

คนไทยทุกภาคมีภูมิปัญญาในการจัดแบ่งประเภทของที่นาตามลักษณะของภูมิประเทศต่างๆ อาทิ นาปางลอย นาพูนโค นาปรัง นาปี นาน้ำตม นาดำ นาสวน นาไร่ แต่ละพื้นที่นาจะมีวิธีการปลูกและการเตรียมพื้นที่แตกต่างกันไป ส่งผลเกษตรกรให้ชาวนาไทยสามารถปลูกข้าวที่เป็นอาหารหลักได้ในทุกสภาพภูมิประเทศที่มีอยู่ในดินแดนภาคอีสานและภูมิภาคอื่นๆ ของไทย ทั้งบนภูเขา ที่ราบสูง ที่ดอน พื้นที่ลุ่ม แม้แต่พื้นที่ที่น้ำท่วมอยู่ที่ตลอดเวลาหรือบริเวณที่เป็นน้ำกร่อย

3.3.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำนา

ชาวนาในอดีตนั้นก่อนที่ทำงานชาวนาจะเอามูลวัว มูลควายไปโยนลงในพื้นที่นา ทิ้งไว้เสียก่อน จากนั้นหาวันดี วันเสีย เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาแต่สมัยโบราณ โดยเชื่อว่า พุทธโณนา พุทธสรวานกล้า คือจะทำการไถนาในวันพุธ วันพฤหัสบดีจะทำการหว่านต้นกล้าแต่ในปัจจุบันจะอยู่ที่ความสะดวกมากกว่า และต้องไปดูในพื้นที่นาเสียก่อนว่า มีอะไรที่จะต้องปรับปรุงดูแลบ้าง เท่านั้นหลังจากที่ทำการไถเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อมา คือการปักคันนา เพื่อกั้นน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกและจะต้องมีทางไว้ด้วย เพื่อที่จะได้เอาน้ำเข้าที่นา

3.3.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการปักคันนา

การปักคันนาเพื่อกั้นน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออก ก่อนทำจะต้องใช้มีดพรวนทางหญ้าที่อยู่บริเวณคันนาออกให้หมดก่อน หลังจากนั้นก็เอาโคลนมากองและปักบนคันนาให้สูงขึ้น

ใช้เครื่องมือ คือ จอบตักดินพูนเป็นสันร่อง เสร็จแล้วใช้มือปาดให้เรียบเท่ากับพื้นที่คันนาเดิมที่มีอยู่แล้ว หลังจากปักเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะเอาน้ำใส่ทิ้งไว้ การปักคานานั้นถ้าหาก

ยังไม่แห้ง ถ้าขึ้นไปเหยียบก็จะทำให้เสียรูปทรง ฉะนั้นเด็กที่ชอบไปหาปูปลาในนา ก็จะโดนต้อยอยู่บ่อยครั้ง เพราะมันคือความสนุกสนานที่ได้ไปวิ่งเล่นและจับปู ปลา หลังจากที่ทำกรบั้นอีกหนึ่งรอบก็

จะทำการหว่านต้นกล้า

ภาพที่ 69 : คันนาและกระบวนการทำคันนาของชาวนาในพื้นที่วิจัย

3.3.4 องค์ความรู้เกี่ยวกับการลากไห

วิธีการทำนาของชาวนาในอดีตนั้นจะแฝงไปด้วยภูมิปัญญา ถ้าหากน้ำในพื้นที่นามีมากเกินไปความต้องการจะต้องระบายน้ำออก วิธีทำในปัจจุบันนั้น ใช้เครื่องสูบน้ำสูบออกเพราะมีความรวดเร็ว แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก แต่วิธีการทำของชาวนาในอดีตนั้นจะใช้วิธีการ “ลากไห” การลากไหคือ ภูมิปัญญาของชาวนาในอดีตเพื่อที่จะเอาน้ำออกจากในพื้นที่นา ไหซึ่งมีน้ำหนักที่มากอยู่แล้วและถ้าได้ขี่เปอะ (ขี่โคลน) ใส่เข้าไปในไหก็จะเพิ่มน้ำหนักมากขึ้นอีก จากนั้นก็เอาเชือกผูกกับคอไหนำลงวางในพื้นที่นา แล้วดึงเชือกก็จะเกิดเป็นร่องน้ำขึ้นมา ดึงไปรอบๆ ที่มีน้ำอยู่มากก็จะเกิดร่องน้ำไปตลอดระยะทาง จนถึงประตูระบายน้ำออกน้ำก็จะค่อยๆ ไหลออกอย่างช้าๆ เพราะว่าการที่น้ำไหลออกช้าลงสิ่งที่ได้สังเกตเห็น คือ โคลนในพื้นที่นาจะปรับความสม่ำเสมอด้วยวิธีธรรมชาติ เพียงแต่เพิ่มระยะเวลาขึ้นมาอีกเล็กน้อยเท่านั้น แต่ภูมิปัญญาที่มีค่าเหล่านี้ได้เลือนหายไปแล้ว

3.3.5 องค์ความรู้การทำนาด้านพิธีกรรมขณะข้าวตั้งท้อง

พอข้าวเริ่มตั้งท้องเจ้าของนาจะนำ ส้ม (ผลไม้ตามฤดูกาล) ของหวานไปถวายแก่แม่โพสพ เพื่อเป็นการตอบแทนที่ต้องลำบากในการตั้งท้อง และคงจะเหมือนแม่ที่อยากจะกินของที่มีรสเปรี้ยวหวาน ก่อนจะทำพิธีจะต้องนำเอา ข้าวตอก ดอกไม้และรูปเทียนผลไม้ นำมาวางไว้ใต้ต้นข้าว แยก 9 ต้น จากนั้นก็จะพูดว่า “บัดนี้แม่ก็ตั้งท้องแล้วคงจะอยากกิน ลูกส้มของหวาน ลูกก็ได้นำมาให้แม่แล้วเด้อ ขอให้แม่ได้กินอิ่มหน้าสำราญและขอให้ลูกในท้องของแม่จงสุขสมบูรณ์ดีเด้อ” วิถีชีวิตของชาวนาในพื้นที่ในอดีตจะมีได้ละเลยหรือมองข้ามในสิ่งเหล่านี้เลย จึงทำให้ชาวนาในอดีตมีความสุขและความอุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบันยังคงยึดถือและปฏิบัติตามแต่ไม่มากเพราะคนในยุคนี้คิดว่า “สิ่ง

เหล่านี้โบราณคร่ำครึจึงได้หลงลืมและพากันละทิ้งไปหมด” ในขณะที่ข้าวออกรวง ชาวอีสานจะจัดพิธีลาซางในช่วงหลังการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้ เพื่อความสบายใจว่าจะสามารถได้ผลผลิตเพียงพอในแต่ละปี

3.3.6 องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการเก็บรักษาข้าว

ชาวไทยทุกภูมิภาคโดยเฉพาะภาคอีสาน มีภูมิปัญญาในการเก็บรักษาข้าวที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยมีวิธีการเก็บรักษาข้าวมีสองแบบ คือ “แบบที่หนึ่งภูมิปัญญา รักษาข้าวเพื่อการเพาะปลูกในปีถัดไป แบบที่สอง คือ ภูมิปัญญาเก็บรักษาข้าวเพื่อการบริโภคตลอดปีและเพื่อการค้า” ชาวนาจึงมีความพิถีพิถันในการเก็บรักษาข้าวในทุกขั้นตอนกล่าว คือ กรณีเก็บข้าวเป็นเมล็ดข้าวเปลือกมีความยุ่งยากซับซ้อนหลายขั้นตอนประกอบกับในระหว่างการจัดการเป็นเมล็ดข้าวจะมีฝุ่นละอองจำนวนมาก ถ้าใครแพ้ก็จะไม่สามารถเข้าใกล้ได้เลย ดังนั้นเมื่อข้าวสุกเต็มที่พร้อมในการเก็บเกี่ยวชาวนาจะนำเอามูลวัวหรือมูลควายมาทาในพื้นที่นาที่ทำการตากแห้งให้เรียบแล้วเมื่อลานแห้งสนิทเรียกว่า “ลานข้าว” สาเหตุที่ต้องใช้มูลวัวหรือมูลควายเนื่องจากมีคุณสมบัติต่อการป้องกันมอดมากัดกินเมล็ดข้าว เมื่อฟาดข้าวเสร็จต้องทำการตากข้าวไว้ที่ลานข้าวนี้ระยะหนึ่ง ก่อนลำเลียงด้วยทอม หรือ กระชुหรือเสวียน (ภาชนะใส่ข้าว) เอาขึ้นเกวียนแล้วลำเรียงไปเก็บที่เล้าข้าว หรือ ยุ้งข้าวต่อไป แต่ก่อนที่ดำเนินการแต่ละขั้นตอนที่กล่าวไปแล้วนั้นชาวนาไทยจะต้องทำพิธีกรรมในทุกขั้นตอน เช่น “ทำบุญคุณลาน ทำบุญข้าวขึ้นเล้า หรือยุ้ง”

สามารถจัดองค์ประกอบเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์เป็นตัวแบบได้ ดังนี้

ภาพที่ 70 : รูปแบบการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เชียงรุก

การวิเคราะห์สวอต (SWOT Analysis) สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกเกี่ยวกับการทอผ้าไหม ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับ สภาพแวดล้อมภายในด้านการทอผ้าไหม ด้าน จุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) สภาพแวดล้อมภายนอกด้านการทอผ้าไหม เกี่ยวกับ โอกาส (Opportunity) และอุปสรรค (Thetas)

การวิเคราะห์สวอท (SWOT Analysis) สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกเกี่ยวกับการทำนา ได้ทราบข้อมูลสภาพแวดล้อมภายในด้านการทำนา จุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) สภาพแวดล้อมภายนอกด้านการทำนา เกี่ยวกับ โอกาส (Opportunity) อุปสรรค (Thetas) และได้ “รูปแบบการบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 บนฐานภูมิปัญญาพื้นบ้าน” 3 ชั้น

ชั้นที่ 1: ชั้นสร้างสถานการณ์

ชั้นที่ 2: ชั้นศึกษาหาความรู้

ชั้นที่ 3: ชั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน

รูปแบบที่ผ่านฐานองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบตั้งรับ (Passive Learning) และกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) โดยองค์ความรู้ 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1: องค์ความรู้ด้านการทำผ้าไหมประกอบด้วยห้าองค์ความรู้ คือ “องค์ความรู้ที่หนึ่ง องค์ความรู้ด้านสายพันธุ์ต้นหม่อนไหม องค์ความรู้ที่สอง องค์ความรู้สายพันธุ์ตัวไหม องค์ความรู้ที่สาม องค์ความรู้ด้านวงจรชีวิตของหนอนไหม องค์ความรู้ที่สี่ องค์ความรู้ด้านสายพันธุ์หม่อนไหมที่เกษตรกรนิยมปลูก องค์ความรู้ที่ห้า องค์ความรู้ด้านการผลิตผ้าไหม

ส่วนที่ 2: องค์ความรู้ด้านการทำนาข้าวเจ็ดองค์ความรู้ คือ “องค์ความรู้ที่หนึ่ง องค์ความรู้ด้านการจัดการพื้นที่นา องค์ความรู้ที่สอง องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำนา องค์ความรู้ที่สาม องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการปักคันนา องค์ความรู้ที่สี่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการลากไถ องค์ความรู้ที่ห้า องค์ความรู้การทำนาตามพิธีกรรมในการทำนาข้าว องค์ความรู้ที่หก องค์ความรู้การทำนาตามพิธีกรรมขณะข้าวตั้งท้อง และองค์ความรู้ที่เจ็ด องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการเก็บรักษาข้าว ภายใต้รูปแบบและองค์ความรู้ จึงได้รูปแบบแผนการจัดการเรียนรู้

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยจำแนกเป็น 3 ตอน ตามลำดับดังนี้

1. สรุป
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ
4. องค์กรความรู้ใหม่และนวัตกรรมใหม่

ระยะ 1 การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

ระยะ 2 การศึกษาปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

ระยะ 3 การศึกษาการบูรณาการการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

ระยะที่ 4 องค์กรความรู้ใหม่และนวัตกรรมใหม่ในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

5.1 สรุปผลการวิจัย

ระยะที่ 1 การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

จากการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านของทั้ง 6 อำเภอ คือ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอฆ้องชัย อำเภอโคกโพธิ์ไชย โดยมีประเด็นการศึกษาในสองประเด็น สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ควรรู้ มีดังนี้

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม

ผ้าไหมถ้ามีการกล่าวถึง ผ้าไหมไทย ทุกจังหวัดจะทราบดีว่าผ้าไหมที่ขึ้นชื่อและมีความสวยงาม ประณีต จะคิดถึงจังหวัดขอนแก่น เป็นแหล่งศูนย์รวมผ้าไหม จนเป็นคำขวัญที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดขอนแก่น ที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมตั้งแต่การเริ่มเลี้ยงไหม จนถึงการผลิตเป็นผ้าไหมที่มีความสวยงาม และในพื้นที่เป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อของจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่จากอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ได้รับรางวัลชนะเลิศประกวดในงานมรดกสิ่งทอเอเชีย ที่จัดขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยสำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2535 ซึ่งในการประกวดครั้งนี้มีสิ่งทอจากนานาชาติในทวีปเอเชีย เข้าประกวดกว่า 3,000 ชิ้น ซึ่งอำเภอชนบทมีความเป็นมาในการผลิตผ้าไหมที่โดดเด่น

สรุปพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ในปัจจุบันบริเวณตอนล่างแม่น้ำชี คือพื้นที่ของเมืองชลบท เดิม นั่นเอง สินค้าสำคัญ ผ้าไหมมีหลายประเภท แต่ที่ขึ้นชื่อของอำเภอชนบทคือ ผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งมีการเล่นสีอย่างจัดจ้านเพื่อผูกมัดย้อมจนพร้อมที่จะมาทอ โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่ที่เรียกกันติดปากว่า "หมี่กะเทย" จะมีลายที่สวยงามและประณีตมากและเป็นที่ต้องการของตลาดลายหมี่สำคัญ ลายขอพระเทพ และในเขตเทศบาลตำบลชนบท จะมี "ถนนสายไหม" (เริ่มจากถนนข้างประตูทางเข้าอำเภอชนบทด้านทิศตะวันออก จรดวัดศรีบุญเรือง) ซึ่งจะมีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ไหมเรียงรายสองข้างทางเป็นจำนวนมาก สามารถแวะชมสินค้าได้ทุกวัน

คำที่ควรรู้สำหรับการทอผ้าไหมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

คำภาษาถิ่นออกเสียง	การดองไหม	ภาษาไทยออกเสียง	การฟอกไหม
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ไหมลืบ	ภาษาไทยออกเสียง	ไหมเส้นใหญ่
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ไหมน้อย	ภาษาไทยออกเสียง	ไหมยอด
คำภาษาถิ่นออกเสียง	กวกไหม	ภาษาไทยออกเสียง	กวกไหม

1.1 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

1) การเลือกพื้นที่ การปลูกหม่อนในสมัยอดีตและปัจจุบันจะไม่นิยมปลูกกันมากนัก ทั้งนี้เพราะการปลูกหม่อนมีความยุ่งยาก มีขั้นตอนในการปลูกและไม่มีเวลามาดูแลรักษาการปลูกหม่อนในอดีตจะปลูกในพื้นที่ที่ว่างตามสวน ตามไร่ หรือถ้าผู้เลี้ยงไหมคนใดมีพื้นที่มากก็จะปลูกหม่อนลงไปได้ทันที ในการปลูกหม่อนจะเริ่มตั้งแต่ การเตรียมพื้นที่ที่จะปลูก พันธุ์ต้นหม่อน และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการปลูก เช่น จอบ เสียม ปุ๋ย และฟางสำหรับมาคลุมต้นหม่อน เมื่อปลูกเสร็จเรียบร้อยแล้ว หรือจะใช้แครงมาคลุมหน้าดินก็ได้ อุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะหาได้จากท้องถิ่นของตนเอง

2) พันธุ์หม่อน ถ้าเป็นหม่อนที่แตกกิ่งก้าน ระยะเวลาปลูกควรจะห่างกันเพื่อต้นหม่อนจะได้แตกกิ่งก้านได้สะดวก แต่ถ้าเป็นพันธุ์ที่ไม่ค่อยแตกกิ่งก้านมากนัก ระยะเวลาปลูกควรจะลดลง

3) เครื่องทุ่นแรง ถ้าใช้เครื่องทุ่นแรงช่วยในการกำจัดวัชพืช ควรเว้นระยะระหว่างแถวให้กว้างพอเหมาะกับขนาดของเครื่องมือ

คำที่ควรรู้สำหรับการปลูกหม่อนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

ภาษาถิ่นออกเสียง	ใบ-ม้อน	ภาษาไทยออกเสียง	ใบหม่อน
ภาษาถิ่นออกเสียง	หง่า	ภาษาไทยออกเสียง	กิ่ง
ภาษาถิ่นออกเสียง	หย้า	ภาษาไทยออกเสียง	วัชพืช
ภาษาถิ่นออกเสียง	เบีย	ภาษาไทยออกเสียง	ต้นกล้า

1.2 การเลี้ยงไหม

จากการสังเกตการณ์เลี้ยงไหมในเดือนพฤศจิกายน 2562 จะมีการเลี้ยงมาแต่อดีตตัวไหมที่นิยมเลี้ยงกัน ส่วนมากจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองการเลี้ยงไหมแต่ละครั้งจะขอแนว (พันธุ์) จากเพื่อนบ้านในการขอแนว (พันธุ์) จะขอในขณะที่เป็นไข่และรังไหม ไม่มีการซื้อขาย การเลี้ยงไหมในสมัยก่อนจะได้มาก หรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับแรงงานคนในครอบครัวและต้นหม่อน คือถ้าคนในครอบครัวขยันอดทน และต้นหม่อนให้ผลผลิตสูง ก็จะเลี้ยงไหมได้มาก การเลี้ยงไหมแต่ละรุ่น จะเริ่มตั้งแต่การวางไข่จากตัวผีเสื้อนี้เป็นตัวหนอนไหม การเลี้ยงจะใช้เวลาประมาณ 45 วัน

การให้อาหารแก่ตัวไหมในวัยนี้ประมาณ 8-9 วัน หลังจากนั้นตัวไหมก็จะเริ่มสุกหรือแก่เต็มที่ตัวไหมก็จะมีสีเหลืองอมส้ม เมื่อตัวไหมสุกได้ที่แล้ว ผู้เลี้ยงไหมจะต้องหมั่นเก็บใส่จ่อเมื่อเก็บตัวไหมที่สุกเหลืองใส่จ่อหมดแล้ว ไข่ผ้าคลุมไว้ ทั้งนี้เพื่อให้ตัวไหมชดายเป็นรังไหมได้เต็มที่

1) การเลี้ยงไหมวัยแก่ การเลี้ยงไหมวัยแก่ หมายถึง การเลี้ยงไหมวัย 4-5 จนกระทั่งไหมทำรังการจับพื้นที่เลี้ยงจะต้องมีขนาดเหมาะสมกับปริมาณหนอนไหมเพราะหนอนตัวโตจะมีการเผาผลาญมากอาจจะทำให้สภาพอากาศรอบ ๆ ร้อน การจัดการแรงงานก็ต้องเหมาะสมใบหม่อนที่เก็บมาเลี้ยงไหมสามารถทำได้ทั้งโดยวิธีเก็บใบและตัดกิ่งเลี้ยง โดยเฉพาะการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศในวัยที่ 5 เกษตรกรจะตัดกิ่งหม่อนมาเลี้ยงเพื่อความรวดเร็วในการเลี้ยงไหมและประหยัดแรงงานการเลี้ยงไหมด้วย

2) พื้นที่การเลี้ยงไหม ในการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศเกษตรกรจะตัดหม่อนเป็นกิ่งมาเลี้ยง โดยจะแบ่งพื้นที่การเลี้ยง ดังนี้ (1) พื้นที่ 20 ตารางเมตร/กล่อ่ง สำหรับเกษตรกรทั่วไป (2) พื้นที่ 16 ตารางเมตร/กล่อ่งสำหรับเกษตรกรที่มีความชำนาญสำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงเป็นกระดั่งจะใช้ 40 กระดั่ง/กล่อ่ง การปฏิบัติในการเลี้ยงไหมวัยแก่มีดังนี้

ไหมวัยแก่กินใบหม่อนมากประมาณร้อยละ 85-90 ของปริมาณใบหม่อนทั้งหมด ดังนั้นควรให้อาหารวันละ 3-4 ครั้ง ในปริมาณที่พอเพียงกับความต้องการจะทำให้ตัวไหมสมบูรณ์และได้รังดี

มีคุณภาพการเลี้ยงด้วยกิ่งจะทำให้ใบหม่อนไม่แห้งเร็วมีการถ่ายเทอากาศได้ดีและควรขยายพื้นที่ให้เหมาะสมในแต่ละวัยด้วย

ตัวอย่างการเลี้ยงไหมโดยใช้พื้นที่ 20 ตารางเมตรต่อกล่อง

(1) วัยที่ 4 เริ่มเลี้ยงพื้นที่ 5 ตารางเมตรขยายพื้นที่ 2 ครั้งให้ได้พื้นที่ 10 ตารางเมตร

(2) วัยที่ 5 เริ่มเลี้ยงพื้นที่ 5 ตารางเมตรขยายพื้นที่ 2-3 ครั้งให้ได้พื้นที่ 20 ตารางเมตร

การถ่ายมูล

จากการสังเกต ไหมวัยแก่ควรมีการถ่ายมูลบ่อยครั้งเพราะใบหม่อนที่ให้ปริมาณมาก และจะมีเศษเหลือเวลาที่ความชื้นสูง ผนตกชุกอาจทำให้หนอนไหมเป็นโรคได้ ดังนั้นจึงต้องมีการลดความชื้นซึ่งสามารถทำได้โดยการโรยแกลบเผาหรือปูนขาวเพื่อลดการเกิดโรคของหนอนไหมขั้นตอนการถ่ายมูลมีดังนี้

การเก็บไหมสุก

ไหมวัย 5 ประมาณวันที่ 6-8 ตัวไหมจะโตเต็มที่อาหารที่กินจะถูกนำไปสร้างเป็นต่อมเส้นใยพร้อมจะทำรัง ลักษณะลำตัวโปร่งแสงมูลไหมมีสีเขียวย่อนหยุดกินอาหารเดินเร็วหัวส่ายไปมา และพันเส้นใยออกมาห่อหุ้มตัวเอง

การเก็บไหมสุกเข้าจ่อปัจจุบันนิยมเก็บ 2 วิธีคือ

(1) เก็บทีละตัว นิยมใช้กับการเลี้ยงไหมจำนวนน้อยเพราะเสียเวลามาก

(2) เขย่ากิ่งสำหรับการเลี้ยงไหมโดยใช้กิ่งหม่อนจะทำให้สามารถเก็บได้เร็ววิธีนี้จะเหมาะ

กับการเลี้ยงไหมจำนวนมากเนื่องจากประหยัดแรงงานและสามารถเก็บได้ทันต่อเวลาจ่อที่ใช้เก็บรังไหมก็มีหลายชนิด

(3) จ่อกระดิ่งใส่ตัวไหมได้ 700 ตัว

(4) จ่อพลาสติก จ่อลวด จ่อกความยาว 1 เมตรใส่ตัวไหม 300-350 ตัว

(5) จ่อหมุนใส่ตัวไหมได้ 1,500 ตัวต่อชุดดังนั้นจะต้องใช้ประมาณ 12-13 ชุด/กล่อง การ

ดูแลขณะไหมทำรัง

ก่อนที่ไหมทำรังจะมีการขับถ่ายของเหลวออกมาประมาณ 0.5-1 ซีซีซึ่งจะส่งผลทำให้สภาพแวดล้อมเปียกชื้นและสกปรกดังนั้นจึงควรหากระดาษมาปูพื้นเพื่อซับความร้อนและปรับสภาพแวดล้อมโดยรอบให้มีการถ่ายเท อากาศดีอุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 23-24 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ประมาณร้อยละ 65-70

การดูแลไหมขณะทำรัง

มีคำที่ควรรู้การปลุกหม่อนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

คำภาษาถิ่นออกเสียง	ตัวหม่อน	คำภาษาไทยออกเสียง	ตัวไหม
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ดักแด้	คำภาษาไทยออกเสียง	ดักแด้
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ตัวบี้	คำภาษาไทยออกเสียง	ตัวผีเสื้อ
คำภาษาถิ่นออกเสียง	จ่อ	คำภาษาไทยออกเสียง	จ่อกระดัง
คำภาษาถิ่นออกเสียง	แนวม่อน	คำภาษาไทยออกเสียง	พันธุ์ไหม

การทำเส้นใย

จากการสนทนากลุ่มแม่บ้านทำเส้นใยไหมที่บ้าน การทำเส้นใยไหมหรือการสาวไหม หรือ ภาษาอีสานบางท้องถิ่นเรียกว่าสาวหลอก ในอดีตและปัจจุบันนี้มีขั้นตอนที่ย่างยากพอสมควร โดยจะเริ่มตั้งแต่เตรียมอุปกรณ์ในการ ทำเส้นใยไหม อุปกรณ์เหล่านี้ได้แก่ เต้าไฟ หม้อดิน เครื่องสาวไหม ไม้คียบ ถังใส่น้ำ แก้วสำหรับนั่งสาวไหม เชื้อเพลิงหรือฟืน กระบุงสำหรับใส่เส้นใยที่สาวออกจากรังไหม และรังไหมดิบ เมื่อเตรียมอุปกรณ์ครบแล้วก็ลงมือทำการสาวไหมต่อไป

ขั้นเตรียมการทอผ้าไหม ในการทอผ้าไหมจะมีการเตรียมเส้นด้าย 2 ลักษณะ คือเตรียมเส้นด้ายพุ่งและเตรียมเส้นด้ายยืน (ด้ายทางเครือ) ซึ่งมีวิธีการเตรียมดังนี้

(1) เตรียมเส้นด้ายพุ่ง

การเตรียมเส้นด้ายพุ่ง ในการทอผ้าแต่ละครั้งช่างทอผ้าจะซื้อเส้นใยไหมมาจากถิ่นอื่นซื้อในขณะที่เส้นใยไหมยังไม่ได้ผ่านกรรมวิธีทำให้เส้นใยอ่อนนุ่ม กรรมวิธีคือ การดองไหม (การฟอกไหม) นั่นเอง โดยทำเป็นเช็ดไว้เรียบร้อยแล้ว ช่างทอผ้าก็จะนำเช็ดไหมนั้นมาผ่านกรรมวิธีตามวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การดองไหม (การฟอกไหม) การคันไหม (การเรียงเส้นใยไหม)

คำที่ควรรู้สำหรับการทำเส้นใยไหม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

คำภาษาถิ่นการออกเสียง	ผ้าซิ่น	คำภาษาไทยออกเสียง	ผ้าถุง
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	ผ้าโสร่ง	คำภาษาไทยออกเสียง	ผ้าโสร่ง
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	ผ้าขาวม้า	คำภาษาไทยออกเสียง	ผ้าขาวม้า
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	หลักเฟื่อ	คำภาษาไทยออกเสียง	เครื่องมือคันหูก
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	ไหมเครือ	คำภาษาไทยออกเสียง	เครือหูก
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	ลายเต็มตัว	คำภาษาไทยออกเสียง	เต็มผืน
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	ลายครึ่งท่อน	คำภาษาไทยออกเสียง	ครึ่งผืน

คำภาษาถิ่นการออกเสียง	การโอบหมี่	คำภาษาไทยออกเสียง	พันหมี่
คำภาษาถิ่นการออกเสียง	เครือหูก	คำภาษาไทยออกเสียง	เครือหูก

มัดหมี่

สังเกตเมื่อเตรียมอุปกรณ์ในการค้นไหมเรียบร้อยแล้ว ช่วงที่จะค้นนั้นจะเรียงเส้นใยไหมขึ้นและลงในโองค้นหมี่ การค้น หรือเรียงแต่ละครั้งจะต้องใช้เส้นใยไหมอย่างต่ำ 2 เส้นขึ้นไป ถ้าใช้เส้นใยไหมหลายเส้นก็จะได้เส้นใยมากขึ้น ในการค้นขึ้นลงแต่ละครั้งเรียกว่า ชิน หรือเกล็ดหรือเส้น ชิน หรือเกล็ดดีหรือเส้นนี้จะมีเส้นใยไหม 4 เส้น คือ 1 รอบขึ้นลงนั่นเอง แต่ถ้าต้องการมากกว่านี้ก็ทำได้ในทำนองเดียวกัน ซึ่งชิน หรือเกล็ดดีหรือเส้นนั้นเรียกว่า ลำ (ลำคือการเรียงเส้นใยไหมให้ครบตามความต้องการของผืนผ้า)

การรวักไหมและการค้นไหม

ในการทอแต่ละครั้งจะต้องมีทั้งเส้นด้ายพุ่ง และเส้นด้ายยืน หรือการทำเครือหูกกันนั่นเอง ซึ่งการทำเครือหูกนี้ เป็นกรรมวิธีที่นำเส้นใยไหมที่เตรียมไว้นั้นไปทำเป็นเครือหูกหรือเส้นไหมยืนนั่นเอง โดยการเอาเส้นใยนี้ไปเรียงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ชุน” ให้ได้ตามความยาวหรือตามจำนวนตามต้องการของผืนผ้าในการทอผ้าแต่ละครั้ง การทอผ้าในไหม 1 เครื่อนี้จะทำเป็นผ้าไหมได้ประมาณ 20-30 ผืน เพราะในการทอผ้าไหมแต่ละชนิดจะมีความยาวไม่เกิน 200 เซนติเมตร เช่น ผ้าชุน ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นต้น

คำที่ควรรู้สำหรับการมัดหมี่ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

คำภาษาถิ่นออกเสียง	ปั่น	คำภาษาไทยออกเสียง	กรอ
คำภาษาถิ่นออกเสียง	เส้นด้ายยืน	คำภาษาไทยออกเสียง	ด้ายทางเครือ
คำภาษาถิ่นออกเสียง	การต่องไหม	คำภาษาไทยออกเสียง	การฟอกไหม
คำภาษาถิ่นออกเสียง	นำมาต่อง	คำภาษาไทยออกเสียง	ฟอก

การทอผ้าไหม

การสับหูก คือกรรมวิธีที่นำเอาไหมเครือที่ย้อมเสร็จเรียบร้อยแล้ว มาร้อยเส้นด้ายทั้งหมดมาเข้ากับช่องฟันหวี แต่ถ้าฟืมหรือฟันหวีมีเส้นด้ายเดิมที่มีเขาหรือตะกอนอยู่ก็ใช้วิธีต่อเส้นด้ายได้ทันที โดยวิธีที่เรียกว่า การสับเส้นด้ายยืนนั่นเอง แต่ถ้าไม่มีเส้นด้ายเดิมติดอยู่ก็ให้ใช้วิธีร้อยด้ายยืนจากตรงกลางของฟืมหรือฟันหวี ทั้งนี้เพื่อให้ทั้งสองด้านเท่ากันนั่นเอง เมื่อสับหูก หรือเส้นด้ายเข้ากับฟืมหรือฟันหวีเรียบร้อยแล้วก็จะพันหูก หรือพันเส้นไหมเครือที่สับหูกเรียบร้อยแล้วให้เป็นระเบียบ ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่า การพันหูกนั่นเอง

การทอผ้าไหม ขั้นสุดท้ายของการทอผ้าไหม เป็นการนำเอาเส้นใยไหมพุ่งมาทอ

ขัดกันเข้ากับไหมเครือ ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าประกอบด้วย 1. โครงกี 2. ฟืม 3. เขาหูกหรือตะกอก 4. ไม้ม้วนผ้าและหลักม้วนผ้า 5. ไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า 6. ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลง (คานเหยียบ) 7. ไม้แกนม้วนด้ายยืน 8. คานแขวน 9. กระจวย 10. หลอดด้ายพุ่ง 11. ผังหรือสะดึงซึ่งผ้าให้ตั้ง

การผลิตและใช้ประโยชน์จากผ้าไหมในด้านเครื่องแต่งกาย

การใช้ประโยชน์จากผ้าไหมผ้าจีน เป็นเครื่องใช้ของผู้หญิง มีความหมายเดียวกันกับผ้าถุง มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนเชิงด้านบน ส่วนกลางและส่วนเชิงด้านล่าง ส่วนที่เป็นเชิงด้านบนและเชิงด้านล่างจะทอเป็นสี่พื้นเรียบไม่มีลวดลาย ส่วนบางชนิดส่วนบนและส่วนล่างเหมือนกันกับส่วนกลางคือ

คำที่ควรรู้สำหรับลายผ้าไหม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

คำภาษาถิ่นออกเสียง	ลายขอใหญ่	คำภาษาไทย	ลายขอใหญ่
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ลายงู ลายแมลงป่อง	คำภาษาไทย	ลายงู ลายแมลงป่อง
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ลายขีด	คำภาษาไทย	ลายขีด

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

การปลูกข้าว

ชาวนาในอดีตนั้นก่อนที่จะทำนาชาวนาจะเอามูลวัว มูลควายไปโยนลงในพื้นที่นาทิ้งไว้เสียก่อน จากนั้นหาวันดี วันเสียดังแต่สมัยโบราณได้บอกไว้ว่า พุธไถนา พฤหัสหว่านกล้า ความหมาย คือ จะทำการไถนาในวันพุธ วันพฤหัสดีจะทำการหว่านต้นกล้าแต่ในปัจจุบันจะอยู่ที่ความสะดวกมากกว่าจะต้องไปดูในพื้นที่นาเสียก่อนว่า มีอะไรที่จะต้องปรับปรุงดูแลบ้างหลังจากที่ทำการไถ ขั้นแรกที่จะต้องลงมือทำก่อนนั้นคือ การปักคันทนาเพื่อกันน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกและจะต้องมีรูไว้ด้วยเพื่อที่จะได้เอาใส่นา

วิธีการปักคันทนา

เพื่อกันน้ำในพื้นที่นาไม่ให้ไหลออกก่อนทำจะต้องใช้มีดพรวนทางหญ้าที่อยู่บริเวณคันทนาออกให้หมดก่อน หลังจากนั้นเอาซีโคลนมากองและปักบนคันทนาให้สูงขึ้น เสร็จแล้วใช้มือปาดให้เรียบเท่ากับพื้นที่คันทนาเดิมที่มีอยู่แล้ว หลังจากปักเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะเอาน้ำใส่ทิ้งไว้ การปักคันทนานั้นถ้าหากยังไม่แห้งถ้าขึ้นไปเหยียบก็จะทำให้เสียรูปทรง

พันธุ์ข้าว

พันธุ์ข้าวที่มีปลูกในภาคอีสาน มี 2 พันธุ์ คือ ข้าวเหนียว และข้าวเจ้า

คำที่ควรรู้สำหรับการปลูกข้าว

คำภาษาถิ่นออกเสียง	ข้าวตอ	คำภาษาไทย	ข้าวเบา
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ตกกกล้า	คำภาษาไทย	หวานเมล็ดพันธุ์
คำภาษาถิ่นออกเสียง	แนวข้าว	คำภาษาไทย	พันธุ์ข้าว
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ข้าวถอก	คำภาษาไทย	ข้าวออกรวง

ข้าวตั้งท้อง

หลังจากปลูกข้าวเสร็จแล้ว ชาวนาจะสังเกตต้นข้าวที่ออกรวงเป็นเมล็ดนุ่ม และเมื่อสังเกตรวงข้าวจะมีสีเหลืองทอง ชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าวโดยใช้เคียวมาเกี่ยวข้าว และตากไว้ในแปลงนา ทำเป็นฟ่อน ๆ เพื่อตากข้าวให้แห้ง การตากจะใช้เวลาประมาณ 2 – 3 วัน จึงมัดรวมกันเป็นฟ่อน หรือมัด จากนั้นขนไปกองรวมกันที่ลานข้าว ที่เตรียมไว้ จนเสร็จ

คำที่ควรรู้สำหรับการเก็บเกี่ยวและเก็บรักษาข้าว

คำภาษาถิ่นออกเสียง	คายข้าว	คำภาษาไทยออกเสียง	ฝุ่นข้าว
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ข้าวเปียก	คำภาษาไทยออกเสียง	ข้าวเปลือก
คำภาษาถิ่นออกเสียง	เล่าข้าว	คำภาษาไทยออกเสียง	ยุ่งฉาง
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ชานเล่า	คำภาษาไทยออกเสียง	ระเบียงยุ่งข้าว

การแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน

วิธีการแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน

นำ “ข้าวเปลือก” ไปสีให้เป็นข้าวสาร ที่โรงสีประจำหมู่บ้าน ซึ่งข้าวที่สีมาแล้ว เรียกว่า “ข้าวสาร” จะมีการสังเกตดูได้จาก ถ้าข้าวสารเป็นข้าวเหนียว จะมีสีขาวขุ่น แต่ถ้าเป็น ข้าวเจ้า จะมีสีขาวใส มีวิธีการทำข้าวให้สุก โดยข้าวเจ้าจะทำให้สุกโดยการหุงข้าว ข้าวเหนียวทำให้สุกโดยการนึ่ง ดังนี้

การหุงข้าวเจ้า มีวิธีการ ดังนี้

1. นำข้าวสารมาล้างให้สะอาด
2. หุงข้าวโดยการสุกโดยใช้หม้อไฟเตาถ่าน
3. หุงข้าวโดยใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้า.

เมื่อหุงเสร็จแล้วจึงสามารถนำมารับประทานได้

การนึ่งข้าวเหนียว มีวิธีการ ดังนี้

1. นำข้าวสาร (ข้าวเหนียว) มาล้างให้สะอาด และแช่ข้าวอย่างน้อย 3 ชั่วโมง
2. นำข้าวมานึ่งให้สุก

เมื่อนึ่งเสร็จ สามารถนำมารับประทานได้

คำที่ควรรู้สำหรับการแปรรูปและการทำให้ข้าวสุกเพื่อรับประทาน

คำภาษาถิ่นออกเสียง	หม่าข้าว	ภาษาไทยออกเสียง	แช่ข้าว
คำภาษาถิ่นออกเสียง	มวย	ภาษาไทยออกเสียง	หวด
คำภาษาถิ่นออกเสียง	ก่องข้าว	ภาษาไทยออกเสียง	

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านของการเลี้ยงไหมและการทำนา เพื่อปลูกข้าวนับเป็นการถ่ายทอดที่มีความหมายพึงพุดถ่ายทอดซึ่งเป็นบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่และผู้ถูกถ่ายทอดมีดังต่อไปนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการให้กระทำจริง ปฏิบัติจริง
2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านพิธีกรรม
3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยทางพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน
4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างของคนในชุมชนในครอบครัว
5. ลองผิดลองถูก
6. ครูพักลักจำ
7. การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านบทกลอน ผ่านเพลงพื้นบ้าน
8. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทาง จารีต หรือกฎเกณฑ์ ข้อห้าม

ระยะที่ 2 การศึกษาปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

1. สภาพของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

1) การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ประกอบไปด้วย (1) วิธีการวางแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วางแผนร่วมกันระหว่างครูทุกกลุ่มสาระ วางแผนร่วมกับครูในกลุ่มสาระ และวางแผนร่วมกับผู้รู้ ในท้องถิ่น และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ (2) มีการเรียนรู้ที่นำไปใช้จริง และส่งเสริมการประกอบอาชีพในอนาคต ทำให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น เห็นคุณค่า และช่วยพัฒนาท้องถิ่น ได้กระบวนกรเรียนรู้และเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และครูช่วยให้การ

จัดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมช่วยให้จัดการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับสภาพจริงในห้องเรียน

2) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยนั้นพบว่า วัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยตรงจากผู้รู้ให้ท้องถิ่น ให้ผู้เรียนมีทักษะการทำงานนี้เป็นหมู่คณะ การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและประเพณีท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงโดยฝึกงานในแหล่งเรียนรู้ในชุมชนวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียน เชิญผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมสอนให้นักเรียนสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วนำมาวิเคราะห์ ค้นคว้าเพิ่มเติมร่วมกัน นำนักเรียนไปเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้นักเรียนปฏิบัติ ให้นักเรียนทำโครงการให้นักเรียนสร้างชิ้นงานให้นักเรียนนำเสนอผลงานหรือการสำรวจ ให้นักเรียนนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ภาพประกอบในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

3) ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อบรมกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยจากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย พบว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ครูนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ ดังนี้ การทอผ้าไหม การจักสาน การทำนา การปลูกข้าว การละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยได้มีการบูรณาการการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เน้นเครื่องมือและการคิดระดับสูง 5 แบบ เน้นฐานความรู้ คือการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดบูรณาการการคิดอย่างมีวิสัยทัศน์ และการคิดสร้างสรรค์และการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการเรียนการสอนภาษาไทยว่า สามารถทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน สามารถนำมาใช้พัฒนาได้ทุกทักษะทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน และดู

4) การวัดและประเมินผลของกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย พบว่า วัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผลให้การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยการประเมินผลก่อนเรียน ประเมินผลเพื่อปรับปรุงผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน ลักษณะการวัดและประเมินผลกระบวนการเรียนรู้ เน้นการประเมินเพื่อพัฒนาตนเองของนักเรียน เน้นพฤติกรรม การแสดงออกของนักเรียนเป็นสำคัญ เน้นคุณภาพของผลงานที่ได้จากการบูรณาการความรู้และทักษะ เน้นการประเมินโดยเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องทั้งที่บ้านและโรงเรียน เครื่องมือในการวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน พบว่า ส่วนใหญ่จัดให้มีการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ เพื่อปรับปรุงและพัฒนา ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน บางส่วนสนับสนุนการให้ใช้การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

5) กิจกรรมบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย มี 2 ขั้นตอน ประกอบด้วย

(1) ขั้นเตรียมการ ประกอบด้วย (1) ครูและนักเรียนวางแผนการดำเนินงานและแบ่งงานที่ได้รับผิดชอบร่วมกัน (2) นักเรียนและครูแต่ละห้องร่วมกันคัดเลือกปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน (3) นักเรียนและครูร่วมกันค้นคว้า ฝึกอ่าน ทำความเข้าใจ (4) นำเสนอผลงาน

(2) ขั้นดำเนินการ ประกอบด้วย (1) ครูนำเข้าสู่บทเรียนโดยนำตัวอย่างภูมิปัญญาพื้นบ้าน (2) นักเรียนใช้ทักษะอ่าน การฟัง และการพูด พร้อมยกตัวอย่าง พร้อมนำเสนอผลงาน และแก้ไข นำเสนอผลงาน เพื่อรับการเสนอแนะจากครูและเพื่อนระหว่างกลุ่มเพื่อนไปพัฒนาและปรับปรุงผลงาน (3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนภายในห้องเรียน ได้แก่ การฝึกพูดระดับห้องเรียน

2. ปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

1) ปัญหาด้านการสอน อ่าน การเขียน ภาษาไทย

จากการศึกษาภาคสนามในระยะที่ 1 เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมและภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีปัญหาเรื่องการใช้คำภาษาถิ่นกับภาษาไทย กล่าวคือ แม้นักเรียนจะทราบคำในภาษาถิ่นแต่ไม่สามารถทราบคำและความหมายของคำในภาษาไทยกลาง นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปัจจุบันพบ ปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไข ได้แก่

(1) มีความหลากหลายของภาษาที่ใช้ในประเทศไทย ส่งผลต่อการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

(2) กระแสความเจริญของโลกเทคโนโลยีการสื่อสาร ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ด้านอื่นๆ ทำให้ละเลยไม่สนใจเรียนภาษาไทย

(3) เด็กจำนวนหนึ่งอยู่ในครอบครัว ยากจนขาดโอกาส ไปโรงเรียนไม่ต่อเนื่อง ขาดการฝึกฝนการอ่านการเขียน

(4) ผู้สอนภาษาไทยบางส่วนขาดองค์ความรู้และวิธีสอนภาษาไทย

(5) นักเรียนอ่านเขียนภาษาไทยไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรและความเหมาะสมตามช่วงวัย

(6) ขาดการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาบูรณาการ วิชาภาษาไทย

(7) ครูผู้สอนไม่มีการนำหลักการ รูปแบบและลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้จัดการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ

(8) การเรียนการสอนไม่เน้นให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนขาดกระบวนการคิด

2) ปัญหาด้านการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน

(1) การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษาของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 พบว่ายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรมีสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่น ไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน ประชาชนภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้และไม่มีเวลาพอ

(2) ระบบการทำงานของสถานศึกษาไม่เอื้อให้ครูผู้สอนออกนอกสถานศึกษาเพื่อประสานงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากับผู้ทรงปัญญาในท้องถิ่น

ดังนั้นจึงสามารถสรุปปัญหาการเรียนการสอนการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ได้ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อย ขนบธรรมเนียม ประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา เป็นต้น การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำ ความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

2. ปัญหาอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการสอน ผู้สอนขาดการจัดการเรียนการสอนคือ ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ ไม่เข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูในท้องถิ่นบางคนมีความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

ระยะที่ 3 การบูรณาการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

การเรียนการสอนแบบเชิงรุกโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานในวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย
2. กระบวนการเรียนการสอนภาษาไทยในปัจจุบัน

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

จากการศึกษาปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย พบว่า มีปัญหาอยู่หลายประการ คือ

1. ปัญหาด้านการสอน อ่าน การเขียน ภาษาไทย

1.1 มีความหลากหลายของภาษาที่ใช้ในประเทศไทย ส่งผลต่อการเรียนการสอนภาษาไทย

1.2 กระแสความเจริญของโลกเทคโนโลยีการสื่อสาร ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ด้านอื่น ๆ ทำให้ละเลยไม่สนใจเรียนภาษาไทย

1.3 เด็กจำนวนหนึ่งอยู่ในครอบครัว ยากจนขาดโอกาส ไปโรงเรียนไม่ต่อเนื่อง ขาดการฝึกฝนการอ่านการเขียน

1.4 ผู้สอนภาษาไทยบางส่วนขาดองค์ความรู้และวิธีสอนภาษาไทย

1.5 นักเรียนอ่านเขียนภาษาไทยไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรและความเหมาะสมตามช่วงวัย

1.6 ขาดการนำภูมิปัญญาพื้นบ้าน มาบูรณาการ วิชาภาษาไทย

1.7 ครูผู้สอนไม่มีการนำหลักการ รูปแบบและลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้จัดการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ

1.8 การเรียนการสอนไม่เน้นให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนขาดกระบวนการคิด

2. ปัญหาด้านการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน

องค์ความรู้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ได้นำเสนอไว้ในระยะที่ 1 ประกอบด้วย

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการให้กระทำจริงปฏิบัติจริงในพื้นที่สถานการณ์จริง

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านพิธีกรรมโดยให้ผู้รับการถ่ายทอด

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านทางพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างของคนในชุมชนในครอบครัว

5. ลองผิดลองถูก

6. ครูพักลักจำ

7. การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านบทกลอน ผ่านเพลงพื้นบ้าน

8. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทาง จารีต หรือกฎเกณฑ์ ข้อห้าม

ปัญหาการเรียนการสอนการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในระดับประถมศึกษา ปีที่ 1 ได้ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อย
2. ปัญหาอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ในการสอน

2. กระบวนการเรียนการสอนภาษาไทยในปัจจุบัน

จากการศึกษากระบวนการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนประถมศึกษา ปีที่ 1 ในปัจจุบัน พบว่า มีการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

การจัดการเรียนการสอนแบบ Active learning

1. ชั้นสร้างสถานการณ์ปัญหา การตั้งคำถาม
 - 1.1 จัดสถานการณ์หรือเรื่องราวที่น่าสนใจ เพื่อกระตุ้นให้นักเรียน สังเกต สงสัย เหตุการณ์ หรือเรื่องราว
 - 1.2 กระตุ้นให้นักเรียนระบุปัญหาจากการสังเกต และวิเคราะห์ว่าอะไรคือปัญหา
 - 1.3 ให้นักเรียนตั้งคำถามและระดมความคิด
 - 1.4 ให้นักเรียนคาดการณ์และสรุปแนวคิดที่จะเป็นคำตอบของปัญหานั้น
2. ชั้นศึกษาหาความรู้
 - 2.1 มอบหมายให้นักเรียน ไปค้นคว้าหาข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ
 - 2.2 ให้นักเรียนวิเคราะห์และประเมินข้อมูลเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือไม่ มีความถูกต้องหรือไม่
3. ชั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน
 - 3.1 นำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันกันอภิปรายเพื่อสนับสนุนว่าปัญหานั้นมีคำตอบหรือข้อสรุปอย่างไร
 - 3.1 ทำการตรวจสอบ กำหนดทางเลือกให้ได้
4. ชั้นนำเสนอความรู้
 - 4.1 การนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า แปรผลสรุปผล ในรูปการนำเสนอ การบรรยาย การสาธิต การนำไปเชื่อมโยงความรู้ นำไปสู่การสรุป
5. ชั้นลงสู่กิจกรรมสาธารณะ

นำความรู้ที่ได้หรือข้อสรุปที่ได้ นำไปสู่การปฏิบัติ โดยการจัดชั่วโมงงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเล่าประสบการณ์ นำความรู้ที่ได้ไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 จะอภิปรายผลตามความมุ่งหมายการวิจัยประเด็นสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมและภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา เพื่อการบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในทั้ง 6 อำเภอ คือ อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านแฮด อำเภอเปือยน้อย อำเภอโคกโพธิ์ไชย ตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมมัดหมี่ของทั้ง 6 อำเภอ ในจังหวัดขอนแก่น ได้รับรางวัลชนะเลิศประกวดในงานมรดกสิ่งทอเอเชีย ที่จัดขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยสำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2535 ซึ่งในการประกวดครั้งนี้มีสิ่งทอจากนานาชาติในทวีปเอเชีย เข้าประกวดกว่า 3000 ชิ้น ซึ่งอำเภอชนบทมีความเป็นมาในการผลิตผ้าไหมที่โดดเด่น

การทอผ้าเป็นภูมิปัญญาผ่านกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์หรือการใช้แก้ปัญหาให้เกิดผลสำเร็จมาแล้ว มีความสลับซับซ้อนหลายมิติที่เราจะต้องคำนึงถึงและนำมาใช้งานในระดับต่าง ๆ ภูมิปัญญาเป็นนามธรรมคือไม่มีตัวตนที่จะสามารถจับต้องได้เป็นความสำนึกความคิดความจางเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวเราหรือในทุกคนที่อยู่รอบตัวเรา สิ่งเหล่านี้ได้ถูกสร้างสมไว้มากมายและเป็นระยะเวลาานานแต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกจากการประพฤติปฏิบัติและผลผลิตที่เกิดขึ้น ภูมิปัญญาจึงถือเป็นสิ่งสำคัญทำให้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน สอดคล้องกับชลธิชา หอมพุ่มและสมพร ร่วมสุข (2559: 1549-1563) ได้ศึกษาเรื่อง “การสอนคติชนวิทยากับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียนและการเสริมสร้างความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผลการศึกษาพบว่า “ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างรอบด้านทั้งทักษะด้านการอ่าน (Read) (การเขียน (Write) การคิดเลข Numeracy ทักษะการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ Creative (Problem Solving Skills) ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ Critical (Thinking Skills) ทักษะการทำงานร่วมกัน (Collaborative Skills) ทักษะการสื่อสาร (Communicative Skills) ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ (Computing Skills) ทักษะอาชีพและทักษะการใช้ชีวิต Career (and life Skills) และทักษะการใช้ชีวิต ในวัฒนธรรมข้ามชาติ Cross(-Cultural Skills) และจากการสัมภาษณ์ผู้เรียนพบว่าผู้เรียนภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นอีกด้วยทั้งนี้การลงภาคสนามสามารถพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21”

สอดคล้องกับ จุฬพพร เหมวรรณวดีกุล (2555) ได้วิจัยเรื่อง “ผ้าไทยไซ่ง: การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน” ผลการวิจัยพบว่า “ปัญหาเกี่ยวกับ

หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จังหวัดนครปฐม ปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ครูสอนไม่ตรงตามสาขา ต้องรับผิดชอบหลายสาระ ทำให้ไม่มีเวลาคิดค้นการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ปัญหารองลงมา คือ ครูมีภาระหลายด้าน ทั้งการสอน งานนอกหน้าที่ ช่วยเหลือชุมชน ปัญหาที่สามคือ นักเรียนโรงเรียนขยายโอกาสส่วนใหญ่ด้อยโอกาส มีความสามารถในการเรียนอาจด้อยกว่านักเรียนโรงเรียนในเขตเมือง ยากจน ขาดความอบอุ่น และมีปัญหาของครอบครัว ทำให้ครูไม่สามารถจัดการเรียนรู้ได้ดีเท่าที่ควร จึงมักสอนตามตำราเรียน และมุ่งเพื่อการสอบวัดผล ปัญหาสุดท้ายคือ ผู้ปกครอง ส่วนใหญ่ไม่ให้ความสนใจการจัดการเรียนรู้ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะต้องการให้เน้นวิชาการมากกว่า ด้านความต้องการหลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาส จังหวัดนครปฐม พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีความต้องการจัดการเรียนรู้หลักสูตรภูมิปัญญาผ้าไทยเชิง โดยโรงเรียนมีความพร้อมด้านครูภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่สามารถเป็น

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนเสมอไป ซึ่ง บราวน์ (Douglas H. Brown, 1980: 123) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “วัฒนธรรมเปรียบ เสมือนพิมพ์เขียวของชีวิตที่คอยแนะแนวทางพฤติกรรมของคนในชุมชน หรือสังคมและปลูกฝังอบรมชีวิตให้ดำเนินไปตามรูปแบบที่เป็นบรรทัดฐาน และความคาดหวังของคนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อกันได้” สอดคล้องกับไทเลอร์ (Tylor, 1871: 20-21) นักมนุษยวิทยาและได้ชื่อว่าเป็นบิดาสาขามนุษย์วิทยาวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมหรืออารยธรรมไว้ว่า “มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ‘วัฒนธรรม’ คือ ผลรวมของบรรดาสิ่งต่างๆ ที่มีความสลับซับซ้อนที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม กฎระเบียบ และความสามารถต่างๆ ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม “วัฒนธรรม คือสิ่งทั้งหมดที่ซับซ้อน (complex whole) ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรมกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถและพฤติกรรมที่ทำงานเป็นนิสัย ซึ่งมนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมนั้น และวัฒนธรรม คือ ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมายประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม” สอดคล้องกับ **ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม** ซึ่ง อัลเฟรด เรดคลิฟ - บราวน์ (Alfred R. Radcliffe - Brown, 1964: 181) **ระบุที่บอกว่า** หน้าที่ของโครงสร้างของสังคมทุกๆ โครงสร้างในขณะเดียวกันให้สัมพันธ์กันจึงจะเข้าใจสังคมหนึ่งๆ ได้อย่างลึกซึ้งและถ่องแท้เพราะสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบขึ้นด้วย โครงสร้างต่างๆ โครงสร้างของสังคมก็คือส่วนประกอบของสังคมนั่นเอง

ตอนที่ 2 การศึกษาปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

ปัญหาของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีข้อค้นพบว่า ปัญหาด้านการสอน อ่าน การเขียน ภาษาไทย ในการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมและภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา มีปัญหาเรื่องการใช้คำภาษาถิ่นกับภาษาไทย กล่าวคือ แม้

นักเรียนจะทราบคำในภาษาถิ่นแต่ไม่สามารถทราบคำและความหมายของคำในภาษาไทยกลาง นอกจากนั้นยังพบปัญหาในการใช้คำที่เป็นภาษาถิ่น การอ่านออก การเขียนคัดลายมือ ซึ่งการอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้นี้ จะส่งผลถึงความสามารถและทักษะของเด็กเมื่อเติบโตขึ้น อาทิ ความสามารถด้านการเรียนรู้ ความฉลาด ความรอบรู้ทางสุขภาพ ซึ่งการจัดการเรียนสอน ครูผู้สอนไม่มีการนำหลักการ รูปแบบและลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกไปใช้จัดการจัดการเรียนการสอน สอดคล้องกับทัศนีย์ ทองไชย (2556) ได้วิจัยเรื่อง "การพัฒนาแบบแผนการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา" ผลการวิจัยพบว่า

1. การพัฒนาแบบแผนการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โดยยึดหลักการเรียนรู้ที่เน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม มุ่งเน้นให้นักเรียน สร้างความรู้จากการปฏิบัติร่วมกันและมีการจัดเก็บความรู้ที่มีอยู่ในตัวตนของนักเรียนเปลี่ยนเป็นความรู้ที่ชัดแจ้งด้วย การแลกเปลี่ยนความรู้ ส่วนรูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา เรียกว่า “PHOSAI Model” มีองค์ประกอบสำคัญคือ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) กระบวนการจัดการ ความรู้ 4) การวัดและประเมินผล และ 5) ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการความรู้

2. ผลการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ส่วนทักษะการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และนักเรียนมีความพึงพอใจต่อ รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

3. ผลการถอดบทเรียน จากการบันทึกความรู้โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนการสัมภาษณ์นักเรียน และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนจะให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องเริ่มต้นที่ตัวครูก่อน โดยครูผู้สอน จะต้องเป็นผู้เตรียมการเรียนการสอน นำเสนอตัวอย่างและแนะนำแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางให้นักเรียนได้ดำเนิน กิจกรรมให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

การจัดการเรียนการสอนภาษาไทยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อให้ผู้เรียนใช้ภาษาไทยในการเรียนรู้
3. เพื่อให้ผู้เรียนใช้ภาษาในการสร้างองค์ความรู้

การที่ผู้สอนจะสอนให้บรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ประการนี้ ผู้สอนสามารถใช้กิจกรรมและสื่อประกอบการสอนที่หลากหลายรายละเอียดและแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านครูอาจปฏิบัติเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และหลักสูตรสถานศึกษา เน้นให้ครูสามารถวิเคราะห์ตัวชี้วัดสาระการเรียนรู้ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน
2. จัดกิจกรรมเน้นให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของการอ่านภาษาไทยได้ซึ่งเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียน และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของนักเรียนที่มีความสามารถด้านการอ่านนอกจากนั้นการจัดกิจกรรมเน้นให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของการอ่านยังช่วยให้นักเรียนตั้งใจเรียน ช่วยให้การสอนการอ่านประสบความสำเร็จในเวลาอันรวดเร็ว
3. จัดบรรยากาศส่งเสริมการอ่านภาษาไทย เนื่องจากบรรยากาศที่ดีช่วยจูงใจให้ต้องการอ่าน อ่านได้ในปริมาณเวลาและจำนวนหนังสือที่อ่านมากขึ้น และทำให้คุณภาพการอ่านดีกว่าการอ่านในบรรยากาศที่ไม่เหมาะสม เช่น มีเสียงดัง มีควันพิษ เป็นต้น
4. จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของภาษาในแง่ภาษาสร้างความคิดภาษาทำให้เข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทย
5. จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกทักษะการใช้ภาษาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

ตอนที่ 3 การศึกษาการบูรณาการการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก วิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2

การเรียนการสอนแบบเชิงรุกโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานในวิชาภาษาไทยสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ระบบการทำงานของสถานศึกษาไม่เอื้อให้ครูผู้สอนออกนอกสถานศึกษาเพื่อประสานงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากับปราชญ์ในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น หรือนำนักเรียนออกนอกสถานที่และชุมชน ผู้บริหาร ครูชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจในเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เข้าใจเนื้อหาความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาหรือวิทยากรท้องถิ่นการจัดกระบวนการเรียนการสอนยังไม่เป็นลักษณะที่ทำให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม อยู่เสมอขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับ มรกต วัฒนศักดิ์ (2553: 314-328) ได้ศึกษาเรื่อง “โรงเรียนอนุบาลเอกชน: การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้จากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานด้านการดูแลพัฒนาการเด็ก” ผลการศึกษาพบว่า “ประวัติความเป็นมาในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนมีความจำเป็นต้องใช้มาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา

มาตรฐานด้านผู้บริหารและมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน เหนือในการประเมินโรงเรียนพระราชทาน นั้นมีไว้ เพื่อมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และชุมชนต่อการจัดการศึกษา โดยให้มีการสนับสนุน และใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาในท้องถิ่นด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้โดยการเชื่อมโยง และ แลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่นสนับสนุนให้มีแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา และ ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษา เพื่อระดมความคิดและความร่วมมือ ในด้านต่างๆ ของโรงเรียนเอกชนสภาพปัจจุบันพบว่า การจัดการศึกษาในโรงเรียนนั้นทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนในชุมชน โรงเรียนมีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ด้านคุณธรรมจริยธรรม และ ค่านิยมที่พึงประสงค์ ส่วนการพัฒนาของบุคลากรในด้านการเรียนการสอน พบว่ามีปัญหา คือไม่สามารถสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาพื้นบ้านได้สมบูรณ์ เพราะยังไม่ครอบคลุมถึงกระบวนการตลอดชีวิต วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ท้องถิ่นมีรูปแบบการถ่ายทอดในระดับปัจเจกบุคคล เฉพาะกลุ่มบุคคล หรือเฉพาะภายในหน่วยงาน ในการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้จากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน พบว่า การดำเนินการของโรงเรียนเอกชนต้องบริหารจัดการทรัพยากรทางการศึกษา ด้วยการเน้นนโยบายและเป้าหมายในการจัดการศึกษาของผู้ก่อตั้งโรงเรียน ปฏิบัติตาม มาตรฐานการศึกษา และหลักสูตรสถานศึกษา โดยใช้องค์ความรู้จากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่าน กระบวนการจัดการความรู้ทั้งเจ็ดขั้นตอนมาออกแบบหน่วยการเรียนรู้ในการดูแลพัฒนาการเด็ก โดย ครูผู้สอนต้องรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสู่การออกแบบหน่วยการเรียนรู้เป็นราย สัปดาห์ให้แก่แก่นักเรียน”

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดจากการทอ

ผ้าไหมและการทำนา สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม คือมีผลทำให้ผู้เรียนรู้มีการ เปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ความรู้สึกนึกคิดและการปฏิบัติสำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นมี หลายรูปแบบและสอดคล้องกับ เจริญ ราชโสภา(2554) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหาร จัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วการศึกษาหรือการถ่ายทอดภูมิ ปัญญาในลักษณะนี้เป็นการศึกษาความจริงของชีวิตแม้ขั้นตอนต่าง ๆ ของการถ่ายทอดประสบการณ์ หาแต่การถ่ายทอดต้องบรรลุวัตถุประสงค์ไม่ว่าจะใช้เวลานานเท่าไรก็ตามดังนั้นหากได้นำวิธีการ ถ่ายทอดเหล่านี้ไปใช้ในโรงเรียนซึ่งเป็นการศึกษาสมัยใหม่ที่เรียกว่าการศึกษาเชิงรุกหรือ Active Learning ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมากทำให้ผลการเรียนรู้มีความถูกต้องสมบูรณ์ในกระแสของโลกไร้ พรมแดนปัจจุบัน

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ควรนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มาจากภาษาถิ่น ที่เป็นคำที่ใช้ในชีวิตจริง ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้น โรงเรียนควรสนับสนุนให้ครูและนักเรียนมีการศึกษาและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับศัพท์ที่เป็นภาษาถิ่นเพื่อเชื่อมโยงกับภาษากลาง

2. โรงเรียนควรสนับสนุนให้ครูและนักเรียนได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาบูรณาการในวิชาภาษาไทย

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยด้านบูรณาการเชิงสร้างสรรค์การเรียนการสอนแบบ Active Learning ไปใช้ในการสอนภาษาไทยโดยใช้ฐานจากภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอื่น เช่น การแพทย์พื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน

2. ควรทำวิจัยติดตามผลเกี่ยวกับ ความพร้อมของเด็กนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในการใช้ภาษาไทยกลาง

3. ควรวิจัยเกี่ยวกับผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ทางการเรียนรู้ด้าน K P A การประเมินด้านความรู้ (Knowledge) ด้านทักษะและการปฏิบัติ (Practice) และด้านเจตคติหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (Attitude) ใช้การประเมินตามสภาพจริงใน 5 สาระในวิชาภาษาไทย

4. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับผลการพัฒนาการเรียนภาษาไทยที่เรียน บูรณาการเชิงสร้างสรรค์การเรียนการสอนแบบ Active Learning ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

5. ควรมีการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง เช่น การเล่านิทาน เพื่อให้เด็กนักเรียนเกิดความสนุกสนานและมีความสนใจ ซึ่งจะมีความหมายกับการเรียนของนักเรียนมากยิ่งขึ้น

5.4 องค์ความรู้ใหม่/นวัตกรรมใหม่

5.4.1 ผลการวิจัยพบว่าการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีผลทำให้ผู้เรียนคือนักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก ทางด้าน ทางการเรียนรู้ด้าน K P A ประเมินด้านความรู้ (Knowledge) ด้านทักษะและการปฏิบัติ (Practice) และด้านเจตคติหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (Attitude) ที่ได้จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน

5.4.2 ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้เรียนที่หลายแบบได้แก่

1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากการให้กระทำจริงปฏิบัติจริงในพื้นที่สถานการณ์จริง

2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านพิธีกรรมโดยให้ผู้รับการถ่ายทอดซึ่งเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของสังคมของชุมชน บุญคุณลาน บุญข้าวสาก บุญคุ้มข้าวใหญ่ งานประเพณีในฮีต 12 อื่น ๆ ให้ทราบถึงขั้นตอนวิธีการรวมทั้งให้เห็นคุณค่าและความหมายของภูมิปัญญาเหล่านั้น โดยสามารถใช้คำศัพท์สื่อสารกับบิดามารดาและคนในชุมชนได้

3) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านทางพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน เช่นกิจกรรมงานบุญของวัด การฟังเทศน์ การถวายภัตตาหารพระ การร่วมบูรณะวัด และสามารถใช้อธิบายความหมายในทางพุทธศาสนาได้

4) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างของคนในชุมชนในครอบครัวการใช้คำศัพท์และการปฏิบัติในการเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมการคัดเลือกพันธุ์พืชไร่โดยเฉพาะไร่หม่อนที่ใช้ในการนำมาเลี้ยงตัวไหมเพื่อผลิตผ้าไหม นับเป็นการเรียนรู้ให้เกิดความรู้ใหม่ๆแก่นักเรียนซึ่งเป็นอนุชนรุ่นหลัง

5) ลองผิดลองถูก เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบหนึ่งให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลองผิดลองถูกในการปฏิบัติโดยผู้ให้การถ่ายทอดอยู่ห่างๆและคอยสอนคอยแนะนำในภายหลังเช่นการใช้คำศัพท์ที่ไม่ถูกต้องในการทอผ้าหรือการสังเกตเมล็ดข้าวว่าไหนเป็นข้าวเจ้าอันไหนเป็นข้าวเหนียวลองผิดลองถูกจะทำให้เกิดความประทับใจและสามารถปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องได้ง่ายขึ้น ผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านการปฏิบัติของผู้เรียน

6) ครูพักลักจำ เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยให้ผู้เรียนแอบเรียนแอบเอาตัวอย่างแอบลองทำดู เช่นผู้เรียนเข้าร่วมในพิธี ในงานเทศกาลบุญทางพุทธศาสนาหรือเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผี ปกป้องหมู่บ้าน เช่น ผีปู่ตา ผู้เรียนสามารถสังเกตและจดจำจากผู้นำในการประกอบพิธี พูดพูดกับผี เป็นการเกษตรในการไถนาก็มีคำศัพท์ที่พูดไถนได้พูดหรือสั่งการกับควายเป็นต้น และเมื่อถึงคราวที่ตัวเองจะต้องปฏิบัติก็สามารถใช้คำศัพท์สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง

7) การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านบทกลอน ผ่านเพลงพื้นบ้าน ซึ่งบิดามารดาได้ปฏิบัติให้ดู ได้ร้องให้เพลงให้ฟัง นับเป็นวิธีการกระตุ้นนักเรียนผู้ได้รับการถ่ายทอดตระหนักถึงเหตุการณ์เกิดความซาบซึ้งในศิลปะจากเพลงหรือนิทานพื้นบ้านเหล่านั้นที่มีคติสอนใจ นอกจากจะได้คำศัพท์ที่เป็นบทกลอนเหล่านั้นแล้ว ยังทำให้เป็นคนอ่านออกเสียงง่าย ซึ่งนักเรียนทุกเพศทุกวัยสามารถรับรู้ได้

8) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทาง จารีต หรือกฎเกณฑ์ ข้อห้ามในการทำนา หรือในการทอผ้า จะมีกฎเกณฑ์ข้อห้าม ที่เรียกว่า “ชะ-ล่า” (ข้อห้ามหรือ Taboo) ข้อห้ามเหล่านี้เชื่อกันว่าจะเป็นภัยหรือทำให้เกิดเป็นอุปสรรค หรือเป็นอันตรายต่อผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม และที่สำคัญจะทำให้ นักเรียนสามารถจดจำและศึกษากฎเกณฑ์เพื่อมิให้ปฏิบัติได้ถูกหรือผิดและภาษานับว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศึกษากฎเกณฑ์ข้อห้ามเหล่านี้

3. ผลการวิจัยพบว่า การใช้ภูมิปัญญาในการเรียนการสอนในระบบ โรงเรียนมีการสอนค่อนข้างน้อย ทั้งที่ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นพื้นฐานของการเรียนภาษาไทยจากภาษาถิ่นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ไปสู่ภาษากลาง

4. ภูมิปัญญาเป็นประสบการณ์ทางตรงในวิถีชีวิตของเด็กจากสภาพครัวเรือน จากสภาพสังคม ที่ได้รับการขัดเกลาทางสังคม Socialization

นวัตกรรมใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ตัวแบบการจัดการเรียนการสอนเชิงรุก Active learning องค์ความรู้ใหม่ในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านส่งให้นักเรียนสามารถเรียนภาษาไทยได้ดีโดยใช้ฐานความรู้ภาษาถิ่นที่มีการพัฒนาไปสู่ภาษาไทยกลางตามขั้นตอนการเรียนการสอน Active learning ซึ่งมี 5 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นสร้างสถานการณ์ปัญหา เป็นการนำเข้าสู่บทเรียนโดย ครูนำเสนอนิทานพื้นบ้านหรือเพลง บทกลอน บทบาทสมมติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากนั้นให้นักเรียนตั้งคำถามในใจ ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เป็นการกระตุ้นให้เด็กสนใจ หากคำตอบ ถือเป็นกระตุ้นให้นักเรียน อยากรู้ อยากรู้อะไร อยากรู้อะไร เพื่อตอบโจทย์ปัญหานั้น นับเป็นการบูรณาการ วิชาภาษาไทย โดยการนำนิทานในท้องถิ่นที่มีการเล่าสืบต่อกันมาเล่าให้นักเรียนฟังในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนการเรียน โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

2. ขั้นศึกษาหาความรู้ มอบหมายให้นักเรียน ไปค้นคว้าหาข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ให้นักเรียนวิเคราะห์และประเมิน ข้อมูลเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาการใช้ภาษาไทยที่เป็นภาษาถิ่นกับภาษาไทยกลาง มีความถูกต้องหรือไม่ โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

3. ขั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน มอบหมายให้นักเรียน ไปค้นคว้าหาข้อมูล จากแหล่งข้อมูล ต่าง ๆ ให้นักเรียนวิเคราะห์และประเมิน ข้อมูลเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือไม่ มีความถูกต้องหรือไม่ ใช้ใบกิจกรรม , ใบงาน , แหล่งเรียนรู้ , สัมภาษณ์ โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

4. ขั้นนำเสนอความรู้ การนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า แปรผลสรุปผล ในรูปการนำเสนอ การบรรยาย การสาธิต การนำไปเชื่อมโยงความรู้ นำไปสู่การสรุป โดยเน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำนา

5. ขั้นลงสู่กิจกรรมสาธารณะ โดยการนำความรู้ที่ได้หรือข้อสรุปที่ได้ นำไปสู่การปฏิบัติ โดยการจัดเวิร์กช็อปงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเล่าประสบการณ์

นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน เน้นข้อมูลจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหมภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำงาน

การใช้ประโยชน์และการตอบโจทย์ของประเทศ

1. ตอบโจทย์ของประเทศในเรื่องการแก้ปัญหาการเรียนการสอนภาษาไทย เป็นประโยชน์ต่อการตอบโจทย์ของประเทศในการสอนของครูภาษาไทยและวิชาอื่น
2. นักเรียนในการเรียน สามารถมีผลสัมฤทธิ์ในวิชาภาษาไทยด้านความรู้ (Knowledge) ด้านทักษะและการปฏิบัติ (Practice) และด้านเจตคติหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (Attitude) ทั้งสามด้าน ในเชิงบวก เนื่องจากมีองค์ความรู้ จากภาษาถิ่น
3. สามารถนำไปแก้ปัญหาของครูภาษาไทย ผู้บริหาร และพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
4. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 สามารถนำไปพัฒนาเป็นต้นแบบการพัฒนาการเรียนการสอนของครู นักเรียน ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต 2 ในจังหวัดขอนแก่น และนำไปใช้แก้ปัญหาใน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น ทั้ง 5 หรือ เขตพื้นที่ อื่นของประเทศ ในสภาพลักษณะเดียวกัน
5. เป็นประโยชน์ต่อครู ในการกำหนดกิจกรรมลงสู่แผนการจัดการเรียนรู้ไปใช้เพื่อสร้างประสบการณ์ความรู้ให้แก่ผู้เรียน

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2555). *แนวทางการพัฒนาทักษะชีวิตบูรณาการการเรียนการสอน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- (2544). *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2553). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- (2552). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- (2553). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- (2542 ก.). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2546). *หลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติในการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนในสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานทดสอบทางการศึกษากกรมวิชาการ.
- (2546). *พระราชบัญญัติระเบียบระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช 2546 และกฎกระทรวงแห่งส่วนราชการ*. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, (ร.ส.พ.).
- (2545). *แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2544). *การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ.
- (2544). *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2562).
- (2544). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2553). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. กรมวิชาการ. (2539). *แนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

- (2546). เอกสารหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2533). หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช
2533). กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2546). หลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติในการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนใน
สถานศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานทดสอบทางการศึกษาระดับชาตินิยมวิชาการ.
- (2546). พระราชบัญญัติระเบียบระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ
พุทธศักราช 2546 และกฎกระทรวงแห่งส่วนราชการ. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้า
และพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- (2545). แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2546). แนวทางการประเมินผลด้วยทางเลือกใหม่ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาด
พร้าว.
- (2544). การบูรณาการ. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- (2544). การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดตามพระราชบัญญัติการศึกษา
แห่งชาติ พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ.
- (2544). แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2544). ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545). ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม
(ฉบับที่ 2) 2545 และพระราชบัญญัติการศึกษา ภาคบังคับ พุทธศักราช 2545.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย.
- (2545). หลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติการวัดผลประเมินผลการเรียนของสถานศึกษา. กง
เทพฯ: กรมวิชาการ.
- (2544). หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2562). ทฤษฎีการบูรณาการ. [ออนไลน์]:
http://www.msociety.go.th/document/edoc/edoc_2263.pdf. (สืบค้น 10
สิงหาคม 2562).
- กองวิจัยทางการศึกษา, กรมวิชาการ. (2540). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนการสอนในระดับ
ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ: กองการวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2545). คู่มือดำเนินงานศูนย์การเรียนในชุมชน. กรุงเทพฯ: บริษัท
ประชาจำกัด.

- (2545). *คู่มือการปฏิบัติงานครู ตรีช.* กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา.
- (2545). *แนวทางปฏิบัติงานครูประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.* กรุงเทพฯ: กองส่งเสริม
ปฏิบัติกร.
- (2545). *คู่มือการอบรมทางไกลการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน กศน. ตามแนว
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542.* กรุงเทพฯ: กองพัฒนาศึกษานอก
โรงเรียน.
- (2545). *การปฏิรูปการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบ.* กรุงเทพฯ: กองพัฒนาการศึกษา
นอกโรงเรียน.
- กรมสามัญศึกษา. (2544). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับ
ที่ 2) พุทธศักราช 2545.* กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- กำธน สินธวานนท์. (2539). “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.* เล่มที่ 19: 245 –
246.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2546). *การคิดเชิงบูรณาการ.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ซีเค็ส มีเดีย.
- เกษม จันทรแก้ว. (2547). *การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.
- กิตติพิศ ศิริสุตร. (2537). *การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นใน
โรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรสุพรรณบุรี. ปริญญาโททางการศึกษามหาบัณฑิต
(ไทยคดีศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.*
- ฉันท ชาติทอง. (2550). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.*
- (2552). *เทคนิคการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.*
- จาร์วรรณ ธรรมวัตร. (2542). “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชน”. *ภูมิปัญญาอีสาน 2. ที่ระลึก
งานฌาปนกิจศพ นายลิต จันทรเกษม ณ เมรุวัดพระบรมธาตุ อำเภอตระการพืชผล
จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 12 ธันวาคม 2546.*
- จุฬาร เหมวรรณวดีกุล. (2555). *ผ้าไทยโช่ง: การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอด
ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- เจริญ ราชโสภา. (2554). *การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของ
สถานศึกษา. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนา
การศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.*
- จำนงค์ แรกพินิจ (2552) *ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านภาคใต้.
อินทนิลทักษิณสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ. (ปีที่
4 ฉบับที่ 1, 2552): 59-77.*

- เฉลิมพงศ์ อุปะกุล, พันเอก. (2559). *แนวทางบูรณาการการฝึกศึกษาด้านการข่าวกรองของเหล่าทัพ และกองบัญชาการกองทัพไทย*. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยเสนาธิการทหาร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2533). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. นนทบุรี: สร้างสรรค์.
- (2543). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา. (2541). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- จรรุวรรณ ธรรมวัตร. (2542). “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชน”. *ภูมิปัญญาอีสาน 2*. ที่ระลึกงานสถาปนากิจศพ นายลิต จันท์เกษม ณ เมรุวัดพระบรมธาตุ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 12 ธันวาคม 2546.
- จักพันธ์ เพียรพนัสสัก. (2543). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนนอกระบบ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจริญ ราชโสภา. (2554). *การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษา*. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชลธิชา หอมฟุ้ง. (2557). *ศึกษารูปแบบการสอนวรรณคดีไทยโดยประยุกต์ใช้ร้อยสัจสี่เพื่อส่งเสริมความสามารถด้านการอ่านอย่างมีวิจารณญาณและแก้ไขปัญหาเชิงสร้างสรรค์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- (2560). *การพัฒนาแนวการจัดการเรียนรู้วิชาภาษาไทยโดยใช้วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นฐานร่วมกับการเรียนรู้แบบเชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียน*. วารสารสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ฉบับภาษาไทย. (ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม, 2560): 18-67.
- ช่อ สันธณพิพัฒน์. (2546). *ภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. วารสารวิชาการ. (ปีที่ 6 ฉบับที่ 7, 2546): 42 - 47.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2556). *การพัฒนาหลักสูตร: ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: วีพริ้นท์ (1991).
- เชิดศักดิ์ ภักดีวิโรจน์. (2556). *ผลการจัดการเรียนรู้เชิงรุกเรื่องทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์ที่มีต่อความสามารถในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และความเชื่อมั่นในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3*. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาคณิตศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ชุตินันท์ กลางพรหม. (2562). 026-ความสำคัญ ประเภท และคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น. [ออนไลน์]: <https://sites.google.com/a/sapit.ac.th/tammer6/home>. (สืบค้น มิถุนายน 2562).
- ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์. (2551). การบริหารงานวิชาการและการนิเทศภายในสถานศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 5. ปัตตานี: ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักงานวิทยาบริการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2541). มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์.
- เดชดน้อย จุ้ยชุม และคณะ. (2559). “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง ทักษะการคิดของนักศึกษาในรายวิชาทักษะการคิด (Thinking Skills) รหัสวิชา 11-024-112 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2558 ด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Active Learning)”. วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชชนครินทร์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. (ปีที่ 3 ฉบับที่ 2, 2559): 47-57.
- ทัศนีย์ ทองไชย. (2542). สภาพและแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. (สังคมศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- (2556). การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทิตินา แคมมณี. (2542). การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. วารสารวิชาการ. (ปีที่ 2 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม, 2542): 23 - 25.
- ทิตินา แคมมณี และ คณะ. (2544). วิทยาการดำเนินการคิด. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.
- ทิตินา แคมมณี และคณะ. (2545). กระบวนการเรียนรู้ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อใจ. กรุงเทพฯ: บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด.
- ทิตินา แคมมณี และคณะ. (2549). การนำเสนอรูปแบบเสริมสร้างทักษะการคิดขั้นสูงของนิสิตนักศึกษาครูระดับปริญญาตรี สำหรับหลักสูตรครุศึกษา. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตินา แคมมณี. (2545). ศาสตร์การสอน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2545). รูปแบบการเรียนการสอน: ทางเลือกที่หลากหลาย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2545). ศาสตร์การสอน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- (2549). 14 วิธีสอนสำหรับครูมืออาชีพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2548). ศาสตร์การสอน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์
- (2555). ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: บริษัทด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.
- ทรงคุณ จันทจร (2557). การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (ภาคปฏิบัติ). มหาสารคาม: คณะวัฒนธรรม ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- (2537). การเก็บข้อมูลแบบสนทนากลุ่ม การวิจัยทางวัฒนธรรม. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- (2553). ทฤษฎีวัฒนธรรมสังคม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- (2549). การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ห่งกุลา อำเภोजักรเกลือ 2000. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- (2553). ทฤษฎีวัฒนธรรมและสังคม. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธนาธิป พรกุล. (2543). รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- (2532). ทฤษฎีหลักสูตร: การออกแบบและพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ธีระ รุญเจริญ. (2550). ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์.
- นิเทศ ดินณะกุล. (2549). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิคม มุสิกคามะ. (2545). วัฒนธรรม: บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- นิคม ชมพูลง. (2544). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- (2545). วิธีการและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดทำหลักสูตร. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- นิตยา สุวรรณศรี. (2545). หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร. อุตรดิตถ์: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.
- นิรมล ศตวุฒิ. (2543). หลักสูตรและวิธีสอนทั่วไป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- บันเทิง ทานขันธ. (2544). *การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- บุญสม ยอดมาลี. (2544). *การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ปรับปรุงและเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหา วิทยาลัยมหาสารคาม.
- _____. (2554). *ทฤษฎีพลวัตและกระบวนการทัศน์ทางวัฒนธรรม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- _____. (2547). *การสำรวจความต้องการการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรีในจังหวัดลพบุรี*. วิทยาสารกำแพงแสน. (ปีที่ 1 ฉบับที่ 3, 2547): 12-20.
- บังอร ฝ่ายสัจจา. (2546). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนการสอนนอกโรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (สาขาหลักสูตรและการสอน). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- บุญเลี้ยง นิมมาลี. (2550). *วัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์กวยในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โปรแกรมวิชาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- บุญเลี้ยง นิมมาลี. (2555). *คำสอนมุขปาฐะที่สะท้อนจากลายผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกในอนุภูมิภาคุ่มน้ำแม่โขง*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- บานเย็น แก้วศรีสุข. (2553). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เรื่อง อาหารจากกล้วยของนักเรียนชั้นประถม ศึกษาปี ที่ 6*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว. (2545). *การสอนแบบบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาการเรียนรู้.
- ปาริฉัตร ลีลาเลอเกียรติ. (2554). *รูปแบบการจัดการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาธุรกิจ ในโรงเรียนและชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประภัสสร ทองยินดี. (2562). *ภูมิปัญญาไทย: องค์ความรู้ที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคมไทย*. [ออนไลน์]: [https://www.stou.ac.th/study/sumrit/10-58\(500\)/page3-10-58\(500\).html](https://www.stou.ac.th/study/sumrit/10-58(500)/page3-10-58(500).html). (สืบค้น 8 สิงหาคม 2562).
- ประจักษ์ บุญอารีย์. (2543). *การใช้แหล่งเรียนรู้ท้องถิ่นเพื่อการศึกษา*. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

- (2545). การใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อการศึกษา. วารสารครูทัศน์. (ปีที่ 16 ฉบับที่ 1, 2545): 46-47.
- ประจักษ์ บุญอารีย์. (2543). *บริบทแนวโน้มทางการศึกษา*. อุบลราชธานี: สถาบันราชภัฏ อุบลราชธานี.
- ประเวศ วะสี. (2547). *การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- ประเทือง ธนียผล, และวีรณัฐ สรรำตณกุล. (2546). *สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ประสานมิตร.
- ปรีชา อุตระกุล. (2539). “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน*. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน.
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. (2557). *ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ต้องก้าวให้พ้นกับดักของตะวันตก*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2556). *แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2539). *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ การศาสนา.
- (2539). *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2541). *หยาดเพชร หยาดธรรมภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว.
- (2542). *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2552). *วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (2553). *วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พรชัย ภาพันธ์. (2545). “หลักสูตรท้องถิ่น”. *วารสารวิชาการ*. (ปีที่ 5 ฉบับที่ 7 กรกฎาคม, 2545): 4.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2552). *ชุมชนปฏิบัติทางการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการเรียนรู้*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูวิมลธรรมมาวุธ (ผางกระโทก). (2555). *โบสถ์: การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประติมากรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- พระมหานรินทร์ สุมนิ. (2560). การบูรณาการการจัดการเรียนรู้ภาษาไทยในศตวรรษที่ 21. วารสาร "ศึกษาศาสตร์ มมร". คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย. (ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน, 2560): 109-121.
- พิมพ์บุญ บุญทาเมือง. (2554). ปัญหาด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของครูสังคมศึกษา ในเขตพื้นที่ การศึกษาเชียงใหม่ เขต 5. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการสอน สังคมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เพ็ญพนา พ่วงแพ. (2561). การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้การสอนตามแนวคิดทฤษฎีการสร้าง ความรู้ร่วมกับแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อส่งเสริมสมรรถนะครูสังคมศึกษา สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี. *Veridian E-Journal, Silpakorn University* ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ. (ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม 2561): 703-717.
- ภัทรวดี อุดมมณฑล. (2546). การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษาในโรงเรียนแกนนำร่วมพัฒนาหลักสูตรสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- มณฑา ชุ่มสุคนธ์, นิลมณี พิทักษ์, และอังคณา ตุงคะสมิต. (2557). การพัฒนาการเรียนการสอนแบบ บูรณาการในรายวิชาของสาขาวิชาสังคมศึกษาระดับปริญญาตรีที่ส่งเสริมการเรียน การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. วารสารวิชาการ *Veridian E-Journal* 2557 ฉบับ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. (ปีที่ 7 ฉบับที่ 1. (มกราคม – เมษายน, 2557): 423-435.
- มณีนภา ชุตินบุตร. (2538). แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- มณฑา ชุ่มสุคนธ์, นิลมณี พิทักษ์ และ อังคณา ตุงคะสมิต (2557). วารสารวิชาการ *Veridian E-Journal*. (ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน, 2557): 423 – 435.
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. (2537). การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาค ตะวันออก. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- รุ่ง แก้วแดง. (2540). การปฏิรูปการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- (2541). การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยเข้าสู่ระบบการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- (2543). ปฏิวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- (2545). ครูภูมิปัญญาไทยกับรัฐธรรมนูญใหม่. กรุงเทพฯ: ชัคเชสมิเดีย.

- ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์, และรชพรรณ ฆารพันธ์ (2561). *การผลิตชุดความรู้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สำหรับชุมชน: วิถีชีวิตวิถีพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารชอพะยอม.* (ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 มกราคม – พฤษภาคม, 2561): 453-462.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- . *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554.* [ออนไลน์]: <http://www.royin.go.th/dictionary/> [สืบค้น พฤษภาคม 2562].
- . (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2560). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รัฐสภา.
- วิระ บำรุงรักษ์. (2542). *นันทาทักษะกับวัฒนธรรม. ในวัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- . (2542). *วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญา และเทคโนโลยี.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- . (2536). *การจัดการศึกษาของไทยในศตวรรษหน้า (2535 – 2635).* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2545). *ประวัติศาสตร์ศิลป์และการออกแบบ.* กรุงเทพฯ: อีแอนด์ไอคิว.
- . (2552). *วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม หนังสือชุด สัจจุบลี.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- . (2553). *พลังวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: สันติสิริการพิมพ์.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554). *การพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 2).* กรุงเทพฯ: อาร์ แอนด์ปริ้นท์.
- . (2521). *พัฒนาหลักสูตรและการสอน.* กรุงเทพฯ: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- . (2545). *กระบวนการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนภาคปฏิบัติ.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- วิมล จีโรจพันธุ์. (2548). *วิถีไทย.* กรุงเทพฯ: แสดงดาว.
- ศิริรัชต์ อินสุขและคณะ. (2559). *การจัดการเรียนการสอนแบบเชิงรุก รายวิชาชีวเคมี ตามกรอบมาตรฐานผลการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษาแห่งชาติวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีพุทธชินราช". การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 3 ก้าวสู่ทศวรรษที่ 2: บูรณาการงานวิจัยใช้องค์ความรู้สู่ความยั่งยืน. นครราชสีมา: วิทยาลัยนครราชสีมา.*

- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2547). “ทบทวนภูมิปัญญาท้าทายความรู้”. [ออนไลน์]: <http://www.budmgt.com/lifeweys/lw01/wisdom-as-challenge.html>. (สืบค้น 6 มิถุนายน, 2562).
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). *ทัศนะนอกรีต: สังคม - วัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- (2538). “เมืองศรีสัชชนาลัย: เมืองแฝดเมืองคู่กับเมืองสุโขทัย”. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*. (ปีที่ 11 ฉบับที่ 6 เมษายน, 2538).
- ศศิณัฐ์ สรรคบุรานุรักษ์ และอติยศ สรรคบุรานุรักษ์. (2558). *การบริหารจัดการหลักสูตรในศตวรรษที่ 21: ห้องเรียนที่กว้างเท่ากับโลก*. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*. (ปีที่ 10 ฉบับที่ 28 มกราคม - เมษายน, 2558): 69-184.
- ศิริพงษ์ เสาภายน. (2552). *หลักและกระบวนการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ: บุ๊คพ้อยท์.
- สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ, (องค์การมหาชน). (2558). *รายงานผลการทดสอบระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-net) ช่วงชั้นที่ 4 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6) ปีการศึกษา 2558*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2555). *บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). *ภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- (2541). *แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.
- (2541). *แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 1. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2. (2562). *รายงานผลการประเมินความสามารถด้านการอ่าน (Reading Test: RT) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2561*. ขอนแก่น: กลุ่มงานวัดและประเมินผลการศึกษา, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2.
- (2563). *รายงานผลการประเมินความสามารถด้านการอ่าน (Reading Test: RT) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2561*. ขอนแก่น: กลุ่มงานวัดและประเมินผลการศึกษา, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 23. (2541). “ภูมิปัญญาไทย”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกลาง หอรัษฎากรพิพัฒน์ในพระบรมมหาราชวัง ถนนหน้าพระลาน.
- สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์ (2546). *การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ*. บริษัท บุ๊คพ้อยท์ จำกัด.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *มาตรฐานการศึกษาของชาติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหยาบล็อคและการพิมพ์.
- สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2553). *แนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- (2557). *แนวปฏิบัติการวัดผล และประเมินผลการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- สำลี ทองชีว. (2545). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น: กรณีหลักสูตรงานไม้แกะสลัก บ้านถวาย อำเภอหวางดง จังหวัดเชียงใหม่*. วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ปีที่ 31 ฉบับที่ 1, 2545): 14-31.
- สำลี รักสุทธี. (2546). *คู่มือการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ตามเกณฑ์ใหม่ของ ก.ค. บัณฑิตการเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผลที่เกิดกับผู้เรียน*. กรุงเทพฯ: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์. หน้า 26
- สุรินทร์ ภูสิงห์. (2552). *การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาโดยบูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ.(2559). *รายงานผลการศึกษากการพัฒนามาตรฐานการศึกษาของชาติ*. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.
- สุภัทรา ภูษิตรัตนวาลี (2560). *การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุก สำหรับคณาจารย์วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหา วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุนันทา สุนทรประเสริฐ. (2544). *การผลิตนวัตกรรมการเรียนการสอนการสร้างแบบฝึก เล่ม 2*. ชัยนาท: ชมรมพัฒนาความรู้ด้านระเบียบกฎหมาย.
- สุนทร บำเรอราช. (2543). *ทฤษฎีหลักสูตร (Curriculum theory)*. เอกสารคำสอนวิชา 409512 ทฤษฎีหลักสูตร. ชลบุรี: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สามชาย ศรีสันต์. (2541). *ความเป็นปึกแผ่นในความสัมพันธ์ระหว่างบุตรผู้เป็นแรงงานย้ายถิ่นกับบิดามารดา: การศึกษาตามแนวทฤษฎีการแลกเปลี่ยน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อังกูล สมคะเนย์. (2543). *สภาพการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี*. ปริญญาานิพนธ์การ

- ศึกษามหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อังคณา ใจเหิม. (2546). *การวิเคราะห์ดนตรีพื้นเมืองเหนือ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2544). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- . (2547). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรพรรณ ดีด้วยชาติ. (2562) *ภูมิปัญญาไทย*. [ออนไลน์]: <https://paorrapan2538.wordpress.com/category>. (สืบค้น 8 สิงหาคม 2562).
- อังคณา ขจร. (2560). *การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนภาษาไทย เพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิดอย่างวิจารณ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอโยธยา*. (ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน, 2560): 1-11.
- อุดม เขยกี้วงศ์. (2545). *หลักสูตรท้องถิ่น ยุทธศาสตร์ การปฏิรูปการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร พัฒนา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- . (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- อนงค์ลักษณ์ ศรีเพ็ญ. (2552). *ศาลพระภูมิ: รูปแบบการอนุรักษ์ พื้นฟู ความเชื่อ พิธีกรรมและสถาปัตยกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อุดม เขยกี้วงศ์. (2545). *หลักสูตรท้องถิ่น: ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด.
- อรทัย มูลคำ. (2542). *การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ: ที.พี.พริ้นท์.
- อภิชาติ สุขแสง. (2557). *ขั้นตอนการขับเคลื่อนความเป็นหนึ่งเดียวกัน: กรณีศึกษาชุมชนธรรณีคำ แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Armstrong, David G. (2005). *Curriculum Today*. New York: Merrill Prentice Hall.
- Armstrong, E. & Parsa-Parsi, R. (2005). *How Can Physicians' Learning Styles Drive Educational Planning?* *Academic Medicine*, 80, 680-684.
- Arthur J. Lewis and Alice Miel. (1972). *Supervision for Improved Instruction: New Challenge, New Response (Belmont)*. California: Wads worth Publishing.

- Audrey Nicholls and Howard Nicholls. (1975). *Developing a Curriculum: A Practical Guide*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Anderson, A., and Lynch, T. (1988). *Listening*. London: Oxford University Press.
- A.R. Radcliffe - Brown. (1952). *Structure and Function in Primitive Society*. London: Cohen & West
- Bunnell, G.D.C. (1999). *Stylistic Analysis of the Contemporary Retold Folktale*. State College: Doctoral Dissertation”. The Mississippi State University: 105 – 109.
- Beauchamp George A. (1975). *A curriculum Theory*. 3^{ed}. Willamette Illinois: The Kagg Press.
- Beauchamp, George. A. (1981). *Curriculum Theory*. Itasca, Illinois: F.E Peacock Publisher.
- Bobbit, J. F. (1972) *The Curriculum*. Boston: Houghton Mifflin Company reprinted New York Arno Press.
- Bruner, J., Goodnow, J.J., and Austin, G.A. (1960). *A study of thinking*. New York: Science Editions.
- Brookfield, S.D. (1984). “*Self-Directed Adult Learning: A Critical Paradigm*”. *Adult Education Quarterly*. 35(2): 59-71.
- C. Belshaw (Ed.); A H Esser (Ed.); N Kattan (Ed.). (1977). *Canadian Commission for Unesco*.
- Casey, Edward S. (1987). *Remembering: A Phenomenological study*. Bloomington: Indiana university Press.
- Durkheim, Emile. (1912). *The Elementary Form of the Religious Life*. New York: The Free Press.
- (1951). *Suicide: A Study in Sociology*. Glencoe, IL: The Free Press.
- (1938). **The Rules of Sociological Methods**. English translation. Glencoe, Ill.: Free Press.
- 1893 (1984). **The Division of Labor in Society**. Translated by W. D. Halls. New York: Macmillan. Reprint, Free Press.
- 1897 (1951). **Suicide: A study in Sociology**. Translated by John A. Spaulding and George Simpson. New York: Macmillan. Reprint, FreePress.
- 1912 (1965). **The Elementary Forms of the Religious Life**. Translated by J. W. Swain. New York: Simon and Schuster. Reprint, Free Press.

- Ellis, Arthur K.; & Hurs. (2002). **Introduction to the Foundation of Education**. New Jersey: Prentice Hall.
- Eward B. Tylor, (1971). **Primitive culture: Researchcs into The Dcveloprrrent of Mythology.Philosophv, Religion, Art and Custom**. London: John Murray.
- Edgar H. Schein. (1985). **Organizational Culture and Leadership**. San Francisco: Jossey – Bass.
- Edward, E. (1991). Use of listening skills when advising nursing students in clinical experiences. **Journal of Nursing Education**, 30: 328-329.
- Ferguson, Harl R. (1973). **The Hight School Curriculum**. New York: The Ronald Press.
- Fogarty, Robin. (1991). **How to Integrate the Curricula**. Palatine, Illinois: Skylight Publishing.
- Franklin Boobbitt. (1918). **The Curriculum**. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Fraze, Bruce M. & Rudnitshi, Rose A. (1995). **Integrated Teaching Methods**. New York: Holt Rin chart.
- Good, Carter V. (1973). **Dictionary of Education**. 3^{rded}. New York: McGraw-Hill.
- Gardner Howard and others. (1998). **Intelligence Reframed Multiple Intelllignce for the 21 th**. New York: Member of the peruses Book Group.
- Goodlad, J. L. (1956). “**Three Dimensions for Organizing the curriculum for Learning and Teaching**”. Proceeding of Conference on Elementary Education. Syracuse Uni.: Press.
- George E. Marcus and Michael M.J. Fischer. (1986). **Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences**. Chicago: University of Chicago Press.
- Harold G. Shane and E.T. McSwain. (1951). **Evaluation and Elementary Curriculum**. (New York: Henry, Holt and Company.
- Hilda Taba. (1962). **Curriculum Development: Theory and Practice**. (New York: Harcourt, Brace and World.
- Hollis L. Casswell and Doak S. Campbell. (1935). **Curriculum Development**. (New York: American Book Company.

- Hopkins, William Winfield. (1985). A Case Study of Curriculum Planning under the 45-15 Plan and the Traditional School Year plan in the Valley View School District. Illinois: Northern Illinois University.
- Joyce, B, & Weil, M. and Showers, B. (1992). **Model of teaching**. 4^{th ed}. Boston: Allyn and Bacon: A Division of Simon & Schuster, Inc.
- Joyce, B, & Weil, M. (1996). **Model of teaching**. 5^{th ed}. Boston: Allyn and Bacon.
- Joyce, B. & Weil, M. (2000). **Models of Teaching**. (6^{th ed.}). Boston: Allyn and Bacon.
- Jacobs, Heidi Hayes. (1991). Interdisciplinary Curriculum: A conversation with Heidi Hayes Jacobs. **Educational Leadership**. 49 (2 October, 1991): 61-65.
- Guilford, J.P. (1956). **Structure of Intellect Psychological**. New York : McGraw-Hill Book Co.
- Kanno, Tetsuya. (1997). **An Institutional Analysis of the Commercial Viability of two Weaving Project in Northeast Thailand Master's Thesis**. Khon Kaen: Khonkaen University.
- Keeves, J.P. (1997). **Models and model building**. In Keeves, J.P. (ed.). Educational research, methodology and measurement: An International Handbook. 2^{nd ed}. Oxford: Perelman Press.
- Lawey, Ragina F. (1998). **Audio Visual Method in Teaching**. New York: Holt Rinehart and Winston.
- Mackay, Join Wisdom. (1995). **Country Music Performance in Northern Nova Scotia**. Canada: Memorial University of New found land.
- Michaelis, J. U., Grossman, R. H., & Scott, L. F. (1975). **New designs for elementary school curriculums**. New York: McGraw-Hill Book.
- Michael Oakeshott. (2004). **“What is Political Theory”**. in Michael Oakeshott. What is History? And Other Essays. (Michael Oakeshott: Selected Writings) (v. 1). Luke O' Sullivan (ed.). UK: Imprint Academic.
- Malinowski, B. (1916). **Magic, Science and Religion and Other Essays**. Glencoe: Free Press.
- Oliva, Peter F. (1992). **Developing the Curriculum** 3^{rd ed.} New York: Harper Collins Publishers.

- Ornstein, A and Hunkins, F. (1998). **Curriculum: Foundations, Principles and Issues**. Boston: Allyn & Bacon.
- Relic, Peter D. (2001, Winter). **The New Windom in Sexuality Education**. Independent School. 60 (2): 7-8.
- Radcliffe-Brown, A.R. (1939). **Taboo**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stufflebeam, Daniel L. (1983). "The CIPP Model for Program Evaluation". **Evaluation models: viewpoints on educational and human services evaluation**. Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Sowell, E. J. (1996). **Curriculum an integrative introduction**. New Jersey: Prentice Hall.
- Saylor, J. G. and W.M. Alexander. (1974). **Planning Curriculum for Schools**. New York: Holt, Rinehart and Wiston.
- Taba, Hilda. (1962). **Curriculum development: theory and practice**. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Tyler, Ralph W. (1949). **Basic principles of curriculum and instruction**. Chicago: The University of Chicago press.
- (1957). "The curriculum then and now". In Proceedings of the 1956 Conference on Testing Problems. Princeton, New Jersey: Educational Testing Service.
- Turton, Andrew. (1978). "The Current Situation in the Thai Countryside". In Thailand: Roots of Conflict, edited by Andrew Turton, Jonathan Fast and Malcolm Caldwell. Nottingham: Spokesman.
- Torrance, E.P. and R.E. Myers. (1962). **Creative Learning and Teaching**. New York: Good, Mead and Company.
- Torrance, E.P. (1962). **Guiding creative talent**. New Jersey: Prentice-Hall.
- (1964). **Education and The Creative Potential**. Minneapolis: The Land Parent.
- Wither, Sarash E. (2000, October). **Local Curriculum Development and Place – based Education. DAO**. Retrieved Jan 21 2005, from <http://thailis.uni.net.th/dao/detail.nsp>.

Wallach, Michael A. and Kogan Nathan. (1965). **Model of Thinking in Young Children**. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Yonghwan, Lee. (May 1995). **Toward a new Concept of Local Curriculum (Korea)**.
Education Leadership: 2121-A.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

- 3.1 อ่านสะกดคำ ได้ถูกต้อง
 - 3.2 อ่านออกเสียงเนื้อเพลงชนบท เมืองใหม่ ได้ถูกต้อง
 - 3.3 เล่าเรื่องจากเรื่องที่ย่านได้
 - 3.4 เขียนคำศัพท์ที่ในเนื้อเพลงได้ถูกต้อง
 - 3.5 ตอบคำถามจากเรื่องที่ย่านได้ถูกต้อง
 - 3.6 แต่งประโยคจากคำในเนื้อเพลงได้ถูกต้อง
 - 3.7 มีมารยาทในการอ่าน การเขียน การฟัง การดู และการพูด
- 4. สาระการเรียนรู้**
- 4.1 การอ่านคำ
 - 4.2 การอ่านจับใจความ
 - 4.3 การแต่งประโยค
- 5. คุณลักษณะอันพึงประสงค์**
- 5.1 มีวินัย
 - 5.2 ใฝ่เรียนรู้
 - 5.3 มุ่งมั่นในการทำงาน
- 6. สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน**
- 6.1 ความสามารถในการสื่อสาร
 - 6.2 ความสามารถในการคิด
- 7. ชิ้นงาน/ภาระงาน**
- 7.1 การอ่านเนื้อเพลง “ชนบทเมืองใหม่”
 - 7.2 ใบงานกิจกรรมที่ 1: เรื่อง “การเขียนคำศัพท์จากภาพที่กำหนด”
 - 7.3 ใบงานกิจกรรมที่ 2: เรื่อง “การตอบคำถามจากเรื่องที่ย่าน”
 - 7.4 ใบงานกิจกรรมที่ 3: เรื่อง “การเรียงลำดับคำให้เป็นประโยค”
 - 7.5 ใบงานกิจกรรมที่ 4: เรื่อง “การแต่งประโยคจากคำที่ย่านได้”
- 8. กิจกรรมการเรียนรู้**
- ชั่วโมงที่ 1

8.1 ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน

8.1.1 ครูนำแผนภูมิเพลง “ชนบทเมืองใหม่” มาให้นักเรียนฝึกร้องตามครู (ภาคผนวก) โดยมีขั้นตอน ดังนี้

8.1.1.1 ครูร้องเพลงให้นักเรียนฟัง 1 เที่ยว

8.1.1.2 นักเรียนร้องเพลงตามครู

8.1.1.3 นักเรียนร้องเพลงพร้อมกัน

8.1.1.4 ให้นักเรียนจัดกลุ่ม กลุ่มละ 4 คน (เพื่อกิจกรรมขั้นต่อไป)

8.1.2 ครูสนทนาเกี่ยวกับเนื้อเพลงให้นักเรียน ตั้งคำถาม จากเนื้อเพลง (กิจกรรมเรียนรู้ขั้นที่ 1)

ตัวอย่างการตั้งคำถาม

8.1.2.1 งานใหม่ทำไมเกิดขึ้นที่ จังหวัดขอนแก่น

8.1.2.2 อำเภอชนบท มีอาชีพอะไรบ้าง

8.1.2.3 ภาษาถิ่นในเนื้อเพลงมีคำไหนบ้าง

8.1.2.4 ท่อนไหนของเพลงที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของอำเภอชนบท

8.1.2.5 เนื้อเพลงท่อนไหนบ้างที่เป็นคำที่เป็นภาษาถิ่น

8.1.3 ให้นักเรียนช่วยกันสนทนาเกี่ยวกับเนื้อเพลงและให้ตอบคำถาม จากเนื้อเพลง (กิจกรรมเรียนรู้ขั้นที่ 2)

8.2.5 นักเรียนเขียนคำภาษาถิ่น เพื่อนำไปเทียบความหมายกับภาษาไทยกลาง จากเนื้อเพลงชนบทเมืองใหม่ (ขั้นที่ 3)

8.2.6 นักเรียนนำเสนอหน้าชั้นเรียน (ขั้นที่ 4)

8.2.6 นักเรียนร่วมกันสรุปคำภาษาถิ่นและภาษาไทยกลางลงในกระดานนำเสนอ แล้วนำไปจัดบอร์ด (ขั้นที่ 5)

8.3.2 นักเรียนทำใบงานกิจกรรมที่ 1 -5

9. สื่อการเรียนรู้

9.1 เพลงชนบทเมืองใหม่

7.1 การอ่านเนื้อเพลง ชนบทเมืองใหม่

9.2 ใบงานกิจกรรมที่ 1 เรื่องการเขียนคำศัพท์จากภาพที่กำหนด

9.3 ใบงานกิจกรรมที่ 2 เรื่องการตอบคำถามจากเรื่องที่อ่าน

9.4 ใบงานกิจกรรมที่ 3 เรื่องการเรียงลำดับคำให้เป็นประโยค

9.5 ใบงานกิจกรรมที่ 4 เรื่องการแต่งประโยคจากคำที่อ่านได้

10. กระบวนการวัดผลและประเมินผล

จุดประสงค์การเรียนรู้	วิธีวัด	เครื่องมือวัด	เกณฑ์
1 อ่านเนื้อเพลงได้ถูกต้อง	สังเกต	แบบสังเกตพฤติกรรม	ผ่านเกณฑ์การประเมิน ร้อยละ 70
2. เรื่องการเขียนคำศัพท์ จากภาพที่กำหนด	ตรวจผลงาน	ใบงานกิจกรรมที่ 1	ผ่านเกณฑ์การประเมิน ร้อยละ 70
3. เรื่องการตอบคำถามจาก เรื่องที่อ่าน	ตรวจผลงาน	ใบงานกิจกรรมที่ 2	ผ่านเกณฑ์การประเมิน ร้อยละ 70
4. เรื่องการเรียงลำดับคำให้เป็นประโยค	ตรวจผลงาน	ใบงานกิจกรรมที่ 3	ผ่านเกณฑ์การประเมิน ร้อยละ 70
5 เรื่องการแต่งประโยคจาก คำที่อ่านได้	ตรวจผลงาน	ใบงานกิจกรรมที่ 4	ผ่านเกณฑ์การประเมิน ร้อยละ 70
6 มีมารยาทในการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน	สังเกต	แบบสังเกตพฤติกรรม	ผ่านเกณฑ์การประเมิน ร้อยละ 70

11. บันทึกข้อเสนอแนะ ของผู้บริหารโรงเรียน

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ

(นายบัญชา ยุทธไธสง)

ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนบ้านชนบท

12. บันทึกผลหลังกระบวนการจัดการเรียนรู้

ผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ปัญหา/อุปสรรค

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ/แนวทางแก้ไข

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ ผู้สอน

(นางยุพาพัทธ์ สะเดา)

ตำแหน่งครู วิทยฐานะชำนาญการพิเศษ

ภาคผนวกท้ายแผน

เพลง “ชนบทเมืองใหม่”

งานใหม่ไทย	ขอบอกทราวมวัยว่าอยู่เมืองขอนแก่น
คนไทย ทั่วประเทศทั่วแดนๆ	เขตเมืองแมนขอนแก่นแดนอีสาน (สร้อย)
ฝึกหลอก ออกมาเป็นปี	ถัดจากนี้ออกมาเป็นไซ้
อยู่มาบ่อนานเท่าใดๆ	ทรอกทราวมวัยไซ้ออกมาเป็นตัว
ฝึกหลอก สาวออกเป็นใหม่	น้องทราวมวัย จับออกมามัดหมี่
หยิบบน้ำแต้มออกมาโอบสีๆ	สาวผู้ตีกวักสับแล้วทอ
มัดกวัก กวักสับแล้วทอ	ต้นกำเนิดใหม่ไทยชนบท
รู้กันหมดเมื่อครั้งปู่ย่า	ชนบทอุดมหนักหนาๆ
ทั้งข้าวปลา ข้าวสารขาว	สาวสวย เอย
งานใหม่ไทย	ขอบอกทราวมวัยว่าอยู่เมืองขอนแก่น
คนไทย ทั่วประเทศทั่วแดนๆ	เขตเมืองแมนขอนแก่นแดนอีสาน (สร้อย)

กิจกรรมทำยี่เรือเพลง “ชนบทเมืองใหม่”

กิจกรรมที่ 1 นำคำศัพท์ที่กำหนดเขียนลงใต้ภาพให้ถูกต้อง

ฝักหลอก	ไหม	หมี่	กวัก	ข้าว
ปลา	ตัวบี่	ปู	ย่า	ทอผ้า

.....

กิจกรรมที่ 2: นำคำที่กำหนดเติมลงในช่องว่างให้ได้ใจความโดยให้สอดคล้องกับ เนื้อเพลง ชนบทเมืองไหม

xonแก่น น้ำแต้ม อีสาน ฝักหลอก ข้าวปลา

1. งานไหมไทยจัดขึ้นที่ไหน
2. สิ่งที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชนบทคืออะไร
3. ตัวบื้อออกมาจากไหน.....
4. อำเภอชนบทอยู่ในภาค
5. ชาวบ้านใช้อะไรย้อมไหม

กิจกรรมที่ 3: เรียงลำดับคำต่อไปนี้ให้เป็นประโยคที่สมบูรณ์

ตัวอย่าง ุง อยู่ ต้นไม้ เลื่อย บน = ุง เลื่อยอยู่บนต้นไม้

1. ออกมา ฝึกหลอก ตัวบู้เป็น =
2. ต้นกำเนิด ไหมไทย ชนบท เป็น =
3. ขอนแก่น ภาคอีสาน จังหวัด อยู่ใน =
4. ชนบท ย่อมไหม มัดหมี่ ชาวบ้าน =
5. สวย เสื้อ ใส่ ไหม แม่ =
6. เปลือก นา ในข้าว =
7. หว่าน ข้าว เล็ดพันธุ์ =
8. บ้าน ชาวนา ดำข้าว ใน =
9. ข้าว เกี่ยว ลงแขก =

กิจกรรมที่ 4: แต่งประโยคจากคำที่กำหนดให้

ตัวอย่าง ลูกเสือ = ลูกเสือไปอยู่ค่ายพักแรมในป่า

1. ตัวปี่ =

2. ฝักหลอก =

3. ไหม =

4. ชนบท =

5. มัดหมี่ =

6. ข้าวมี =

7. ในน้ำมีปลา =

8. ชนมผสม =

9. ข้าวแดง =

10. ข้าวใหม่ =

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แบบประเมินภาระงานระหว่างเรียนเรื่อง ผ้าไหมชนบท

เลขที่	กิจกรรมที่ 1 5 คะแนน	กิจกรรมที่ 2 5 คะแนน	กิจกรรมที่ 3 5 คะแนน	กิจกรรมที่ 4 5 คะแนน	รวม 20 คะแนน
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					
15.					
16.					
17.					
18.					
19.					
20.					
21.					
22.					
23.					
24.					
25.					
26.					
27.					
รวม					
เฉลี่ย					

ร้อย					
S.D.					

การประเมินภาระงาน/ชิ้นงาน

ชื่อชิ้นงาน	เกณฑ์คุณภาพ			
	ดีมาก (4)	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง
1. การตอบคำถาม จากเรื่องที่อ่าน	ตอบคำถามจาก เรื่องที่อ่านได้ ถูกต้อง 8 แห่งขึ้นไป	ตอบคำถาม จากเรื่องที่ อ่านได้ถูกต้อง 7 แห่ง ขึ้นไป	ตอบคำถาม จากเรื่องที่ อ่านได้ถูกต้อง 6 แห่ง ขึ้นไป	ตอบคำถามจาก เรื่องที่อ่านได้ ถูกต้องน้อยกว่า 6 แห่ง
2 .การแต่ง ประโยคจากคำที่ กำหนดให้	การแต่งประโยค จากคำที่ กำหนดให้ได้ ถูกต้อง 4 ข้อขึ้นไป	การแต่ง ประโยคจาก คำที่กำหนดให้ ได้ถูกต้อง 3 ข้อขึ้นไป	การแต่ง ประโยคจาก คำที่กำหนดให้ ได้ถูกต้อง 2 ข้อขึ้นไป	การแต่งประโยค จากคำที่ กำหนดให้ได้ ถูกต้อง 2 ข้อ

การประเมินการอ่านออกเสียง

รายการประเมิน	เกณฑ์การให้คะแนน		
	3	2	1
1. อักษรวิธี	อ่านสะกดคำถูกต้องทุกคำ อ่านไม่ตก ไม่ตู่ ไม่เพิ่มคำ	อ่านสะกดคำถูกต้อง อ่านไม่ตก ไม่ตู่ ไม่เพิ่มคำ เป็นส่วนใหญ่	อ่านสะกดคำไม่ ถูกต้อง อ่านตก ตู่ คำ เพิ่มคำ เป็นส่วนใหญ่
2. คำควบกล้ำ	อ่านออกเสียงคำควบกล้ำ ถูกต้องทุกคำ	อ่านออกเสียงคำควบ กล้ำถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	อ่านออกเสียงคำควบ กล้ำไม่ถูกต้อง เป็น ส่วนใหญ่
3. การแบ่งวรรค ตอน	แบ่งวรรคตอนในการอ่านได้ ถูกต้องตลอดเรื่อง	แบ่งวรรคตอนในการ อ่านได้ถูกต้องเป็นส่วน ใหญ่	แบ่งวรรคตอนใน การอ่านไม่ถูกต้อง เป็นส่วนใหญ่
4. ความถูกต้อง คล่องแคล่ว	อ่านได้ถูกต้องคล่องแคล่ว ต่อเนื่อง ไม่ตะกุกตะกัก ตลอดเรื่อง	อ่านได้ถูกต้อง คล่องแคล่ว ต่อเนื่อง ไม่ ตะกุกตะกัก เป็น ส่วนใหญ่	อ่านไม่ถูกต้อง ไม่คล่องแคล่ว ไม่ต่อเนื่อง ตะกุกตะกัก เป็นส่วนใหญ่
5. น้ำเสียง	อ่านเสียงดังฟังชัดตลอด เรื่อง	อ่านเสียงดังฟังชัด เป็นส่วนใหญ่	อ่านเสียงเบา เป็นส่วนใหญ่

รายละเอียดเกณฑ์การประเมินคุณสมบัติอันพึงประสงค์และพฤติกรรมระหว่างเรียน

รายการ ประเมิน	เกณฑ์การให้คะแนน		
	3	2	1
1. มีวินัย	ปฏิบัติตามข้อตกลงของห้องเรียน ไม่เดินไปมา ไม่ส่งเสียงรบกวนผู้อื่น	ปฏิบัติตามข้อตกลงของห้องเรียน เดินไปมา หรือส่งเสียงรบกวนผู้อื่น เป็นบางครั้ง	ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงของห้องเรียน เดินไปมา หรือส่งเสียงรบกวนผู้อื่นบ่อยครั้ง
2. ใฝ่เรียนรู้	ตั้งใจ เพียรพยายามในการเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมตลอดชั่วโมง	ตั้งใจ เพียรพยายามในการเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมแต่เล่นบ้างบางครั้ง	ไม่ตั้งใจ ไม่เพียรพยายามในการเรียนและเข้าร่วมกิจกรรม
3. มุ่งมั่นในการทำงาน	ทำงานด้วยความเพียรพยายามและอดทนให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย	ทำงานด้วยความเพียรพยายามและอดทนให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย แต่เล่นบ้างบางครั้ง	ไม่มีความเพียรพยายามและอดทนเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย
4. มารยาทการอ่าน	ตั้งใจอ่านสม่ำเสมอตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง	ตั้งใจอ่านแต่เล่นบ้างเป็นบางครั้ง	ไม่ตั้งใจอ่าน ครูต้องคอยเตือนบ่อย ๆ
5. มารยาทการพูด	พูดเมื่อครูเปิดโอกาสให้พูด ใช้ถ้อยคำสุภาพไม่พูดสอดแทรก	พูดเมื่อครูเปิดโอกาสให้พูด ใช้ถ้อยคำสุภาพ พูดสอดแทรกเป็นบางครั้ง	พูดตามความต้องการของตนเอง ใช้ถ้อยคำไม่สุภาพ พูดสอดแทรกบ่อยครั้ง
6. มารยาทการฟัง การดู	ตั้งใจฟังหรือดู ไม่พูดคุยกันขณะฟัง ยกมือขึ้นเมื่อต้องการถาม	ตั้งใจฟังหรือดู พูดคุยกันขณะฟังเป็นบางครั้ง ยกมือขึ้นเมื่อต้องการถามเป็นบางครั้ง	ไม่ตั้งใจฟังหรือดูพูดคุยกันขณะฟังหลายครั้ง ไม่เคยยกมือขึ้นเมื่อต้องการถาม
7. มารยาทการเขียน	มีสมาธิในการเขียน ตั้งใจเขียน ผลงานสะอาด	มีสมาธิในการเขียนตั้งใจเขียน แต่เล่นบ้างเป็นบางครั้ง ผลงานมีรอยลบบางแห่ง	ไม่มีสมาธิในการเขียน ไม่ตั้งใจเขียนเลย ผลงานมีรอยลบมาก

ผู้ผ่านเกณฑ์ประเมิน ต้องได้ 5 คะแนนขึ้นไป

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางยุพาพัทธ์ สะเดา
 วันเกิด วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2506
 สถานที่เกิด อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น
 สถานที่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 280 หมู่ที่ 10 ตำบลชนบท อำเภอชนบท
 จังหวัด ขอนแก่น
 ตำแหน่งหน้าที่การงาน ตำแหน่งครู วิทยฐานะ ครูชำนาญการพิเศษ
 สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนชุมชนบ้านชนบท สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
 ขอนแก่น เขต 2

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2522 มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนกัลยาณวัตร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 พ.ศ. 2525 มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนกัลยาณวัตร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 พ.ศ. 2527 ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) วิทยาลัยครูเชียงใหม่
 พ.ศ. 2531 ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) วิชาเอกเศรษฐศาสตร์สหกรณ์
 วิทยาลัยครู เชียงราย
 พ.ศ. 2553 การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชาหลักสูตรและการ
 สอนมหาวิทยาลัยมหาสารคาม